

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ Π. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΚΕ, 1918-1935

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ 2007

ΓΙΩΡΓΟΣ Π. ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΚΕ, 1918-1935

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κωνσταντίνος Παπαθανασόπουλος Επιβλέπων

Παντελής Λέκκας

Νικόλαος Κοταρίδης

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ	1
-------------------	----------

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. Υπόθεση εργασίας	2
B. Τα τεκμήρια	7

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΙΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ, 1870-1918

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, 1870-1914

1.1. Η Μακεδονία και οι Βαλκανικοί λαοί	11
1.2. Το Μακεδονικό ως μέρος του Ανατολικού ζητήματος	13
1.3. Ο αγώνας για τη Μακεδονία	15
1.4. Η σοσιαλιστική σκέψη	
α. Ο ευρωπαϊκός παράγοντας	18
β. Οι πρώτες εγχώριες προσεγγίσεις	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΕΝΟΠΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ, 1915-1918

2.1. Οι Έλληνες σοσιαλιστές και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος	25
2.2. Η αναθέρμανση του Μακεδονικού	27
2.3. Το Μακεδονικό στις ευρωπαϊκές σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις, 1917-1918	30
2.4. Η ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας	35

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
Η ΚΥΡΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ» ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ
ΚΚΕ, 1919-1926

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ, 1919-1924

3.1. Η Κομιντέρν και η Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία	40
3.2. Η προσέγγιση κομμουνιστών- αυτονομιστών	45
3.3. Η «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία» θέση της Κομιντέρν	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η «ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ»
ΖΗΤΗΜΑ ΑΡΧΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΚΕ, 1923-1924

4.1. Η παρελκυστική πολιτική	57
4.2. Οι διαφοροποιήσεις των παλαιών συντρόφων	62
4.3. Οι έλληνες κομμουνιστές υπόλογοι στην Κομιντέρν	66
4.4. Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)	70

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΟΥ ΣΥΝΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ, 1925-1926

5.1. Το φιάσκο των συμφωνιών της Βιέννης	77
5.2. Οι διώξεις για το Μακεδονικό	81
5.3. Οι διαφωνίες	89

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΟΙ ΑΝΑΔΙΠΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΣΩΚΟΜΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΜΕΧΡΙ
ΤΗΝ ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΣΥΡΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΘΗΜΑΤΟΣ, 1926-1935

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: Η ΜΕΡΙΚΗ ΑΝΑΔΙΠΛΩΣΗ, 1926-1927

6.1. Η πρόσκαιρη απόσυρση του συνθήματος	96
6.2. Η γενικευμένη αμφισβήτηση	99
6.3. Η συνεχιζόμενη διγλωσσία του κόμματος	

α. Το 3 ^ο συνέδριο του ΚΚΕ και η συγκρότηση της αντιπολίτευσης	105
β. Το νέο κύμα διώξεων	109

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ: Η ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΤΑΛΙΝΙΚΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ, 1928-1936

7.1. Επάνοδος στη σκληρή γραμμή, 1928-1930	115
7.2. Η επέμβαση της Διεθνούς και οι άμεσες συνέπειες	120
7.3 Το Λαϊκό Μέτωπο και οι νέες θέσεις για το Μακεδονικό	126

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

I. Η ελληνική διπλωματία στις σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις του 1917-8	136
II. Ο Πετσόπουλος στο Συνέδριο του ΚΚΒ	139
III. Η «άλλη» θέση του Μανουήλσκι για το εθνικό ζήτημα	140
IV. Έγγραφο της ΚΔ προς την Κομμουνιστική Ένωση	144
V. Μια απόρρητη, επίσημη στατιστική των αρχών του 1923 για το ελληνικό τμήμα της Μακεδονίας	145
VI. Έκθεση (Λογοδοσία) Θωμά Αποστολίδη	152
VII. Έγγραφες οδηγίες Κολάρωφ προς κομμουνιστικά κέντρα Βελιγραδίου- Αθηνών	158
VIII. Δήλωση της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΜΕΟ	160
VIX. Σχέδιο Ρακόφσκυ και αποφάσεις της ΒΚΟ για τη Μακεδονία	163
X. Το ΚΚΕ για την καταγγελία της ελληνο-σερβικής συνθήκης	165
XI. Εγκύκλιος της ΕΕ του ΚΚΕ για τους άξονες της απολογίας των κατηγορουμένων για το Μακεδονικό	168
XII. Επιστολή «Νέας Ομάδος Θεσσαλονίκης»	171
XIII. Έκθεση δράσεως ΚΕ του ΚΚΕ, προς το έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος, Δεκέμβριος 1924 - Οκτώβριος 1925	174
XIV. Το ΔΕΛΤΙΟΝ της ΚΕ του ΚΚΕ για το Μακεδονικό	182

ΧV. Σχέδιο- οδηγίες του ΠΓ για την ανάλυση των αποφάσεων του Δ' Συνεδρίου του Κόμματος	189
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	192

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

ΒΚΟ	Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία
ΓΣΕΕ	Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος
ΔΣΓ	Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο
ΕΕ	Εκτελεστική Επιτροπή
ΕΕΕ	Εθνική Ένωση Ελλάς
ΕΜΕΟ	Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση
ΕΣΕ	Εργατική Σοσιαλιστική Ένωση
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΙΑΥΕ	Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών
ΚΔ	Κομμουνιστική Διεθνής
ΚΕ	Κεντρική Επιτροπή
ΚΕΕ	Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδος
ΚΚΒ	Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας
ΚΚΓ	Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος
ΚΚΣΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Σοβιετικής Ένωσης
ΚΜΕ	Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών
ΚΤΕ	Κοινωνία των Εθνών
ΠΓ	Πολιτικό Γραφείο
ΣΕΚΕ	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος
ΣΕΚΕ(Κ)	Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος (Κομμουνιστικό)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Υπόθεση εργασίας

Ζώντας ως μαθητής Λυκείου τη «μακεδονο-υστερία» της περιόδου 1992-1993, τα ογκώδη και φορτισμένα συλλαλητήρια με τις απειλητικές πολεμικές ιαχές, άρχισα σταδιακά να ανακαλύπτω τη βαρύτητα και την πολυπλοκότητα του Μακεδονικού ζητήματος. Δεν είναι τυχαίο ότι το τελευταίο αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί αντικείμενο εκτεταμένης ιστορικής έρευνας στη χώρα· ιδιαίτερα μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και την ανακίνηση του Μακεδονικού, επήλθε μια αγωνιώδης εκστρατεία για την περιφρούρηση των «ιστορικών δικαιών» του ελληνισμού στη Μακεδονία, αλλά και μια προσπάθεια πιο ψύχραιμης και σύνθετης εξέτασης του ζητήματος, απεγκλωβισμένης από εθνικιστικές προκαταλήψεις και σκοπιμότητες. Κατά συνέπεια, στα έργα που επανέφεραν σε γενικές γραμμές τις επίσημες ελληνικές θέσεις,¹ όπως παραδοσιακά εκφράζονταν μέσω συγκεκριμένων κρατικών ιδρυμάτων (το Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, η Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών και το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα), προστέθηκαν αυτά, που κάλυψαν ποικίλες πτυχές του Μακεδονικού, στις περισσότερες περιπτώσεις με εικονοκλαστικό και τολμηρό τρόπο.²

¹ Ενδεικτικά βλ. Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, Κέντρο Αποδήμων Μακεδόνων- Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, *Μακεδονία: Ιστορία και Πολιτική*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, Μαζαράκης- Αινιάν Ιωάννης, *Το μακεδονικό ζήτημα κι η γέννηση του νέου μακεδονικού ζητήματος*, Δωδώνη, Αθήνα 1992, Μίντσης Γεώργιος Ι., *Ιστορία του μακεδονικού ζητήματος*, (γενική ιστορική επισκόπηση: 1870- 1992), Πελεκάνος, Θεσσαλονίκη 1992, Dakin Douglas, *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία, 1897-1913*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1996 (μτφ. του ομώνυμου έργου που πρωτοκυκλοφόρησε από το IMXA το 1966), Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, *Το μακεδονικό ζήτημα, Ιστορική θεώρηση του προβλήματος*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993, Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η Μακεδονία μετά το μακεδονικό αγώνα. Και μια ιστορική αναδρομή 1870-1908*, Κέντρο Πολιτικής Έρευνας και Επιμορφώσεως, Αθήνα 1992, Σωτηρίου Στέφανος, *Μακεδονικό: η επανάσταση ενάντια στη λογική. Η Μακεδονία στη Νοτιοσλαβική ιστοριογραφία*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1991.

² Ενδεικτικά βλ. Βούρη Σοφία, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και εκπαίδευση, 1875- 1907*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1994 και Βούρη Σοφία, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας 1889-1905: Εκκλησία και κράτος*, Gutenberg, Αθήνα 1999, Δραγούμης Ίων, *Τα τετράδια του Ίλιντεν*, (επιμέλεια

Μία από τις πτυχές του ζητήματος, που έγινε αντικείμενο περαιτέρω έρευνας, ήταν η σχετική πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Από μία γενική εξέταση του Μακεδονικού, προκύπτει ότι η εξέλιξη του είναι αρκετά συνδεδεμένη με την εξέλιξη του σοσιαλιστικού και κομμουνιστικού κινήματος στην ευρύτερη περιοχή· η βαλκανική αριστερά συσπειρώθηκε πάνω στο όραμα μιας βαλκανικής ομοσπονδίας, η οποία εκτός των άλλων θα περιείχε ένα αυτόνομο –ή αργότερα ανεξάρτητο– μακεδονικό κράτος. Τα πρώτα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα της ευρύτερης περιοχής ανέπτυξαν έντονη δράση γύρω από το θέμα. Μάλιστα, η ελληνική περίπτωση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς η καθυστερημένη ίδρυση του πρώτου ελληνικού σοσιαλιστικού κόμματος (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας), υποστηρίχτηκε και επισπεύτηκε από συγκεκριμένες ενέργειες την κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου, στα πλαίσια της πολιτικής της για μια ευνοϊκή για τη χώρα ρύθμιση του εδαφικού καθεστώτος της Μακεδονίας. Λίγο αργότερα, το 1924, κι ενώ το ΣΕΚΕ έμπαινε στη διαδικασία της μπολσεβικοποίησης, η αναγόρευση του Μακεδονικού σε *ζήτημα αρχών* και σε *λυδία λίθο της κομμουνιστικότητας του κόμματος*,³ έδωσε το στίγμα της ιδιόζουσας αυτής σχέσης. Η υιοθέτηση της πρότασης για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία» από το ΚΚΕ, ήταν μια επιλογή που στιγμάτισε την πορεία του στα χρόνια του Μεσοπολέμου, ακόμα και μετά από την πανηγυρική εγκατάλειψή της στο έκτο συνέδριό του κόμματος, το Δεκέμβριο του 1935. Το ΚΚΕ ταυτίστηκε έντεχνα με αλλότριες δυνάμεις, που επιβουλευόνταν τη βόρεια ελληνική επικράτεια και τέθηκε υπό διωγμό. Παράλληλα, δέχτηκε σοβαρό πλήγμα και η συνοχή του, καθώς το θέμα έγινε αρκετές φορές αντικείμενο σοβαρών εσωκομματικών συγκρούσεων

Γιώργος Πετσίβας), Πετσίβας, Αθήνα 2000, Καρακασίδου Αναστασία, *Μακεδονικές Ιστορίες και πάθη 1870-1990*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000, Κωστόπουλος Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000, Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930). Ο πόλεμος των στατιστικών*, Κριτική-ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003, Συλλογικό (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών), *Μακεδονία και Βαλκάνια ξενοφοβία και ανάπτυξη*, Αθήνα 1998, Συλλογικό, *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, (επιμέλεια Βασίλης Κ. Γούναρης, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, Γιώργος Β. Αγγελόπουλος), Παπαζήσης, Αθήνα 1997, Συλλογικό, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, (επιμέλεια Κωνσταντίνος Τσιτσιλέκης, Δημήτρης Χριστόπουλος), Κριτική, Αθήνα 1997.

³ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), Πρακτικά*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1991, σελ. 91.

και κρίσεων, που ανέδειξαν και το ιδιαίτερο πολιτικό στίγμα των ρευμάτων του μεσοπολεμικού ΚΚΕ. Το γεγονός αυτό υπήρξε το βασικό κίνητρο για να ασχοληθούμε με τη «μακεδονική» πολιτική του ΚΚΕ κατά τη συγκεκριμένη περίοδο.

Το 1949 το ΚΚΕ επανήλθε στην παλαιότερη θέση του για ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας. Όμως, η απόφαση αυτή εντάσσεται στις ιδιαίτερες συνθήκες του Εμφυλίου, είχε διαφορετικά κίνητρα και εξυπηρετούσε άλλου είδους σκοπιμότητες, από την αντίστοιχη απόφαση του 1924. Γι' αυτό και αποτελεί ένα ξεχωριστό πεδίο έρευνας, το οποίο εκ των πραγμάτων δεν μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο της συγκεκριμένης διατριβής. Παρ' όλα αυτά, ένα μεγάλο τμήμα της ελληνικής ιστοριογραφίας αντιμετώπιζε στο παρελθόν ως ενιαία την πολιτική του κόμματος γύρω από το θέμα: ένθερμοι φορείς της εγχώριας εθνικοφροσύνης ταύτισαν τον κομμουνιστικό με το σλαβικό κίνδυνο.⁴ Ωστόσο, σύγχρονες μελέτες αποστασιοποιήθηκαν επιτυχώς από την παραδοσιακή αντικομμουνιστική φιλολογία, αξιοποιώντας ένα πλούσιο αρχειακό υλικό.⁵

Πέρα από την ίδια την εξέλιξη του Μακεδονικού ζητήματος μέχρι τις παραμονές του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, τα κεντρικά ερωτήματα που απασχόλησαν την παρούσα έρευνα είναι: α) πώς ένα λενινιστικό κόμμα αντιλαμβανόταν το ζήτημα και αν τελικά διέθετε εθνική-μειονοτική πολιτική και β) πώς η κομματική ηγεσία αντιμετώπισε τις διαφορετικές απόψεις, έστω κι αν αυτές βασιζόνταν σε λενινιστικές αρχές. Θεωρώ, ότι τα δεύτερο ιδίως ερώτημα έχει άμεση σημασία για το χαρακτήρα της εσωτερικής λειτουργίας του ΚΚΕ, μέχρι και τις μέρες μας. Το ίδιο συμβαίνει με τον

⁴ Ενδεικτικά βλ. Αντωνίου Κωνσταντίνος Σ., *Η σλαβική και κομμουνιστική επιβουλή και η αντίστασις των Μακεδόνων*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1950, Ζαφειρόπουλος Δημήτριος Γ., *Το ΚΚΕ και η Μακεδονία*, χ.ε., Αθήνα 1948, Αχιλλεύς Κύρου, *Η συνωμοσία εναντίον της Μακεδονίας*, Αετός, Αθήνα 1950, Μπράμος Κώστας Δ., *Σλαβοκομμουνιστικά οργανώσεις εν Μακεδονία: Προπαγάνδα και επαναστατική δράσις*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1953, Νάλτσας Χριστόφορος Α., *Το μακεδονικόν ζήτημα και η σοβιετική πολιτική*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1954, Σώμα Στρατού, *Μακεδονικόν Πρόβλημα και κομμουνισμός*, Θεσσαλονίκη 1950.

⁵ Βλ. Αλέκος Παπαναγιώτου, *Το Μακεδονικό ζήτημα και το Βαλκανικό Κομμουνιστικό Κίνημα, 1918-1939*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992 και Αλέξανδρος Δάγκας-Γιώργος Λεοντιάδης, *Κομιντέρν και Μακεδονικό ζήτημα: Το ελληνικό παρασκήνιο, 1924, Τροχαλία*, Αθήνα 1997.

έναν ή άλλο τρόπο και με άλλα ζητήματα που τέθηκαν, όπως η σχέση του ΚΚΕ με το διεθνές κομμουνιστικό κέντρο, η διαχείριση του κομματικού δυναμικού του, η αυταπάρνηση των μελών του, αλλά και ο ηρωισμός ως αυτοσκοπός της κομματικής δράσης, και φυσικά η αντίδραση του αστικού καθεστώτος στους νέους εκφραστές του κοινωνικού ριζοσπαστισμού.

Το κείμενο, λοιπόν που ακολουθεί περιλαμβάνει τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα (Το Μακεδονικό ζήτημα στις απαρχές του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος, 1870-1918), παρουσιάζει συνοπτικά τις απόψεις και τη δράση του σοσιαλδημοκρατικού χώρου γύρω από το εθνικό και το Μακεδονικό ζήτημα, μέχρι και την ίδρυση του ΣΕΚΕ. Η περίοδος αυτή συμπίπτει με τον πολυμέτωπο αγώνα για τον έλεγχο της Μακεδονίας, με αφετηρία την έντονη διπλωματική δράση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η έξαρση των τοπικών εθνικισμών, δεν άφησε ασυγκίνητη την πλειονότητα της βαλκανικής σοσιαλδημοκρατίας, η οποία έβλεπε την αποτελεσματικότερη επίλυση του προβλήματος στο όραμα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας και την προοπτική ενός αυτόνομου μακεδονικού κράτους. Στα χρόνια του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, όταν το εδαφικό καθεστώς της ευρύτερης περιοχής τέθηκε εκ των πραγμάτων υπό αμφισβήτηση, αναζωπυρώθηκαν τα σχέδια για την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Προς το τέλος του Πολέμου, η σοσιαλδημοκρατία ανασυντάχθηκε και ο ρόλος της αναβαθμίστηκε. Στο πλαίσιο αυτό και σε συνδυασμό βέβαια με τις εσωτερικές εξελίξεις, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την ενοποίηση του ελληνικού σοσιαλιστικού κινήματος. Η προσπάθεια αυτή βρήκε έναν απρόσμενο αρωγό στο πρόσωπο του Ελευθέριου Βενιζέλου, ο οποίος επιχείρησε να χρησιμοποιήσει ένα ενιαίο σοσιαλιστικό κόμμα για την προώθηση της μεγαλοϊδεατικής πολιτικής του.

Η δεύτερη ενότητα (Η κύρια διαμόρφωση της «μακεδονικής» πολιτικής του ΚΚΕ, 1919-1926), εξετάζει τις συνθήκες που οδήγησαν στην υιοθέτηση του συνθήματος για «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία» από το ΚΚΕ και τις άμεσες συνέπειες αυτής της απόφασης. Η ίδρυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς το 1919, αποτέλεσε μια κορυφαία προσπάθεια για τη συγκρότηση ενός παγκόσμιου κομμουνιστικού κόμματος. Από την εξέλιξη αυτή δεν απουσίασε το ΣΕΚΕ, το οποίο σχετικά σύντομα εντάχθηκε στην ΚΔ. Όμως η ένταξή του είχε σοβαρό αντίτιμο, καθώς το κόμμα ήταν υποχρεωμένο να αποδεχτεί όλες τις αποφάσεις της Διεθνούς, για να

παραμένει στις τάξεις της. Και στην προκειμένη περίπτωση, όφειλε να πειθαρχήσει στην απόφασή της για στήριξη και προώθηση του συνθήματος της ανεξαρτητοποίησης της Μακεδονίας· μια απόφαση που υποτίθεται ότι εξυπηρετούσε τον κεντρικό σχεδιασμό για επαναστατική ανάφλεξη στην περιοχή και τέθηκε ως βασική προϋπόθεση για τη μπολσεβικοποίηση του κόμματος. Τελικά, παρά τις εσωτερικές αντιδράσεις, το σύνθημα έγινε αποδεκτό, δίνοντας στο αστικό καθεστώς μια σοβαρή αφορμή για να κλιμακώσει την επίθεση, που είχε ήδη ξεκινήσει εναντίον του ΚΚΕ και του εργατικού κινήματος γενικότερα.

Η τρίτη και τελευταία ενότητα (Οι αναδιπλώσεις και οι ενδοκομματικές συγκρούσεις μέχρι την τελική απόσυρση του συνθήματος, 1926-1935) εκθέτει τις συνιστώσες τόσο της εσωκομματικής πάλης γύρω από το θέμα, όσο και των συνεχών τροποποιήσεων της σχετικής πολιτικής του ΚΚΕ. Ήδη, από τις αρχές του 1926 και κατόπιν εκτεταμένης και αυστηρής κριτικής, εγκαταλείπεται το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης, ενώ και η Διεθνής επικροτεί αυτήν την κίνηση. Η επάνοδος του κόμματος στη νομιμότητα συνοδεύεται από την ανάδειξη σοβαρών εσωτερικών αντιθέσεων γύρω από μείζονα πολιτικά ζητήματα. Συμπίπτει μάλιστα με τη γενικευμένη κρίση στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Η εμφάνιση συγκροτημένης αντιπολίτευσης στο ΚΚΕ και η παρουσίαση μιας εναλλακτικής πολιτικής πρότασης, που καλύπτει και το εθνικό ζήτημα, επιφέρει μια δραματική σύγκρουση με τη σταλινική κομματική γραφειοκρατία. Η τελική προγραμματική και οργανωτική ήττα της αντιπολίτευσης, συνεπάγεται την επάνοδο του κόμματος στο αποτυχημένο σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης. Όμως, αναπόφευκτα δε θα λείψουν οι παλινωδίες της νέας κομματικής ηγεσίας και σταδιακά θα υιοθετηθούν θέσεις με την ίδια ευκολία, με την οποία είχαν αποδοκιμαστεί την περίοδο της πάλης κατά της αντιπολίτευσης. Τελικά, ο κίνδυνος του φασισμού-ναζισμού θα αναθεωρήσει τις προτεραιότητες της Κομμουνιστικής Διεθνούς και των εντεταλμένων της στη χώρα. Το ΚΚΕ, υπό το δόγμα του Λαϊκού Μετώπου, αποσύρει οριστικά το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης το Δεκέμβριο του 1935, χάρη και στην αναβάθμιση του ρόλου του στο βαλκανικό κομμουνιστικό κίνημα, και το αντικαθιστά με το σύνθημα για πλήρη ισοτιμία στις μειονότητες.

Καθ' όλη, λοιπόν, αυτήν την περίοδο το ΚΚΕ δεν παρουσιάζει μια ξεκάθαρη και σταθερή πολιτική επί του εθνικού ζητήματος. Η πολιτική αυτή μάλιστα, μένει κυρίως στο επίπεδο των διακηρύξεων. Οι τελευταίες, κατά κύριο λόγο υπαγορεύονται από τον επαναστατικό σχεδιασμό για τα Βαλκάνια του διεθνούς κομμουνιστικού κέντρου, κατά τη λενινιστική λογική που υποτάσσει την αρχή της αυτοδιάθεσης, στα συμφέροντα της παγκόσμιας επανάστασης. Ωστόσο, για αρκετό διάστημα, οι εσωκομματικές σκοπιμότητες καθορίζουν τις σχετικές θέσεις του κόμματος.

B. Τα τεκμήρια

Η παρούσα έρευνα βασίζεται κυρίως σε πρωτογενείς πηγές, δημοσιευμένες και ανέκδοτες. Πέρα από τα δημοσιευμένα «*Επίσημα Κείμενα*» του ΚΚΕ, τον κομματικό τύπο της εποχής (*Ριζοσπάστης*, *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* και *Δελτίον της ΚΕ του ΚΚΕ*), όπως και διεθνή κομμουνιστικά έντυπα (*La Federation Balcanique* και *L' Internationale Communiste*), αξιοποιήθηκε σειρά ανέκδοτων εγγράφων, που βρίσκονται στο Αρχείο του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας. Τα έγγραφα αυτά είναι ταξινομημένα σε φακέλους κατά χρονολογική σειρά και αφορούν στην περίοδο 1924-1930. Συγκεκριμένα, αυτές οι πηγές απαρτίζονται από:

- I. Την «Έκθεση Δράσεως της Κ. Επιτροπής, Δεκέμβριος 1924- Οκτώβριος 1925». Η έκθεση αναλύει τις επίσημες απόψεις του κόμματος για το Μακεδονικό και απαντά στη λεγόμενη «θεωρία της προπαρασκευής», όπως αναπτύχθηκε από τον πρώην γραμματέα του κόμματος, Θωμά Αποστολίδη.
- II. Το «Γράμμα στην Ε.Ε. των Πουλιόπουλου- Μάξιμου, 26.8.1925». Στη σύντομη επιστολή των ηγετικών στελεχών του κόμματος, είναι σαφής ο σκεπτικισμός για την ακολουθούμενη πολιτική του κόμματος.
- III. Την «Επιστολή του Π. Πουλιόπουλου προς την ΚΕ του ΚΚΕ, 10.9.1926». Ο Πουλιόπουλος, αμέσως μετά την παραίτησή του από τη θέση του γραμματέα του κόμματος, προχωρά με αυτήν την πεντασέλιδη έκθεση σ' ένα εκτενή απολογισμό της μακεδονικής πολιτικής του κόμματος, προτείνοντας τη ριζική αναθεώρησή της.
- IV. Την «Έκθεση - λογοδοσία του Θωμά Αποστολίδη, 2 Φεβρουαρίου 1927». Το κείμενο αυτό παρουσιάζει τις απόψεις για το εθνικό του ηγετικού

στελέχους του ΚΚΕ και τη διαφοροποίησή του από τη γραμμή που ακολουθήθηκε.

Ν. Το "Σχέδιο- οδηγίες του ΠΓ για την ανάλυση των αποφάσεων του 4ου Συνεδρίου του Κόμματος, 1929», το οποίο σηματοδοτεί τη σκλήρυνση των κομματικών θέσεων για το συγκεκριμένο θέμα.

Επίσης από το Αρχείο του ΚΚΕ προέρχεται και το παράνομο *Δελτίο της ΚΕ*, στο δεύτερο τεύχος του οποίου (Φεβρουάριος 1926) παρατίθεται η πρώτη αναθεώρηση των αποφάσεων του τρίτου εκτάκτου συνεδρίου για το Μακεδονικό.

Επιπλέον, από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών χρησιμοποιήθηκε υλικό, που βοήθησε επιμέρους σκέλη της έρευνάς μας. Αυτά αφορούν:

- α. στους στόχους και στη δράση της ελληνικής διπλωματίας στις διεθνείς σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις του 1918 (1918 Β/59),
- β. στην εθνολογική σύνθεση του ελληνικού τμήματος της Μακεδονίας κατά το 1923, σύμφωνα με επίσημη στατιστική (1923, φακ. 7, υπ.3 (τέως Β/59)
- γ. στις αναφορές των Υπηρεσιών Ασφαλείας του Υπουργείου Εξωτερικών, για την παρουσία Ελλήνων κομμουνιστών σε διεθνείς κομμουνιστικές οργανώσεις, όπως και για τις αποφάσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς και της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας για το Μακεδονικό (1925 Α/2^η/14),
- δ. στην αποκήρυξη από την πλευρά της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης της συνεργασίας της με την Κομμουνιστική Διεθνή και στην επάνοδό της στις παραδοσιακές αρχές της (1925, Α/2, υποφ.3 και 1925, Α/2/9),
- ε. σε τμήμα κατασχεμένου υλικού από γραφεία του ΚΚΕ κατά το 1925, όπου υπάρχουν έγγραφα σχετικά με τις πρώτες διαφοροποιήσεις από την επίσημη κομματική γραμμή για το Μακεδονικό, αλλά και μια εγκύκλιος της Εκτελεστικής Επιτροπής του κόμματος, που υποδεικνύει τους άξονες πάνω στους οποίους έπρεπε να κινηθούν οι απολογίες των μελών του που κατηγορούνταν για εσχάτη προδοσία (1925, Α/2^η/14 και Α/2η/17).

Επίσης, από την Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής χρησιμοποιήθηκαν τα πρακτικά των εκτεταμένων συζητήσεων που έγιναν το 1927 για τη μακεδονική πολιτική του ΚΚΕ, όπως και οι τοποθετήσεις των βουλευτών στις συνεδριάσεις για την άρση της ασυλίας των μελών της

κοινοβουλευτικής ομάδας του ΚΚΕ, λόγω της παραπάνω πολιτικής (1927 ΑΑΒ και 1927-1928, 1^η Περίοδος, 2^ο Τμήμα).

Αξίζει να σημειωθεί, ότι κρίθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθεί στο κείμενο που ακολουθεί εκτεταμένο παράρτημα, στο οποίο περιλαμβάνεται ο κύριος όγκος από τα προαναφερθέντα ανέκδοτα τεκμήρια, όπως και μέρος πρωτογενούς υλικού, το οποίο είναι απαραίτητο για την αποτίμηση της όλης προσπάθειας.

Στο σημείο αυτό οφείλω να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής κ. Κωνσταντίνο Παπαθανασόπουλο για την πολύτιμη καθοδήγησή του, καθ' όλο το διάστημα αυτής της ερευνητικής και συγγραφικής προσπάθειας, όπως βέβαια και τα υπόλοιπα δύο μέλη της επιτροπής, κ.κ. Παντελή Λέκκα, αναπληρωτή καθηγητή και Νίκο Κοταρίδη, επίκουρο καθηγητή. Επίσης, ευχαριστώ το Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, τη Διεύθυνση και το Προσωπικό του Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου των Εξωτερικών, της Βιβλιοθήκης της Βουλής και του Αρχείου Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, για την πρόθυμη και ευγενική εξυπηρέτηση του συγκεκριμένου πονήματος. Τέλος, ευχαριστώ την κ. Μαριάνθη Κοτέα, λέκτορα του Παντείου Πανεπιστημίου, τον Γιώργο Γεωργιόπουλο και τη σύντροφο μου Έλενα Χατζάκη, για την ενθάρρυνση και τις χρήσιμες επισημάνσεις, που υπομονετικά μου παρείχαν.

Κλείνοντας, οφείλω να καταστήσω σαφές ότι θα χρησιμοποιήσω στο συγκεκριμένο έργο τον όρο *Σλαβομακεδόνες*, για καθαρά τεχνικούς λόγους, που αφορούν σε πιθανή σύγχυση με τους Έλληνες Μακεδόνες. Κι αυτό μολονότι πιστεύω στο δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού, ατομικού και συλλογικού, θεωρώ δηλαδή αναφαίρετο δικαίωμα του καθενός να αυτοπροσδιορίζεται εθνικά ως Μακεδόνας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

**ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΙΣ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ, 1870-1918**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ, 1870-1914

1.1 Η Μακεδονία και οι βαλκανικοί λαοί

Με το γεωγραφικό όρο Μακεδονία εννοούμε χονδρικά την περιοχή, που εκτείνεται στο κέντρο της Βαλκανικής, με δυτικά όρια την οροσειρά της Πίνδου και τις Αλβανικές Άλπεις, βόρεια τη γραμμή Οσσόγγοβο- Ρίλα, ανατολικά τη γραμμή Ρίλα- εκβολές Νέστου και νότια το Αιγαίο Πέλαγος και τον Όλυμπο.¹ Η περιοχή αυτή δεν αποτέλεσε κατά το 19ο αιώνα μια πολιτική ενότητα, αλλά κάλυπτε τα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και των Σκοπίων, μια έκταση αντιστρόφως ανάλογη με το ετερόκλητο των εθνοτικών ομάδων που κατοικούσαν σε αυτήν.² Τούρκοι, Έλληνες, Βούλγαροι, Σλαβομακεδόνες, Σέρβοι, Εβραίοι, Βλάχοι, Αλβανοί, Αρμένιοι, Ρουμάνοι κ.α., συνέθεταν τα δύο εκατομμύρια των κατοίκων της στα τέλη του 19ου αιώνα. Όπως αναφέρει και ο Ουίλκινσον, η μακεδονική επικράτεια ξεχώριζε «όχι για τη φυσική ενότητά της ή για τις κοινές πολιτικές εμπειρίες των κατοίκων της, αλλά μάλλον εξαιτίας της πολυπλοκότητας που χαρακτήριζε την εθνοτική δομή του πληθυσμού της».³

¹ Βλ. Νίκος Γ. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σελ. 108.

² Τα εθνογραφικά στοιχεία που διαθέτουμε γι' αυτή την εποχή είναι προβληματικά, γιατί πέρα από τα μεθοδολογικά προβλήματα που είχαν οι διάφορες μελέτες της εποχής, κατά κανόνα εξυπηρετούσαν πολιτικές σκοπιμότητες. Ενώ, και τα επίσημα δημογραφικά στοιχεία της Αυτοκρατορίας, στο βαθμό που ήταν αξιόπιστα, δίνονταν με βάση την εκκλησιαστική οργάνωση των υπηκόων της (πατριαρχικοί, εξαρχικοί κτλ.). Σχετικά με τα εθνογραφικά της Μακεδονίας βλ. L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Hurst & Company, London 2000, σελ. 517-18 και H.R. Wilkinson, *Maps and Politics; a Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool University Press, Liverpool 1951.

³ Βλ. H. R. Wilkinson, *ο.π.*, σελ 2-3.

Ενδεικτική αυτής της πολυπλοκότητας είναι η διαπίστωση ότι ορισμένοι όροι, που κατά τον 19^ο αιώνα προσέλαβαν αυστηρά εθνικές σημασίες, μέχρι και τον 18^ο αιώνα προσδιόριζαν κυρίως την κοινωνική θέση. Η κυριαρχία των ελληνικών εμπορικών στρωμάτων και της γλώσσας τους, είχε οδηγήσει τους Σλάβους αγρότες να ονομάζουν τους εμπόρους Έλληνες, ιδιαίτερα αν τους θεωρούσαν απατεώνες.⁴ Ενώ Βούλγαρος, ήταν ο απαίδευτος, φιλήσυχος αγρότης,⁵ ή τουλάχιστον ο οποιοσδήποτε σλαβόφωνος. Τα όρια μεταξύ κοινωνικής και εθνοτικής ομάδας ήταν δυσδιάκριτα, οι συνειδήσεις ρευστές, γεγονός που ήταν γνωστό στην ευρωπαϊκή κοινή γνώμη του 19^{ου} αιώνα, ώστε να καθιερωθεί ο όρος *salade macedoine*. Δεν προέκυψε λοιπόν τυχαία η δημόσια τοποθέτηση του Χαρίλαου Τρικούπη πως: *«όταν έλθη ο μέγας πόλεμος ως αφεύκτως θα συμβή μετά τίνος έτη, η Μακεδονία θα γίνη ελληνική ή βουλγαρική κατά τον νικήσαντα. Αν τη λάβωσιν οι Βούλγαροι δεν αμφιβάλλω ότι θα είναι ικανοί να εκσλαβίσωσιν τον πληθυσμόν μέχρι των θεσσαλικών συνόρων. Αν ημείς την λάβωμεν, θα τους κάνωμεν όλους Έλληνες μέχρι της Ανατολικής Ρωμυλίας»*.⁶ Η συνέχεια θα δικαιώσει αυτή την εκτίμηση.

Όσον αφορά τις οικονομικές δραστηριότητες οι Έλληνες κάλυπταν κυρίως τον τραπεζικό, το μεταπρατικό, το γαιοκτητικό τομέα⁷ και τις ειδικότητες. Αυτό τους έδωσε τη δυνατότητα να αναπτύξουν σημαντικά το χώρο της εκπαίδευσης και να έχουν την πρωτοκαθεδρία στην κοινωνία και την οικονομία της εποχής. Από την άλλη πλευρά, το σλαβικό στοιχείο κατά κανόνα αποτελούσε τους αγρότες και τους ανειδίκευτους εργάτες της περιοχής, που βίωναν περισσότερο απ' όλους τις αυθαιρεσίες της

⁴ Βλ. Νίκος Μουζέλης, *Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης*, Θεμέλιο 1978, σελ. 221, παραπομπή σε Stoianovich.

⁵ Ο όρος «Βουλγαρική δουλεία» σήμαινε οποιαδήποτε εργασία, την οποία κανένας Οθωμανός ή Έλληνας δε θα αναλάμβανε. Βλ. Douglas Dakin, *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία, 1897-1913*, Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 21.

⁶ Βλ. Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *«Οι πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα από το 1881 ως το 1895»*, στο συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σελ.18.

⁷ Οι μπέηδες, αλβανικής καταγωγής οι περισσότεροι, ήταν οι κάτοχοι του μεγαλύτερου μέρους του κλήρου. Σταδιακά, τα τσιφλίκια ήρθαν στα χέρια Ελλήνων και Εβραίων εμπόρων και πιστωτών. Στα 1856, το 50% των τσιφλικιών του πασαλίκιου Μοναστηρίου, ανήκε σε χριστιανούς και Εβραίους. Βλ. Κωνσταντίνος Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 25-6.

Οθωμανικής Διοίκησης και των τσιφλικάδων.⁸ Τα αβάσταχτα φορολογικά βάρη, τα οποία είχαν οδηγήσει στην εξαθλίωση μεγάλες αγροτικές μάζες, τα επιβάρυναν και οι οικονομικές απαιτήσεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου για τη μισθοδοσία των μητροπολιτών.⁹ Ο «μητροπολιτικός» φόρος, ο οποίος είχε επιβληθεί στους χριστιανικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας, η ανυπαρξία σλάβων ιερέων στα υψηλά εκκλησιαστικά κλιμάκια αλλά και η διαφθορά του ελληνόφωνου ανώτερου κλήρου, όξυνε τη λαϊκή δυσарέσκεια και στη συνέχεια θα παίξει καθοριστικό ρόλο στη σύγκρουση μεταξύ Πατριαρχείου και Βουλγάρων.

1.2. Ο αγώνας για τη Μακεδονία

Η γεωγραφική θέση της Μακεδονίας και ιδιαίτερα το γεγονός ότι παρείχε σημαντικές διεξόδους από την Κεντρική Ευρώπη στο Αιγαίο, κυρίως μέσω των κοιλάδων του Αξιού και του Στρυμόνα, την κατέστησαν μήλον της έριδος για τα νεοπαγή βασίλεια της Χερσονήσου και φυσικά για τις Μεγάλες Δυνάμεις. Μείζονος σημασίας ήταν ο έλεγχος της Θεσσαλονίκης, της μεταπρατικής μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου, η οποία μολονότι δεν είχε εκβιομηχανιστεί σημαντικά, διέθετε αξιόλογες υποδομές και προοπτικές ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής.

Οι βαλκανικοί εθνικισμοί συγκρούστηκαν πολυμέτωπα και σφοδρά για τη Μακεδονία, ξεκινώντας από τον εκκλησιαστικό και τον εκπαιδευτικό χώρο. Αντικείμενο της σύγκρουσης ήταν η διεκδίκηση πληθυσμών αμφισβητούμενων εθνικών φρονημάτων και αφετηρία της η διαμάχη των Σλάβων με το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Αυτή η διαμάχη έλαβε εθνικά χαρακτηριστικά καθώς οι Σλάβοι ταύτιζαν το Φανάρι με τα ελληνικά συμφέροντα, και κορυφώθηκε με την ίδρυση της αυτόνομης βουλγαρικής εκκλησίας (Εξαρχία), το 1870.¹⁰ Παράλληλα, Βούλγαροι και Σέρβοι,

⁸ Ο όρος «Βουλγάρικη δουλειά» σήμαινε οποιαδήποτε εργασία, την οποία κανένας Έλληνας ή Τούρκος δε θα αναλάμβανε. Βλ. D. Dakin, *ο.π.*, σελ.21.

⁹ Βλ. Κ. Βακαλόπουλος, *ο.π.*, σελ 27 και Mark Mazower, Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σελ. 312-3.

¹⁰ Στο δέκατο άρθρο της ιδρυτικής πράξης (1870) προβλεπόταν η δυνατότητα επέκτασης της δικαιοδοσίας της Εξαρχίας στις επαρχίες αυτές, όπου το 2/3 τουλάχιστον του πληθυσμού θα το επιθυμούσαν, όρος που προκάλεσε

αμφισβητώντας τα ελληνικά πρωτεία στην εκπαίδευση, ενέτειναν σε σύντομο διάστημα τις προσπάθειες τους για την ίδρυση σχολείων.¹¹ Τα «εθνικά κέντρα» των τριών εμπλεκόμενων πλευρών χρηματοδότησαν και στήριξαν με όλες τους τις δυνάμεις αυτήν την προπαγανδιστική εκστρατεία.

Πέρα από την έξαρση των βαλκανικών εθνικισμών, συνεχείς ήταν οι επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, με κορυφαία το Συνέδριο του Βερολίνου (13 Ιουνίου-13 Ιουλίου 1878). Είχε μόλις προηγηθεί ο ρωσοτουρκικός πόλεμος και η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου,¹² η οποία καταπατούσε τη μυστική συμφωνία του Ράιχσταντ,¹³ ανατρέποντας θεαματικά την ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή προς όφελος της Ρωσίας. Η ρύθμιση αυτή δε μπορούσε παρά να είναι προσωρινή, καθώς δεν είχε εξασφαλιστεί με τη συναίνεση των υπολοίπων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και κατά συνέπεια αποφασίστηκε η σύγκληση ενός διεθνούς συνεδρίου, το οποίο και θα ρύθμιζε οριστικά το εδαφικό ζήτημα των Βαλκανίων.¹⁴

ιδιαίτερες τριβές στη συνέχεια. Βλ. Μ.Θ. Λάσκαρις, *Το Ανατολικόν Ζήτημα, 1800-1923*, τ. Α', Π. Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 1978, σελ. 262-75.

¹¹ Γύρω στα 1902 υπήρχαν περίπου 1000 ελληνικά σχολεία στη Μακεδονία, 600 βουλγαρικά και 230 σερβικά. Βλ. D. Dakin, *ο.π.*, σελ. 29-32.

¹² Η προκαταρκτική συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878), μεταξύ της νικήτριας Ρωσίας και της Πύλης, επισφράγισε το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Η συνθήκη όριζε την ανεξαρτησία της Σερβίας, του Μαυροβούνιου και της Ρουμανίας, με σημαντικά εδαφικά οφέλη. Η Ρωσία πέρα από τη Βεσσαραβία, προσαρτούσε αρκετές περιοχές της ασιατικής Τουρκίας. Επίσης οριζόταν η σύσταση μιας μεγάλης βουλγαρικής ηγεμονίας, που θα περιλάμβανε εκτός των άλλων το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας και της Θράκης. Βλ. Ευάγγελος Κωφός, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα, 1875-1881*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2001, σελ. 150-66 και Κωνσταντίνος Παπαθανασόπουλος, *Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, Σχόλια για μια βιογραφία*, Σπύρος Φ. Λένης, Αθήνα 1993, σελ. 46-55.

¹³ Η συμφωνία του Ράιχσταντ είχε επιτευχθεί μεταξύ Αυστριακών και Ρώσων στις 8 Ιουλίου 1876 και κάλυπτε ζητήματα που θα προέκυπταν ύστερα από ένα ενδεχόμενο σερβοτουρκικό πόλεμο. Σε γενικές γραμμές, αφορούσε στο μοίρασμα της Βαλκανικής σε δύο σφαίρες επιρροής, αυστριακή στη δύση και ρωσική στην υπόλοιπη επικράτεια. Η συμφωνία απέκλειε ρητά την ίδρυση μιας μεγάλης σλαβικής επικράτειας στην περιοχή (βλ. Μ.Θ. Λάσκαρις, *ο.π.*, σελ. 285-6). Στο Ράιχσταντ επίσης, ο αυτοκράτορας Φραγκίσκος Ιωσήφ πρότεινε στον τσάρο Αλέξανδρο Β' την αυτονομία της Μακεδονίας (βλ. Douglas Dakin, *ο.π.*, σελ. 67).

¹⁴ Στο συνέδριο, στο οποίο προέδρευε ο καγκελάριος Βίσμαρκ, συμμετείχαν αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι σημαντικότερες αποφάσεις του ήταν οι εξής: Η Μακεδονία τέθηκε υπό την άμεση οθωμανική κυριαρχία, η Σερβία, η Ρουμανία και το Μαυροβούνιο αναγνωρίστηκαν ως ανεξάρτητα κράτη, ενώ η Βουλγαρία και η Ανατολική Ρωμυλία ως ηγεμονίες, υποτελείς στην Πύλη. Η Ελλάδα προσαρτούσε τη Θεσσαλία και την Άρτα, η Ρουμανία τη Δοβρουτσά, η Σερβία τον Μοράβα κ.α. Βλ. Κ. Παπαθανασόπουλος, *ο.π.*, σελ. 55-63.

Στις διαβουλεύσεις του Συνεδρίου δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στο πώς θα γινόταν εφικτή η οικονομική διείσδυση στην Ανατολή, μέσα από το καινούργιο καθεστώς στην περιοχή. Το δυτικό κεφάλαιο ανέπτυξε πρωτοφανείς για το χώρο δραστηριότητες, με μεγάλες επενδύσεις στο συγκοινωνιακό- κυρίως σιδηροδρομικό¹⁵- δίκτυο και εξαντλητικό δανεισμό των βαλκανικών κρατών. Στο πεδίο αυτό θα ανατείλει το άστρο της Γερμανίας, η οποία λόγω της ραγδαίας βιομηχανικής της ανάπτυξης, επιδίωκε διεύρυνση των αγορών της. Η πρωσική πολιτική της *Drang nach Osten* (Ορμή προς την Ανατολή), θα φέρει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τη Μακεδονία,¹⁶ ως ιδανική δίοδο για την Ανατολή. Στο εξής, το Μακεδονικό Ζήτημα θα αποτελεί ένα μόνιμο παράγοντα όξυνσης και αποσταθεροποίησης, αλλά και μια διαρκή αφορμή για επέμβαση των μεγάλων στις υποθέσεις της Βαλκανικής.

Ταυτόχρονα, εγκαταλείφθηκε κάθε προσπάθεια για ενωμένη βαλκανική δράση κατά της Αυτοκρατορίας, όπως συνέβη στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1860.¹⁷ Μέσα σε ένα διάστημα 30 ετών, από το 1878 ως το 1908, ξέσπασε ένας σερβο-βουλγαρικός πόλεμος το 1885, εκδηλώθηκαν πολλές εξεγέρσεις, αλλά και διάφορα μεταρρυθμιστικά σχέδια από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων,¹⁸ τη στιγμή που αντάρτικα σώματα

¹⁵ Με χρηματοδότηση του αυστριακού κεφαλαίου, κατασκευάστηκε η σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Σκοπίων το 1881. Η γραμμή επεκτάθηκε στη συνέχεια ως το Βελιγράδι και την Ευρώπη, ενώ το 1892 η γερμανική Deutsche Bank ανέλαβε τη σύνδεση της Θεσσαλονίκης με τη Φλώρινα και το Μοναστήρι. Τέλος, το 1896 η Θεσσαλονίκη συνδέθηκε με την Αλεξανδρούπολη και την Κωνσταντινούπολη. Βλ. Κωστής Μοσκώφ, *Θεσσαλονίκη 1700-1912, Τομή της μεταπρατικής πόλης*, Στοχαστής, Αθήνα 1978, σελ.63-4.

¹⁶ Αντίστοιχες βλέψεις για τη Μακεδονία και ιδιαίτερα για τη Θεσσαλονίκη είχε και η Αυστρία. Μάλιστα ο κόμης Αντράσυ, υπουργός των Εξωτερικών της Αυτοκρατορίας, επανέφερε την πρόταση γι' αυτονομία της Μακεδονίας με πρωτεύουσα τη Θεσσαλονίκη, στις διαβουλεύσεις του με τον Ρώσο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη, λίγο πριν τη σύγκληση του Συνεδρίου του Βερολίνου. Βλ. D. Dakin, *ο.π.*, σελ. 40.

¹⁷ Εκείνη την περίοδο με πρωταγωνιστή τον Πρίγκιπα της Σερβίας Μιχαήλ, εκδηλώθηκαν έντονες παρασκηνιακές διεργασίες για τη συγκρότηση μιας βαλκανικής συμμαχίας. Οι Σέρβοι υπέγραψαν διαδοχικές συμφωνίες με τη Βλαχία και Μολδαβία, τους Βουλγάρους, την Ελλάδα και τη Ρουμανία, όλες όμως χωρίς ιδιαίτερο αντίκρισμα. Βλ. L.S. Stavrianos, *Balkan Federation. A history of the movement toward Balkan unity in modern times*, Archon Books, Hamden 1964, σελ. 84-105.

¹⁸ Όπως το πρόγραμμα της Βιέννης στα τέλη του 1902 και του Μούηρτζτεγκ τον Οκτώβριο του 1903, τα οποία δεν έδιναν κάποια ουσιαστική λύση στα προβλήματα της περιοχής, αλλά εμπέδωναν την παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων σ' αυτήν. Βλ. D. Dakin, *ο.π.*, σελ. 118-123 και 152-158.

εισέβαλλαν αρκετά συχνά στη μακεδονική επικράτεια, όπως και η τρομοκρατία στην καθημερινότητα των κατοίκων της. Απόληξη των παραπάνω ήταν ο Μακεδονικός Αγώνας του 1903-1908, ο, κατά τον Αλ. Παπαναστασίου, *απαίσιος εμφύλιος πόλεμος, που διεξήχθη με τα πλέον βάρβαρα μέσα*.¹⁹

Την ίδια περίπου περίοδο η *Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (ΕΜΕΟ)*, προτάσσει το σύνθημα «*Η Μακεδονία στους Μακεδόνες*». Κύριος στόχος της οργάνωσης, που ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1893 από Σλαβομακεδόνες διανοούμενους, ήταν η αυτονομία της Μακεδονίας και της περιφέρειας της Αδριανούπολης και για το λόγο αυτό καλούσε να την πλαισιώσουν όλοι οι κάτοικοί της, ανεξαρτήτως εθνικότητας ή πεποιθήσεων. Η πρόταση αυτή υιοθετήθηκε και από τους Βούλγαρους Σοσιαλδημοκράτες.²⁰ Σε αντιπερισπασμό, η βουλγαρική κυβέρνηση συγκρότησε το 1895 την *Ανώτατη Επιτροπή*, γνωστότερη ως *Κομιτάτο των Βερχοβιστών*, που αποτελούταν από ένα πολυάριθμο τμήμα μακεδονικών προσφυγικών πληθυσμών στη χώρα και αποσκοπούσε στην ένταξη της Μακεδονίας στη Βουλγαρία. Ανάμεσα στους νεαρούς εκκοσμικευτές της ΕΜΕΟ –που το σύνθημά τους ήταν «Ούτε Θεός ούτε Αφέντης»- και τους υποστηρικτές της βουλγαρικής Εξαρχίας υπήρχε χάσμα, που εξελίχθηκε σε σφοδρή σύγκρουση για τον έλεγχο του αυτονομιστικού κινήματος.²¹ Εξίσου σφοδρή θα είναι η σύγκρουση της ΕΜΕΟ με τις οθωμανικές αρχές, οι οποίες αρκετά συχνά είχαν τη συμπαράσταση των πατριαρχικών. Χαρακτηριστικά στη Θεσσαλονίκη, Έλληνες πράκτορες της αστυνομίας βοηθούσαν στον εντοπισμό των ανθρώπων της ΕΜΕΟ.²² Οι πατριαρχικοί έβλεπαν εχθρικά τις κινήσεις της οργάνωσης, είτε γιατί πολλά από τα μέλη της ήταν εντεταλμένα της

¹⁹ Βλ. Αλέξανδρος Παπαναστασίου, *Μελέτες, Λόγοι, Άρθρα*, τόμος Α, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1988, σελ. 481.

²⁰ Βλ. F. Adanir, *"The National Question and the genesis and development of Socialism in the Ottoman Empire"* στο Mete Tunay- Eric J. Zürcher, *Socialism and nationalism in the Ottoman Empire*, British Academy Press, London 1994, σελ. 32- 37.

²¹ Βλ. Mark Mazower, *ο.π.*, σελ. 320.

²² Βλ. Mazower, *ο.π.*, σελ. 321. Η συνεργασία αυτή κορυφώθηκε στην περίπτωση της επανάστασης του Ίλιντεν, όταν οι Πατριαρχικοί στήριξαν ανοικτά τα οθωμανικά στρατεύματα. Βλ. Ίων Δραγούμης, *Τα τετράδια του Ίλιντεν*, (εισαγωγή και επιμέλεια Γ. Πετσίβα), Πετσίβας, Αθήνα 2000.

βουλγαρικής κυβέρνησης, είτε γιατί εξέφραζαν ανατρεπτικές, σοσιαλιστικές ή αναρχικές ιδέες.

Η αυτονομιστική δράση της ΕΜΕΟ κορυφώθηκε με την επανάσταση του Ίλιντεν (20 Ιουλίου/2 Αυγούστου 1903 στη γιορτή του Προφήτη Ηλία), η οποία είχε ως επίκεντρο τη Δυτική Μακεδονία. Οι επαναστάτες κατέλαβαν το Κρούσοβο και οργάνωσαν την εφήμερη δημοκρατία της Μακεδονίας, υπό την προεδρία του σοσιαλιστή Νικόλα Κάρεφ. Η κίνηση αυτή, πλημμελώς σχεδιασμένη, έληξε άδοξα στα τέλη του ίδιου έτους και σηματοδεύτηκε από σφαγές αμάχων και ένα μεγάλο προσφυγικό κύμα προς τη Βουλγαρία.²³ Συνακόλουθα προκάλεσε σχίσμα στις τάξεις της οργάνωσης, καθώς η δεξιά πτέρυγα της υποτάχτηκε πλήρως στους Βερχοβιστές, και στη συνέχεια εντάχθηκε στους «Κομιτατζήδες» του Μακεδονικού Αγώνα, ενώ η αριστερά υπό το Γιάνε Σαντάνσκυ συγκρότησε το Ομοσπονδιακό Λαϊκό Κόμμα (Φεντεραλιστές). Οι Φεντεραλιστές προέτασαν την ανάγκη μετατροπής της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε Ομοσπονδία, με την παροχή αυτονομίας και ισοτιμίας στη Μακεδονία και τη Θράκη.²⁴

Το 1908, η επανάσταση των Νεότουρκων με αστικοδημοκρατικά αιτήματα και αφετηρία τη Θεσσαλονίκη, ανατρέπει τον Αβδούλ Χαμίτ. Μέσα σε κλίμα γενικής ευφορίας, αγκαλιάζεται αρχικά απ' όλες τις μειονότητες, οι οποίες και παύουν τις εχθροπραξίες στη Μακεδονία. Σύντομα όμως, το καινούργιο καθεστώς αποδεικνύεται βαθύτατα σοβινιστικό, καθώς ένα νέο κύμα τρομοκρατίας ξεσπά σε συνδυασμό με προσπάθειες εκτουρκισμού της περιοχής. Τα βαλκανικά κράτη απαντούν με την υπογραφή μιας σειράς συμφωνιών, που κατέληξαν στον Βαλκανικό Συνασπισμό του 1912. Για πρώτη- ίσως και μοναδική- φορά στη σύγχρονη ιστορία, μπαίνουν σοβαρά αναχώματα στην επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων στις υποθέσεις της περιοχής.

Η λήξη των εχθροπραξιών του Α' Βαλκανικού Πολέμου (17/30 Μαΐου 1913) βρίσκει όλα τα εδάφη των ευρωπαϊκών κτήσεων της Τουρκίας

²³ Βλ. F. Adanir, *ο.π.*, σελ. 38-9.

²⁴ Επίσης, ζητούσαν την απόσπαση των σλαβικών σχολείων από τον έλεγχο της Εξαρχίας και την καθιέρωση της σλαβομακεδονικής ως γλώσσας διδασκαλίας. Βλ. Τάσος Κωστόπουλος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Η κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000, σελ. 50.

ως τη γραμμή Αίνου-Μηδείας να περιέρχονται στους συμμάχους, με την Ελλάδα και τη Σερβία περισσότερο κερδισμένες. Η μη τήρηση των όρων που προέβλεπε για τη Μακεδονία η σερβοβουλγαρική συμφωνία του 1911, προκαλεί τη βουλγαρική επίθεση εναντίον των πρώην συμμάχων της, η οποία και καταρρέει σε διάστημα μικρότερο του ενός μήνα. Η Συνθήκη του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913), θα εμπεδώσει την κυριαρχία της Ελλάδας και της Σερβίας στη Μακεδονία, με την πρώτη να κατέχει το ήμισυ σχεδόν της επικράτειάς της και τη, σαφώς ισχυρότερη στρατιωτικά, Βουλγαρία, να πληρώνει αδρά το τίμημα του μεγαλοϊδεατισμού.

Οι δραματικές αυτές εξελίξεις δεν άφησαν αδιάφορους τους καινούργιους πρωταγωνιστές των πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων της εποχής, τους σοσιαλιστές. Αν και για αρκετό διάστημα η μαρξιστική σκέψη δεν κατάφερε να διατυπώσει μια ολοκληρωμένη θεωρία για το εθνικό ζήτημα,²⁵ αναπτύχθηκαν τελικά σημαντικές θέσεις και δράσεις, που μπορεί να μην επηρέασαν τελικά το εδαφικό καθεστώς της περιοχής, έτυχαν ωστόσο μιας ευρείας και διαχρονικής ανταπόκρισης. Κοινή συνισταμένη τους, η φεντεραλιστική προοπτική της Βαλκανικής, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις υποστηρίχθηκε και η αυτονομία της Μακεδονίας.

1.4. Η σοσιαλιστική σκέψη

α. Από τον Μαρξ στον Λένιν

Η αρχική τοποθέτηση των Κ. Μαρξ και Φ. Έγκελς, γύρω από το βαλκανικό ζήτημα διακρινόταν από την απαξίωση των Νοτιοσλάβων, λόγω του ρόλου τους στις επαναστάσεις του 1848 και σχετιζόταν με το γενικότερο φόβο για ενδεχόμενη επικράτηση του τσαρισμού, μέσω του πανσλαβισμού.²⁶ Με την αποδυνάμωση του αντεπαναστατικού κινδύνου, οι

²⁵ Για τον προβληματισμό σχετικά με τη μαρξιστική προσέγγιση στο εθνικό ζήτημα βλ. Μισέλ Λεβί, *Το εθνικό ζήτημα, από το Μάρξ μέχρι σήμερα*, Στάχυ, Αθήνα 1993, Νίκος Α. Πουланτζάς, *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα 1991 και Αντώνης Λιάκος, *Πώς στοχάστηκαν το έθνος, αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Πόλις, Αθήνα 2005.

²⁶ Ο Έγκελς μάλιστα τους κατέτασσε στους «λαούς χωρίς ιστορία, που πάντα θα γίνονται φανατικοί σημαιοφόροι της αντεπανάστασης». Βλ. Μ. Λεβί, *ο.π.* σελ. 43-45.

δύο θεωρητικοί, έβλεπαν ως την πλέον πρόσφορη και εφικτή λύση για το εδαφικό της Βαλκανικής, τη δημιουργία μιας νοτιοσλαβικής ομοσπονδίας, απαγκιστρωμένης από τη Ρωσία, με πυρήνα τη Σερβία.²⁷ Ο Μαρξ μάλιστα διατύπωσε την εκτίμηση, ότι «*το ανατολικό ζήτημα θα τελειώσει με μιαν επανάσταση στη Ρωσία, όποια κι αν είναι η έκβαση του πολέμου εναντίον των Τούρκων*».²⁸

Αλλά και το διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα δεν είχε μια σταθερή γραμμή στη βαλκανική πολιτική του, καθώς η Β' Διεθνής προέτασε την ανάγκη διατήρησης του status quo. Όμως, το 1896 και με αφορμή το Πολωνικό Ζήτημα, λήφθηκε απόφαση υπέρ του δικαιώματος των λαών για ελεύθερη αυτοδιάθεση. Σχεδόν άμεσα, με διαφορετικές αφετηρίες ο καθένας, η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Έντουαρντ Μπερνστάιν, μίλησαν για την αναγκαιότητα της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.²⁹ Ενώ σύντομα οι σοσιαλιστές πήραν θέση και για το Μακεδονικό Ζήτημα, ειδικά μετά την ατυχή κατάληξη του Ίλιντεν. Σε ψήφισμά του, το Φεβρουάριο του 1904, το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο διαμαρτυρήθηκε για τις σφαγές στη Μακεδονία και τόνισε ότι αυτή η περιοχή έπρεπε να έχει πλήρη εθνική αυτονομία και δυνατότητα ανάπτυξης των επιμέρους εθνικών ομάδων της.³⁰

Η Διεθνής διέβλεπε τον κίνδυνο ενός γενικευμένου ευρωπαϊκού πολέμου εξαιτίας της βαλκανικής κρίσης. Γι αυτό και υποδέχθηκε θερμά την επανάσταση των Νεότουρκων, καθώς ήταν ευρέως αποδεκτό ότι οι δραστικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία θα έκαναν δυνατή τη διατήρηση του status quo άρα, και τη διαφύλαξη της ειρήνης. Λίγο αργότερα, στήριξε τη σύγκληση της Πρώτης Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης

²⁷ Βλ. Fr. Engels, «*Τι θα απογίνει η Ευρωπαϊκή Τουρκία;*»,σελ. 122-3, στο Κ.Marx – Fr. Engels, *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*, (εισαγωγή, μετάφραση και υπομνηματισμός Παναγιώτη Κονδύλη), Γνώση, Αθήνα 1985.

²⁸ Βλ. Κ. Marx, «*Ανατολικό Ζήτημα κι επανάσταση στη Ρωσία*», ο.π., σελ. 430.

²⁹ Η Λούξεμπουργκ πίστευε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν ήταν βιώσιμη και ότι η ιστορική πρόοδος απαιτούσε τη διάλυσή της σε εθνικά κράτη. Για το Συνέδριο της Διεθνούς και τη θέση της Λούξεμπουργκ βλ. F. Ahmad, «*Some thoughts of the role of ethnic and religious minorities in the genesis and development of the socialist movement in Turkey*» στο Tunay- Zrcher, ο.π., σελ. 15. Για τον Μπερνστάιν και τη στήριξή του στον αγώνα των Κρητών βλ. P. Noutsos, «*The role of the Greek community in the genesis and development of the socialist movement in the Ottoman Empire*», στο ίδιο, σελ. 79.

³⁰ Βλ. L..S. Stavrianos, ο.π., σελ. 186.

(Βελιγράδι, Ιανουάριος 1910), με συμμετοχή αντιπροσώπων από τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Σερβία, το Μαυροβούνιο, τη Μακεδονία και άλλες επαρχίες της Τουρκίας. Η συνδιάσκεψη τάχθηκε ομόφωνα υπέρ του δικαιώματος για αυτοδιάθεση και υπέρ της δημιουργίας μιας Βαλκανικής Δημοκρατικής Ομοσπονδίας. Ανάλογη θέση υιοθετήθηκε και από τη Διεθνή Σοσιαλιστική Διάσκεψη της Κοπεγχάγης το 1910, εστιάζοντας κυρίως στην ανάγκη διαφύλαξης της ειρήνης.

Οι Πόλεμοι του 1912-13 ενδυνάμωσαν τις φωνές για Ομοσπονδιακά Βαλκάνια. Αντιπροσωπευτική η περίπτωση του Λ. Τρότσκι, από τις προσωπικότητες που ασχολήθηκαν συστηματικά με την περιοχή, αρχικά ως απλός παρατηρητής και αναλυτής και έπειτα ως πολεμικός ανταποκριτής στο βαλκανικό μέτωπο. Ο Τρότσκι εστίασε τον προβληματισμό του στον κατακερματισμό της Χερσονήσου σε πολλά, μικρά, αλληλοσπαρασσόμενα και εξαρτημένα από το ευρωπαϊκό κεφάλαιο, κράτη.³¹ Γί' αυτό και προέταξε την ένωση όλων των λαών του Αίμου σε μία οικονομική και πολιτική ενότητα, όπου άνθρωποι και εμπορεύματα θα κυκλοφορούν ελεύθερα, στη βάση της εθνικής αυτονομίας των συστατικών της μέρων, προσεγγίζοντας τις απόψεις των αυστρομαρξιστών³² και υποστηρίζοντας με θέρμη το πρόγραμμα και τη δράση της βαλκανικής σοσιαλδημοκρατίας.³³

Λίγο αργότερα, ενώ υπογραφόταν η Συνθήκη του Βουκουρεστίου, ο Τρότσκι εξέφρασε τον προβληματισμό του για τους όρους της, οι οποίοι προέβλεπαν την κατοχή σημαντικού τμήματος της Μακεδονίας από την Ελλάδα, και της Θράκης από τη Βουλγαρία. Θεώρησε ότι η παραχώρηση εθνικής αυτονομίας στον «ξένο πληθυσμό» της κάθε χώρας (γύρω στις 200.000 σε κάθε πλευρά), αποτελεί προϋπόθεση για την ειρηνική

³¹ Βλ. Λ. Τρότσκι, «*Η Νέα Τουρκία*» στο *Τα Βαλκάνια και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913*, Θεμέλιο, Αθήνα 1993, σελ. 52-54.

³² Ο ηγέτης των αυστριακών σοσιαλιστών Ότο Μπάουερ (1882-1938), αναλύοντας το φαινόμενο του έθνους μίλησε για *εθνικοπολιτιστική κοινότητα*, δηλαδή προσέδωσε στην έννοια του έθνους κυρίως μια μορφωτική, πολιτιστική διάσταση. Ο Μπάουερ, αν και υποστηρικτής του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των εθνών, πρότεινε μια μη εδαφική αυτονομία στα πλαίσια μιας πολυεθνικής ομοσπονδίας. Η ομοσπονδιακή προσέγγιση του Μπάουερ, όπως θα δούμε και παρακάτω, βρήκε αρκετούς υποστηρικτές, κυρίως σε όσους προέρχονταν από πολυεθνικά κράτη. Συνάντησε όμως και την πολεμική του Λένιν, ο οποίος τη θεωρούσε «*αντιδραστική, επιζήμια, μικροαστική και εθνικιστική*». Βλ. Β. Ι. Λένιν, «Για την 'πολιτιστική-εθνική' αυτονομία», *Άπαντα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1985, τ.24, σελ. 175.

³³ Βλ. Λ. Τρότσκι, «*Το Βαλκανικό Ζήτημα και η σοσιαλδημοκρατία*», ο.π., σελ. 86-88.

συνύπαρξη Ελλάδας και Βουλγαρίας. Ενώ καυτηρίασε τη βουλγαρική πολιτική στην περιοχή, σημειώνοντας ότι πρωταρχικός στόχος της ήταν η προσάρτηση της Μακεδονίας και χαρακτηρίζοντας την ΕΜΕΟ, όργανο των ιμπεριαλιστικών σχεδίων της κυβέρνησης της Σόφιας.³⁴

Χωρίς ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις ήταν και η προσέγγιση του Λένιν. Το Νοέμβριο του 1912, αφιέρωσε κείμενο του στην *Πράβντα* για την κατάκτηση της Μακεδονίας από τη Βουλγαρία και τη Σερβία (και όχι παραδόξως από την Ελλάδα). Εκεί, αφού παρέθεσε στοιχεία για τα φεουδαρχικά υπολείμματα στην περιοχή, τόνισε ότι οι νίκες των Σέρβων και των Βουλγάρων υπέσκαπταν την κυριαρχία της φεουδαρχίας και συνέβαλαν στην ανάπτυξη των βαλκανικών χωρών. Θεώρησε όμως, ότι μόνο αν η απελευθέρωση της Μακεδονίας γινόταν με επανάσταση των αγροτών και των εργατών της και όχι με πόλεμο, θα μπορούσε να εξαφανιστεί οποιαδήποτε μορφή εθνικής καταπίεσης. Είδε δηλαδή, ως προσαπαιτούμενο για την ουσιαστική λύση του Μακεδονικού, την εργατοαγροτική επανάσταση, θέση που μια δεκαετία αργότερα θα αναιρεθεί.³⁵

β. Οι πρώτες εγχώριες προσεγγίσεις

Το αίτημα για ομοσπονδιακή ένωση και οργάνωση των λαών της Βαλκανικής, βρήκε στην Ελλάδα πολλούς υποστηρικτές από διαφορετικούς πολιτικούς και κοινωνικούς χώρους.³⁶ Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, προτάχθηκε από τον κύκλο των πρώτων ελλήνων ουτοπιστών σοσιαλιστών (Παναγιώτης Σοφιανόπουλος, Νικόλαος Δρυμωνιάδης κ.α.). Μέσα σ' ένα περιβάλλον μεγαλοϊδεατισμού, προέκυψε μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση για το εθνικό και κοινωνικό ζήτημα από τη *Δημοκρατική Ανατολική Ομοσπονδία*, ένα μυστικό πολιτικό όμιλο, ο οποίος συστάθηκε στη Γενεύη το 1865 από Έλληνες, Βουλγάρους, Σέρβους και άλλους

³⁴ Βλ. Α. Τρότσκι, «*Η Ειρήνη του Βουκουρεστίου*», ο.π., σελ. 405-9.

³⁵ Βλ. Β. Ι. Λένιν, «*Η κοινωνική σημασία των σερβοβουλγαρικών νικών*», ο.π., τ. 22, σελ. 193-95.

³⁶ Χαρακτηριστική η περίπτωση της ελληνικής Οργάνωσης Κωνσταντινουπόλεως, η οποία κατάφερε το Δεκέμβριο του 1908 να εκλέξει 15 βουλευτές στο οθωμανικό κοινοβούλιο. Βλ. Θάνος Βερέμης, «*Από το εθνικό κράτος στο έθνος δίχως κράτος. Το πείραμα της οργάνωσης Κωνσταντινουπόλεως*», στο συλλογικό *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1999.

σπουδαστές και δραστηριοποιήθηκε με κεντρικό στόχο την προώθηση του ομώνυμου οράματος.³⁷ Οι πρωτοποριακές προκηρύξεις της οργάνωσης δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Εργάτης* των Αθηνών, με εκδότη το μέλος της, Παναγιώτη Πανά. Η προσπάθεια του Πανά έγινε πιο συστηματική με την ίδρυση του δημοκρατικού πολιτικού συλλόγου *Ρήγας* -ως τμήμα της *Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας*- και την έκδοση της ομώνυμης εφημερίδας.³⁸

Ο Παύλος Αργυριάδης, διακεκριμένο στέλεχος του Γαλλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, προπαγάνδισε την ομοσπονδιακή πρόταση στο διεθνές σοσιαλιστικό κίνημα, μέσω του περιοδικού του *Almanac de la question sociale (1891-1901)*, αλλά και μέσω της *Ένωσης για τη Βαλκανική Συνομοσπονδία (Ligue pour La Confederation Balkanique)*, στην οποία ήταν πρόεδρος. Ο Αργυριάδης, βλέποντας το Μακεδονικό Ζήτημα ως το κυριότερο εμπόδιο για οποιαδήποτε λύση ομοσπονδιακού τύπου, προέτασε την ίδρυση μιας αυτόνομης Μακεδονίας, στα πλαίσια της Βαλκανικής Συνομοσπονδίας.³⁹ Τέλος, γύρω στο 1910 τόσο ο *Σύνδεσμος των Εργατικών Τάξεων της Ελλάδας* του Πλάτωνα Δρακούλη, όσο και το *Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθηνών* του Νικόλαου Γιαννιού, ζητούσαν την ομοσπονδιακή ένωση όλων των κρατών του Αίμου.⁴⁰

Στο ίδιο χρονικό διάστημα, μια σημαντική οργάνωση προερχόμενη από την οθωμανική επικράτεια, η *Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης*, αναπτύσσει ξεχωριστή δράση γύρω από το κοινωνικό αλλά και το εθνικό ζήτημα. Η *Φεντερασιόν* (1908-1918), όπως έγινε γνωστή, συσπείρωσε στα πρώτα βήματά της κυρίως το πολυπληθές εβραϊκό προλεταριάτο της Θεσσαλονίκης. Η δομή της ήταν ομοσπονδιακή, ένδειξη των απόψεών της γύρω από το εθνικό ζήτημα, οι οποίες ήταν επηρεασμένες από τους αυστρομαρξιστές. Στήριζε την ακεραιότητα της

³⁷ Βλ. Παναγιώτης Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, τόμος α' (1875-1907)*, Γνώση, Αθήνα 1990, σελ. 48-50.

³⁸ Λίγο μετά το 1880, ο Λ. Βούλγαρης ίδρυσε στην Αθήνα την οργάνωση *Ανατολική Ομοσπονδία*, με σαφή φεντεραλιστικό προσανατολισμό. Η οργάνωση καταδίκασε τις συγκρούσεις στη Μακεδονία και υποστήριξε την ίδρυση αλβανο-μακεδονικού κράτους, για να ξεπεραστεί η κρίση στην περιοχή. Βλ. Λουκής Χασιώτης, «Ο ελληνικός φεντεραλισμός», στο περιοδικό *Ίστωρ*, τεύχ.10, 1997, σελ. 282-3.

³⁹ Βλ. L. S. Stavrianos, *ο.π.*, σελ. 150-1.

⁴⁰ Βλ. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος*, Μπουκουμάνης, Αθήνα 1972, σελ. 156-7.

Αυτοκρατορίας, αγκαλιάζοντας αρχικά το κίνημα των Νεότουρκων. Η έξαρση των εθνικισμών στην περιοχή λόγω των Βαλκανικών Πολέμων και η πολεμική που δέχθηκε από άλλες σοσιαλιστικές οργανώσεις της περιοχής, όπως αυτή του Β. Γκλαβίνωφ, θα την οδηγήσει σε αναδίπλωση γύρω από το ζήτημα.⁴¹

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θέσεις της για το Μακεδονικό. Η Φεντερασιόν υιοθέτησε το σύνθημα της αυτόνομης Μακεδονίας,⁴² μη αναγνωρίζοντας ως τελεσίδικη υπόθεση την προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα. Μάλιστα, ελάχιστα πριν τη συνθήκη του Βουκουρεστίου, δηλώνεται σε κείμενο της οργάνωσης προς το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο, ότι: *«αν γινόταν ένα αμερόληπτο και εγγυημένο δημοψήφισμα, είμαστε σίγουροι ότι η μεγάλη πλειοψηφία των πληθυσμών θα εκφραζόταν ενάντια στους απελευθερωτές και υπέρ της αυτονομίας»*.⁴³ Ενώ σε υπόμνημα για τη λύση του βαλκανικού προβλήματος, προτείνει να δημιουργηθεί στην περιοχή *«αυτόνομο καθεστώς, ολότελα ανεξάρτητο σε σχέση με τις γειτονικές χώρες, καθεστώς εγγυημένο από διεθνές σύμφωνο...στα πλαίσια της Βαλκανικής Συνομοσπονδίας»*.⁴⁴ Οι θέσεις αυτές και η αποφασιστική στήριξή της στις αγωνιστικές κινητοποιήσεις των καπνεργατών της Μακεδονίας, είχαν ως συνέπεια την εχθρική αντιμετώπιση από τις ελληνικές αρχές και θα της στοιχίσουν τον Ιούνιο του 1914 την πρώτη διοικητική εκτόπιση στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος (Μπεναρόγια – Γιονά).⁴⁵

Σύντομα η Φεντερασιόν εγκαταλείπει το αυτονομιστικό κήρυγμα, αναλογιζόμενη τον κίνδυνο να αποκοπεί από το πατριωτικό ελληνικό

⁴¹ Βλ. G. Haupt, *«Εισαγωγή στην ιστορία της Φεντερασιόν»*, στο Αβραάμ Μπεναρόγια, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, Κομμούνα, Αθήνα 1986, σελ. 27-34

⁴² Το σύνολο της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης επιθυμούσε τη διεθνοποίηση και ουδετεροποίηση της πόλης για να διατηρήσει την εμπορική σημασία της. Η αυτόνομη επικράτεια θα περιελάμβανε τους καζάδες Θεσσαλονίκης και Γιαννιτσών. Η ιδέα ανήκε στον αυστριακό βαρόνο Joseph Swegel και εξυπηρετούσε τα αυστριακά σχέδια για την περιοχή. Βλ. Κ. Σκορδύλης, *«Βαλκανικοί Πόλεμοι και εβραϊκό ζήτημα»*, στο περιοδικό *Ίστωρ*, τευχ.9, Δεκέμβρης 1996, σελ. 129-50.

⁴³ Βλ. Άγγελος Ελεφάντης, *«Η Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης και το εθνικό ζήτημα, Δύο ανέκδοτα κείμενα του 1913»*, στο περιοδικό *Ο Πολίτης*, αρ. 28 (1979), σ. 41.

⁴⁴ Βλ. Α. Ελεφάντης, *ο.π.* σελ. 49.

⁴⁵ Βλ. Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, *Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1989, σελ. 169-72.

εργατικό στοιχείο της πόλης και προσεγγίζοντας με ρεαλισμό τη νέα κατάσταση που διαμορφώνεται στη Μακεδονία. Η ομοσπονδιακή της δομή καταργείται, ενώ πληθαίνουν οι Έλληνες που την απαρτίζουν- όπως ο μετέπειτα βουλευτής, Αριστοτέλης Σίδερης. Έτσι, ως ενιαία οργάνωση επεκτείνει τη δράση της, καθώς το Διεθνές Σοσιαλιστικό Γραφείο της δίνει εντολή, να αναλάβει την πρωτοβουλία της συγκέντρωσης όλων των σοσιαλιστικών δυνάμεων της χώρας σ' ένα ενιαίο κόμμα.⁴⁶ Η οργάνωση θα φανεί αντάξια των προσδοκιών του ΔΣΓ, αφού θα ηγηθεί του χώρου στα δύσκολα χρόνια του Μεγάλου Πολέμου και του Εθνικού Διχασμού και θα συμβάλει αποφασιστικά στην ίδρυση του πρώτου κόμματος της ελληνικής εργατικής τάξης.

⁴⁶ Βλ. Α. Μπεναρόγια, *ο.π.*, σελ. 88.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΕΝΟΠΙΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ, 1915-1918

2.1 Οι Έλληνες Σοσιαλιστές και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο Μεγάλος Πόλεμος ανέδειξε την έλλειψη ιδεολογικής συνοχής στις τάξεις των ελλήνων σοσιαλιστών, χωρίς όμως να λειτουργήσει διαλυτικά, όπως συνέβη στην περίπτωση της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας. Αντιθέτως, κατά τη διάρκειά του, δημιουργήθηκαν οι συνθήκες για την ενοποίηση του ελληνικού εργατικού και σοσιαλιστικού κινήματος και την ανάδειξη των νέων ηγετικών φορέων του.

Σε γενικές γραμμές, διαμορφώθηκαν δύο τάσεις στο ζήτημα της συμμετοχής της Ελλάδας στον πόλεμο. Η πρώτη, η *σοσιαλ-πατριωτική*, εκφράστηκε κυρίως από τον Πλάτωνα Δρακούλη, ο οποίος υποστήριζε ένθερμα τη φιλοανταντική και επεκτατική εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου και για το λόγο αυτό, διαγράφηκε το Μάιο του 1915 από την οργάνωσή του. Σχεδόν ανάλογες, ήταν οι θέσεις του Γιαννιού και του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών. Μέσα κυρίως από τις στήλες του περιοδικού *Σοσιαλιστικά Φύλλα* (1915-7), στήριζαν την προσχώρηση στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ, ως αποτελεσματική πολιτική άμυνας, αλλά και την πολιτική εδαφικών παραχωρήσεων προς τη Βουλγαρία, με σκοπό τη διασφάλιση της ειρήνης στην περιοχή.¹

Η δεύτερη τάση, η *φιλειρηνική*, εκφραζόταν κυρίως από τη Φεντερασιόν, η οποία αντιπολιτευόταν το μεγαλοϊδεατισμό του Βενιζέλου. Δεδομένων και των εκτεταμένων διώξεων που είχε υποστεί το εργατικό

¹ Βλ. Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα 1978, σελ. 63-67.

κίνημα της Θεσσαλονίκης από τις αρχές των Φιλελευθέρων,² της προτάθηκε από τη μοναρχική-ουδετερόφιλη παράταξη η συνεργασία στις επικείμενες εκλογές της 31^{ης} Μαΐου του 1915. Με αφορμή αυτές τις εξελίξεις, ένα περίπου μήνα πριν τις εκλογές, η Φεντερασιόν ανέλαβε την πρωτοβουλία της σύγκλησης της Α΄ Πανελλαδικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης. Σε αυτή συμμετείχαν αντιπρόσωποι από την ίδια, τη Σοσιαλιστική Ένωση Αθηνών του Δημητράτου, το Σοσιαλιστικό Κέντρο Πειραιώς και τις σοσιαλιστικές ομάδες Βόλου, Κέρκυρας και Μυτιλήνης. Η πρόταση συνεργασίας Φεντερασιόν- ουδετερόφιλων έγινε κατ' αρχήν αποδεκτή, ενώ εγκρίθηκαν ως υποψήφιοι για τις εκλογές ο Αριστοτέλης Σίδερης, ο Αλβέρτος Κουριέλ και ο Παναγής Δημητράτος. Παρά την άνετη νίκη της βενιζελικής παράταξης, οι Σίδερης και Κουριέλ κατάφεραν να εκλεγούν.

Η Φεντερασιόν στήριζε την κίνηση του Τσίμερβαλντ και τα μανιφέστα των συνδιασκέψεών της (Σεπτέμβριος 1915 και Απρίλιος 1916).³ Βασικές αρχές τους ήταν η ανένδοτη ταξική πάλη, η κινητοποίηση για τον άμεσο τερματισμό του πολέμου, και η ειρήνη χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις, με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης των εθνοτήτων. Τον Αύγουστο του 1915 η Φεντερασιόν κοινοποίησε μια δήλωσή της, με την οποία διαμαρτυρόταν για την πολιτική και τις προτάσεις της Αντάντ, καθώς και για τη στάση των αστικών κομμάτων. Συγκεκριμένα, ανέφερε ότι: «...*Η απόφαση στο 4^ο σύμφωνο της Αντάντ να παραχωρήσει στη Βουλγαρία τη σερβική Μακεδονία και ένα μέρος της ελληνικής Μακεδονίας είναι μια σοβαρή επιβουλή κατά της ανεξαρτησίας της Ελλάδας και της Σερβίας. Αυτή η τερατώδης απόφαση ισοδυναμεί με την καταπάτηση της ουδετερότητας του Βελγίου από την Γερμανία. Αυτή η απόφαση μας αγανάκτησε ακόμα περισσότερο γιατί πάρθηκε με σκοπό να παρασυρθούν και οι βαλκανικοί λαοί στον αιματηρό και εγκληματικό πόλεμο...*».⁴

² Βλ. Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, *ο.π.*, σελ 165-73.

³ Η ευρωπαϊκή επαναστατική αριστερά ζητούσε να μετατραπεί ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος σε ταξικό και το Σεπτέμβριο του 1915 προχώρησε στην κίνηση του Τσίμερβαλντ. Στην ιδρυτική της διάσκεψη συμμετείχε και η Βαλκανική Σοσιαλδημοκρατική Εργατική Ομοσπονδία, με το γραμματέα της Κρίστο Ρακόφσκυ και το Βούλγαρο ηγέτη των «στενών», Βασίλ Κολάρωφ. Βλ. Χέλμουτ Γκρούμπερ, *Η επανάσταση στην Ευρώπη (1917-1923)*, Κομμούνα, Αθήνα 1985, σελ. 71.

⁴ Βλ. ΚΜΕ, *ο.π.*, σελ. 194.

Είναι η εποχή κατά την οποία η Ελλάδα βρίσκεται στα πρόθυρα του Εθνικού Διχασμού, με αφορμή το επίμαχο ζήτημα της συμμετοχής στον Παγκόσμιο Πόλεμο. Συγχρόνως, το Μακεδονικό Ζήτημα επιστρέφει στο προσκήνιο, αυτή τη φορά με φόντο τις διπλωματικές κινήσεις των εμπολέμων για την εξασφάλιση όσο το δυνατόν περισσότερων συμμάχων στην περιοχή.

2.2 Η αναθέρμανση του Μακεδονικού

Στις αρχές του 1915, η Αντάντ μεθόδευε τη συγκρότηση ενός βαλκανικού συνασπισμού. Ο Βενιζέλος πίστευε στην ανάγκη υλοποίησης αυτών των σχεδίων, ακόμα κι αν αυτό ενείχε εδαφικό τίμημα για την Ελλάδα. Συγκεκριμένα, για να εξασφαλιστεί η βουλγαρική συμμετοχή στο συνασπισμό, δεχόταν να της παραχωρηθούν εδάφη στη σερβική Μακεδονία, αλλά και οι καζάδες Σαρή-Σαμπάν (Χρυσούπολης), Καβάλας και Δράμας.⁵ Αυτές οι απόψεις, αν και έτυχαν της καθολικής αποδοχής των πολιτικών αρχηγών, δεν υλοποιήθηκαν, καθώς ο βασιλιάς επέμεινε στις απόψεις του περί ουδετερότητας, οδηγώντας τον Βενιζέλο σε παραίτηση και τη χώρα σε πολιτική κρίση.

Η Γερμανία προσπάθησε να εκμεταλλευθεί το αβέβαιο ελληνικό πολιτικό σκηνικό, με στόχο την εξασφάλιση της ελληνικής ουδετερότητας, ακόμα και στην περίπτωση βουλγαρικής επιθέσεως κατά της Σερβίας. Ωστόσο, οι υποσχέσεις της δεν ήταν αντίστοιχες με αυτές των Βρετανών. Οι περίφημες μυστικές γερμανικές εγγυήσεις προς την Ελλάδα, το Σεπτέμβριο του 1915, εμπεριείχαν γενικόλογες και δευτερεύουσας σημασίας υποσχέσεις, ανίκανες στην ουσία να στηρίξουν την ουδετερόφιλη στρατηγική του Παλατιού.⁶ Και τούτο, ενώ είχε μόλις προηγηθεί η

⁵ Ο Βενιζέλος διεκδικούσε για τη χώρα τα παράλια της Μικράς Ασίας, όπως και το τμήμα Δοϊράνης- Γευγελής. Από την άλλη, «*με αίσθημα βαθύτατου ψυχικού άλγους*», παραχωρούσε ως αντάλλαγμα ένα μεγάλο τμήμα της Ανατολικής Μακεδονίας. Οι θέσεις του αναπτύσσονται διεξοδικά στα δύο υπομνήματά του προς τον Κωνσταντίνο, στις 11 και 17 Ιανουαρίου 1915. Βλ. Παύλος Πετρίδης, *Βασιλική Προδοσία (1915-1917)*, Προσκήνιο, Αθήνα 1999, σελ. 269-78.

⁶ Στο 4^ο άρθρο αναφερόταν ότι: «*η γερμανική κυβέρνηση αναγνωρίζει τις ελληνικές κτήσεις (εννοείται και τις μακεδονικές), δεν δύναται όμως να εγγυηθή, όπως ενδεχομένως υπερασπίση αυτές δια της βίας*». Αντί για ρητή δέσμευση για τα παράλια της Μικράς Ασίας, γινόταν λόγος μόνο για τη Χίο, τη Μυτιλήνη, τη Σάμο,

υπογραφή στρατιωτικού συμφώνου μεταξύ Βουλγαρίας και Κεντρικών Δυνάμεων, με γενναιόδωρους όρους για την ίδια, δυσμενέστατους όμως για την Ελλάδα.

Στα τέλη του ίδιου μήνα, συμμαχικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη για να προβούν σ' επιχειρήσεις δευτερεύουσας σημασίας, την ώρα που το Βερολίνο σχεδίαζε γερμανο-βουλγαρική επίθεση στην πόλη, έχοντας και τη σύμφωνη γνώμη του Κωνσταντίνου.⁷ Συγκροτήθηκε το Μακεδονικό Μέτωπο, όμως προχειρότητα χαρακτήριζε τον πρώτο καιρό τον επιχειρησιακό σχεδιασμό της Αντάντ. Αναπόφευκτα, τον Αύγουστο του 1916 κι ενώ είχε προηγηθεί η κατάληψη του Ρούπελ, η Ανατολική Μακεδονία περιήλθε στους Βουλγάρους με την ατιμωτική παράδοση του κύριου όγκου του Δ' Σώματος Στρατού.

Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας (16 Αυγούστου) και η εγκαθίδρυση της προσωρινής κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη, ένα μήνα αργότερα, επισφράγισε τον Εθνικό Διχασμό. Η κυβέρνηση αυτή κήρυξε το Νοέμβριο τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις, την ώρα που οι «Σύμμαχοι» έπλητταν ποικιλοτρόπως την εθνική κυριαρχία και αξιοηρέπεια. Στα πλαίσια αυτά, δρομολογήθηκε η εκθρόνιση του Κωνσταντίνου, μετά από τη συμμαχική εισβολή στη Θεσσαλία και την κατάληψη του Ισθμού στις 29 Μαΐου του 1917, για να τον διαδεχθεί ο γιος του Αλέξανδρος. Ο έκπτωτος βασιλιάς δε θα καταθέσει τα όπλα, αφού αργότερα με το μνημόνιο Στρέιτ-Θεοτόκη,⁸ θα ζητήσει την επίθεση των κεντρικών δυνάμεων κατά της Ελλάδας, την ανατροπή του Βενιζέλου και την αποκατάσταση του καθεστώτος. Παρά τη σύμφωνη γνώμη του Κάιζερ, το γερμανικό Υπουργείο Εξωτερικών θα απαντήσει αρνητικά, αφού ήταν σαφές ότι αυτή η επιχείρηση δε θα ωφελούσε τους στρατηγικούς σχεδιασμούς του.

Η Γερμανία έδινε μεγάλη βαρύτητα στον έλεγχο της Μακεδονίας, καθώς εποφθαλμιούσε τους φυσικούς πόρους της, το σιδηροδρομικό της δίκτυο και τον οικονομικό έλεγχο του λιμανιού της Θεσσαλονίκης, ενώ

την περιοχή Δοϊράνης- Γευγελής και τη δυνατότητα επέκτασης στην Αλβανία. Βλ. Πολυχρόνης Κ. Ενεπεκίδης, *Η δόξα και ο διχασμός, 1908- 1918*, Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1992, σελ. 316-7.

⁷ Το Παλάτι, αν και είχε σοβαρούς ενδοιασμούς στην αρχή για πιθανή βουλγαρική εισβολή στη Μακεδονία, έφτασε το Γενάρη του 1916 να πιέζει το Βερολίνο για την επίσπευση της επιχείρησης. Βλ. Π. Ενεπεκίδης, *ο.π.*, σελ. 471-476.

⁸ Βλ. Π. Ενεπεκίδης, *ο.π.*, σελ. 670-76.

στόχευε στη διεθνοποίηση της πόλης. Το γεωγραφικό τρίγωνο Αυλώνα, Θεσσαλονίκης και Κωνσταντζας θα λειτουργούσε ως εφαλτήριο για την οικονομική διείσδυση και την κυριαρχία της στα Βαλκάνια, και ως σύνδεσμος με την Ανατολή. Η Βουλγαρία αποκτούσε σημαίνουσα θέση ως προς την εξυπηρέτηση των γεωπολιτικών σχεδίων του Βερολίνου και ήταν επιβεβλημένη η προνομιακή μεταχείρισή της, τουλάχιστον στη δεδομένη συγκυρία.⁹ Η έξοδος της Ελλάδας στον πόλεμο διευκόλυνε αυτή την επιλογή, καθώς αποδέσμευε τους Γερμανούς από τις εγγυήσεις που είχαν δώσει στον Κωνσταντίνο. Το αποτέλεσμα ήταν η αναγνώριση της βουλγαρικής προσάρτησης της Ανατολικής Μακεδονίας.

Από την άλλη πλευρά, το 1918 έβρισκε την προοπτική μιας αυτόνομης Μακεδονίας να κερδίζει έδαφος στην Αγγλία,¹⁰ με χαρακτηριστική την εισήγηση του λόρδου Νόρθκλιφ, στον υπουργό των Εξωτερικών, Μπάλφουρ.¹¹ Ο Χάρολντ Νίκολσον, υψηλά ιστάμενος στο Foreign Office, σε σημείωμά του στις 28 Ιουνίου, υποστήριζε αυτήν την πρόταση, γιατί ήταν «για τα κράτη της περιοχής ο μόνος τρόπος να προβούν σε παραχωρήσεις χωρίς να ενισχυθούν συνάμα οι γείτονές τους· όσο γρηγορότερα το αντιληφθούν, τόσο το καλύτερο».¹² Παρόμοια προσέγγιση είχε και ο υπουργός Εξωτερικών λόρδος Σέσιλ, ο οποίος στα τέλη Ιουλίου έγραφε: «Προσωπικά κλίνω όλο και περισσότερο υπέρ της ιδέας να δημιουργηθεί Μακεδονία αυτόνομη ή υπό προστασία».¹³ Αυτές οι απόψεις συνάντησαν την αντίδραση του άγγλου πρωθυπουργού Λούντ Τζώρτζ, ο οποίος και διεμήνυσε στο διαμαρτυρόμενο έλληνα ομόλογό του, ότι δεν επρόκειτο να δώσει τη συγκατάθεσή του στην υλοποίησή τους, όχι μόνο λόγω των ανειλημμένων υποχρεώσεων της χώρας του απέναντι στην Ελλάδα, αλλά και επειδή μια αυτόνομη Μακεδονία θα οδηγούσε σε νέα πολεμική σύρραξη.¹⁴

Πολέμια των αυτονομιστικών σχεδίων ήταν η Γαλλία, η οποία καθ' όλη αυτήν την περίοδο είχε μια συνεπή και σαφή στρατηγική. Η πολιτική

⁹ Βλ. Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Η Ελλάδα στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο (1917- 1918)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000, σελ. 116-17.

¹⁰ Στο παρελθόν είχε υποστηριχθεί επίμονα η μακεδονική αυτονομία από τον υπουργό των Εξωτερικών της περιόδου 1900-1905, λόρδο Λάνσντοουν. Βλ. D. Dakin, *ο.π.*, σελ. 122 και 154.

¹¹ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 352-4.

¹² Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 613, σημ. 53.

¹³ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 358-60 και 364.

¹⁴ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 361.

της δεν ενείχε καμία προοπτική συμβιβασμού, καθώς κεντρικός στόχος της ήταν να κατατροπώσει στρατιωτικά τη Βουλγαρία, για να επιβάλλει αργότερα τους όρους της. Όπως τελικά και έγινε μετά τη συμμαχική επίθεση στο Μακεδονικό Μέτωπο, στις 15 Σεπτεμβρίου. Δύο εβδομάδες αργότερα, η ηττημένη Σόφια υπογράφει ανακωχή και, παρά τις αμερικανο-βρετανικές πιέσεις για ήπια στάση απέναντί της, περνά η σκληρή γαλλική γραμμή.

Με την υπογραφή της Συνθήκης του Νεϊγύ (14/27 Νοεμβρίου 1919), η Βουλγαρία εγκαταλείπει τα ιμπεριαλιστικά της σχέδια για τις ακτές του Αιγαίου, ενώ φαίνεται να εγκαταλείπεται από τη διεθνή διπλωματία και η ιδέα της μακεδονικής αυτονομίας. Προσωρινά όμως, καθώς σύντομα αυτό το ζήτημα θα επανέλθει στο προσκήνιο, κυρίως από τις δυνάμεις που αναδείχθηκαν μέσα από τις στάχτες του πολέμου: Τις σοσιαλιστικές κινήσεις και ακόμα περισσότερο την επαναστατική τους πτέρυγα, οι οποίες όχι μόνο βρήκαν τη δύναμη να ορθοποδήσουν στα τελευταία χρόνια του πολέμου, αλλά προσπάθησαν με όλα τα μέσα να πάρουν στα χέρια τους τις τύχες της μεταπολεμικής Ευρώπης' ξεκινώντας από τις συνδιασκέψεις που θα καθόριζαν τους πολεμικούς στόχους των εμπολέμων και τις μετέπειτα συνθήκες ειρήνης.

2.3 Το Μακεδονικό στις ευρωπαϊκές σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις, 1917-1918

Η αυθόρμητη λαϊκή επανάσταση στη Ρωσία, το Φλεβάρη του 1917, συνέτριψε τον τσαρισμό, προϊδεάζοντας τα αστικά καθεστώτα για το τι μπορούσαν να υποστούν, αν δεν προχωρούσαν σε σοβαρές παραχωρήσεις. Ο ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας αναβαθμιζόταν αυτόματα, κι ένα σημαντικό τμήμα της επιθυμούσε τη σύγκληση στη Στοκχόλμη μιας συνδιάσκεψης των σοσιαλιστών των ουδέτερων και εμπολέμων χωρών. Αφ' ενός για να συμφωνήσουν πάνω στους στόχους του πολέμου και αφ' ετέρου για να συντονίσουν τις πιέσεις στις κυβερνήσεις τους, για τη σύναψη ειρήνης μέσω διαπραγματεύσεων. Την προετοιμασία της ανέλαβε μια ολλανδό- σκανδιναβική επιτροπή, η οποία και προχώρησε, στις αρχές Μαΐου, στη διενέργεια προκαταρκτικών συνδιασκέψεων. Σε αυτές τις

διαδικασίες, μοναδικοί εκπρόσωποι του βαλκανικού σοσιαλισμού ήταν το Πλατύ Βουλγαρικό Κόμμα¹⁵ και το Σερβικό Σοσιαλδημοκρατικό, γεγονός που επηρέασε μονοδιάστατα τις απόψεις της επιτροπής για το βαλκανικό ζήτημα.¹⁶ Ουσιαστική ελληνική συμμετοχή στις παραπάνω διεργασίες δεν υπήρξε· η Φεντερασιόν αρκέστηκε στο να στείλει ένα τηλεγράφημα προς την ολλανδο-σκανδιναβική Επιτροπή στις 7 Αυγούστου. Εκεί δήλωνε μόνον ότι τασσόταν υπέρ μιας γρήγορης συμφωνίας για ειρήνη, βασισμένη στην αρχή «χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις», σύμφωνα με τη φόρμουλα του Σοβιέτ της Πετρούπολης.¹⁷

Το τελικό μνημόνιο της Επιτροπής για το βαλκανικό ζήτημα, ταυτίστηκε με τις σερβικές θέσεις τονίζοντας ότι: *«Το αληθινό λιμάνι της Σερβίας είναι πράγματι η Θεσσαλονίκη. Η οικονομική ανάπτυξη της χώρας επιβάλλει ότι οι επικοινωνίες της με το λιμάνι της Θεσσαλονίκης πρέπει να εξασφαλισθούν μέσω της κοιλάδας του Βαρδάρη και πως η Σερβία θα έχει στη διάθεσή της το λιμάνι, την πόλη και τα περίχωρά της, που σήμερα έχουν ενσωματωθεί στην Ελλάδα. Τα ίδια συμφέροντα έχουν η Βουλγαρία και η Ελλάδα. Οι αντιπροσωπίες της Βουλγαρίας και της Σερβίας ζητούν... να υπαχθεί το λιμάνι της Θεσσαλονίκης υπό τον κοινό έλεγχο των τριών βαλκανικών κρατών. Η επίτευξη αυτής της λύσης θα αποτελέσει το σημείο εκκίνησης για τη συνεργασία των βαλκανικών κρατών, η οποία θα βρει την ολοκλήρωσή της με την τελική πραγματοποίηση μιας ομοσπονδίας των Βαλκανίων»*. Το μνημόνιο ικανοποιούσε επίσης και κάποια βουλγαρικά αιτήματα καθώς προέβλεπε την προσάρτηση της Ανατολικής Μακεδονίας.¹⁸

Οι παραπάνω θέσεις έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με τις βενιζελικές, μαξιμαλιστικές διεκδικήσεις. Και ήταν επόμενο να κινητοποιηθεί η ελληνική διπλωματία, διαβλέποντας το ρόλο που διεκδικούσε η αναγεννημένη σοσιαλδημοκρατία στις επερχόμενες εξελίξεις. Ο Κωνσταντίνος Ρέντης, πρεσβευτής στη Στοκχόλμη, πρότεινε την άμεση ενεργοποίηση και διαμαρτυρία των ελλήνων σοσιαλιστών. Προχώρησε μάλιστα, ζητώντας την κατάθεση μνημονίου στην επιτροπή της Στοκχόλμης, για την προβολή και

¹⁵ Από το 1903, η βουλγαρική σοσιαλδημοκρατία είχε διασπαστεί στους επαναστάτες *Στενούς (Teshyaki)* και στους ρεφορμιστές *Πλατείς*, σε αντιστοιχία με τους Ρώσους μπολσεβίκους και μενσεβίκους.

¹⁶ Βλ. Γεώργιος Β. Λεονταρίτης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα 1978, σελ. 107.

¹⁷ Βλ. Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, *ο.π.* σελ. 202-3.

¹⁸ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 111-12.

ανάλυση των ελληνικών διεκδικήσεων αλλά και της εργατικής και αγροτικής πολιτικής του Βενιζέλου.¹⁹ Ενώ, συναντήθηκε επανειλημμένα με το γραμματέα του Διεθνούς Σοσιαλιστικού Γραφείου, Καμίλ Χάισμαν, για να συζητήσουν για το μακεδονικό ζήτημα. Ο Χάισμαν προσπάθησε να καθησυχάσει τον έλληνα διπλωμάτη, διευκρινίζοντας ότι οι θέσεις της επιτροπής αποτελούσαν μόνο βάση για τις μελλοντικές συζητήσεις και κάλεσε τους έλληνες σοσιαλιστές να καταθέσουν διεξοδικά τις απόψεις τους.²⁰ Στη συνέχεια, το υπουργείο Εξωτερικών ζήτησε από τις εργατικές οργανώσεις της Αθήνας και του Πειραιά, καθώς και ορισμένες από τις σοσιαλιστικές ομάδες, να διαμαρτυρηθούν κατά του μνημονίου της *Επιτροπής*. Έτσι, το Εργατικό Κέντρο Αθηνών και η Γενική Εργατική Συνομοσπονδία Πειραιώς, τοποθετήθηκαν «με αγανάκτηση» εναντίον του μνημονίου. Παρέθεσαν μάλιστα ελληνικές δημογραφικές στατιστικές, ενώ τόνισαν τη βουλγαρική πολιτική αφελληνισμού της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης.²¹ Ανάλογα κινήθηκε και ο Ν. Γιαννιός, εκ μέρους του Σοσιαλιστικού Κέντρου Αθηνών.²²

Τελικά, η περίφημη Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης, αν και δε συγκλήθηκε ποτέ, κατέφερε να ενεργοποιήσει δυνάμεις, οι οποίες στα πρώτα χρόνια του πολέμου είχαν αδρανοποιηθεί. Κατάφερε επίσης να φέρει στο προσκήνιο μια νέα προσέγγιση για τους πολεμικούς σκοπούς και για τη σύναψη ειρήνης. Ενώ είχε απρόβλεπτη επίδραση και στα ελληνικά πράγματα, αφού ανάγκασε το Βενιζέλο να καταφύγει σε μια προπαγανδιστική καμπάνια για τη διασφάλιση των ελληνικών κεκτημένων στη Μακεδονία και την επίτευξη των ευρύτερων στόχων του. Η καμπάνια αυτή δεν απευθυνόταν τόσο προς τους παραδοσιακούς διπλωματικούς κύκλους της Ευρώπης, όσο σ' ένα χώρο άγνωστο προς τον ίδιο και τους συνεργάτες του, αυτόν των ευρωπαίων σοσιαλιστών.

Το 1918, οι ελληνικές διπλωματικές αρχές θορυβημένες από το ενδεχόμενο μιας παταγώδους αποτυχίας της πολιτικής τους, προετοιμάζουν

¹⁹ Βλ. Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1917 Β/59, *Ρέντης προς Υπουργείο Εξωτερικών*, 9 Νοεμβρίου 1917, αρ. 8766. **Παράρτημα Ι.**

²⁰ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 114.

²¹ Βλ. ΙΑΥΕ, 1917 Β/59, *Πολίτης προς Ρέντη*, 12 Δεκεμβρίου 1917, αρ. 9695 και ΙΑΥΕ, 1918 Α/12, *Γεννάδιος προς Πολίτη*, 5 Μαρτίου 1918, αρ. 2172. **Παράρτημα Ι.**

²² Βλ. ΙΑΥΕ, 1917 Β/59, *Πολίτης προς Ρέντη*, 20 Δεκεμβρίου 1917, αρ. 9994.

τη συγκρότηση μιας «σοσιαλ-πατριωτικής» αντιπροσωπείας για την Τρίτη Διασυμμαχική Εργατική και Σοσιαλιστική Συνδιάσκεψη Ειρήνης, που αναμενόταν να συνέλθει στο Λονδίνο, στα τέλη Φεβρουαρίου. Η προσπάθεια αυτή θα αντιμετωπίσει ανυπέρβλητες δυσχέρειες. Την ίδια περίοδο, ο γραμματέας των Εργατικών Α. Χέντερσον, στέλνει τηλεγράφημα στη Φεντερασιόν, με το οποίο ζητά να εκπροσωπηθεί η Ελλάδα στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου.²³ Πρόσκληση έλαβε και η Σοσιαλιστική Εργατική Οργάνωση της Αθήνας. Το μείζον αυτό θέμα θα αποτελέσει αφορμή για τη σύγκληση της Β' Πανελλαδικής Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, στη Θεσσαλονίκη. Εκεί αποφασίζεται η μη συμμετοχή ελλήνων αντιπροσώπων στη Διασυμμαχική, αλλά και η σύγκληση του ιδρυτικού συνεδρίου του ενιαίου σοσιαλιστικού κόμματος.²⁴ Αποφασίζεται επίσης, να σταλεί μνημόνιο στο Λονδίνο με τις αναλυτικές θέσεις της συνδιάσκεψης για τα εκκρεμή βαλκανικά ζητήματα. Βασική αρχή του μνημονίου είναι η απόδοση στην Ελλάδα των εδαφών που έχει καταλάβει και η πλήρης αποκατάστασή της στο προπολεμικό καθεστώς. Ζητά όμως και τη διενέργεια δημοψηφίσματος σε όλα τα αμφισβητούμενα βαλκανικά εδάφη, μετά την πλήρη εκκένωσή τους από τις στρατιωτικές δυνάμεις, όπως επίσης και την πλήρη αυτονομία των συμπαγών εθνοτήτων της Τουρκίας, ελευθερία και ισότητα για τους μειοψηφούντες πληθυσμούς.²⁵ Ο Γενικός Διοικητής Μακεδονίας, Περικλής Αργυρόπουλος, απαγορεύει την αποστολή του κειμένου, αφού διαφοροποιούταν από βασικές αρχές της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Παρά την απόφαση της Θεσσαλονίκης, η κυβέρνηση πείθει τους Σίδερη, Κουριέλ (βουλευτές της Φεντερασιόν) και Δημητράτο (Σοσιαλιστική Εργατική Οργάνωση) να εκπροσωπήσουν τους έλληνες σοσιαλιστές στο Λονδίνο. Η συγκεκριμένη αποστολή δεν ενεργεί ως εντολοδόχος της κυβέρνησης, αλλά στηλιτεύει την πολιτική της και διαφοροποιείται στην προσέγγιση για τη διευθέτηση του Ανατολικού Ζητήματος. Αν και κατέφτασε στο Λονδίνο μετά τη λήξη της Συνδιάσκεψης, καταβάλλει πολλές προσπάθειες να αντικρούσει τις προτάσεις των Σέρβων και των

²³ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 21-1-1918.

²⁴ Στη Συνδιάσκεψη της Θεσσαλονίκης πήραν μέρος αντιπρόσωποι από τη Σοσιαλιστική Εργατική Οργάνωση Αθηνών, το Σοσιαλιστικό Τμήμα Πειραιά, του σοσιαλιστικού κέντρου Βόλου και της Φεντερασιόν. Βλ. ΚΜΕ, *ο.π.*, σελ. 220.

²⁵ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 15-4-1918.

Βούλγαρων σοσιαλιστών, ξεκινώντας από το βήμα του περιοδικού The New Europe.²⁶

Την αφορμή έδωσε ένα άρθρο στις 7 Μαρτίου, του ηγέτη της Βαλκανικής Σοσιαλδημοκρατίας Κ. Ρακόφσκυ, στο οποίο υποστήριζε ότι η καλύτερη λύση του βαλκανικού ζητήματος θα ήταν η σύσταση μιας αυτόνομης Μακεδονίας στα πλαίσια της βαλκανικής δημοκρατικής συνομοσπονδίας. Ο Δ. Πόποβιτς, γραμματέας του Σέρβων Σοσιαλδημοκρατών ανέπτυξε τις αναθεωρημένες σε σχέση με τη Στοκχόλμη θέσεις του κόμματός του, απορρίπτοντας την ιδέα της ομοσπονδίας, ως μη ρεαλιστική, όπως και την ιδέα της μακεδονικής αυτονομίας, γιατί *«στη Μακεδονία δεν υπάρχει μόνο ένα έθνος ή φυλή που να υπερέχει έναντι των άλλων»*. Ως λύση πρότεινε τον προσωρινό διαμελισμό της Μακεδονίας με αμοιβαίες υποχωρήσεις των εμπλεκόμενων πλευρών.

Ο Σίδερης στην απάντησή του στις 11 Απριλίου, αντικρούει την άποψη του Πόποβιτς για τη μακεδονική αυτονομία και τη βαλκανική ομοσπονδία. Υποστηρίζει πως *«όχι μόνο οι εθνολογικές συνθήκες της Μακεδονίας, αλλά η οικονομική της θέση στη Βαλκανική Χερσόνησο και η πολιτική σημασία της ένωσης των βαλκανικών κρατών στην Ευρώπη, καθώς και η ιδιόμορφη σπουδαιότητα των Βαλκανίων σε σχέση με το Ανατολικό Ζήτημα, επιβάλλουν απολύτως αυτή την πολιτική»*. Μολονότι παραδέχεται τη δυσκολία να καθορισθούν τα εθνολογικά όρια της Μακεδονίας, διαισθάνεται ότι ο διαμελισμός της δε θα ικανοποιούσε το λαό της και θα προκαλούσε νέες προστριβές και πολέμους.²⁷ Τέλος, σε φυλλάδιο που κυκλοφόρησε η αποστολή του Σίδερη στο Λονδίνο και το Παρίσι, προτάσσει ως οριστική λύση του Μακεδονικού, τη Βαλκανική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία. Για την οποία υποστηρίζει ότι πρέπει να προκύψει μετά από: α) εκκένωση των κατεχόμενων εδαφών και προσωρινή επιστροφή στο status quo ante, β) τελωνειακή ένωση των βαλκανικών κρατών, γ) συλλογική εγγύηση εκ μέρους των βαλκανικών κρατών του δικαιώματος των μειονοτήτων να αναπτυχθούν ελεύθερα.²⁸

²⁶ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 182-3.

²⁷ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 190-3.

²⁸ Βλ. ΚΜΕ, *ο.π.*, σελ. 224.

Από την πλευρά τους οι Βούλγαροι Πλατείς, σύμφωνα με τηλεγράφημα του Ρώυτερς (14 Μαΐου), «...δέχονται τις γενικές προτάσεις των συμμάχων σοσιαλιστών κι ακόμα το μεγαλύτερο μέρος των εδαφικών διεκδικήσεων που προτείνονται από τους τελευταίους... και επιβεβαιώνουν ότι για εθνογραφικούς λόγους η Μακεδονία θα έπρεπε να ενωθεί με τη Βουλγαρία, αλλά φαίνεται ότι ικανοποιούνται με την αυτονομία αυτής της τελευταίας χώρας». Ο Χάισμαν είδε αυτήν τη θέση ως την καλύτερη λύση, για την αποδοχή μιας δημοκρατικής ειρήνης.²⁹

Τελικά, η Διασυμμαχική απέφυγε να αντιμετωπίσει με τόλμη το βαλκανικό ζήτημα, λόγω της πολυπλοκότητάς του, αλλά και των αντιφατικών και αλληλοσυγκρουόμενων θέσεων που ανέπτυσαν οι Βαλκάνιοι σοσιαλιστές. Στο σχετικό *μεμοράντουμ* της, πρότεινε αόριστα τη «διοικητική αναδιοργάνωση» της χερσονήσου, με την αρωγή μιας διεθνούς επιτροπής, στη βάση της αρχής της αυτοδιάθεσης και με προοπτική την τελωνειακή ένωση και ομοσπονδία.³⁰ Φαινόταν ξεκάθαρα ότι η κατάληξη των μακεδονικών εδαφών θα δυσχέραινε τις επερχόμενες διασκέψεις ειρήνης. Η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε άλλη επιλογή από το να προωθήσει τις θέσεις της με όλα τα μέσα, και το νεοπαγές σοσιαλιστικό κίνημα φάνταζε έξοχη περίπτωση γι' αυτήν την προσπάθεια. Έχει μόλις δρομολογηθεί η πολιτική και συνδικαλιστική ενοποίηση της εργατικής τάξης, η οποία και θα βρει στο πρόσωπο του Βενιζέλου, έναν απρόσμενο αρωγό.

2.4 Η ίδρυση του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας

Στα μέσα του καλοκαιριού του 1918, το κατακερματισμένο ελληνικό εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα σπαρασσόταν από έριδες γύρω από τη στάση του στις συνδιασκέψεις ειρήνης. Η εικόνα του στο εξωτερικό σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να στηρίξει τις ελληνικές αξιώσεις, εφ' όσον ελάχιστοι έπαιρναν στα σοβαρά τους Έλληνες σοσιαλιστές. Ο Βενιζέλος αναλογιζόμενος ότι δεν υπήρχε αποτελεσματικότερος τρόπος να προωθηθούν οι σκοποί του, έκανε την υπέρβαση, διαμηνύοντας ότι

²⁹ Βλ. ΚΜΕ, *ο.π.*, σελ. 225-6.

³⁰ Βλ. Γ. Λεονταρίτης, *ο.π.*, σελ. 189.

επιθυμούσε να έρθει σε επαφή με τη Φεντερασιόν. Αφ' ενός γιατί η οργάνωση ήταν η μόνη που έχει διεθνή αναγνώριση και αφ' ετέρου γιατί ασκούσε σημαντική επιρροή στην πολυάριθμη και δυναμική εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης. Δεδομένου μάλιστα, ότι η τελευταία, μαζί με τις αντίστοιχες κοινότητες της Αυστρίας, της Γαλλίας, των Η.Π.Α. αλλά και της Κωνσταντινούπολης, υποστήριζε την αυτονομία της Μακεδονίας και τη διεθνοποίηση της Θεσσαλονίκης, και εναντιωνόταν στην κυβέρνηση.³¹ Ο Βενιζέλος προχωρώντας περισσότερο, αποδέχτηκε τους όρους της Φεντερασιόν για τη μεταξύ τους συνάντηση, την παύση των διώξεων και τη σύγκληση χωρίς κυβερνητικούς περιορισμούς, του σοσιαλιστικού συνεδρίου.³²

Την πρώτη βδομάδα του Σεπτεμβρίου, ο Μπεναρόγια, επικεφαλής αντιπροσωπείας της Σοσιαλιστικής Συνδιάσκεψης, συναντάται με το Βενιζέλο. Ο πρωθυπουργός ζητά επίσημη ελληνική εκπροσώπηση στις επερχόμενες σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις, η οποία θα είναι ικανή να διαχειρισθεί ορθά τα ελληνικά αιτήματα και να αντιταχθεί στα βουλγαρικά. Η αντιπροσωπεία ζητά με τη σειρά της άδεια για τη σύγκληση δύο συνεδρίων, δύο μήνες ελεύθερης δράσης για την επιτυχή διοργάνωσή τους με την κατάργηση του στρατιωτικού νόμου, και παύση των κυβερνητικών αναμιξεων στις εσωτερικές υποθέσεις των εργατικών σωματείων. Ο Βενιζέλος δέχεται τους όρους, εκτός από την κατάργηση του στρατιωτικού νόμου, τον οποίο όμως υπόσχεται να χαλαρώσει. Μετά τη συνάντηση ανακοινώνεται επισήμως η απόφαση για τη σύγκληση στην Αθήνα των δύο Πανελλαδικών Συνεδρίων.³³ Έτσι, με τις ευλογίες της κυβέρνησης, εργατικό και σοσιαλιστικό κίνημα προχωρούν στην ενοποίησή τους, με τη Φεντερασιόν να αποτελεί τον αδιαφιλονίκητο ρυθμιστή αυτών των διαδικασιών. Από την άλλη πλευρά όμως, η κυβέρνηση δε θα υλοποιήσει το στόχο της, καθώς και τα δύο ιδρυτικά συνέδρια δε συνήλθαν εγκαίρως, ώστε να εκλέξουν μια αντιπροσωπεία για την Τέταρτη Διασυμμαχική Συνδιάσκεψη (Λονδίνο 17-19 Σεπτεμβρίου). Τη λύση στο ελληνικό ζήτημα δε θα τη φέρουν τελικά οι σοσιαλιστές, αλλά η παραδοσιακή διπλωματία.

³¹ Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, έβλεπε τα κυβερνητικά σχέδια ανοικοδόμησης της πόλης, μετά την καταστρεπτική πυρκαγιά του Αυγούστου του 1917, ως σχέδιο υποβάθμισης της οικονομικής της θέσης.

³² Βλ. Α. Μπεναρόγια, *ο.π.*, σελ. 104-5.

³³ Βλ. Α. Μπεναρόγια, *ο.π.*, σελ. 108-9.

Το ιδρυτικό συνέδριο της Γενικής Συνομοσπονδίας των Εργατών Ελλάδος άρχισε στις 21 Οκτωβρίου και διήρκεσε οκτώ ημέρες. Οι 252 αντιπρόσωποι εξέφραζαν όλα τα πολιτικά ρεύματα, γεγονός που καθιστούσε αμφίβολη την επικράτηση των σοσιαλιστών. Μολαταύτα, λόγω της θεωρητικής τους κατάρτισης και των εύστοχων χειρισμών τους, κατόρθωσαν να ελέγξουν τους συσχετισμούς, για να υιοθετηθεί καταστατικά η αρχή της πάλης των τάξεων. Ωστόσο, τήρησαν μετριοπαθή στάση στα ψηφίσματα που αφορούσαν στους πολεμικούς στόχους της χώρας, τασσόμενοι υπέρ της αποκατάστασής της στα ante bellum σύνορά της, και υπέρ των ελληνικών βλέψεων στη Δυτική Θράκη, στη Βόρεια Ήπειρο, στο Βιλαέτι του Αϊδινίου, στην Κύπρο κ.α., υπό την προϋπόθεση ότι θα το αποφάσιζαν οι ίδιοι οι κάτοικοι αυτών των περιοχών.³⁴ Η θέση για τους πολεμικούς σκοπούς, ικανοποίησε την κυβέρνηση, όπως φαίνεται και από ένα τηλεγράφημα του αντιπρόεδρου Εμμανουήλ Ρεπούλη, προς τον Βενιζέλο.³⁵

Λίγες μέρες αργότερα, στις 4/17 Νοεμβρίου, αρχίζει στον Πειραιά το Α' Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο, με τριανταεπτά αντιπροσώπους από οργανώσεις της χώρας, που απαριθμούσαν συνολικά γύρω στα χίλια μέλη. Οι συζητήσεις για το πρόγραμμα του κόμματος- το οποίο τελικά ταυτίστηκε με το αντίστοιχο της Ερφούρτης του γερμανικού S.P.D.- ανέδειξαν διάφορες τάσεις με αντίρροπες προσεγγίσεις. Συγκεκριμένα, στα εξωτερικά ζητήματα η δεξιά τάση υπό το Γιαννιό, θεωρούσε σοσιαλιστικές τις αρχές του προέδρου Ουίλσον, η κεντροδεξιά των Σιδέρη-Κουριέλ επικροτούσε την Κοινωνία των Εθνών, η αριστερά (Νεολαία, με κύριο εκφραστή το Δημοσθένη Λιγδόπουλο) εναντιωνόταν σε κάθε αστικό θεσμό, ενώ το κέντρο (Φεντερασιόν) προσπαθούσε να συμβιβάσει αυτές τις απόψεις.³⁶ Ο Γιαννιός, αφού είδε τα μαξιμαλιστικά αιτήματά του να απορρίπτονται,³⁷ αποχώρησε με την ομάδα του από το συνέδριο, κατηγορώντας το για «εβραϊκό σοσιαλισμό».³⁸

³⁴ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 6 Νοεμβρίου 1918.

³⁵ Βλ. ΙΑΥΕ, 1918 Α/15, *Ρεπούλης προς Βενιζέλον*, 7 Νοεμβρίου 1918, αρ. 10812.

³⁶ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το πρώτο συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά*, Αθήνα 1982, σελ. 74-80.

³⁷ Ανακήρυξη μιας Δημοκρατίας της Θράκης και μιας του Πόντου, ηρσαύρηση της Β. Ηπείρου και της Ιωνίας.

³⁸ Βλ. Γ. Κορδάτος, *ο.π.*, σελ. 316.

Η τελική θέση του σοσιαλιστικού εργατικού κόμματος για τα εθνικά ζητήματα, που επισφραγίζει μια μακρά περίοδο έντονων αντιπαραθέσεων, διχογνωμιών, κυβερνητικών παρεμβάσεων και πολεμικών, βασίζεται στην αρχή της ειρήνης χωρίς προσαρτήσεις και αποζημιώσεις, και στην αρχή της αυτοδιάθεσης. Ειδικότερα για τα βαλκανικά ζητήματα προτείνει: «1) Την παροχή πλήρους ελευθερίας εις τους πληθυσμούς των νήσων Κύπρου, Ίμβρου, Λήμνου, Τενέδου, Σαμοθράκης και Δωδεκανήσων και Καστελορίζου καθώς και της Β. Ηπείρου να καθορίζουν την τύχην των. 2) Πλήρες δικαίωμα παλιννοστήσεως και αποζημιώσεως (δια καταστροφάς τας οποίας υπέστησαν) δια τούς βίαια εκδιωχθέντας διαφόρους προσφυγικούς πληθυσμούς των βαλκανικών χωρών και της Μικράς Ασίας ανεξαρτήτως φυλής, εις τους όποιους να παρασχεθούν και τα μέσα επιστροφής. 3) Το σημερινόν κράτος να μεταβληθεί εις μίαν ομοσπονδίαν αποτελουμένην εξ αυτονόμων βιλαετιών δημοκρατικώς οργανωμένων ώστε αι εθνικότητες της Ανατολής να λάβουν αυτόνομον βίον και ούτω εισέλθουν εις την Βαλκανικήν δημοκρατικήν ομοσπονδίαν». Επίσης, σε άλλο ψήφισμα αναπτύσσεται διεξοδικά η θέση για τη Βαλκανική Ομοσπονδία.³⁹

Το σοσιαλιστικό κίνημα βγαίνει από τη νηπιακή ηλικία και προσπαθεί να ορθοποδήσει, συσπειρώνοντας γύρω του όλο και περισσότερες μάζες και πρωτίστως το μαχητικότερο κομμάτι της εργατικής τάξης. Στις εκλογές της 1^{ης} Νοεμβρίου του 1920, ένας σημαντικός αριθμός ψηφοφόρων στηρίζει το ΣΕΚΕ.⁴⁰ Η κοινωνία, εξαντλημένη από την πολύχρονη επιστράτευση, αποδοκιμάζει τη μικρασιατική εκστρατεία και τα αποικιακά σχέδια της Αντάντ, ενώ ξεσπά ένα πρωτοφανές απεργιακό κύμα, αντιμετωπίζοντας τη σφοδρή αντίδραση των αρχών. Το ΣΕΚΕ εντάσσεται στην Κομμουνιστική Διεθνή, το νέο, φιλόδοξο φορέα της παγκόσμιας επανάστασης. Όμως η ένταξή του αυτή δε σημαίνει και την αλλαγή της φυσιογνωμίας του. Το ΣΕΚΕ συνεχίζει να δρα περισσότερο ως ένα ρεφορμιστικό, φιλεργατικό κόμμα διανοουμένων, χωρίς ριζικούς δεσμούς με το εργατικό κίνημα και με ανύπαρκτη επαναστατική προοπτική.

³⁹ Βλ. Ριζοσπάστης, 12 Νοεμβρίου 1918.

⁴⁰ 35.000 ψήφοι κατά τον Μπεναρόγια, 100.000 κατά τον Κορδάτο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΚΥΡΙΑ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ» ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΚΚΕ, 1919-1926

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ, 1919-1924

3.1. Η Κομιντέρν και η Βαλκανική Κομμουνιστική Ομοσπονδία

Η Οκτωβριανή Επανάσταση απογείωσε το κύρος των μπολσεβίκων στο παγκόσμιο σοσιαλιστικό κίνημα, ώστε να ηγηθούν της προσπάθειας δημιουργίας μιας νέας Διεθνούς, που θα διαδεχόταν τη διαλυμένη από το Μεγάλο Πόλεμο, Δεύτερη. Η πίστη στην προοπτική της παγκόσμιας επανάστασης, η ανάγκη να περιφρουρηθεί η σοβιετική εξουσία από τους αντεπαναστάτες και την εμπλοκή των καπιταλιστικών δυνάμεων, και η απειλούμενη αναβίωση της Β' Διεθνούς, οδήγησαν στην ιδρυτική διάσκεψη της Γ' Διεθνούς (Κομιντέρν), το Μάρτιο του 1919. Είχε μόλις προηγηθεί η αποτυχία της επανάστασης στη Γερμανία και συνέπιπτε με την πρόσκαιρη ανακήρυξη των Σοβιετικών Δημοκρατιών της Ουγγαρίας και της Βαυαρίας.¹ Αν και η Παγκόσμια Επανάσταση, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, δεν είχε την εξάπλωση και την επιτυχία που ανέμεναν οι μπολσεβίκοι, παρέμενε απόλυτη προτεραιότητά τους, καθώς η ίδια η ύπαρξη του νέου σοβιετικού καθεστώτος ταυτιζόταν με αυτή.

Αρκετά γρήγορα, στο Β' Συνέδριο της Κομιντέρν τον Ιούλιο του 1920, μπήκαν οι βάσεις για ένα κατεξοχήν συγκεντρωτικό μοντέλο οργάνωσης, για τη μετατροπή της σ' ένα ενιαίο λενινιστικό κόμμα. Πρωταρχικός σκοπός του συνεδρίου ήταν η ρύθμιση των κανόνων εισδοχής και παραμονής των κομμάτων στη Διεθνή. Ενδεικτικότεροι ήταν οι εξής δύο όροι: α) *«Τα κόμματα που ανήκουν στην Κομμουνιστική Διεθνή πρέπει να είναι οργανωμένα σύμφωνα με τις αρχές του δημοκρατικού*

¹ Στο ιδρυτικό συνέδριο συμμετείχε και η Εργατική Βαλκανική Σοσιαλδημοκρατική Ομοσπονδία, η οποία είχε εκπροσώπηση και στην Εκτελεστική Επιτροπή της Κομιντέρν. Βλ. Ουίλιαμ Φόστερ, *Ιστορία των τριών Διεθνών, Το σοσιαλιστικό και το κομμουνιστικό κίνημα από το 1848 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 1976, τόμος Β', σελ. 369-74.

συγκεντρωτισμού. Στην σημερινή εποχή του άγριου εμφύλιου πολέμου, το Κομμουνιστικό Κόμμα δεν θα μπορέσει να εκπληρώσει το ρόλο του αν δεν είναι οργανωμένο με τον πιο συγκεντρωτικό τρόπο, αν δεν δεχτεί μια σιδερένια πειθαρχία ανάλογη με την στρατιωτική πειθαρχία και αν ο κεντρικός οργανισμός του δεν έχει πλατιά δικαιοδοσία, αν δεν ασκεί μια αναμφισβήτητη επιβολή, αν δεν έχει την ομόθυμη εμπιστοσύνη των αγωνιστών²» και β) «Όλες οι αποφάσεις των Συνεδρίων της Κομμουνιστικής Διεθνούς καθώς και της Εκτελεστικής Επιτροπής, είναι υποχρεωτικές για όλα τα Κόμματα που ανήκουν στην Κομμουνιστική Διεθνή».³

Οι κανόνες αυτοί ανταποκρίνονταν απόλυτα στο καθεστώς έκτακτης ανάγκης, οπότεν το κόμμα «νέου τύπου» του Λένιν πέτυχε την κατάκτηση της εξουσίας και τη νίκη στον εμφύλιο που ακολούθησε· το λενινιστικό κόμμα διέθετε αμεσότητα κι ευελιξία στη λήψη αποφάσεων και μια μοναδική αφοσίωση και πειθαρχία των μελών του, που εξασφάλιζε, αν μη τι άλλο, την απαρέγκλιτη εφαρμογή αυτών των αποφάσεων. Όμως παράλληλα ήταν ένα ολοκληρωτικό κόμμα, όπου κυρίαρχες σημασίες ήταν η ορθοδοξία, η πειθαρχία, η ιεραρχία. Όπως αναφέρει ο Καστοριάδης, το κόμμα ήταν ταυτόχρονα μια ιδεολογική Εκκλησία, στρατός αγωνιστών, κρατικός μηχανισμός εν σπέρματι κι όταν ακόμα μετριώνεται στα δάχτυλα, εργοστάσιο όπου ο καθένας έχει τη θέση του στα πλαίσια μιας άκαμπτης ιεραρχίας κι ενός αυστηρού καταμερισμού εργασίας.⁴ Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί επαναστατική, μια τέτοια οργάνωση, που αναπαράγει με το χειρότερο τρόπο το φαντασιακό του συστήματος, που υποτίθεται πως επιδιώκει να ανατρέψει.

² Δεν είναι τυχαία η χρησιμοποίηση του όρου αγωνιστής, κι όχι σύντροφος ή μπολσεβίκος κ.α. Ο όρος αυτός προϋποθέτει ένα συγκεκριμένο μοντέλο οργανωμένου μέλους, που θέτει ως αυτοσκοπό της δράσης του τους αγώνες, αποδεχόμενος με θρησκευτική ευλάβεια την αυθεντία της ηγεσίας.

³ Επίσης τα ΚΚ καλούνταν άμεσα: να δημιουργήσουν κομμουνιστικό τύπο· ν' απομακρύνουν τους ρεφορμιστές και τους κεντριστές απ' όλα τα αξιώματα και να διαχωριστούν από κάθε ανάλογη πολιτική· να δημιουργήσουν δίπλα στη νόμιμη οργάνωση και μια παράνομη· να κάνουν συστηματική προπαγάνδα και πυρήνες στο στράτευμα, στους αγρότες, στα συνδικάτα· να συγκαλέσουν το συντομότερο έκτακτα συνέδρια για τη συζήτηση αυτών των κανόνων. Βλ. 3η Διεθνής, *Αποφάσεις του 2ου Συνεδρίου*, Μαρξιστική Έρευνα, Αθήνα 1976, σελ. 37-44.

⁴ Βλ. Κ. Καστοριάδης, «Μαρξισμός-Λενινισμός: Η κονιορτοποίηση» στο *Η άνοδος της ασημαντότητας*, Ύψιλον, Αθήνα, 2000, σελ. 59.

Οι εικοσιένα όροι θα εγκλωβίσουν και θα χειραγωγήσουν, στη συνέχεια, το παγκόσμιο κίνημα σ' επιλογές ταυτισμένες με τις βουλήσεις της εκάστοτε ηγεσίας του ΚΚ της Σοβιετικής Ένωσης, και θα το στερήσουν από τις δυνάμεις που αρνούνταν να δεχτούν την ηγεμονία της.⁵ Το ΣΕΚΕ, αν και στα πρώτα του βήματα υιοθέτησε τις προγραμματικές αρχές του Κάουτσκι και κινήθηκε στα όρια της Β' Διεθνούς, εντυπωσιάστηκε ομολογουμένως από το Ρωσικό Οκτώβρη και σχετικά σύντομα προσεταιρίστηκε την Κομμουνιστική Διεθνή. Η προσέγγιση αυτή -και κυρίως το ζήτημα της αποδοχής των εικοσιένα όρων- δεν ήταν απρόσκοπτη, αφού ένα αξιόλογο τμήμα του κόμματος παρέμενε σταθερά προσανατολισμένο στη σοσιαλδημοκρατία, ή απλώς αντιδρούσε στην τυφλή υποταγή στις αποφάσεις του διεθνούς κομμουνιστικού κέντρου.⁶

⁵ Χαρακτηριστική η κριτική του Ιταλού σοσιαλιστή Αλεσσάντρι, ο οποίος δήλωνε ότι: «Δεχόμαστε τη δικτατορία του προλεταριάτου αλλ' όχι και δικτατορία της Μόσχας». Βλ. *Ριζοσπάστης*, 8 Δεκεμβρίου 1920.

⁶ Το Α' Εθνικό Συμβούλιο του ΣΕΚΕ (Μάης 1919) διακήρυξε την αποδοκιμασία του στη Β' Διεθνή και έδωσε την εντολή στην Κεντρική Επιτροπή, να προετοιμάσει την προσχώρησή του στη Γ' Διεθνή (βλ. *Το ΚΚΕ από το 1918 έως το 1931, τόμος 1*, ΚΕ/ΚΚΕ, Αθήνα 1947, σελ. 19). Μετά από εισήγηση του Γ. Γεωργιάδη στο Β' Συνέδριο του ΣΕΚΕ (Απρίλης 1920), αποφασίστηκε η οργανική προσχώρηση στην ΚΔ και η αποδοχή των αρχών και των ψηφισμάτων της. Στον τίτλο του κόμματος προστέθηκε η λέξη *Κομμουνιστικόν* (βλ. *Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, Επίσημα Κείμενα*, τόμος α' 1918-1924, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Αθήνα 1964, σελ. 61-62). Η δημοσιοποίηση των «21 όρων» (*Ριζοσπάστης*, 8 Νοεμβρίου 1920) εγκαινίασε μια περίοδο αντιπαράθεσης και δεν ήταν τυχαίο ότι το κύριο θέμα που θα απασχολούσε το 3^ο Συνέδριο του κόμματος, θα ήταν οι αποφάσεις και οι όροι της ΚΔ. Το Συνέδριο ορίστηκε για τις 9 Μαΐου 1921, όμως τα περισσότερα στελέχη ζητούσαν την αναβολή του για την καλύτερη προετοιμασία και ανάλυση των ζητημάτων που προέκυπταν. Ουσιαστικά, το αναπλήρωσε η Έκτακτη Συνδιάσκεψη, το Φεβρουάριο του 1922, σε μια στιγμή όπου η κατάσταση στην κοινωνία ήταν εκρηκτική. Εκεί, μετά από εισήγηση πάλι του Γεωργιάδη και με σχεδόν ομόφωνη απόφαση, στηρίχθηκε η ανάγκη της *μακράς νόμιμης ύπαρξης* και της ανάγκης καταπολέμησης της μικροαστικής συμβατικότητας του λαού μέσω της ευρύτατης συμμετοχής του κόμματος σε όλους τους κοινοβουλευτικούς αγώνες και οργανισμούς. Το ΣΕΚΕ(Κ) απέφευγε να έρθει σε οριστική σύγκρουση με το καθεστώς, ενώ για τις υποχρεώσεις που προέκυπταν από την ένταξή του στην ΚΔ, δήλωνε ότι ουσιαστικά δεν ήταν έτοιμο να καθορίσει μια στάση σύμφωνη με αυτές και δεν αποδεχόταν το δεσμευτικό χαρακτήρα τους, αφού τις αντιμετώπιζε ως *ντοκουμέντα ιστορικής σημασίας* (βλ. *Επίσημα Κείμενα, ο.π.* σελ. 211-14 και 219-20). Η καθολική επικράτηση της ρεφορμιστικής τάσης των Γεωργιάδη- Σίδερη- Δημητράτου, η οποία εκτός των άλλων στρεφόταν εναντίον των 21 όρων, ήταν πρόσκαιρη. Στο έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) τον Οκτώβριο του 1922, επήλθε συμβιβασμός, καθώς τονίστηκε ότι οι αποφάσεις των διαφόρων συνεδρίων της Διεθνούς είναι υποχρεωτικές για το κόμμα και θα εφαρμόζονται σύμφωνα με τις τοπικές συνθήκες και ανάλογα με την πολιτική του (ο.π., σελ. 268).

Πέρα από το οργανωτικό, το 2^ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς εξέτασε διεξοδικά ζητήματα όπως το εθνικό, το αποικιακό και το αγροτικό, για να καθορίσει την αντίστοιχη πολιτική των εθνικών τμημάτων της. Οι αποφάσεις του συνοψίζονταν στη σύνδεση του προλεταριακού κινήματος με το αγροτικό και εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα των αποικιών και των καθυστερημένων χωρών.⁷ Βασιζόμενη στη διαπίστωση ότι «η αποκατάσταση των εθνών που έχουν υποστεί έναν τεχνητό διαμελισμό ανταποκρίνεται και στο συμφέρον του προλεταριάτου», κατέληγε στην θέση ότι «από δω και μπρος είναι ανάγκη να επιδιώξουμε να πραγματοποιηθεί η πιο στενή σύνδεση όλων των εθνικών και αποικιακών απελευθερωτικών κινήματων με τη Ρωσία των Σοβιέτ....και ότι.....πρέπει να βοηθάμε απευθείας- διαμέσου του Κομμουνιστικού Κόμματος- τα επαναστατικά κινήματα των εθνотήτων που είναι υπόδουλες».⁸ Με βάση τη λενινιστική αυτή προσέγγιση, θα γίνει αργότερα προσπάθεια να στηριχθεί η μακεδονική πολιτική της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Προσαρμόζοντας αυτές τις γενικές αρχές στη βαλκανική περίπτωση, η Κομιντέρν υποστήριζε ότι δεν είχε λυθεί το εθνικό ζήτημα και ότι τα τοπικά ΚΚ όφειλαν ν' αντιδράσουν δυναμικά στις αποφάσεις της Διάσκεψης της Ειρήνης. Αντιμετώπιζε την περιοχή ως έναν από τους ιδανικότερους πυρήνες της παγκόσμιας επανάστασης, και τις διεκδικήσεις των μειονοτήτων και των αγροτών ως ένα ισχυρό όπλο για τη συντριβή του αστικού καθεστώτος και το σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.⁹ Ουσιαστικά, δηλαδή, υπέτασσε με βάση τις λενινιστικές αρχές το εθνικό ζήτημα στην αναγκαιότητα της επανάστασης. Και γι' αυτό, ενθάρρυνε την ίδρυση ενός νέου πολιτικού οργάνου, με στόχο τη νικηφόρα καθοδήγηση της βαλκανικής επανάστασης.

⁵ Για τις τελευταίες προβλεπόταν η διαδικασία του ταχύ σοσιαλιστικού μετασχηματισμού, χωρίς να χρειαστεί να περάσουν το στάδιο της καπιταλιστικής διεργασίας και της αστικοδημοκρατικής επανάστασης. Βλ. 3^η Διεθνής, *ο.π.*, σελ. 92- 93).

⁸ Βλ. 3^η Διεθνής, *ο.π.*, σελ. 88-91.

⁹ Βλ. το Μανιφέστο της ΕΕ της Κομιντέρν της 5^{ης} Μαρτίου του 1920 στο Ελίζαμπεθ Μπάρκερ, *Η Μακεδονία στις διαβαλκανικές σχέσεις και συγκρούσεις*, Παράτηρητης, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 83-84.

Στη Σόφια, στις 15 Ιανουαρίου του 1920, τα ΚΚ της Βουλγαρίας, της Γιουγκοσλαβίας και το ΣΕΚΕ¹⁰ προχώρησαν στη συγκρότηση της *Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας*. Η ΒΚΟ αποτελούσε συστατικό τμήμα της Κομιντέρν και τα κόμματα-μέλη της, ήταν υπό τον άμεσο έλεγχο της. Εκτός από την προετοιμασία της βαλκανικής επανάστασης, σκοπός της ήταν η υποστήριξη της Ρωσικής Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας και των επερχόμενων σοσιαλιστικών επαναστάσεων στην Ευρώπη, και η αντίσταση στις δυνάμεις εκείνες, που από τα Βαλκάνια ή μέσω αυτών, θα επιχειρούσαν να πλήξουν την επανάσταση.¹¹ Αναμφισβήτητα, ηγετικό ρόλο στη ΒΚΟ είχε το Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας, το ισχυρότερο ΚΚ της περιοχής, στενά συνδεδεμένο με το αντίστοιχο ρωσικό, γεγονός που, όπως θα δούμε στη συνέχεια, θα επηρεάσει πτυχές της πολιτικής της Ομοσπονδίας.

Επιπλέον, η ΒΚΟ θα προσεγγίσει διεξοδικά το εθνικό ζήτημα στην περιοχή, στο πνεύμα των προγραμματικών κατευθύνσεων της Κομιντέρν. Συγκεκριμένα, στα κείμενα της οργάνωσης μέχρι το 1923, το ζήτημα των εθνотήτων αντιμετωπιζόταν ως *«αφετηρία της δραστηριότητας των ΚΚ, αφού ειδικά οι εθνικές αντιπαραθέσεις δημιουργούν ευνοϊκό έδαφος για το επαναστατικό κίνημα»*.¹² προτεινόταν *«να μην απωθούνται οι εθνικές συγκρούσεις σε δευτερεύουσας σημασίας θέμα, να μην εξομαλύνονται, αλλά, αντιθέτως, να υπογραμμίζονται και να οξύνονται και στη συνέχεια να μεταφέρονται σε ταξικό πεδίο»*¹³ και καλούνταν τα Βαλκανικά ΚΚ να επεξεργαστούν *«μια αναγκαία και κοινή για όλους ομόψυχη θέση πάνω στο ζήτημα των εθνотήτων»*. Καταρτίστηκαν και μέθοδοι κοινής δράσης των ΚΚ με τις εθνικιστικές οργανώσεις, λαμβάνοντας υπόψη τη δυναμική τους, τη χρήση από αυτές νόμιμης ή όχι τακτικής αγώνα κ.α. Ο στόχος ήταν να μπορέσουν τελικά οι κομμουνιστές να επικρατήσουν στην ηγεσία του εθνικού κινήματος για τη μετατροπή του σε ταξικό, για τη δημιουργία

¹⁰ Το ΣΕΚΕ στο 2^ο Συνέδριό του, ενέκρινε τις αποφάσεις της πρώτης συνδιάσκεψης της ΒΚΟ και έδωσε την εντολή στην ΚΕ να εργαστεί για να συνδεθεί το Κόμμα με τα υπόλοιπα κομμουνιστικά της Βαλκανικής *«δια την προπαρασκευήν κοινού αγώνος των προλεταρίων της Βαλκανικής προς δημιουργίαν της Ομοσπονδίας σοσιαλιστικής δημοκρατίας των συμβουλιών των εργατών και αγροτών της Βαλκανικής»*. Βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 61-2.

¹¹ Για τις αποφάσεις της Α' και Β' Συνδιάσκεψης της ΒΚΟ και το καταστατικό της βλ. *Κομμουνιστική Επιθεώρησης*, Α' Ιούνιος 1921, αριθ.6, σελ. 199-208 και 232-3.

της Βαλκανικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας.¹² Γι' αυτό και θα προκύψει μια συντονισμένη επίθεση φιλίας προς την ΕΜΕΟ και τους Φεντεραλιστές.

3.2. Η προσέγγιση κομμουνιστών- αυτονομιστών

Η λήξη του Μεγάλου Πολέμου βρίσκει τη Βουλγαρία συντετριμμένη και την προοπτική εφαρμογής των όρων της Συνθήκης του Βουκουρεστίου, ειδικά για τη Μακεδονία, αναπότρεπτη. Απέναντι σε αυτόν τον κίνδυνο οριστικού διαμελισμού της Μακεδονίας, οι αυτονομιστικές οργανώσεις αντιδρούν άμεσα. Από τη μια, ένα σημαντικό κομμάτι της προπολεμικής ΕΜΕΟ, υπό τους Πρωτογέρωφ, Αλεξανδρόφ και Τσαούλεφ, σε συνεργασία με τις προσφυγικές οργανώσεις, προετοιμάζει ένοπλη δράση, ενώ το Μάρτη του 1919 ζητά την προσάρτηση της ελληνικής και γιουγκοσλαβικής Μακεδονίας στη Βουλγαρία.¹³ Από την άλλη, οι Φεντεραλιστές και κάποια στελέχη της προπολεμικής ΕΜΕΟ συγκροτούν την *Προσωρινή Αντιπροσωπεία της πρώην ενωμένης ΕΜΕΟ*, η οποία, την ίδια περίοδο, στέλνει υπόμνημα στο Συνέδριο της Ειρήνης για να προωθήσει τους στόχους της και συγκεκριμένα την ίδρυση αυτόνομου Μακεδονικού κράτους, που θα περιλάμβανε τη Θεσσαλονίκη, τα Σκόπια και την οικονομική ενδοχώρα τους, θα είχε διέξοδο στο Αιγαίο και θα παρείχε ισονομία και ισοπολιτεία σε όλες τις εθνότητές του. Όμως η υπογραφή της Συνθήκης του Νεϊγύ (27 Οκτωβρίου 1919) επιφέρει τη διάλυση της Προσωρινής Αντιπροσωπείας.¹⁴

Το νεοϊδρυθέν (Μάιος 1919) Κομμουνιστικό Κόμμα Βουλγαρίας δεν έμεινε αμέτοχο στις ζυμώσεις γύρω από το Μακεδονικό. Το Νοέμβριο, ο

¹² Βλ. R. P. Grisina, «Η πρώτη φάση της δραστηριότητας της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας (1920-3) και η Ελλάδα», στο περιοδικό *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τευχ.7, 1995, σελ. 179.

¹³ Την επόμενη χρονιά όμως η ΕΜΕΟ αλλάζει στάση, ζητώντας την ίδρυση αυτόνομου μακεδονικού κράτους υπό την αιγίδα της Κοινωνίας των Εθνών. Ως εναλλακτική λύση προτάθηκε η ένταξη της Μακεδονίας στο ομόσπονδο γιουγκοσλαβικό κράτος. Βλ. Βλάσης Βλασίδης, «Η αυτονόμηση της Μακεδονίας, από τη θεωρία στην πράξη» στο συλλογικό *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, (επιμέλεια Βασίλης Κ. Γούναρης, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, Γιώργος Β. Αγγελόπουλος), Παπαζήσης, Αθήνα 1997, σελ. 73-4.

¹⁴ Βλ. Β. Βλασίδης, *ο.π.*, σελ. 77-79.

ιστορικός ηγέτης του, Δ. Μπλαγκόεφ¹⁵ διάβασε στη βουλγαρική Βουλή τη διακήρυξη του κόμματος του, με την οποία καταδίκασε τη Συνθήκη του Νεϊγύ, ενώ υποστήριζε τη βαλκανική ομοσπονδιακή σοβιετική σοσιαλιστική δημοκρατία με ελεύθερη τη Μακεδονία και τη Θράκη. Η τοποθέτηση αυτή είχε βαρύνουσα σημασία, αφού το ΚΚΒ δεν ήταν μια οργάνωση περιορισμένης εμβέλειας, αλλά αξιωματική αντιπολίτευση στην *αγροτική* κυβέρνηση του Αλ. Σταμπολίσκου.¹⁶ Πάντως το ΚΚΒ δε θα αρκεστεί στην προπαγάνδισή των θέσεών του για το εθνικό στο εσωτερικό της χώρας, αλλά θα τις προωθήσει με συστηματικό τρόπο και στη ΒΚΟ.¹⁷

Το άλλο ισχυρό ΚΚ της Βαλκανικής, το Κομμουνιστικό Κόμμα Γιουγκοσλαβίας, από το ιδρυτικό του Συνέδριο (Ιούνιος 1920) υποστήριζε σταθερά ότι η Γιουγκοσλαβία αποτελεί εθνικό ομοσπονδιακό κράτος, στο οποίο ανήκουν οργανικά και ισότιμα οι διάφορες εθνικές μειονότητες. Όμως ο ηγέτης του, Σίμα Μάρκοβιτς, δεν αναγνώριζε την ύπαρξη μακεδονικής εθνότητας, συντασσόμενος ουσιαστικά με την επίσημη θέση των γιουγκοσλαβικών αρχών.¹⁸ Το ΚΚΓ αποδεχόταν πλήρως όλες τις αποφάσεις της Κομιντέρν και της ΒΚΟ και φυσικά αυτές που αφορούσαν στην επίλυση των βαλκανικών ζητημάτων, χωρίς όμως να θιγεί το εδαφικό καθεστώς της χώρας του. Το ΚΚΓ αριθμούσε τότε 60.000 μέλη, αλλά ένα

¹⁵ Ο Μπλαγκόεφ, ως φοιτητής του Πανεπιστημίου της Πετρούπολης, ίδρυσε το 1883-3, το κόμμα των Ρώσων σοσιαλδημοκρατών και αργότερα το Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της Βουλγαρίας. Βλ. Συλλογικό (Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, επιμ. Μπ. Ν. Πονομαρίοφ), *Η ιστορία του κομμουνιστικού κόμματος της ΕΣΣΔ*, Άκμων, Αθήνα 1960, σελ. 33-4.

¹⁶ Βλ. Αλέκος Παπαναγιώτου, *Το μακεδονικό ζήτημα και το βαλκανικό κομμουνιστικό κίνημα 1918-39*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σελ. 29-30. Ωστόσο, και η βουλγαρική κυβέρνηση είχε αναθεωρητικές τάσεις, ήταν υπέρμαχος μιας Νοτιοσλαβικής Ομοσπονδίας, συνεργαζόταν με τους Φεντεραλιστές κατά των κομιτατζήδων, που του δημιουργούσαν προβλήματα στις σχέσεις με τις γειτονικές χώρες, ενώ ο πρωθυπουργός της φερόταν να υποστηρίζει την ένταξη της Μακεδονίας του Πιρίν σ' ένα αυτόνομο μακεδονικό κράτος. Βλ. Ε. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 43.

¹⁷ Ήδη από το Φεβρουάριο του 1921, ο Β. Κολάρωφ δήλωνε στα όργανα της ΒΚΟ ότι τα εθνικά ζητήματα όπως αυτό του Μακεδονικού και Δοβρουτσάς θα μπορούσαν να λυθούν μόνο στα πλαίσια της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας. Βλ. *L' Internationale Communiste*, No. 17, Ιούνιος 1921, σελ. 4239.

¹⁸ Η Γιουγκοσλαβία δεν αναγνώριζε μακεδονική μειονότητα και αποκαλούσε Σέρβους τους Μακεδόνες κατοίκους της. Βλ. Ε. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 41-2.

χρόνο αργότερα τέθηκε εκτός νόμου, για να περιοριστούν τα μέλη του στα 6000.¹⁹

Γινόταν σαφές ότι οι διαφορετικές προσεγγίσεις για το Μακεδονικό των δύο ισχυρότερων κομμουνιστικών κομμάτων της περιοχής, εμπόδιζαν σε πρώτη φάση την εμπέδωση μιας κοινής και ξεκάθαρης κεντρικής θέσης για το ζήτημα. Οι συνθήκες όμως που διαμορφώνονταν στη Βουλγαρία, με τον ταυτόχρονο αποδεκατισμό του ΚΚΓ από τα μέτρα της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης, θα ισχυροποιήσουν την πλευρά του ΚΚΒ. Το ΚΚΒ επιδίωκε καταρχήν ν' απομακρύνει τους Μακεδόνες πρόσφυγες από τους κομιτατζήδες, να κερδίσει την υποστήριξή τους και παράλληλα να καταστήσει εφικτή τη συμμαχία τους με τους Φεντεραλιστές. Γι' αυτό και θα προωθήσει της υπόθεση της μακεδονικής αυτονομίας, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στα όργανα της ΒΚΟ και της Κομιντέρν.

Έτσι ακριβώς τέθηκε το ζήτημα από τους Βουλγάρους κομμουνιστές στο Γ' Συνέδριο της Κομιντέρν (Μόσχα 22/06- 12/07/1921), με εισήγηση των Κολάρωφ- Καμπατζήεφ, βασισμένη στην εθνολογική έκθεση του καθηγητή Σακίζωφ. Οι έλληνες αντιπρόσωποι (Ν. Δημητράτος, Ν. Σαργολόγος, Γ. Γεωργιάδης) φέρονται ότι δέχθηκαν τη διεθνοποίηση της περιοχής Ξάνθης-Καβάλας, για εμπορική διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, τονίζοντας όμως ότι η αυτονόμηση της Μακεδονίας θα σήμαινε βιομηχανικό θάνατο της Ελλάδας.²⁰ Ανάλογη προσπάθεια έγινε από τον Κολάρωφ, στη Δ' Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ (Σόφια, Μάιος- Ιούνιος 1922). Ο Πετσόπουλος, γραμματέας του ΚΚΕ και αντιπρόσωπός του σε αυτήν τη διαδικασία, αναφέρει: *«Απέκρουσα την πρότασή του, έχοντας με το μέρος μου και το Σέρβο και το Ρουμάνο αντιπρόσωπο. Υποστήριξα, πως τα Κομμουνιστικά Κόμματα των άλλων βαλκανικών χωρών δεν μπορούν να υιοθετήσουν τα συνθήματα που οι βουλγαρικές αστικές κυβερνήσεις*

¹⁹ Στις εκλογές του 1920 αναδείχθηκε τρίτη δύναμη με ποσοστό ψήφων πάνω από 12%. Μάλιστα στη Μακεδονία του Βαρδάρη το ποσοστό αυτό ανήλθε στο 33%. Βλ. R.V. Burks, *The dynamics of communism in Eastern Europe*, [s.n.], Princeton, New Jersey, 1961, σελ. 12, 109-111 και 226.

²⁰ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2^η, 14, *Δελτίο Κομμουνιστικής Κινήσεως 10^{ης} Οκτωβρίου 1924*. Οι έλληνες αντιπρόσωποι επέστρεψαν απογοητευμένοι από την κατάσταση που αντιμετώπισαν στη ρημαγμένη από τον εμφύλιο πόλεμο, Ρωσία. Ο προβληματισμός που θ' αναπτύξουν για την αποδοχή των 21 όρων, έχει να κάνει και με τις πιέσεις που ασκήθηκαν για το Μακεδονικό. Βλ. Δημήτρης Λιβιεράτος, *Το ελληνικό εργατικό κίνημα 1918-1923*, Καρανάσης, Αθήνα 1976, σελ. 89-90.

έριχναν από την επομένη της ήττας του 1913, την ώρα που στην Ελληνική και Σερβική Μακεδονία δρούσαν εκατοντάδες συμμορίες κομιτατζήδων, εξοπλιζόμενες και συντηρούμενες απ' αυτές τις κυβερνήσεις, και πως η σκοπιμότητα ύπαρξης του Ελληνικού και Σερβικού Κομμουνιστικού Κόμματος ήταν ανώτερη από τις σκοπιμότητες, που μας παρουσίαζε ο σ. Κολάρωφ για το ισχυρότατο βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Η στάση μου εγκρίθηκε ομόφωνα από την Κ.Ε. του Κόμματός μας».²¹ Τον επόμενο μήνα, στο συνέδριο του ΚΚΒ, ο Πετσόπουλος τάσσεται υπέρ του δικαιώματος για αυτοδιάθεση των πληθυσμών της Μακεδονίας και της Θράκης, και καταδικάζει τις πιέσεις και τους διωγμούς, που υφίστανται οι μειονοτικοί πληθυσμοί από τις ελληνικές αρχές.²²

Η Κομμουνιστική Διεθνής με το Δ' Συνέδριο της (Μόσχα, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1922) εκθέτει σε γενικές γραμμές τα επαναστατικά της σχέδια για την περιοχή. Εκτιμά ότι η πολιτική του ενιαίου μετώπου μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχή πραγματοποίηση της εργατοαγροτικής επανάστασης στη Βουλγαρία.²³ Η Βουλγαρία συγκέντρωνε όλα αυτά τα στοιχεία που, υπό προϋποθέσεις, θα έκαναν εφικτή την επιτυχία του επαναστατικού εγχειρήματος:

α) ανήκε στους ηττημένους του πολέμου, γεγονός που πυροδοτούσε την αμφισβήτηση στο κοινωνικο-οικονομικό καθεστώς της,

β) είχε ακόμα άλυτα σοβαρά εθνικά και κοινωνικά προβλήματα,

γ) διέθετε ένα ισχυρό κομμουνιστικό κόμμα²⁴ με στενότερες ιστορικές σχέσεις με τους Μπολσεβίκους, ο γραμματέας του μάλιστα, Β. Κολάρωφ εξελέγη και γενικός γραμματέας της Διεθνούς στο τέταρτο Συνεδριό της,

δ) βρισκόταν σχετικά κοντά στο διεθνές επαναστατικό επίκεντρο,

ε) διέθετε περιορισμένη στρατιωτική δύναμη, αφού η Συνθήκη του Νεϊγύ προέβλεπε ότι ο βουλγαρικός τακτικός στρατός δεν μπορούσε να υπερβαίνει, συνυπολογιζόμενων των αστυνομικών και συνοριακών

²¹ Βλ. Γιάννης Πετσόπουλος, *Το εθνικό ζήτημα και οι έλληνες κομμουνιστές*, χ.ε., Αθήνα 1946, σελ. 32.

²² Βλ. ΙΑΥΕ, 1922 φάκελος 21, υποφ. 2 (τέως Α5/ΧΙΙ), Ραφαήλ προς ΥΠ.ΕΞ., 28 Ιουνίου 1922, αρ. 5768. **Παράρτημα ΙΙ.**

²³ Βλ. Α. Παπαναγιώτου, *ο.π.*, σελ. 36-7.

²⁴ Τα εκλογικά του ποσοστά ήταν σταθερά πάνω από το 20%, ενώ στη Μακεδονία του Πιρίν έφταναν το 28%. Βλ. R.V. Burks, *ο.π.*, σελ. 21.

φρουρών, τους 35.000 άνδρες.

Λίγες μέρες μετά το Δ' Συνέδριο της ΚΔ, συνέρχεται στη Μόσχα, η Πέμπτη Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ, χωρίς ελληνική εκπροσώπηση.²⁵ Στις αποφάσεις της αναφέρεται ότι στο πλαίσιο της μελλοντικής Βαλκανικής Ομόσπονδης Σοσιαλιστικής Σοβιετικής Δημοκρατίας θα ενταχθούν ως αυτόνομες δημοκρατίες η Μακεδονία και η Θράκη· και ότι η ΒΚΟ όφειλε ν' αποσπάσει το μακεδονικό απελευθερωτικό κίνημα από την καθοδήγηση της αστικής τάξης προς όφελος της σοσιαλιστικής επανάστασης. Τότε ξεκινούν και οι πρώτες επαφές της Διεθνούς και του ΚΚΒ με τις μακεδονικές οργανώσεις και το ΚΚΒ κάνει μια πρώτη δήλωση- πρόταση συνεργασίας με το αυτονομιστικό κίνημα.²⁶

Την ίδια εποχή οι σχέσεις μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας δοκιμάζονταν από τις επιθέσεις Κομιτατζήδων σε γιουγκοσλαβικά εδάφη. Το ενδεχόμενο μιας νέας πολεμικής σύρραξης φαινόταν ανοικτό, όμως επικράτησε η διπλωματική οδός. Η Συνθήκη της Νις, που τέθηκε σε ισχύ το Μάιο του 1923, έθετε σοβαρούς περιορισμούς στη δράση της ΕΜΕΟ. Η αντίδραση της οργάνωσης ήταν σφοδρή και γι' αυτό, ένα μήνα αργότερα, πρωτοστατεί στην ανατροπή της κυβέρνησης Σταμπολίσκου.²⁷ Ο συνασπισμός των δεξιών κομμάτων με την ΕΜΕΟ, το στρατό και την αστυνομία, ανέτρεψε και δολοφόνησε τον αγροτιστή πρωθυπουργό, με το

²⁵ Βλ. R. Grisina, *ο.π.*, σελ. 178.

²⁶ Βλ. Αλέξανδρος Δάγκας – Γιώργος Λεοντιάδης, *Κομιντέρν και Μακεδονικό Ζήτημα (Το ελληνικό παρασκήνιο, 1924)*, Τροχαλία, Αθήνα 1997, σελ. 31 και 36. Η πρόσκληση για συνεργασία του ΚΚΒ, δημοσιευμένη στη *Rabotnicheski Vestnik* στις 11 Απριλίου 1923, είχε ως εξής: «Το κομμουνιστικό κόμμα στήριξε και θα στηρίξει κάθε επαναστατικό κίνημα. Θα μοιράσει ισομερώς την υποστήριξή του σε οργανώσεις που δουλεύουν και πολεμούν αποτελεσματικά για την εθνική ανεξαρτησία των σκλαβωμένων λαών και γι' αυτό το λόγο πρέπει να τα χαλάσουν με την επεκτατική εθνική πολιτική της μπουρζουαζίας και ν' αντιταχθούν αποφασιστικά σε κάθε απόπειρα των κομμάτων της μπουρζουαζίας να φανούν χρήσιμα στους καταπιεσμένους λαούς για τους αντιδραστικούς τους σκοπούς». Επίσης, το ΚΚΒ πρότεινε στα μέλη του και στους Μακεδόνες μετανάστες να ενταχθούν στη γενική οργάνωση μεταναστών. Όμως σύμφωνα με τον Κολάρωφ, η υπογραφή της συνθήκης της Νις έσπρωξε τους αυτονομιστές στο πλευρό της βουλγαρικής μπουρζουαζίας. Βλ. V. Kolarov, «*La Tactique du Parti Communiste Bulgare a la lumiere des evenements*» στο *L' Internationale Communiste*, Ιανουάριος 1924, σελ. 32-33.

²⁷ Καθ' όλο αυτό το διάστημα η ΕΜΕΟ είχε την υποστήριξη της φασιστικής Ιταλίας. Η Ιταλία επιθυμούσε την αποδυνάμωση της Γιουγκοσλαβίας, ώστε να έχει αυτή τον έλεγχο της Αδριατικής, γι' αυτό και υπέβαλε τους υπονομευτές της γιουγκοσλαβο-βουλγαρικής συνεργασίας. Δεν είναι τυχαίο ότι και το καθεστώς Τσαγκώφ, που διαδέχτηκε το Σταμπολίσκου, θα έχει τη στήριξη της Ιταλίας. Βλ. E. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 39-40.

ΚΚΒ να παρακολουθεί προκλητικά αμέτοχο τις εξελίξεις, αφού τις αντιμετώπιζε ως *μια πάλη για την εξουσία ανάμεσα στις μπουρζουαζίες της πόλης και του χωριού*.²⁸

Οι εξελίξεις αυτές επέφεραν την προσωρινή διακοπή των διαπραγματεύσεων ΕΜΕΟ - κομμουνιστών, τη στιγμή που ο Κολάρωφ εγκατέλειψε τη Μόσχα και πήγε κρυφά στη Βουλγαρία για να υλοποιήσει- έστω και ετεροχρονισμένα- την ντιρεκτίβα της Κομιντέρν για την προετοιμασία εξέγερσης, στη βάση του ενιαίου μετώπου με τις αγροτικές και τις μακεδονικές οργανώσεις. Η Κομιντέρν κάλεσε τους αγρότες της Μακεδονίας να συνεργαστούν με το ΚΚΒ, ενώ τον Αύγουστο, αντιπροσωπεία της ΕΜΕΟ βρέθηκε στη Μόσχα για συνομιλίες με τους Σοβιετικούς, οι οποίοι πίεζαν τουλάχιστον για μια ουδέτερη στάση της οργάνωσης στο ενδεχόμενο της εξέγερσης. Η τελευταία εκδηλώθηκε το Σεπτέμβριο, όμως η ΕΜΕΟ, με ελάχιστες εξαιρέσεις, στήριξε την κυβέρνηση του Τσαγκώφ.²⁹ Η εξέγερση, παρά την αποτυχία της, κατέστησε το ΚΚΒ κυρίαρχη αντιπολιτευτική δύναμη στη χώρα του και ανέδειξε ακόμα περισσότερο την ανάγκη συνεργασίας με τις μακεδονικές οργανώσεις για την ανατροπή του πολιτικού σκηνικού. Ενώ, παρά τις παλινωδίες, τόνωσε το κύρος του στην Κομιντέρν. Στο αμέσως επόμενο διάστημα, θα κλιμακωθούν οι προσπάθειες για την χειραγώγηση του μακεδονικού αυτονομιστικού κινήματος.

3.3. Η «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία» θέση της Κομιντέρν

Κι ενώ επαναλαμβάνονταν οι διαπραγματεύσεις μεταξύ των κομμουνιστών και των αυτονομιστών, η υπόθεση της μακεδονικής αυτονομίας επανήλθε επιτακτικά στην ΣΤ΄ Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ, το Νοέμβριο του 1923, στη Μόσχα. Μετά από εισήγηση του γραμματέα της Κομιντέρν, Βασίλ Κολάρωφ, η απόφαση της Συνδιάσκεψης για το

²⁸ Σ' αυτή τη μοναδική ευκαιρία για συγκρότηση ενιαίου μετώπου με τους αγρότες, οι «αυθεντίες» του ΚΚΒ (Μπλαγκόεφ, Κολάρωφ, Δημητρώφ, Καμπακτσήφ κ.α.), κράτησαν την πλέον αντιδραστική στάση. Η έντονη κριτική που ακολούθησε δεν είχε κάποιο ουσιαστικό αντίκτυπο. Βλ. Χ. Γκρούμπερ, *Επανάσταση στην Ευρώπη (1917-1923)*, ο.π., σελ. 246-51 και *Ριζοσπάστης*, 27 Ιουλίου 1923 και 5 Οκτωβρίου 1923.

²⁹ Βλ. Χ. Γκρούμπερ, ο.π., σελ. 275-76.

Μακεδονικό και Θρακικό Ζήτημα³⁰ εξυπηρετούσε με τον καλύτερο τρόπο την ανάγκη προσέλκυσης των αυτονομιστών· επέκρινε την ιμπεριαλιστική πολιτική Βουλγαρίας, Σερβίας και Ελλάδας και την καταπίεση του μακεδονικού πληθυσμού, εγκωμιάζε τη συμβολή της ΕΜΕΟ στη διαμόρφωση μακεδονικής εθνικής συνείδησης,³¹ επεσήμαινε τον αποπροσανατολισμό μερίδας των Μακεδόνων προσφύγων από τη βουλγαρική αστική τάξη, την αναγκαιότητα συγκρότησης του ενιαίου μετώπου με τις εθνικές οργανώσεις και εν κατακλείδι, δήλωνε: *«Προβάλλοντας το σύνθημα της εργατοαγροτικής κυβέρνησης, τα κομμουνιστικά κόμματα και η Κομμουνιστική Βαλκανική Ομοσπονδία δηλώνουν συγχρόνως ότι η ομοσπονδιακή βαλκανική δημοκρατία θα εξασφαλίσει την ειρήνη, την ανεξαρτησία και την ελεύθερη ανάπτυξη όλων των βαλκανικών χωρών και θα αποτελέσει εθελοντική ένωση των ανεξάρτητων βαλκανικών δημοκρατιών, μεταξύ των οποίων και της Μακεδονικής και της Θρακικής»*.³²

Το σύνθημα αυτό έθεσε το ζήτημα ως εδαφικό -όπως δηλαδή έκαναν ιστορικά οι προτάσεις για μακεδονική αυτονομία που έμπαιναν από τους αστούς και από το βουλγαρόφιλο κομμάτι του αυτονομιστικού κινήματος- και όχι ως εθνικό. Γι' αυτό και στο κείμενο της απόφασης δεν υπήρχε μια σαφής θέση για την εθνική σύσταση του μακεδονικού κράτους. Έτσι, χρησιμοποιήθηκαν κυρίως τα αφηρημένα *μακεδονικός πληθυσμός* και *μακεδονικός λαός* και λιγότερο το εξίσου ασαφές, *μακεδονικές εθνότητες*. Επίσης, στην απόφαση εκτός από την παραπάνω παραπομπή, γινόταν λόγος για αυτόνομη και όχι ανεξάρτητη Μακεδονία, ενώ σκόπιμα αντικαταστάθηκε η επαναστατική εξαγγελία για σοβιετική ομοσπονδία, από το όραμα της δημοκρατικής ομοσπονδίας· προφανώς ήταν αμφίβολο κατά πόσον η εθνικιστική ΕΜΕΟ θα επιθυμούσε μια κομμουνιστική Μακεδονία.

Η Συνδιάσκεψη εξέτασε και το ζήτημα των εθνικών μειονοτήτων στην Ελλάδα, βαπτίζοντας Βουλγάρους τους σλαβόφωνους πληθυσμούς

³⁰ Η ΒΚΟ, υποκύπτοντας στις βουλγαρικές πιέσεις, έθετε κι επίσημα Θρακικό Ζήτημα, μολονότι δεν υπήρχε ξεχωριστή θρακική εθνοτική ομάδα, δεν είχε αναπτυχθεί κάποιο ιδιαίτερο κίνημα αυτονόμησης της περιοχής, ενώ ουδέποτε το ζήτημα προσέγγισε τη διεθνή διάσταση του Μακεδονικού.

³¹ Θέση που αρμόζει σαφώς σε εθνική εταιρεία, που αποσκοπεί στη χαλύβδωση της εθνικής ταυτότητας και όχι φυσικά σε μια κομμουνιστική οργάνωση.

³² Βλ. Α. Δάγκας - Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 105-111.

της χώρας και στηλιτεύοντας τα διοικητικά μέτρα που αποσκοπούσαν στον εξαναγκαστικό εξελληνισμό τους. Κάλεσε το ελληνικό κόμμα ν' αγωνιστεί κατά της πολιτικής ανταλλαγής των πληθυσμών και να θέσει ως στόχο του την ακύρωση των διακρατικών συμφωνιών· επίσης, να αγωνιστεί για την πολιτική και πολιτιστική απελευθέρωση των εθνικών μειονοτήτων και να διακηρύξει το δικαίωμά τους για αυτοδιάθεση, αλλά και για απόσχιση από την Ελλάδα, για όσες ήταν συμπαγείς. Παράλληλα, έκανε λόγο για ένταξη των μαζικών εθνικών οργανώσεων στο ενιαίο μέτωπο, ενδεικτικό γεγονός της στρεβλής αντίληψης για τα ελληνικά πράγματα. Και όπως ήταν αναμενόμενο, «συνέστησε» στο ΣΕΚΕ(Κ) να κάνει οτιδήποτε δυνατόν για την υλοποίηση των αποφάσεών της.³³

Οι Γιουγκοσλάβοι εκπρόσωποι Μάρκοβιτς και Μιλιόκοβιτς, διαφώνησαν με την απόφαση.³⁴ Μετά από πίεση της Μόσχας, συγκλήθηκε το Δεκέμβριο συνδιάσκεψη του ΚΚΓ, η οποία και αναγνώρισε στις μειονότητες της χώρας το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού και της απόσχισης και μίλησε για μακεδονικό έθνος. Η δεξιά του κόμματος αποχώρησε, αρνούμενη να αποδεχθεί τον ισχυρισμό της Κομιντέρν ότι θα έπρεπε να εργαστεί για τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Εξάλλου, αντιλαμβανόταν τη συγκρότηση του ομοσπονδιακού κράτους ως μια προοδευτική λύση για την περιοχή, κάτι που είχε ακολουθηθεί και από τους Σοβιετικούς, όπως θα επισήμανε λίγο αργότερα ο Μάρκοβιτς στο Στάλιν.³⁵ Τελικά, αποφασίστηκε να επανεξεταστεί στο επικείμενο συνέδριο της Διεθνούς, το Μακεδονικό και το Γιουγκοσλαβικό Ζήτημα.³⁶

Οι εξελίξεις στο διπλωματικό πεδίο, όπως η εξομάλυνση των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία που επιδίωξε ο Τσαγκώφ και η πρόσκαιρη βελτίωση των σχέσεων Ιταλίας και Γιουγκοσλαβίας με τη Συμφωνία του Φιούμε, έφερναν την ΕΜΕΟ πιο κοντά στους Σοβιετικούς.³⁷ Οι διαπραγματεύσεις συνεχίζονταν με τη συμμετοχή και των Φεντεραλιστών και κατέληξαν στα λεγόμενα «ντοκουμέντα της Βιέννης», υπογεγραμμένα για την ΕΜΕΟ από τους Αλεξανδρόφ, Τσαούλεφ και Πρωτογέρωφ. Τα

³³ Βλ. Α. Δάγκας – Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 112-14.

³⁴ Βλ. George D. Kousoulas, *Revolution and Defeat, The story of the Greek Communist Party*, Oxford University Press, London 1965, σελ. 57.

³⁵ Βλ. R. Burks, *ο.π.*, σελ. 112-13.

³⁶ Βλ. Α. Παπαναγιώτου, *ο.π.*, σελ. 48.

³⁷ Με την έναρξη της πρωθυπουργίας του, ο Τσαγκώφ δήλωσε ότι θα σεβαστεί τη Συνθήκη της Νις. Βλ. Ε. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 46 και 71.

κείμενα αυτά παρουσίαζαν τις αναθεωρημένες προτεραιότητες της οργάνωσης: ενοποίηση των αυτονομιστικών οργανώσεων σε επαναστατικό μέτωπο, κοινή δράση των ανατρεπτικών δυνάμεων της Βαλκανικής και αποδοχή της σοβιετικής στήριξης και κηδεμονίας, με στόχο την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας στα πλαίσια της Βαλκανικής Ομοσπονδίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο θεμελιωνόταν η συμπόρευση αυτονομιστικού και κομμουνιστικού κινήματος, με τους μπολσεβίκους να αποτελούν επίσημα τους νέους προστάτες των Μακεδόνων. Η διακήρυξη δε δημοσιεύτηκε αμέσως, καθώς ο Αλεξανδρόφ εκτιμούσε ότι η δημοσίευσή της θα προκαλούσε αντιδράσεις σ' ένα σημαντικό τμήμα της οργάνωσης.³⁸

Το 5^ο Συνέδριο της Κομιντέρν (Μόσχα, 17 Ιουνίου- 8 Ιουλίου), θα έπαιρνε την οριστική θέση για το εθνικό ζήτημα στη Βαλκανική. Κεντρικός εισηγητής του θέματος ήταν ο Μανουήλσκι, ο οποίος επισήμανε την οξύτητα του ζητήματος και τη βαρύτητα του ενιαίου επαναστατικού μετώπου του προλεταριάτου με τις καταπιεσμένες εθνότητες· τόνισε ότι το συνέδριο έπρεπε να δώσει συγκεκριμένες κατευθύνσεις στην εφαρμογή των αποφάσεων του Β' Συνεδρίου της ΚΔ, ενώ εντόπισε λάθη στην υλοποίηση του ενιαίου μετώπου· αυτά τα απέδωσε στην ύπαρξη σοσιαλδημοκρατικών, αυstroμαρξιστικών ιδεολογικών καταλοίπων σε πολλούς Βαλκάνιους συντρόφους του. Κατηγόρησε μάλιστα το Μάρκοβιτς, γιατί σε άρθρα του εξέφραζε την άποψη ότι η λύση του Μακεδονικού θα ερχόταν στα πλαίσια του σοσιαλιστικού καθεστώτος και όχι άμεσα στο αστικό καθεστώς.³⁹

Τελικά, οι αποφάσεις της 6^{ης} Συνδιάσκεψης της ΒΚΟ υιοθετήθηκαν ως συνθήματα *τελείως ορθά και αληθινά επαναστατικά*. Το ζήτημα δηλαδή έμπαινε ως εδαφικό, στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος, ενώ του προσδιδόταν κομβικός και πρωταρχικός ρόλος, ο οποίος υποχρέωνε τη ΒΚΟ να δράσει άμεσα και συντονισμένα. Ουσιαστικά, η ανεξαρτησία της Μακεδονίας και της Θράκης εμφανιζόταν ως προϋπόθεση για την

³⁸ Βλ. Β. Βλασίδης, *ο.π.*, σελ. 75-6. Το αίτημα του Αλεξανδρόφ δεν έγινε σεβαστό από το ΚΚΒ και τους Φεντεραλιστές, οι οποίοι μέσω του εντύπου της ΒΚΟ *Federation Balkanique* θα δημοσιεύσουν το σύνολο των ντοκουμέντων της Βιέννης. Βλ. *La Federation Balkanique*, no.1, 15 Ιουλίου 1924.

³⁹ Λάβρος ήταν και απέναντι στο ΣΕΚΕ όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 20 Ιουλίου 1924 και Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 125-9. Βέβαια, οι υπονομευτές του ενιαίου μετώπου ήταν οι Βούλγαροι κομμουνιστές, όπως έμπρακτα απέδειξαν στην περίπτωση της ανατροπής της αγροτικής κυβέρνησης του Σταμπολίσκου.

σοσιαλιστική επανάσταση και ομοσπονδία και όχι ως αποτέλεσμα τους. Επίσης, απορριπτόταν ως οπορτουνιστική οποιαδήποτε άλλη λύση του ζητήματος, ενταγμένη στα σύνορα ενός από τα αστικά κράτη της περιοχής.⁴⁰ Τα βαλκανικά τμήματα της Διεθνούς δεσμεύονταν από αυτή την απόφαση και καλούνταν να υποστηρίξουν με όλη τους τη δύναμη τα εθνικά επαναστατικά κινήματα και πάνω απ' όλα, την κατάλυση του καθεστώτος Τσαγκώφ. Το ζητούμενο επιπλέον ήταν η μη επέμβαση των γειτονικών αστικών κρατών σε περίπτωση επανάστασης στη Βουλγαρία και υπολογιζόταν ότι ένα ανεξάρτητο Μακεδονικό κράτος θα μπορούσε να αποτελέσει ανάχωμα σε οποιαδήποτε τέτοια προσπάθεια. Αυτό θα εξυπηρετούσε τον κομμουνιστικό αγώνα, αφού: «1) *Ως Πρωτεύουσας έχουσα την Θεσ/νίκη, την οποία διευθύνουν Ισραηλίται κατά πλειοψηφίαν Ρωσόφιλοι, θα υφίστανται την επιρροήν των Σημιτικών στοιχείων της Ρωσίας, άκρως επαναστατικών, των οποίων την κάθοδο θα διευκολύνουν.* 2) *Ως χώρα στα ενδότερα αυτής έχει αξιόλογον κομμουνιστικόν εργατικόν κόσμον, ο οποίος εις πολλάς περιφέρειας έχει την νόμιμον πλειοψηφίαν*».⁴¹ Η 7^η Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ που ακολούθησε (9-18 Ιουλίου) κινήθηκε στην ίδια κατεύθυνση, εξειδικεύοντας στους κινδύνους μιας νέας πολεμικής σύρραξης στην περιοχή και προσθέτοντας την ανάγκη για αντιμιλιταριστική δράση.⁴²

Μόνο που οι παραπάνω θέσεις της Κομιντέρν, έρχονταν σε αντίθεση με την πρόσφατη στάση της επί του Τσεχοσλοβακικού Ζητήματος, όπως εκφράστηκε από τον ίδιο τον Μανουήλσκι· έλεγε χαρακτηριστικά η μπολσεβίκικη αυθεντία: «Ο αγώνας για το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των εθνών μέχρι και του δικαιώματος για τον αποχωρισμό, στην πραγματικότητα σημαίνει ανεπιφύλακτο αγώνα ενάντια στην εθνική καταπίεση, σημαίνει δημιουργία τέτοιων συνθηκών εθνικής ύπαρξης μέσα στις μειονότητες, ώστε μ' αυτές ο χωρισμός να μην έχει εντελώς κανένα λόγο να γίνει»· χρησιμοποιώντας μάλιστα τη γνωστή ρήση του Λένιν ότι «το δικαίωμα των συζύγων για το διαζύγιο δε σημαίνει καθόλου δίχως άλλο και με κάθε θυσία διάζευξη των συζύγων»· η συνέχεια ήταν

⁴⁰ Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 135-6.

⁴¹ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2^η/14, Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1924. **Παράρτημα IV.**

⁴² Βλ. Κομμουνιστική Επιθεώρησης Δ', Νο. 10, Οκτώβριος 1924, σελ. 336-40.

αποκαλυπτική: «Δεν έχουμε όμως καμία διάθεση να θεωρήσουμε ως σημεία του προγράμματός μας όλα όσα η μπουρζουαζία και ο τύπος της μας αποδίδουν για να κινήσουνε μέσα στο λαό μίσος εναντίον των κομμουνιστών. Αν οι κυβερνώσες τάξεις (της Τσεχοσλοβακίας) θέλουν να θέσουν εκτός νόμου το ΚΚ της Τσεχοσλοβακίας, τότε ας προσπαθήσουν να το κάμουν αυτό χωρίς να ρίξουν στους κομμουνιστές την ευθύνη για τις συνέπειες της εθνικής τους πολιτικής»· για να καταλήξει με την ξεκάθαρη θέση ότι «πρώτ' απ' όλα δε θέλουμε καθόλου να χωρίσουμε κράτη από την Τσεχοσλοβακία. Αναγνωρίζουμε μόνο το δικαίωμα του αποχωρισμού».⁴³ Αυτή ήταν και η σαφής στάση της Διεθνούς, απόλυτα ταυτισμένη με τη λενινιστική προσέγγιση για το εθνικό ζήτημα.

Οι κομμουνιστές δηλαδή δε δημιουργούν εθνικό ζήτημα εκεί που δεν υπάρχει. Όμως στην περίπτωση της Μακεδονίας, οι επαγγελματίες επαναστάτες δρουν διαφορετικά, καταρτίζουν σχέδια σαν πολύπειροι αστοί διπλωμάτες, με τις μάζες πλήρως απούσες, στο περιθώριο. Κι ενώ μέχρι πρόσφατα κατήγγειλαν την πρακτική και κυρίως τους σκοπούς της μυστικής διπλωματίας, ακολουθούν ουσιαστικά μια αντίστοιχη οδό, συνάπτοντας συμφωνίες κορυφής με τους ιδεολογικούς τους αντιπάλους, τα όργανα της μπουρζουαζίας. Κατά τον ίδιο τρόπο, δύο δεκαετίες αργότερα θα μοιράσουν τον κόσμο, ερήμην του.

Ο καιροσκοπισμός της Κομιντέρν ήταν καταλυτικός. Η πρόσφατη συντριβή της σοσιαλιστικής επανάστασης στη Γερμανία και τη Βουλγαρία, έθετε σαν άμεση προτεραιότητα την πρόκληση εθνικών εξεγέρσεων με οποιαδήποτε τίμημα, ακόμη και αν προϋπέθετε τη συνεργασία των ΚΚ με ακραίες εθνικιστικές οργανώσεις, όπως θα συμβεί λίγο αργότερα με το Κινεζικό ΚΚ και το Κουόμιταγκ του Τσαγκ Κάι Σέκ. Η μακεδονική υπόθεση φαινόταν ιδανική, γεγονός που καθιστούσε επιβεβλημένη την άμεση συμμόρφωση και υλοποίηση των αποφάσεων της ΚΔ από τα βαλκανικά κόμματα. Η πολιτική που ακολούθησε το ΣΕΚΕ(Κ), της αναβλητικότητας και της επιλεκτικής εφαρμογής των εντολών των ανώτατων καθοδηγητικών οργάνων, έφερνε στο προσκήνιο με τον πλέον δραματικό τρόπο, τα διλήμματα που έμπαιναν με την αποδοχή των εικοσιένα όρων της Διεθνούς. Το ΣΕΚΕ(Κ), με την περιορισμένη δυναμική, όφειλε να

⁴³ Βλ. Δ. Μανουήλσκι, «Το εθνικό ζήτημα στη Τσεχοσλοβακία» στο περιοδικό *Σπάρτακος*, φ.1, Γενάρης 1928, σελ. 18-9. **Παράρτημα ΙΙΙ.**

πειθαρχήσει στις αποφάσεις της Κομιντέρν. Και κατ' επέκταση όφειλε ν' ακολουθήσει το μοντέλο του μονολιθικού κόμματος. Η τελική επιλογή θα είναι ιδιαίτερα επώδυνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η «ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ» ΖΗΤΗΜΑ ΑΡΧΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΚΕ, 1924

4.1. Η παρελκυστική πολιτική

Στα μέσα του 1923, ιδιαίτερα μετά τη σύνοδο του Εθνικού Συμβουλίου, μια νέα γενιά στελεχών αναδύθηκε στην ηγεσία του ΣΕΚΕ(Κ), αρκετά ριζοσπαστικότερη από την προηγούμενη. Η ομάδα αυτή απαρτιζόταν κυρίως από τους Παλαιούς Πολεμιστές, που διέθεταν υψηλό κύρος στο λαϊκό κίνημα και από μέλη της *Πανεργατικής Ενώσεως Κωνσταντινουπόλεως*, που ήταν διαπαιδαγωγημένοι με τις αρχές του μπολσεβικισμού και είχαν στενές σχέσεις με το κομμουνιστικό κέντρο. Σταδιακά, το σύνολο των ιδρυτικών μελών βρέθηκε εκτός κόμματος, ενώ εγκαταλείφθηκε η λογική της *μακράς νομίμου υπάρξεως*. Παράλληλα, αναθερμάνθηκαν οι σχέσεις με τα διεθνή καθοδηγητικά όργανα, ύστερα από ένα διάστημα ελλιπούς παρουσίας ή και απουσίας του κόμματος από τις διαδικασίες τους.

Έτσι, το ΣΕΚΕ(Κ) εκπροσωπήθηκε στην 7^η Βαλκανική Κομμουνιστική Συνδιάσκεψη από τον τέως γραμματέα του Νίκο Σαργολόγο ο οποίος, αν και δεν είχε σχετική εξουσιοδότηση από την Κεντρική Επιτροπή, υπερπήφισε τις αποφάσεις για το Μακεδονικό, το Θρακικό και τις εθνικές μειονότητες στην Ελλάδα.¹ Πάντως το κόμμα από το προηγούμενο Εθνικό

¹ Ο Σαργολόγος φέρεται να δηλώνει μετά την επιστροφή του από τη Μόσχα, ότι η Διεθνής δεν ήταν παρά το όργανο του μπολσεβίκικου ιμπεριαλισμού, ο οποίος εξακολουθούσε την ιμπεριαλιστική γραμμή των Ρωμανών. Επίσης, ότι η ΒΚΟ ακολουθούσε μια πανσλαβιστική πολιτική και ότι το σύνθημα που έριξε για την ανεξαρτησία της Μακεδονίας και Θράκης *ήταν αισχρή μάσκα προς υπόταξιν της Μακεδονίας στη Βουλγαρία*. Κατηγορήθηκε πάντως ότι κατήγγειλε στο Υπουργείο των Εξωτερικών τις αποφάσεις της ΒΚΟ. Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), Πρακτικά*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1991, ομιλία Ματούση, σελ. 192.

Συμβούλιο (21-24 Μάη 1923), είχε θέσει ως σύνθημα για άμεση πολιτική δράση, το δικαίωμα των μειονοτήτων για αυτοδιάθεση.² Την περίοδο εκείνη, σύμφωνα με μια απόρρητη, επίσημη ελληνική στατιστική, οι Σλαβόφωνοι της Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας προσέγγιζαν τους 170.000, με συμπαγείς πληθυσμούς στη Φλώρινα (57.470, 70% του συνολικού πληθυσμού), στην Καστοριά (29.598, 43%), στην Πέλλα (18.886, 78%), στα Γιαννιτσά (13.366, 56%), στη Γουμέντζη (16.155, 75%) και στην Ενωτία (9.710, 30%).³ Εύλογα για το ΣΕΚΕ(Κ) υφίστατο θέμα μειονοτήτων, δεδομένου ότι πέρα από τους Σλαβομακεδόνες, υπήρχαν συμπαγείς πληθυσμοί Τούρκων, Εβραίων, Κουτσοβλάχων και Τσάμηδων, οι οποίοι δε διέθεταν ελληνική εθνική συνείδηση.⁴ Όμως, η ελλιπής γνώση της κατάστασης περιέπλεκε τα πράγματα, ενώ πέρα από τις ρομαντικές εξαγγελίες, δεν είχε επεξεργαστεί έστω ένα γενικό πλαίσιο θέσεων για το σύνολο των μειονοτήτων της χώρας· πόσο μάλλον μια συγκεκριμένη μειονοτική πολιτική, που θα αναδείκνυε μια εμπειριστατωμένη και αυτόφωτη ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας και θα ανταποκρινόταν στις ανάγκες των συγκεκριμένων πληθυσμών.

Κατά συνέπεια η απόφαση της ΒΚΟ, με τον τρόπο που έμπαινε, προκάλεσε αναστάτωση στην ηγετική ομάδα· ο διευθυντής του *Ριζοσπάστη* Γιάννης Κορδάτος αντέδρασε περισσότερο απ' όλους, καθώς βρήκε ανεδαφικό το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης της Μακεδονίας και της

² Βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος α'*, ο.π., σελ. 296. Ο Κορδάτος, τέσσερα χρόνια αργότερα, δίνει την εξής ενδιαφέρουσα μαρτυρία για το Εθνικό Συμβούλιο: «ο σύντροφος Σ. (εννοεί το Σταυρίδη), εις την εισήγησίν του την πολιτικήν έθιξε και το ζήτημα της θέσεως του ΚΚΕ απέναντι των εθνικών μειονοτήτων Μακεδονίας και υπεδείκνυε την ανάγκην προπαγάνδας μέσα σ' αυτές δια την εξέγερσιν των κλπ., ο τότε όμως αντιπρόσωπος της ΚΔ διαμαρτυρήθη και εκάκισε τις τέτοιες αντιλήψεις. Εμείς, είπε, είμεθα κόμμα διεθνιστικό και δεν έχομεν προορισμό να κρατούμεν άσβεστα τα φυλετικά μίσση αλλά τουναντίον πρέπει να είμεθα υπέρ της πολιτικής της αμβλύνσεως των φυλετικών διακρίσεων κλπ. Αλλά κι αυτός ο σχεδόν μόνιμος αντιπρόσωπος της ΒΚΟ είχε δισταγμούς και πολλούς δισταγμούς μάλιστα» (βλ. *Ριζοσπάστης*, 18 Φεβρουαρίου 1927).

³ Η απογραφή αυτή έγινε μετά την υπόσχεση της επαναστατικής κυβέρνησης Πλαστήρα για αποκέντρωση και αυτοδιοίκηση στη Μακεδονία, κάτι που δεν υλοποιήθηκε. Οι Σλαβόφωνοι διακρίνονται σε τέως Σχισματικούς και τέως Πατριαρχικούς, λαμβάνοντας υπόψη το παλαιότερο εκκλησιαστικό κριτήριο. Από αυτούς οι τέως Πατριαρχικοί ήταν γύρω στις 26.000. Βλ. ΙΑΥΕ, 1923, φσκ. 7, υπ.3, τέως Β/59, αρ. 3212, 11-4-23, σελ. 6-8. **Παράρτημα V.**

⁴ Για το μειονοτικό ζήτημα την περίοδο του Μεσοπολέμου βλ. Γεώργιος Θ. Μαυρογορδάτος, «Οι εθνικές μειονότητες» στο συλλογικό *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, 1922 -1940 ο Μεσοπόλεμος*, (επιμέλεια Χρήστος Χατζηιωσήφ), Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, τ. Β2, σελ. 9-35.

Θράκης, το χαρακτήρισε ζήτημα τακτικής για το ΚΚΒ και όχι για τα υπόλοιπα βαλκανικά κόμματα και προέβλεψε ότι η υιοθέτησή του θα είχε ολέθριες συνέπειες για το ΣΕΚΕ(Κ). Ο Θωμάς Αποστολίδης ήταν διστακτικός, μη γνωρίζοντας την κατάσταση στη Μακεδονία, ενώ ο Σεραφείμ Μάξιμος, αν και δεν υιοθετούσε το σύνθημα, επισήμανε την ανάγκη πειθαρχίας στις αποφάσεις της Ομοσπονδίας. Τελικά, αποφασίστηκε να ζητηθούν διασαφηνίσεις από τη Μόσχα και ταυτόχρονα να γίνει περιοδεία στη Μακεδονία, για να κατατοπιστούν τα τοπικά στελέχη πάνω στην επιβαλλόμενη από τη ΒΚΟ γραμμή, να βολιδοσκοπηθεί η γνώμη τους, κι έπειτα να αποφασιστεί σε κεντρικό επίπεδο η στάση του κόμματος.⁵ Παράλληλα, αποφασίστηκε να μη δημοσιευθούν στο *Ριζοσπάστη* οι επίμαχες αποφάσεις της ΒΚΟ και αντ' αυτού, προβλήθηκε περισσότερο το αίτημα για αποκατάσταση των εμπορικών και διπλωματικών σχέσεων της Ελλάδας με τη Σοβιετική Ένωση.

Με το Εθνικό Συμβούλιο (Φεβρουάριος 1924) έγινε προσπάθεια να ξεκαθαρίσει η κατάσταση στο εσωτερικό του κόμματος και ο πολιτικός προσανατολισμός του. Το ΣΕΚΕ(Κ) αδυνατούσε να εκφράσει συγκροτημένα και αποτελεσματικά το εργατικό κίνημα, προερχόταν από μία εκλογική αποτυχία, αφού στις εκλογές του περασμένου Δεκεμβρίου είχε συγκεντρώσει μόλις 18.000 ψήφους, ενώ πληττόταν από μία εκτεταμένη εσωτερική κρίση, κάτι που είχε επισημάνει επανειλημμένως η ΒΚΟ. Για το λόγο αυτό, αποφασίστηκε ομόφωνα η ανάδειξη μιας τριμελούς Κεντρικής Επιτροπής με αυξημένες εξουσίες, αποτελούμενης από τους Κορδάτο, Μάξιμο και Αποστολίδη.⁶ Η ιδρυτική γενιά του ΣΕΚΕ είχε οριστικά

⁵ Οι παραπάνω πληροφορίες για τις αντιδράσεις της ηγεσίας του Κόμματος προέρχονται από τον Ελευθέριο Σταυρίδη, στον οποίο και ανατέθηκε να περιοδεύσει στη Μακεδονία. Βλ. Ελευθέριος Α. Σταυρίδης, *Τα παρασκήνια του ΚΚΕ από της ιδρύσεώς του μέχρι το 1950*, Ελευθέρη Σκέψις, Αθήνα 1988, σελ. 180-2. Ο Αποστολίδης στην Έκθεση (λογοδοσία) του, αναφέρει ότι αυτές οι αποφάσεις πάρθηκαν από την τριμελή ΚΕ, που προέκυψε μετά το Εθνικό Συμβούλιο. Επίσης, ότι: *υπάρχει δε εις το Αρχείον του Κόμματος έκθεσις του σ. Σταυρίδη με χρονολογίαν Μαΐου 1924 σταλείσαν εκ Καβάλλας, δια της οποίας ούτος επληροφόρει την ΚΕ ότι τα τμήματα που περιήλθε πλην Δράμας δεν εδέχοντο καν ούτε συζήτησιν επάνω στις επί του Εθνικού αποφάσεις της ΥΙ Συνδιασκέψεως της ΒΚΟ*. Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 3 1927, Έκθεση (λογοδοσία) Θωμά Αποστολίδη, σελ.4. **Παράρτημα VI.**

⁶ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 397-99.

απομακρυνθεί και τα στελέχη που ανέλαβαν τα ηνία του κόμματος, με την επιδοκιμασία και υπό τη συνεχή επιτήρηση της Ομοσπονδίας, όφειλαν να ανταπεξέλθουν στη λογική αυτού του υπερσυγκεντρωτικού τρόπου διοίκησης και να εφαρμόσουν με συνέπεια τις ντιρεκτίβες του διεθνούς κομμουνιστικού κέντρου.

Η νέα ΚΕ του ΣΕΚΕ(Κ) ακολουθεί μια παρελκυστική τακτική. Από τις αποφάσεις της 6^{ης} Συνδιάσκεψης επιλέγει να εφαρμόσει το σκέλος, που αφορά στην καταγγελία της ανταλλαγής πληθυσμών και του εξελληνισμού των πρόσφατα προσαρτημένων περιοχών⁷ όπως επίσης αυτό, που αφορά στη διακήρυξη της -ούτως ή άλλως- πάγιας θέσης του κόμματος για το δικαίωμα των εθνικών μειονοτήτων για αυτοδιάθεση.⁸ Όμως για την προπαγάνδισή του επίμαχου συνθήματος της Συνδιάσκεψης -με δεδομένη και την αρνητική υποδοχή του από τις οργανώσεις της Βόρειας Ελλάδας- αποφεύγει να εκτεθεί, προσπαθώντας ταυτόχρονα να μη δυσареστήσει την Κομιντέρν. Πράγμα ανέφικτο, που θα επιφέρει διγλωσσία. Ωστόσο, εντάσσει στην ημερήσια διάταξη του επικείμενου 3^{ου} Τακτικού Συνεδρίου του κόμματος την απόφαση της ΒΚΟ για το εθνικό ζήτημα, για να χαραχτεί μια οριστική πολιτική.⁹

Μια πρώτη προσπάθεια δημόσιας προσέγγισης του Μακεδονικού, στη βάση όμως του ζητήματος των εθνικών μειονοτήτων και της κομματικής δράσης σε αυτές, έγινε στο 2^ο Συνέδριο της Ομοσπονδίας των Κομμουνιστικών Νεολαίων της Ελλάδος (ΟΚΝΕ, 15-21 Μαρτίου).¹⁰ Το

⁷ Οι απόψεις του κόμματος για την ανταλλαγή πληθυσμών αναπτύσσονται σε άρθρο του Σταυρίδη. Ο Σταυρίδης χαρακτηρίζει απάνθρωπη κι αισχρή αυτήν την τακτική, *ένα καινοφανές ανθρωποπάζαρο*, που εκτός των άλλων αλλοίωσε δραματικά την εθνολογική σύσταση της Μακεδονίας και της Θράκης. Αναλύει διεξοδικά τα προβλήματα των εθνικών μειονοτήτων των δύο περιοχών, τα οποία και θα λυθούν με την εγκατάσταση μιας εργασιοαγροτικής κυβέρνησης *σ' ολόκληρη την Μακεδονία, σε ολόκληρη τη Θράκη και σε όλη τη Βαλκανική*. Ο Σταυρίδης ωστόσο μιλούσε για Βουλγάρους και όχι για Σλαβομακεδόνες. Βλ. *Κομμουνιστική Επιθεώρησης*, Δ', αρ. 2, Φεβρουάριος 1924, σελ 54-8. Από αυτό το τεύχος και για το υπόλοιπο έτος, υπεύθυνος της Κομμουνιστικής Επιθεώρησης αναλαμβάνει ο Παντελής Πουλιόπουλος.

⁸ Χαρακτηριστικό είναι το κεντρικό άρθρο του Κορδάτου στο *Ριζοσπάστη* της 10^{ης} Φεβρουαρίου 1924.

⁹ Το 3^ο Τακτικό Συνέδριο ορίστηκε για τις 15 Ιουλίου, στο Βόλο. Θα συγκληθεί τελικά με καθυστέρηση τεσσάρων μηνών. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 23 Απριλίου 1924.

¹⁰ Βλ. Χρήστος Ν Τσιντζιλώνης, *ΟΚΝΕ 1922-43, Λενινιστικό, Μαχητικό Σχολείο των Νέων*, Σύγχρονη Εποχή- Οδηγητής, Αθήνα 1989, σελ. 73-5.

Συνέδριο έκρινε ότι δεν είχε προετοιμαστεί κατάλληλα για να πάρει θέση και γι' αυτό ανέθεσε στη νέα ΚΕ να επεξεργαστεί οδηγίες στη βάση των σχετικών αποφάσεων της 6^{ης} Συνδιάσκεψης· ήταν μια εκδοχή της θεωρίας της «προπαρασκευής» για το Μακεδονικό, η οποία θα αναπτυχθεί διεξοδικά λίγο αργότερα από τον Αποστολίδη. Όρισε επίσης ότι: «Για την επεξεργασία οδηγιών η Κ.Ε. οφείλει επίσης να έχει υπ' όψιν την ιδιαιτέραν απόφασιν της 6^{ης} Βαλκανικής Συνδιασκέψεως των Κομμ. της Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας επί του ζητήματος της Μακεδονίας και της Θράκης που μέλλει να εφαρμοστή. Το ζήτημα της δράσεως μέσα στις Εθνικές μειονότητες πρέπει να τεθή μέσα στην ημερησία διάταξι του προσεχούς Συνεδρίου, το οποίον οφείλει να λάβη γνώσιν της ήδη γενομένης δράσεως και των αποτελεσμάτων της».¹¹

Στη φάση αυτή, η επιλογή της ΚΕ του ΣΕΚΕ(Κ) ήταν να στείλει επιστολή διαμαρτυρίας στη ΒΚΟ κατά της δημοσιοποίησης των σχετικών αποφάσεων της (2 Απριλίου). Η επιστολή ανέφερε ότι η ΒΚΟ, προβάλλοντας το σύνθημα της μακεδονικής αυτονομίας, δεν έλαβε υπόψη της τις συνθήκες υλοποίησης του στην Ελλάδα και την προειδοποιούσε για επικείμενες κυβερνητικές διώξεις. Η αντίδραση της Ομοσπονδίας ήταν άμεση και αυστηρή, καθώς χαρακτήριζε τις διαμαρτυρίες αβάσιμες, καλούσε το κόμμα να δημοσιεύσει και να εκλαϊκεύσει τις αποφάσεις της και του συνιστούσε να προσαρμοστεί στην παράνομη δράση, για να αντιμετωπίσει τις επικείμενες διώξεις.¹² Παρά τις έξωθεν πιέσεις, η επιλογή της ΚΕ για την κομματική γραμμή είναι σαφής: αναγνώριση και προστασία των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, καταγγελία και αντίδραση σε οποιοδήποτε αστικό σχέδιο διαμελισμού της Χερσονήσου. Ήταν και οι μοναδικές θέσεις πάνω στο εθνικό ζήτημα στις οποίες συμφωνούσε το σύνολο των στελεχών του ΣΕΚΕ(Κ).

Σύντομα όμως προέκυψαν οι πρώτες δημόσιες διαφοροποιήσεις, με εκφραστή το Μάξιμο. Ο τρίτος της ΚΕ, επιχειρώντας να απαντήσει στην καταγγελία της *Καθημερινής* για προσπάθεια των μπολσεβίκων να ανατρέψουν άμεσα το εδαφικό status quo της Μακεδονίας, δήλωσε μεταξύ των άλλων ότι: «Την Μακεδονίαν αυτήν η αστική τάξι όλων των Κρατών της Βαλκανικής προσεπάθησεν ανεπιτυχώς να της αλλοιώση τον

¹¹ Βλ. Ριζοσπάστης, 17 Απριλίου 1924.

¹² Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 58-9 και 110.

εθνολογικών της χαρακτήρα. Παρ' όλας όμως αυτές τας ενέργειας εξακολουθεί όμως να παραμένει εθνική, ενιαία και αδιάσπαστος και να αποτελεί τον στόχον των βλέψεων όχι μόνον των καπιταλιστών της Βαλκανικής αλλά και των Ευρωπαίων ιμπεριαλιστών. Δι' ημάς το Μακεδονικόν Ζήτημα όχι μόνον υπάρχει αλλά και θα εξακολουθεί να υπάρχει μέχρις ότου η εργατική τάξις της Βαλκανικής, κυρία της πολιτικής εξουσίας αποδώσῃ την χώραν αυτήν εις τους πραγματικούς κυρίους της: ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΟΝ ΛΑΟΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.¹³ Οι διαφορετικές προσεγγίσεις δεν περιορίζονταν μόνο στο εσωτερικό κόμματος, αφού είχαν ήδη εκδηλωθεί και στις παρυφές του από στελέχη, που στο άμεσο παρελθόν είχαν πρωταγωνιστήσει στις δραστηριότητές του.

4.2. Οι διαφοροποιήσεις των παλαιών συντρόφων

Οι αντίθετες απόψεις γύρω από το Μακεδονικό εκφράστηκαν από οργανώσεις που προέκυψαν από τους δύο ιστορικούς πόλους του ΣΕΚΕ, το ρεφορμιστικό και τον τριτοδιεθνιστικό- λενινιστικό. Η Εργατική Σοσιαλιστική Ένωση της Ελλάδας, η Κομμουνιστική Ένωση και το Αρχείο Μαρξισμού, συσπείρωσαν ένα σεβαστό αριθμό των ιδρυτικών στελεχών του κόμματος (Γεωργιάδης, Σίδερης, Πασαλίδης, Μπεναρόγια, Ευ. Παπαναστασίου, Τζουλάτι, κ.α.), οι οποίοι είχαν δώσει αλληπάλληλες εσωκομματικές μάχες στα ζητήματα της φυσιογνωμίας του ΣΕΚΕ και των σχέσεών του με τη Διεθνή.

Η Εργατική Σοσιαλιστική Ένωση άνηκε στην πλευρά που εναντιωνόταν στις επίμαχες αποφάσεις της ΒΚΟ. Η οργάνωση αυτή ήταν δημιούργημα μιας αξιολογής μερίδας του Τμήματος Αθηνών του ΣΕΚΕ(κ) το Σεπτέμβριο του 1923, όταν πλέον το κόμμα είχε περάσει στον πλήρη έλεγχο της λενινιστικής πτέρυγας, η οποία και προχώρησε σε αθρόες

¹³ Βλ. Ριζοσπάστης, 10 Μαΐου 1924. Ο Αποστολίδης κατηγόρησε αυτό το άρθρο του Μάξιμου, για το οποίο ο τελευταίος συνελήφθη και εξορίστηκε τον Αύγουστο, μόλις επέστρεψε από το Συνέδριο της ΚΔ' αρχικά, δηλώνοντας ότι ήταν σφάλμα η δημοσίευση, γιατί αυτό επέφερε όλες τις διώξεις (βλ. Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), Πρακτικά, ο.π., σελ. 128.)' και στη συνέχεια χαρακτηρίζοντάς το τυχοδιωκτική πράξη. Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 3 1927, Έκθεση (Λογοδοσία) Θωμά Αποστολίδη, σελ.4. **Παράρτημα VI.**

διαγραφές σοσιαλδημοκρατών. Ηγετική μορφή της οργάνωσης ήταν ο Γεωργιάδης, ο οποίος μολονότι ήταν ο εισηγητής της προσχώρησης του ΣΕΚΕ στην Τρίτη Διεθνή, αποτέλεσε τον κύριο εκφραστή της πολιτικής της μακράς νόμιμης ύπαρξης και του σκεπτικισμού απέναντι στους 21 όρους. Οι θέσεις του μέχρι και το Εθνικό Συμβούλιο του 1923, ήταν κυρίαρχες στο κόμμα. Με τη δημιουργία της ΕΣΕ, θα συνεχιστεί ο προβληματισμός γύρω από τις σχέσεις του ΣΕΚΕ με τη Διεθνή, που θα εκφραστεί μέσω της εφημερίδας *Φωνή του Λαού*.¹⁴ Έτσι, από το πρώτο φύλλο (30 Μαρτίου 1924), αναπτύσσεται αναλυτικά η παλαιότερη πρόταση για ιδεολογική και όχι οργανική, προσχώρηση του ΣΕΚΕ στην ΚΔ, αλλά και για την ανάγκη συνένωσης των δύο Διεθνών.¹⁵ Επίσης επισημαίνεται η γενικευμένη κρίση που διέρχεται η ΚΔ με τη λήξη της επαναστατικής περιόδου.¹⁶

Η οργάνωση δεν αποφεύγει να πάρει ξεκάθαρη θέση για το μειονοτικό ζήτημα· αναγνωρίζει τις αντιξοότητες, που αντιμετώπιζαν οι μειονότητες στη χώρα και κατηγορεί τις ελληνικές κυβερνήσεις για τη μη εφαρμογή των σχετικών κανόνων δικαίου.¹⁷ Ωστόσο, στο σκέλος που αφορούσε στο Μακεδονικό, αναδεικνύονται οι διαφορές της με τη ΒΚΟ· χαρακτηρίζει εσφαλμένα τα δεδομένα, στα οποία βασίστηκε η απόφαση της Έκτης Συνδιάσκεψης, την οποία αποδίδει στην επαναστατική σπουδή του ΚΚΒ· αποδέχεται το δικαίωμα των Μακεδόνων για αυτοδιάθεση, όχι όμως και τη δημιουργία από τους σοσιαλιστές εθνικού κινήματος, υπό την ηγεσία των αντιδραστικών κομιτατζήδων· επικαλείται την εκ βάθρων αλλαγή της

¹⁴ Βλ. Π. Νούτσος, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα*, τόμος Β', μέρος β', Γνώση, Αθήνα 1992, σελ. 37-42, 115-8, 177-8 και 431-4. Λίγο αργότερα θα ενσωματωθεί στη Σοσιαλιστική ένωση η *Νέα Εποχή*. Η οργάνωση αυτή δημιουργήθηκε μετά την οριστική διαγραφή των Μπεναρόγια, Δημητράτου κ.α. από το Εθνικό Συμβούλιο του Φεβρουαρίου και δρούσε σαν αντιπολίτευση του ΣΕΚΕ, καθώς την απασχολούσε η αλλαγή της πολιτικής του και η ανασυγκρότηση του. Θα διαφοροποιηθεί όμως λίγο αργότερα με τον αρχικό πυρήνα της Σοσιαλιστικής Ένωσης, όταν ζητήσει την οργανική σύνδεση με την Κομμουνιστική Διεθνή και όταν πλέον είναι φανερό, ότι αυτόν τον απασχολεί η ίδρυση ενός νέου σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (Βλ. Δ. Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1923-27)*, Αθήνα 1985, σελ. 76-77).

¹⁵ Βλ. Γ. Γεωργιάδης, «*Η Εργατική Σοσιαλιστική Ένωση ενώπιον του Διεθνούς Σοσιαλισμού*» στο Γεώργιος Α. Γεωργιάδης, *Σοσιαλισμός, Προβλήματα θεωρίας, εφαρμογής και πράξης (1924-1970)*, (επιμέλεια Αγγελική Γεωργιάδου-Κατσουλάκη), Παπαζήσης, Αθήνα 1996, τόμος Β', σελ. 46-9.

¹⁶ Βλ. Γ. Γεωργιάδης, «*Η διεθνής κρίσις του εργατικού κινήματος*», στο Γ. Γεωργιάδης, *ο.π.*, σελ. 49-51.

¹⁷ Βλ. Α. Αρδίτη, «*Το βαλκανικόν ηφαίστειον. Αι εθνικές μειονότητες εν Ελλάδι*», στο Γ. Γεωργιάδης, *ο.π.*, σελ. 38.

εθνολογικής σύστασης της Ελληνικής Μακεδονίας, που προέκυψε μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών και καθιστούσε ακατανόητη και παρεξηγήσιμη για τους κατοίκους της την πολιτική της Ομοσπονδίας· επίσης στρέφεται κατά της παραίनेσης της ΒΚΟ προς το ΣΕΚΕ(Κ), να αγωνιστεί ουσιαστικά για την απόσπαση των συμπαγών εθνικών μειονοτήτων από τη χώρα· και τέλος, εκτιμά ότι *«αι αποφάσεις αυτά και η εφαρμογή των θα είχαν ως αποτέλεσμα την εξόντωσιν του νεαρού εργατικού κινήματος εις την Μακεδονίαν, θα αυξήσουν την δυσπιστίαν των προσφύγων εις το σοσιαλιστικόν ιδεώδες και γενικώς θα εντείνουν τας εθνικάς προλήψεις της εργατικής τάξεως»*.¹⁸

Η Κομμουνιστική Ένωση Ελλάδος κινήθηκε σε εντελώς διαφορετική κατεύθυνση. Η οργάνωση εξέφραζε ιστορικά την τριτοδιεθνιστική νεολαιίστικη πτέρυγα του ΣΕΚΕ, η οποία ζητούσε επίμονα την προσχώρηση στη Διεθνή και την άνευ όρων αποδοχή των εικοσιένα όρων, διακρινόταν από έντονο αντικοινοβουλευτισμό και έβλεπε την επανάσταση σαν άμεση υπόθεση. Εξάλλου, ένας από τους ιδρυτές της, ο Ευ. Παπαναστασίου, ήταν το μοναδικό στέλεχος που, στην Πρώτη Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του ΣΕΚΕ, διαφώνησε με τη γραμμή Γεωργιάδη. Με αφορμή τη συμμετοχή του ΣΕΚΕ(Κ) στο δημοψήφισμα για το καθεστωτικό, εκδηλώθηκε στο κόμμα ένα αντιπολιτευτικό ρεύμα. Το ρεύμα αυτό, αποτελούμενο από ένα σημαντικό αριθμό μελών ιδίως από το ριζοσπαστικό Τμήμα του Πειραιά, συγκρούστηκε με την ηγεσία του κόμματος, η οποία και απάντησε με διαγραφές. Από τους διεγραμμένους και τους αρκετούς αποχωρήσαντες, προέκυψε η Κομμουνιστική Ένωση ως αντιπολιτευτική κίνηση του ΣΕΚΕ(Κ) (Μάρτιος 1924).¹⁹ Η οργάνωση αυτή υιοθετούσε όλες τις αποφάσεις της Κομιντέρν, διατηρούσε επαφές με τη Διεθνή, η οποία τις έστελνε οδηγίες και για το Μακεδονικό.²⁰

Έτσι, διόλου τυχαία αποτέλεσε τον πρώτο πολιτικό φορέα, που αποδέχτηκε άμεσα και ανεπιφύλακτα τις επίμαχες αποφάσεις της ΒΚΟ· προέταξε μάλιστα την εκτίμηση, ότι η αυτονόμηση της Μακεδονίας θα

¹⁸ Βλ. Γ. Γεωργιάδης, *«Ο Σοσιαλισμός εις τα Βαλκάνια, Αποφάσεις της Βαλκανικής Κομμουν. Ομοσπονδίας περί μειονοτήτων και Μακεδονίας, Διατί διαφωνούμεν»* στο Γ. Γεωργιάδης, *ο.π.*, σελ. 43-5.

¹⁹ Βλ. Π. Νούτσος, *ο.π.*, σελ. 119-122, 442-45.

²⁰ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2^η/14, *Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως* 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1924. **Παράρτημα IV.**

επιτάχυνε την προλεταριακή επανάσταση στα Βαλκάνια, ενώ υποστήριξε ότι η ανταλλαγή των πληθυσμών δεν άλλαξε την κατάσταση στην περιοχή· τέλος, ισχυρίστηκε ότι η διατήρηση της ελληνικής κυριαρχία στη Μακεδονία προϋπόθετε μεγάλες δαπάνες και αύξηση των φόρων, γεγονός που απέτρεπε την επίλυση του αγροτικού και προσφυγικού ζητήματος. Πάντως, η προσέγγιση της Κομμουνιστικής Ένωσης εμφανίζεται περισσότερο ως αποτέλεσμα άκριτης υιοθέτησης των απόψεων των διεθνών κομμουνιστικών αυθεντιών, παρά ως εμπειριστατωμένη ανάλυση του περίπλοκου εθνικού ζητήματος.²¹

Ιδιαίτερη είναι η περίπτωση του *Αρχείου Μαρξισμού*. Ο πυρήνας των στελεχών του ΣΕΚΕ(Κ) που συσπειρώθηκε γύρω από το ομώνυμο περιοδικό και τους Τζουλάτι, Γιωτόπουλο και Αποστόλου, εξελίχθηκε στη σημαντικότερη και μακροβιότερη κομμουνιστική οργάνωση του ελληνικού Μεσοπολέμου. Οι Αρχαιομαρξιστές, επηρεασμένοι από τη λενινιστική αρχή ότι δεν μπορεί να υπάρξει επαναστατική δράση δίχως επαναστατική θεωρία, αποσκοπούσαν πρωτίστως στη θεωρητική επιμόρφωση και στη μαρξιστική κατάρτιση του προλεταριάτου, προσαρμοσμένοι εξ αρχής στην παράνομη δράση, αλλά και σε ένα αντιδημοκρατικό-συγκεντρωτικό οργανωτικό μοντέλο. Υποστήριζαν μάλιστα ότι ακολουθούσαν πιστά το μπολσεβίκικο πρότυπο του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού και τους 21 όρους. Κατά τη διάρκεια του 1923-1924, κι ενώ είχε προηγηθεί η πρώτη συνδιάσκεψη του Αρχείου, η διοίκηση του ΣΕΚΕ(Κ) προέβη σε διαγραφές των μελών του, με αποτέλεσμα το 1924 να εξελιχθεί σε μια ξεχωριστή νέα οργάνωση, αποκομμένη όμως από την καθοδηγητική επίδραση της Κομιντέρν.²² Η αυτονομία στη χάραξη της πολιτικής της οργάνωσης ήταν έκδηλη στην περίπτωση του Μακεδονικού, καθώς ήδη από το 1923 η διοίκηση καταδίκασε το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης της Μακεδονίας και της Θράκης, όπως έμπαινε από τον Κολάρωφ.²³ Η ανεπηρέαστη από

²¹ Βλ. Γιάννης Κακουλίδης, «Μαρξισμός και οι πρώτες κομμουνιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα: η περίπτωση της Κομμουνιστικής Ένωσης Ελλάδας», περιοδικό *Τα Ιστορικά*, τευχ. 11, Δεκέμβριος 1989, σελ. 391-2.

²² Βλ. Κώστας Παλούκης, «Η αριστερή αντιπολίτευση στο ΚΚΕ, Αρχαιομαρξιστές και σπαρτακιστές», στο συλλογικό *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, 1922 - 1940 ο Μεσοπόλεμος, ο.π.*, σελ. 213-18.

²³ Βλ. Κώστας Καστρίτης, (Λ. Καρλιάφτης), *Ιστορία του μπολσεβικισμού-τροτσκισμού στην Ελλάδα*, Εργατική Πρωτοπορεία, Αθήνα χ.χ., τόμος δ', σελ. 110-11.

τους εξωτερικούς παράγοντες προσέγγιση αυτού του ζητήματος θα φέρει στο Αρχείο αρκετούς διαφωνούντες με το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης.²⁴

Το 1925 η επιρροή του Αρχείου Μαρξισμού αυξήθηκε θεαματικά, τη στιγμή που η ΕΣΕ και η ΚΕΕ έπνεαν τα λοίσθια. Όμως, οι δύο οργανώσεις είχαν προλάβει να απασχολήσουν εκτενώς τη ΒΚΟ και μάλιστα στις αποφάσεις της 7^{ης} Συνδιάσκεψης, χαρακτηρίστηκαν εχθρικές προς την ΚΔ. Ωστόσο, έγινε έκκληση στα μέλη της Κομμουνιστικής Ένωσης, που ήθελαν να παλέψουν κάτω από τη σημαία της Διεθνούς, να επιστρέψουν στο ΚΚΕ, *υποτασσόμενα στην πειθαρχία του Κόμματος*.²⁵ Βέβαια, αυτό που αποτελούσε μέγιστη προτεραιότητα στην προκειμένη περίπτωση ήταν η υποταγή του ΣΕΚΕ στα κελεύσματα της Ομοσπονδίας και της Κομιντέρν, γεγονός για το οποίο θα καταβληθούν πολλές προσπάθειες. Σταδιακά και ίσως πραξικοπηματικά,²⁶ την πρωτοβουλία των κινήσεων θα την αναλάβουν τα στελέχη που στήριζαν ένθερμα την άμεση εφαρμογή των αποφάσεων της Διεθνούς.

4.3. Οι Έλληνες κομμουνιστές υπόλογοι στην Κομιντέρν

Ήδη, από το Μάιο του 1924, είχαν αρχίσει να κλιμακώνονται οι πιέσεις της ΒΚΟ προς το ΣΕΚΕ(Κ), με την παρουσία στην Αθήνα εκπροσώπων της, για την εξομάλυνση και τον έλεγχο της κατάστασης.²⁷ Η αποστολή αυτή φαίνεται να έφερε αποτέλεσμα, καθώς στο 5^ο Συνέδριο της Διεθνούς αντιπρόσωποι του κόμματος ήταν οι Μάξιμος, Πουλιόπουλος και Μάγγος, συνεπείς υποστηρικτές της πειθαρχίας στα διεθνή καθοδηγητικά όργανα. Στο συνέδριο αυτό η κριτική της Κομιντέρν στο ΣΕΚΕ(Κ), μέσω του κεντρικού εισηγητή της Μανουήλσκι, ήταν οξεία· ο Μανουήλσκι το

²⁴ Βλ. Θεόδωρος Νικολόπουλος, *Η άλλη όψη του ελληνικού εργατικού κινήματος (1918-1930)*, χ.ε., Αθήνα 1983, σελ. 75.

²⁵ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 30 Σεπτεμβρίου 1924.

²⁶ Την κατηγορία αυτή απέδιδε συνεχώς ο Αποστολίδης στην ομάδα υπό τον Πουλιόπουλο.

²⁷ Ο πρώτος και μόνιμος για εκείνη την περίοδο αντιπρόσωπος είχε το ψευδώνυμο Μιχαήλ, ενώ παρουσιάστηκαν και οι Ναίμ Ισάκωφ και Ιβάν Κοστώφ, ή Τσώνος όπως ήταν γνωστός στους Έλληνες. Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 59-61.

κατηγόρησε για τη μη δημοσίευση του μανιφέστου της ΒΚΟ και για την επιστολή του διαμαρτυρίας προς την Ομοσπονδία²⁸ και χαρακτήρισε αυτή τη στάση, κατάλοιπο αυστρομαρξιστικών απόψεων, ταυτίζοντάς την ουσιαστικά με την αντίστοιχη της τάσης του Μάρκοβιτς.²⁸

Ο Μάξιμος επιχείρησε να απαντήσει σθεναρά, χωρίς ωστόσο να αντιτάξει κάποιο βάσιμο επιχείρημα στις συγκεκριμένες αιτιάσεις²⁹ ως κύριο πειστήριο της δημόσιας ταύτισης των θέσεων του ΣΕΚΕ με τις αποφάσεις της Ομοσπονδίας, παρουσίασε απόσπασμα από το άρθρο του στο Ριζοσπάστη της 10^{ης} Μαΐου³⁰· δεν έδωσε όμως καμία εξήγηση για τη μη δημοσίευση των αποφάσεων της ΒΚΟ³¹· αντ' αυτού επέλεξε να αναφερθεί στην αντιπολεμική δράση του ΣΕΚΕ, στις διώξεις που αυτό υπέστη την περίοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας και στην πολεμική του κατά της ανταλλαγής των πληθυσμών, συμπληρώνοντας ότι η πολεμική αυτή δεν αναιρούσε την πραγματικότητα της παρουσίας 700.000 Ελλήνων προσφύγων στη Μακεδονία³²· και έκλεισε, τονίζοντας ότι το κόμμα του ήταν αναγκασμένο να εφιστήσει την προσοχή της ΒΚΟ στο γεγονός, *ότι η εργατική και αγροτική τάξη της Ελλάδας δεν ήταν έτοιμες για ένα τέτοιο σύνθημα, πολύ περισσότερο που το ελληνικό Κομμουνιστικό Κόμμα μόλις πρόσφατα προέβαλλε το σύνθημα της μακεδονικής αυτονομίας και το έθεσε ενώπιον των μαζών*.²⁹ Η ομιλία του Μάξιμου δεν έπεισε τους συντρόφους του και ειδικά το προεδρείο της ΒΚΟ, το οποίο στον απολογισμό του κατά την 7^η Συνδιάσκεψή της, υιοθέτησε τις μομφές του Μανουήλσκι.³⁰

Ο Μάξιμος ουσιαστικά χρησιμοποίησε την ίδια επιχειρηματολογία με αυτήν των Κορδάτου-Αποστολίδη. Η διαφοροποίηση τους ήταν στον τρόπο εκτέλεσης των αποφάσεων της Κομιντέρν³³· ο Μάξιμος υποστήριζε την άμεση εκτέλεση, οι υπόλοιποι δούσαν την αναβολή της, μέχρι να προετοιμαστεί κατάλληλα το κόμμα. Το ομολογούν μάλιστα απερίφραστα και οι ίδιοι: *«Τονίζομεν μόνον ότι θεωρητικώς δεν διαφωνεί η πλειοψηφία*

²⁸ Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 128.

²⁹ Στο σημείο αυτό, ο Μάξιμος ουσιαστικά προτάσσει τη θεωρία «περί προπαρασκευής», που θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

³⁰ Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 130-4 και 137-8.

³¹ Βλ. «Έκθεση της ΚΕ για την κατάσταση του κόμματος, Το V Παγκόσμιο Συνέδριον και η VII Βαλκανική Συνδιάσκεψις», στο *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ), Πρακτικά, ο.π.*, σελ. 37.

της ΚΕ (διότι το εν αυτής μέλος ο σ. Μάξιμος διαφωνεί με την πλειοψηφίαν επιμένων εις την άμεσον εκτέλεσιν). Εάν συνέβαινε αυτό δεν θα είχομεν καμίαν θέσιν εντός του Κόμματος».³¹ Ο Αποστολίδης, λίγο αργότερα, περιγράφει το επίπεδο διαφωνίας της ΚΕ με τη ΒΚΟ: «Είχε αντιρρήσεις η ίδια στον τρόπο της εκτελέσεως των αποφάσεων της ΒΚΟ τας οποίας και διετύπωσεν εγγράφως στους ανωτέρους οργανισμούς ζητούσα ελευθερίαν τινά στον καθορισμό παρ' αυτής της τακτικής την οποίαν θ' ακολουθούσε το Κόμμα. Αι αντιρρήσεις της δε ήσαν σχετικάί: 1) Με την κατάστασιν του Κόμματος, 2) με την σύνθεσιν του πληθυσμού της Μακεδονίας ύστερα από την ανταλλαγήν των πληθυσμών και την εγκατάστασιν πλέον των 700 χιλ. προσφύγων, 3) η ΚΕ εσκέφθη ότι δεδομένου ότι το Κομμ. Κόμμα της Βουλγαρίας ετοιμάζεται δια νέον κίνημα προς εγκαθίδρυσιν της εργατοαγροτικής Δημοκρατίας η δε Ελλ. Κυβέρνησις συνεννοείται να βοηθήση των Τσαγκώφ εισβάλλουσα δι' ελληνικού στρατού εις Βουλγαρίαν, το Κόμμα θα πρέπει να διατηρήση τας δυνάμεις του ίνα δυνηθή να βοηθήση τους Βουλγάρους συντρόφους αντιδρώντας στην ενίσχυση της Ελλην. Κυβέρνησης προς τον Τσαγκώφ και διαλύοντας δια των πυρήνων του προς αναχώρησιν τον στρατό. 4) Με την εξήγησιν εις τα μέλη του Εθνικού Ζητήματος και της σημασίας του για τα Κομμουνιστικά Κόμματα».³²

Στο άμεσως επόμενο διάστημα, την πρωτοβουλία των κινήσεων την αναλαμβάνει ο Πουλιόπουλος, παρακάμπτοντας τους Κορδάτο και Αποστολίδη, καθώς ο Μάξιμος με την επιστροφή του στη χώρα συλλαμβάνεται. Από τις στήλες του Ριζοσπάστη θα φανεί η υπονόμευση της γραμμής της ΚΕ αρχικά με τη δημοσίευση της διακήρυξης της 7^{ης} Βαλκανικής Συνδιάσκεψης για το Μακεδονικό, όπου γίνεται έκκληση στους Μακεδόνες εργάτες και χωρικούς να συσπειρωθούν γύρω στη σημαία που φέρει την επιγραφή «Ανεξάρτητη και Ενιαία Μακεδονία»³³ επίσης, με μια ιδιαίτερα δυναμική παρέμβασή του (με το ψευδώνυμο Π. Σαρκάτος), που κάνει λόγο για το μαρτύριο που υφίσταται ο μακεδονικός λαός από μέρους όλων των αστικών κυβερνήσεων της Βαλκανικής και των δυναστειών

³² Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 3 1927, Έκθεση (Λογοδοσία) Θωμά Αποστολίδη, σελ.5. **Παράρτημα VI**

³³ Βλ. Ριζοσπάστης, 12 Αυγούστου 1924.

τους³⁴ αλλά και με την επίκληση του σοβαρού ενδεχομένου ενός νέου βαλκανικού πολέμου για τη Μακεδονία, ο οποίος μπορεί να αποτραπεί μόνο από την Βαλκανική Ομοσπονδία με ανεξαρτήτους και αυτονόμους όλους τας σήμερον καταπιεζομένας εθνότητας της Βαλκανικής.³⁵ Η κατάληξη είναι ότι τον Οκτώβριο δημοσιεύεται στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση* ολόκληρο το κείμενο των αποφάσεων της 7^{ης} Συνδιάσκεψης της ΒΚΟ.³⁶

Στον αντίποδα, η ΚΕ επιλέγει να εντείνει την αρθρογραφία για την κατάσταση στη Βουλγαρία, την αλληλεγγύη του ΣΕΚΕ(κ) στους Βουλγάρους συντρόφους και την ταύτιση του καθεστώτος Τσαγκώφ με αυτό των Αθηνών. Χαρακτηριστική είναι η ανακοίνωσή της, με την οποία καλούνται οι οργανώσεις να ασχοληθούν, περισσότερο από κάθε άλλο ζήτημα, με την αποτροπή μιας ελληνικής επέμβασης σε ενδεχόμενη επανάσταση στη Βουλγαρία.³⁷ Όμως και πάλι, η τακτική που ακολουθείται είναι μονόπλευρη και αποσπασματική. Δημοσιοποιούνται μεν οι αποφάσεις της ΒΚΟ, αλλά δεν υλοποιείται κανένα από τα μέτρα που αυτή έχει υποδείξει· το ΣΕΚΕ(Κ) -όπως και το ΚΚΓ- όφειλε να αποστείλει στις οργανώσεις του στη Μακεδονία τα καλύτερα επαναστατικά του στοιχεία και δύο τοποτηρητές του αγώνα, να εκδώσει κομμουνιστικό έντυπο και στις μειονοτικές γλώσσες, να υποκινήσει την οργάνωση των εθνοτήτων σε συλλόγους και έπειτα σε ομοσπονδία, να δημιουργήσει ζήτημα μειονοτήτων, να χρησιμοποιήσει τα πλέον προχωρημένα Τμήματά του ως «πρακτορεία προκλήσεων», ιδίως όμως να εντείνει την προπαγάνδα του μεταξύ των αλλοεθνών Μακεδόνων, οι οποίοι υπήρξαν ανέκαθεν το πρόσχημα για τους κατακτητικούς πολέμους των αστικών κρατών.³⁸ Τίποτα από αυτά δεν έγιναν στο σύντομο διάστημα μέχρι το Συνέδριο.

³⁴ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 11 και 12 Σεπτεμβρίου 1924.

³⁵ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 24 Σεπτεμβρίου 1924.

³⁶ Βλ. *Κομμουνιστική Επιθεώρησης*, Δ', Νο. 10, Οκτώβριος 1924, σελ. 336-40. Είχε προηγηθεί μια γενική αναφορά στις αποφάσεις της Συνδιάσκεψης από το Ριζοσπάστη της 31^{ης} Αυγούστου.

³⁷ Βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, ο.π., σελ. 488-9. Μάλιστα σε κεντρικό άρθρο του Ριζοσπάστη δηλώνεται προς την ελληνική κυβέρνηση *πως αν τολμήση να βοηθήση τον Τσαγκώφ για να πνίξη πάλι την επανάσταση των Βουλγάρων εργατοχωρικών θα κηρύξουμε τον εμφύλιο πόλεμο*. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 21 Σεπτεμβρίου 1924. Ο Δημητρώφ φέρεται σε συνάντησή του με το Μάξιμο να προτείνει την οργάνωση γενικής απεργίας στην Ελλάδα, την ημέρα κήρυξης της βουλγαρικής επανάστασης για να αποτραπεί η ελληνική επέμβαση. Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2^η, Δελτίο Κομμουνιστικής κινήσεως 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1924.

³⁸ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2^η/14, Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 2ας Ιανουαρίου 1925. **Παράρτημα VII.**

Ωστόσο, στο κόμμα η πλάστιγγα έχει πλέον γείρει υπέρ της πειθαρχίας στο διεθνές κομμουνιστικό κέντρο, το οποίο, σε όλο αυτό το διάστημα, συνεχίζει τις πιέσεις και την παρασκηνιακή δράση.³⁹ Το βάρος πέφτει στη νέα ηγετική ομάδα η οποία συγκροτείται υπό τον Πουλιόπουλο και αναλαμβάνει να αλλάξει τη φυσιογνωμία και τη στρατηγική του κόμματος, στο τρίτο έκτακτο συνέδριό του. Η διαδικασία αυτή θα αποτελέσει μια πραγματική κοσμογονία για το ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα, ενορχηστρωμένη επιδέξια από τους εμπνευστές της, αλλά με αποτελέσματα κατώτερα των υψηλών προσδοκιών τους.

4.4. Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)

Με καθυστέρηση τεσσάρων περίπου μηνών, χωρίς να έχει προηγηθεί κατάλληλη οργανωτική και πολιτική προπαρασκευή,⁴⁰ συνήλθε το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ) (26 Νοεμβρίου- 3 Δεκεμβρίου 1924). Το συνέδριο αυτό αποτέλεσε ουσιαστικά την ιδρυτική πράξη για το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, αφού σημαδεύτηκε από ένα πλέγμα αποφάσεων και ενεργειών, που έκοψαν τον ομφάλιο ρόλο με το σοσιαλδημοκρατικό παρελθόν, για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μπολσεβίκικης λειτουργίας· το ΣΕΚΕ(Κ) μετονομάστηκε σε ΚΚΕ, με την προσθήκη *Ελληνικό Τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς*· έγιναν αποδεχτές όλες οι αποφάσεις των παγκοσμίων συνεδρίων της ΚΔ και των βαλκανικών κομμουνιστικών συνδιασκέψεων, και ειδικά οι 21 όροι της Διεθνούς· ψηφίστηκε νέο καταστατικό, προσαρμοσμένο σε αυτό της ΚΔ, αλλάζοντας την οργανωτική δομή του, για να ακολουθηθεί το

³⁹ Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 66-70.

⁴⁰ Αυτό αναφέρεται στην ανακοίνωση που δημοσίευσε το ΚΚΕ με τη λήξη του Συνεδρίου και είναι ο λόγος για τον οποίο το συνέδριο κηρύχθηκε έκτακτο. Η μη κατάλληλη προπαρασκευή αποδίδεται στην *ανεπαρκή σύνθεση* και στην *περιοδική μακρά απομάκρυνση* των μελών της τριμελούς ΚΕ. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 12 Δεκεμβρίου 1924. Αυτό το τόσο σημαντικό για την ιστορία του ΚΚΕ συνέδριο ήταν διαβλητό από πολλές απόψεις: Πουθενά δεν έγιναν προσυνεδριακές γενικές συνελεύσεις των τμημάτων, αλλά μόνο συσκέψεις ορισμένων μελών. Το ιδρυτικό συνέδριο του ΚΚΕ, ήταν μια διαδικασία αντιδημοκρατική εν τη γενέσει της, καθώς οι τόσο σημαντικές αποφάσεις του δεν προήλθαν από διαβούλευση της βάσης και σηματοδοτεί τη γραφειοκρατική πολιτική λειτουργία του κόμματος μέχρι και σήμερα. Βλ. *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)*, *ο.π.*, σελ. 20.

συγκεντρωτικό μοντέλο των πυρήνων, ενώ εξαγγέλθηκε η προοπτική της εργατοαγροτικής κυβέρνησης και του ενιαίου μετώπου. Εφεξής, εγκαινιάζεται μια περίοδος, κατά την οποία η ηγεσία του ΚΚΕ οφείλει να έχει την απόλυτη εμπιστοσύνη της ανώτατης κομματικής γραφειοκρατίας του ΚΚΣΕ, η οποία ήταν άτεγκτη σε ζητήματα πειθαρχίας.

Οι συζητήσεις γύρω από το «εθνικό ζήτημα» κυριάρχησαν στο συνέδριο και μονοπώλησαν την τέταρτη ημέρα του (29 Δεκεμβρίου). Από τα δημοσιευμένα πρακτικά προκύπτει ότι κινήθηκαν σε τρεις άξονες: α) στην εισήγηση του Σταυρίδη, β) στην υπεράσπιση της τακτικής της Κεντρικής Επιτροπής και γ) στην άμεση υιοθέτηση των αποφάσεων της Κομιντέρν και της ΒΚΟ. Οι πιέσεις της διεθνούς καθοδήγησης είχαν αποδώσει καρπούς· όλες οι τοποθετήσεις εστιάστηκαν αποκλειστικά στο σύνθημα της Ενιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης και δεν υπήρξε ούτε μια απλή αναφορά στις ουσιώδεις συνιστώσες του εθνικού ζητήματος στη χώρα όπως, για παράδειγμα, στα προβλήματα και στο ρόλο των μειονοτήτων, πράγμα που αποδεικνύει και την ανεπαρκή γνώση της κατάστασης αλλά και τον εγκλωβισμό του εσωκομματικού διαλόγου στα αυστηρά πλαίσια που έμπαιναν από την Κομιντέρν· για τους συνέδρους, το κομμουνιστικό- διεθνιστικό καθήκον απέναντι στις μειονότητες της χώρας, εκπληρωνόταν στο έπακρο με το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης. Η στρεβλή και μονοδιάστατη σύλληψη του εθνικού ζητήματος, εξυπηρετούσε αποκλειστικά τους σκοπούς της Διεθνούς και όχι τις πραγματικές ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας, και πολύ περισσότερο των ετερογενών πληθυσμών.

Η εισήγηση του εξόριστου στα Κύθηρα Σταυρίδη δεν εμπεριέχεται στα δημοσιευμένα πρακτικά, ωστόσο πληροφορίες διαθέτουμε από τον ίδιο και από ορισμένους ομιλητές του Συνεδρίου. Ο Σταυρίδης αναφέρει πως έθεσε τη Μακεδονία ως μια γεωγραφική και όχι εθνική ενότητα, που κατοικούνταν από Έλληνες, Βουλγάρους, Κουτσοβλάχους, Εβραίους και Αθιγγάνους, απορρίπτοντας την ύπαρξη μακεδονικού έθνους· πρόσθεσε μάλιστα την καταλυτική αλλαγή της εθνολογικής σύστασης και τελικά εξέλαβε το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης, όχι ως ζήτημα αρχής, αλλά τακτικής *«επί του οποίου χωρεί πάσα συζήτηση και πάσα διαφωνία»*.⁴¹

⁴¹ Βλ. Ε. Σταυρίδης, *ο.π.*, σελ. 250.

Επίσης, φέρεται ότι ανέπτυξε το απραγματοποίητο της ελεύθερης αυτοδιάθεσης των λαών εντός του αστικού καθεστώτος, συντασσόμενος με τις απόψεις της Λούξεμπουργκ, του Μπάουερ κ.α. για το ζήτημα. Ενώ επισήμανε την καθολική αντίδραση των προσφυγικών πληθυσμών στο σύνθημα της ΒΚΟ.⁴² Πάντως, ο Αποστολίδης στην μετέπειτα έκθεση-λογοδοσία του αναφέρει ότι: «*η εισήγησις του σ. Σταυρίδη ανεξαρτήτως των προηγουμένων και μεταγενεστέρων αντιλήψεων του ιδίου επί του ιδίου ζητήματος, έλεγε και ναι και όχι*».⁴³

Ο Θωμάς Αποστολίδης ανέλαβε το δύσκολο έργο της υποστήριξης της πολιτικής της ΚΕ, όπως αυτή προέκυπτε και από την έκθεση που είχε υποβάλει στο συνέδριο.⁴⁴ Ο Κορδάτος, που είχε κοινές απόψεις, απουσίαζε από τη διαδικασία.⁴⁵ Ο Αποστολίδης επισήμανε αρχικά, ότι η ΚΕ παραδεχόταν ως ορθό το σύνθημα της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης, κάτι που το είχε διαμηνύσει με επιστολή της στη ΒΚΟ. Ωστόσο, συγκεκριμένοι λόγοι επέβαλαν την ανάγκη *προπαρασκευής* του κόμματος για την υλοποίηση του συνθήματος:

- α) η καθολική απόρριψη του συνθήματος, που συνάντησε η αποστολή του Σταυρίδη στα μακεδονικά τμήματα του κόμματος,
- β) η μεγάλη μεταβολή στην εθνολογική και κοινωνική σύνθεση της περιοχής,
- γ) η ανυπαρξία μιας ισχυρής επαναστατικής εθνικής οργάνωσης, ανάλογης με αυτές που δρούσαν στη Βουλγαρία και στη Γιουγκοσλαβία,
- δ) η έλλειψη επαφών του κόμματος με τις προσφυγικές μάζες, τις οποίες μάλιστα χαρακτήρισε ως αντιδραστικότερες της χώρας και για τις οποίες το σύνθημα ουσιαστικά προέβλεπε το διωγμό τους από τον τόπο εγκατάστασής τους.

⁴² Βλ. *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)*, ο.π., σελ. 113 (ομιλία Πουλιόπουλου) και σελ. 121 (ομιλία Θεοδώρου).

⁴³ Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 3 1927, Έκθεση (λογοδοσία) Θωμά Αποστολίδη, σελ.5. **Παράρτημα VI.**

⁴⁴ Ο Αποστολίδης στο *Ριζοσπάστη* της 15^{ης} Φεβρουαρίου του 1927, αποκαλύπτει ότι λίγες μέρες πριν το συνέδριο σε σύσκεψη της ΚΕ και ΕΕ με τους αντιπροσώπους της Διεθνούς και της ΒΚΟ, υπέβαλε την παραίτησή του λόγω της διαφωνίας του στο ζήτημα της Κομμουνιστικής Ένωσης και στο εθνικό.

⁴⁵ Η μοναδική αναφορά που έχουμε στο Συνέδριο για τις θέσεις του Κορδάτου είναι από τον Πουλιόπουλο, οποίος χαρακτήρισε επικίνδυνη τη θέση του ότι η προπαγάνδισή του επίμαχου συνθήματος θα δημιουργούσε φασίστες. Βλ. *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)*, ο.π., σελ. 114.

Για τον Αποστολίδη η προπαρασκευή του κόμματος συνίστατο στην ανάλυση του ζητήματος στο σύνολο των μελών του και στην εξασφάλιση στενής σύνδεσης του κόμματος με τους μακεδονικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς και τις εθνικές οργανώσεις· η μη δημοσίευση των αποφάσεων της ΒΚΟ αποδόθηκε στην αποφυγή αντιδραστικών φαινομένων, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών εκείνης της περιόδου (ενδεχόμενη επανάσταση στη Βουλγαρία, κίνδυνος φασιστικού κινήματος από τον Κονδύλη)· την επιλογή αυτήν της ΚΕ, την υπονόμισαν οι Μάξιμος και Πουλιόπουλος με την αρθρογραφία τους, η οποία είχε ως άμεση συνέπεια τις διώξεις κομμουνιστών στη Μακεδονία και στη Θράκη⁴⁶ διαπίστωσε μάλιστα, πως οι σύντροφοί του που υποστήριζαν το λανσάρισμα του συνθήματος, δεν υποδείκνυαν και τον τρόπο της υλοποίησης του· κλείνοντας, κατηγόρησε το Μάξιμο πως δεν εξέφρασε τις απόψεις της ΚΕ στην 7^η Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ και τόνισε ότι δεν μπορούσε να αναλάβει την εκτέλεση αποφάσεων, *«που έριχναν το Κόμμα στην καταστροφή, διότι δεν επρόκειτο για θυσία του εαυτού μου. Αυτό δεν σημαίνει και ότι ως μέλος του Κόμματος δεν θα πειθαρχήσω εις τας αποφάσεις του Συνεδρίου»*.⁴⁷

Από την άλλη πλευρά, κύριος εσωκομματικός εκφραστής της άμεσης εκτέλεσης των αποφάσεων της ΒΚΟ, ήταν ο πρωταγωνιστής του Συνεδρίου Παντελής Πουλιόπουλος, ο οποίος μάλιστα εκλέχτηκε νέος γραμματέας του κόμματος. Από την πρώτη στιγμή, επιχείρησε να αναγάγει το Μακεδονικό σε κορυφαίο θέμα για το κόμμα, χαρακτηρίζοντάς το *λυδία λίθο της κομμουνιστικότητάς του*⁴⁸ προσθέτοντας λίγο αργότερα ότι: *«Το μακεδονικό και θρακικό είναι για μας ζήτημα αρχών, από του οποίου εξαρτάται η ιδιότης μας ως Κόμματος κομμουνιστικού... Τας αποφάσεις της ΒΚΟ θα τις εκτελέσουμε όχι από στενή αντίληψη πειθαρχίας αλλ' από συνείδηση των ίδιων μας προγραμματικών αρχών. Και δεν μπορούμε να λεγόμαστε Κόμμα κομμουνιστικό αν στο Συνέδριο αυτό επικρατήσουν άλλες αποκλίσεις»*· χαρακτήρισε επίσης, σοσιαλδημοκρατική τη θεωρία περί προπαρασκευής, αλλά και την εισήγηση του Σταυρίδη· ενώ την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας, την είδε ως συμφέρουσα λύση για το λαό, γιατί και θα μείωνε στο ελάχιστο τον κίνδυνο μιας νέας πολεμικής

⁴⁶ Βλ. *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)*, ο.π., σελ. 116-7.

⁴⁷ Βλ., ο.π., σελ. 128.

⁴⁸ Βλ., ο.π., σελ. 91.

σύρραξης και θα ανακούφιζε τον κρατικό προϋπολογισμό από ένα τεράστιο πόσο για τις αμυντικές δαπάνες της περιοχής.⁴⁹

Στο ίδιο μήκος κύματος, αν και με δηκτικό ύφος, κινήθηκε ο αντιπρόσωπος της Κομμουνιστικής Διεθνούς⁵⁰ η προσοχή του εστιάστηκε στην υιοθέτηση του συνθήματος, με τις αναμενόμενες βολές κατά της απερχόμενης ΚΕ και την εισήγηση για καταδίκη της· ζήτησε επίσης από τους συνέδρους να υποχρεώσουν τη νεοεκλεγείσα ΚΕ να υλοποιήσει τις αποφάσεις της ΚΔ⁵¹ για το σκοπό αυτό, υπέδειξε ένα γενικόλογο πρόγραμμα δράσης, το οποίου η μοναδική καινοτομία ήταν η συγκρότηση ενιαίου μετώπου με τις μακεδονικές επαναστατικές οργανώσεις και η από κοινού δράση με τα ΚΚ Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας, για τη δημιουργία στη Μακεδονία ενιαίας εθνικής - επαναστατικής οργάνωσης ή κόμματος.⁵²

Οι υπόλοιποι ομιλητές στήριξαν το σύνθημα, αν και δεν το αντιλαμβάνονταν με τον ίδιο τρόπο· ο Θεοδώρου το αντιμετώπισε σα μια θαυμαστή ευκαιρία για το ξεκαθάρισμα του κόμματος από τα μη κομμουνιστικά στοιχεία, ο Πυλιώτης ως ευκαιρία μεγάλων αγώνων που θα χαλυβδώσουν το κόμμα, ενώ ο Παπαδόπουλος έβλεπε ως κύριο χαρακτήρα του συνθήματος την ενιαία Βαλκανική δράση. Μόνο ο Γιατσόπουλος διαφοροποιήθηκε, κρίνοντας ότι δεν είχε γίνει επαρκής ανάλυση του ζητήματος, δεδομένου μάλιστα ότι είχε τεθεί κυρίως ως ζήτημα πειθαρχίας. Ο ίδιος το εξέλαβε ως αφετηρία εντάσεως του επαναστατικού κινήματος στα Βαλκάνια, ωστόσο διαφώνησε με την προοπτική της αυτονομησης μέσα στο πλαίσιο του αστικού καθεστώτος και προειδοποίησε για εκτεταμένες διώξεις.⁵³ Τελικά, στη φανερή ψηφοφορία που ακολούθησε,

⁴⁹ Το επιχείρημα της μείωσης των αμυντικών δαπανών χρησιμοποιούσε και η Κομμουνιστική Ένωση. Βλ. Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ, *ο.π.*, σελ. 133-5).

⁵⁰ Δεν έχει βεβαιωθεί ακόμα η ταυτότητα των αντιπροσώπων της ΚΔ. Από τα πρακτικά προκύπτει μόνο η παρουσία του Τσώνου, που εκπροσωπούσε τη ΒΚΟ (*ο.π.*, σελ. 20). Από τον απόντα Σταυρίδη και τους περισσότερους μετέπειτα ερευνητές αναφέρονται τα ονόματα των Μανουήλσκι και Σμέραλ, κάτι που αμφισβητείται όμως από τους Δάγκα και Λεοντιάδη, οι οποίοι θεωρούν ως πιθανότερο εκπρόσωπο της Διεθνούς το Σνάιντερ. Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 71.

⁵¹ Βλ. *Το Τρίτο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ(Κ)*, *ο.π.*, σελ. 122- 125.

⁵² Βλ. *ο.π.*, σελ. 130.

⁵³ Βλ. *ο.π.*, σελ. 126.

μόνο οι Αποστολίδης και Σαρόγλου τάχθηκαν υπέρ της θέσης της ΚΕ και οι υπόλοιποι στήριξαν την άμεση εφαρμογή των αποφάσεων της ΒΚΟ.⁵⁴

Συμπερασματικά, στη συζήτηση γύρω από το εθνικό αναδείχθηκε η ετερονομία των στελεχών του ΚΚΕ και η ελλιπής γνώση των συνιστωσών του Μακεδονικού ζητήματος. Οι θέσεις τους παρουσιάζονταν ως απόρροια είτε της γραμμής της Κομιντέρν, είτε μιας φοβικής και στατιστικής προσέγγισης του θέματος. Καμία πρόταση για την αντιμετώπιση των οικονομικών, πολιτικών και πολιτιστικών προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι Σλαβομακεδόνες,⁵⁵ την ταυτότητα των οποίων αμφισβητούσε ο «ειδικός» επί του θέματος, Σταυρίδης. Το ΚΚΕ αναλάμβανε εργολαβικά τη δημιουργία μακεδονικού απελευθερωτικού κινήματος στη χώρα, τη στιγμή που αδιαφορούσε για τις υπόλοιπες μειονότητες. Ακόμα και ο φωτισμένος επαναστάτης Πουλιόπουλος, δεν ανέπτυξε ένα πρόγραμμα πολιτικής δράσης για την αντιμετώπιση της εθνικής καταπίεσης και την προάσπιση των μειονοτικών δικαιωμάτων, αλλά εγκλωβίστηκε στην ανάγκη άμεσης προπαγάνδας του τυχοδιωκτικού συνθήματος. Και φυσικά όλοι αποδέχονταν την έξωθεν κατασκευή θρακικού ζητήματος, αν και στη συνέχεια κανείς δε θα ασχοληθεί σοβαρά με αυτό.

Έτσι, το ΚΚΕ υιοθετεί πλέον επίσημα και ως ζήτημα αρχής το σύνθημα της Ενιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας στα πλαίσια της Βαλκανικής Ομοσπονδίας, χωρίς να διευκρινίζει τι είδους ομοσπονδία θα είναι αυτή. Για να καταλήξει σε αυτή τη θέση καταγγέλλει πρώτα τη μειονοτική πολιτική των βαλκανικών κρατών και τα επεκτατικά σχέδια της Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας. Πραγματικά, η απόφαση αυτή του ΚΚΕ συμπίπτει με μια ευνοϊκή συγκυρία για αντιπολιτευτική δράση: την αναθέρμανση της έντασης στην περιοχή, και την ανάδειξη σοβαρών μειονοτικών ζητημάτων, όπως προέκυπταν από το Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ,⁵⁶ που υπογράφηκε στη Γενεύη στις 29 Σεπτεμβρίου· με αυτό

⁵⁴ Βλ. *ο.π.*, σελ. 173.

⁵⁵ Προβλήματα που είχαν να κάνουν με τον ερχομό των προσφύγων και τις διαφορές που προέκυψαν σε θέματα γαιοκτησίας, με την πολιτική τους λειτουργία λόγω της ανυπαρξίας συστήματος αυτοδιοίκησης και των αυθαιρεσιών των εντεταλμένων της κεντρικής διοίκησης, με τη χρήση και την καλλιέργεια της γλώσσας τους, με το εκπαιδευτικό σύστημα, τον πολιτισμό τους, με ότι τελικά συνέθετε την καθημερινότητά τους.

⁵⁶ Είχε προηγηθεί στις 27 Ιούλη το επεισόδιο του Τερλίζ (σήμερα Βαθύτοπος Δράμας), όταν σκοτώθηκαν δεκαεπτά σλαβόφωνοι πολίτες με τις ελληνικές αρχές να φέρονται υπεύθυνες ομαδικής δολοφονίας με στόχο τον

αναγνωριζόταν η ύπαρξη βουλγαρικής μειονότητας στην Ελλάδα, επαναφέροντας στο προσκήνιο τα σχέδια της Βουλγαρίας, για επέμβαση και κηδεμονία των Σλαβομακεδόνων· η συμφωνία αυτή πυροδότησε την άμεση γιουγκοσλαβική αντίδραση, μέσω της καταγγελίας των ελληνοσερβικών συμβάσεων.⁵⁷

Τη στιγμή που αναδεικνύεται η ανυπαρξία μιας δίκαιης, ανταποκρινόμενης στην πραγματικότητα, μειονοτικής πολιτικής από το ελληνικό κράτος, σε συνδυασμό με την αναθέρμανση των ιμπεριαλιστικών σχεδίων των γειτονικών κυβερνήσεων, το ΚΚΕ βρίσκεται από τη θέση του κατήγορου σε αυτήν του κατηγορούμενου· αναγκάζεται να υποστηρίξει μια υπόθεση που είχε αποτύχει εν τη γενέσει της· υιοθετεί ένα σύνθημα τουλάχιστον ανεξήγητο για την ελληνική κοινωνία, ακόμα και για τα ριζοσπαστικά ρεύματά της· και εν τέλει, στερείται των υπηρεσιών ενός σημαντικού δυναμικού, λόγω των διώξεων από το αστικό καθεστώς, το οποίο αξιοποιεί την ιδανική ευκαιρία να εμπεδώσει την αντικομμουνιστική ιδεολογία του, που έχει ήδη θέσει την αριστερά υπό διωγμό.⁵⁸ Ταυτόχρονα, θα πληγεί και η εσωτερική συνοχή του κόμματος, καθώς μια αξιόλογη μερίδα του θα διαφοροποιηθεί από την επίμαχη απόφαση για το εθνικό, ενώ από την άλλη πλευρά συγγενείς οργανώσεις θα επωφεληθούν από αυτές τις εξελίξεις.

εκφοβισμό των μειονοτικών πληθυσμών, για να μεταναστεύσουν στη γειτονική χώρα. Αυτομάτως δημιουργήθηκε ένταση στις διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Βουλγαρίας, με διεθνές αντίκτυπο. Το Πρωτόκολλο υποτίθεται πως θα έδινε μια οριστική λύση στο χρόνιο μειονοτικό πρόβλημα, όμως ανακλήθηκε λίγους μήνες αργότερα, ύστερα από πολυποίκιλες αντιδράσεις· ενδεικτικά ο Βενιζέλος το χαρακτήρισε απαρχή για την αυτονόμηση της Μακεδονίας. Βλ. Αρετή Τούντα-Φεργιάδη, *Ελληνο-βουλγαρικές μειονότητες, Το Πρωτόκολλο Πολίτη- Καλφώφ 1924-1925*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 1986, σελ. 45-90 και 105-44).

⁵⁷ Η Γιουγκοσλαβία υποστήριζε πως ο σλαβόφωνος πληθυσμός της Μακεδονίας ήταν σερβικός. Επίσης δήλωνε, ότι θα αναγκαζόταν να έλθει σε απευθείας συνεννόηση με τη Βουλγαρία και να διαιρέσει την ελληνική Μακεδονία σε σφαίρες επιρροής. Στις 14 Νοεμβρίου, η κυβέρνηση Πάσις κατήγγειλε την ελληνοσερβική συνθήκη συμμαχίας του 1913. Η κρίση ήταν μεγάλη, καθώς προέκυψε εκ νέου ζήτημα σερβικής ελεύθερης ζώνης στη Θεσσαλονίκη και εκμετάλλευσης της σιδηροδρομικής γραμμής Γευγελής-Θεσσαλονίκης. Βλ. Α. Τούντα-Φεργιάδη, *ο.π.*, σελ. 90-104 και 145-56.

⁵⁸ Για τις ομαδικές διώξεις εναντίον του χώρου μέχρι το 1924 βλ. Δ. Λιβιεράτος, *Το ελληνικό εργατικό κίνημα, 1918-1923*, *ο.π.*, σελ. 40, 77-8, 99-101, 107-8 και Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος α', ο.π.*, σελ. 467-71.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΟΥ ΣΥΝΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ, 1925-1926

5.1. Το φιάσκο των συμφωνιών της Βιέννης

Η συμμαχία Σοβιετικών- ΕΜΕΟ και Φεντεραλιστών είχε ελάχιστη διάρκεια ζωής, γεγονός που πιστοποίησε τον καιροσκοπικό της χαρακτήρα. Υπό το άγχος της επίσπευσης της επανάστασης, η ευκαιριακή συμπόρευση των κομμουνιστών με μια εθνικιστική οργάνωση, η οποία είχε πρωτοστατήσει στην επικράτηση ενός απολυταρχικού καθεστώτος και στην εκδίωξη χιλιάδων αγωνιστών, ήταν αδύνατο να έχει μακρόχρονη προοπτική. Απρόσμενα όμως, η λήξη αυτής της συνεργασίας προέκυψε από την πλευρά της ΕΜΕΟ, τη στιγμή που κανείς στην Κομιντέρν δε διαφώνησε με αυτή την στρατηγική επιλογή. Φαίνεται ότι η ηγεσία της ΕΜΕΟ διέθετε καλύτερα αντανakλαστικά και μεγαλύτερη συνέπεια στον προσανατολισμό της από την αντίστοιχη της Κομιντέρν, και ότι υπολόγιζε περισσότερο το ενδεχόμενο κόστος αυτής της συμμαχίας· από κεντρικός ρυθμιστής της πολιτικής κατάστασης στη Βουλγαρία θα γινόταν μια περιθωριακή δύναμη, συμπορευόμενη με το παράνομο ΚΚΒ και θα έθετε στην ίδια μοίρα τους υποστηρικτές της με τους υπό διωγμό κομμουνιστές. Αντίστοιχη πρόνοια βέβαια δεν έλαβε η Κομιντέρν για τους Βαλκάνιους συντρόφους της.

Το ρήγμα προέκυψε με την αποκήρυξη του Μανιφέστου της Βιέννης από τους Αλεξανδρόφ και Πρωτογέρωφ, αμέσως μετά τη δημοσίευσή του από τη *Federation Balkanique*. Από το ίδιο βήμα, ο Τσαούλεφ και ο Βλαχώφ, οι οποίοι ήταν παρόντες στις διαπραγματεύσεις, αποκάλυψαν την παλινωδία των ηγετών της ΕΜΕΟ. Ακολούθησε στις 30 Αυγούστου του 1924, η δολοφονία του Αλεξανδρόφ που αποδόθηκε προβοκατόρικα στους

κομμουνιστές και τους Φεντεραλιστές¹ και αμέσως μετά, ένα πρωτοφανές κύμα δολοφονιών με εκατοντάδες νεκρούς, μεταξύ των οποίων κορυφαία στελέχη του κινήματος, όπως οι Γιουρούκωφ, Βασίλεφ, Αθανάσωφ, Πανίτσα, Τσαούλεφ, ο κομμουνιστής βουλευτής Χατζηδήμωφ κ.α. Η οργάνωση τέθηκε στην πλήρη έλεγχο των Πρωτογέρωφ και Μιχαήλωφ και η στρατηγική της επανερχόταν στις παραδοσιακές αρχές της.² Επίσης, αποφάσισε να αναστείλει τη δράση της μέχρι την οριστική απόφαση της Κοινωνίας των Εθνών επί του υπομνήματος που είχε καταθέσει, αλλά η ΚΤΕ απέρριψε όλες τις προτάσεις της βουλγαρικής αντιπροσωπείας και των μακεδονικών οργανώσεων για συζήτηση γύρω από την αυτονομία της Μακεδονίας.³

Τελικά, μετά το συνέδριο του Φεβρουαρίου του 1925, η ΕΜΕΟ παρουσιάζει την αναθεωρημένη θέση της για τη λύση του Μακεδονικού ζητήματος: ανάδειξη της Μακεδονίας σε ανεξάρτητο κράτος υπό την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών ή σε μια αυτόνομη ισότιμη επαρχία στην Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία ή τελικά, στη Βαλκανική Ομοσπονδία. Στην προσπάθεια της, καλεί όλες τις καταπιεσμένες εθνότητες της Βαλκανικής, αποδοκιμάζοντας προσπάθειες χειραγώγησης του απελευθερωτικού κινήματος, όπως αυτή της Κομμουνιστικής Διεθνούς. Εμμένει στη χρήση βίας στο γιουγκοσλαβικό και το ελληνικό τμήμα, τουλάχιστον για όσο διάστημα οι κυβερνήσεις του Βελιγραδίου και της Αθήνας δεν αναγνωρίζουν τα δικαιώματα όλων των εθνοτικών στοιχείων της Μακεδονίας (ελευθερία στη δημόσια χρήση της μητρικής γλώσσας, στη λειτουργία εθνικών, πολιτικών και πολιτιστικών συλλόγων κ.α.). Αποκηρύσσει την ένοπλη δράση στο βουλγαρικό τμήμα, όπου οι Μακεδόνες κάτοικοι του απολαμβάνουν πλήρη ελευθερία. Τέλος, η ΕΜΕΟ καταγγέλλει ως εχθρούς του έργου της τις δυνάμεις, οι οποίες συσπειρώθηκαν γύρω από τη *Federation Balkanique* και συντηρήθηκαν από την ΚΔ.⁴

¹ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2/9 αρ. 7826/Β 11/6/25, Ζόρα 15 Μαΐου, Συνέντευξη του νέου αρχηγού της ΕΜΕΟ Ιβάν Μιχαήλωφ.

² Βλ. Ε. Μπάρκερ, ο.π., σελ. 110-1 και *Ελεύθερον Βήμα*, 17 Σεπτεμβρίου 1924.

³ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 12 και 28 Σεπτεμβρίου 1924.

⁴ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2 υποφ.3, *Declaration de L' Organisation Interieure Revolutionnaire de Macedoine*. **Παράρτημα VIII.**

Από την άλλη πλευρά, και οι Σοβιετικοί προέβησαν σε μια μερική δημόσια αναδίπλωση στους επαναστατικούς τους στόχους για τα Βαλκάνια. Αυτό τουλάχιστον προκύπτει από το υπόμνημα Ρακόφσκυ στην Αγγλοσοβιετική Συνδιάσκεψη (μέσα Αυγούστου 1924), όπου αναλύονται οι θέσεις της σοβιετικής κυβέρνησης και επί των βαλκανικών ζητημάτων. Απέναντι στην αστικό κόσμο, η ΕΣΣΔ ασπάζεται ουσιαστικά τις προτάσεις του Σίμα Μάρκοβιτς, αφού βέβαια προηγουμένως τις είχε καταγγείλει ως οπορτουνιστικές, τονίζοντας την ανάγκη σχηματισμού μιας Δημοκρατικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας, με ανεξάρτητες την Κροατία, τη Σλοβενία, τη Μακεδονία, κ.α. Προτείνεται επίσης, να γίνει η Θεσσαλονίκη κοινό εμπορικό λιμάνι, ως πρωτεύουσα της ανεξάρτητης Μακεδονίας, η Βουλγαρία να αποκτήσει διέξοδο στην Αλεξανδρούπολη κ.α. Ενώ δηλώνεται ότι η ΕΣΣΔ αναλαμβάνει την υποχρέωση, να μην εμπλακεί στα βαλκανικά πράγματα, υπό τον όρο όμως του γενικού αφοπλισμού όλων των κρατών της περιοχής.⁵

Το 1925 η Κομιντέρν εκτιμά ότι ο καπιταλισμός διανύει περίοδο μερικής προσωρινής σταθεροποίησης και προτάσσει το δόγμα του «σοσιαλισμού σε μια χώρα». Το Μάιο, με αφορμή το Γιουγκοσλαβικό, γίνονται ευρύτερα γνωστές οι αναθεωρημένες επί του εθνικού απόψεις της σταλινικής ηγεσίας. Ο Στάλιν, στη συνεδρίαση της γιουγκοσλαβικής επιτροπής της Ευρείας Εκτελεστικής της Κομιντέρν, επανέρχεται στην παλαιότερη λενινιστική γραμμή,⁶ δηλώνοντας ξεκάθαρα ότι: *«Το εθνικό πρόγραμμα του Γιουγκοσλαβικού κόμματος πρέπει να βασίζεται πάνω στη λογική της σοβιετικής επανάστασης στη Γιουγκοσλαβία και στην αρχή πως το εθνικό ζήτημα δεν μπορεί να λυθεί πραγματικά χωρίς την ανατροπή του αστικού καθεστώτος και τη νίκη της επανάστασης»*. Αφήνοντας λοιπόν την επίλυση του εθνικού προβλήματος σε μία -μελλοντική- σοσιαλιστική επανάσταση, στηρίζει το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης μέχρι του αποχωρισμού: *«Απόλυτο δικαίωμα της ανεξαρτησίας για τα έθνη που επιθυμούν να χωριστούν από το πριν καταπιέζον κράτος, δικαίωμα αυτοδιοικήσεως για κείνα που προτιμούν να ενωθούν ομοσπονδιακά με το*

⁵ Βλ. Ελεύθερον Βήμα, 21 Αυγούστου 1924 και ΙΑΥΕ 1925, Α/2^η/14, Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 11ης Σεπτεμβρίου 1924. **Παράρτημα ΙΧ.**

⁶ Βλ. παραπάνω, σελ. 21.

νέο Κράτος, που θα προκύψει από την επανάσταση». Και κλείνει με την επισήμανση ότι: «Το δικαίωμα της απόλυτης ανεξαρτησίας δεν πρέπει να θεωρείται σαν υποχρέωση έναντι των καταπιεζομένων εθνών. Τα έθνη αυτά, χρησιμοποιούν ή όχι ελεύθερα, το δικαίωμά τους. Μερικοί σύντροφοι, παρεξηγώντας το δικαίωμα σε καθήκον, νομίζουν πως οι Κροάτες οφείλουν με κάθε θυσία να ζητήσουν την απόσπασή τους από τη Γιουγκοσλαβία. Αυτός ο τρόπος του σκέπτεσθαι είναι απολύτως λανθασμένος».⁷ Προφανώς απολύτως λανθασμένη ήταν και η μακεδονική πολιτική της Κομιντέρν και των εντεταλμένων της.

Παράλληλα, και το ΚΚΒ διακόπτει κάθε σχέση με την ΕΜΕΟ· το Μάρτιο του 1925 καταδικάζει τις επιδρομές ενόπλων ομάδων στη γιουγκοσλαβική επικράτεια· κατηγορεί συνεχώς την ηγεσία της οργάνωσης και τον Τσαγκώφ για τις εκατοντάδες δολοφονίες Φεντεραλιστών και κομμουνιστών·⁸ και αναγάγει τους Φεντεραλιστές στο μοναδικό σύμμαχο στην αυτονομιστική και ομοσπονδιακή υπόθεση. Τον Οκτώβριο του 1925 συγκροτείται η ΕΜΕΟ (Ενωμένη), από Μακεδόνες εμιγκρέδες, που συσπειρώθηκαν γύρω από το φεντεραλιστικό όραμα, στην κατεύθυνση των μανιφέστων της Βιέννης. Έδρα της οργάνωσης είναι η Βιέννη και σκοπός της να επιτύχει την ελευθερία και την ανεξαρτησία της Μακεδονίας, στα γεωγραφικά και οικονομικά της όρια και να τη μετατρέψει σε μια αυτόνομη πολιτική οντότητα, ισότιμο μέλος της μελλοντικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας. Επιπλέον, η ΕΜΕΟ (Ενωμένη) δηλώνει ότι θα πολεμήσει την οργάνωση των Πρωτογέρωφ- Μιχαήλωφ και την κυβέρνηση Τσαγκώφ.⁹ Ωστόσο η οργάνωση αυτή, όπως και η αποδυναμωμένη ΕΜΕΟ, δεν πρόκειται να αποτελέσει σοβαρό ρυθμιστή των εξελίξεων γύρω από το Μακεδονικό Ζήτημα.

Την ώρα που αποτύγχανε παταγωδώς ο σοβιετικός σχεδιασμός για σύμπραξη με την ΕΜΕΟ και επανάσταση στη Βουλγαρία, εξαπολυόταν στην Ελλάδα η πιο σφοδρή επίθεση κατά του ΚΚΕ και του εργατικού και αγροτικού κινήματος. Η υιοθέτηση του συνθήματος για ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία, σε μια περίοδο κοινωνικού αναβρασμού, συνέβαλε στην αποδόμηση του κόμματος της εργατικής τάξης, μολονότι οι συνθήκες

⁷ Βλ. Ριζοσπάστης, 27 Μαΐου 1925.

⁸ Βλ. Ε. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 112.

⁹ Βλ. Α. Δάγκας- Γ. Λεοντιάδης, *ο.π.*, σελ. 155-67.

ευνοούσαν την κοινωνική ριζοσπαστικοποίηση. Το αστικό καθεστώς έβρισκε μια έξοχη αφορμή να συντρίψει τους «κοινωνικούς ταραξίες», αφού πρώτα τους ανήγαγε σε μέγιστο εθνικό κίνδυνο.

5.2. Οι διώξεις για το Μακεδονικό

Το Σεπτέμβριο του 1924 δημοσιεύεται άρθρο στην εφημερίδα της βενιζελικής παράταξης *Ελεύθερον Βήμα*, με τίτλο «Μέτρα κατά των κομμουνιστών», που αναφέρει τα εξής: «*Παρά τη κυβερνήσει αρχίζουν επικρατούσαι αντιλήψεις περί εφαρμογής εκτάκτων μέτρων εναντίον του κομμουνισμού, εις ενέργειες του οποίου οφείλονται αι εκάστοτοι εκρηγνυόμεναι δι' ασημάντους λόγους απεργίαι. Μελετάται ιδίως η εφαρμογή και παρ' ημίν των μέτρων, τα οποία ελήφθησαν εις άλλας χώρας της Βαλκανικής και δια των οποίων απεσοβήθησαν αι απεργίαι. Ούτω συζητείται η απαγόρευσις της λειτουργίας του κομμουνιστικού κόμματος και των κομμουνιστικών οργανώσεων, επιτρεπομένης μόνον της καθαρώς εργατικής κινήσεως. Η κοινή γνώμη πολλάκις δοκιμασθείσα εκ των απεργιών είνε ήδη ώριμος όχι μόνον δια την καταστολήν του κομμουνισμού, αλλά και δια την οργάνωσιν αμύνης, εναντίον των ενεργειών αυτής*».¹⁰ Το άρθρο αυτό είναι ενδεικτικό των διαθέσεων της μπουρζουαζίας, δεδομένου μάλιστα ότι το *Ελεύθερον Βήμα* εκπροσωπούσε το φιλελεύθερο τμήμα της. Εξάλλου, από το καλοκαίρι είχε φανεί ότι αρκετά σημαίνοντα πρόσωπα του χώρου θα προέβαιναν σε πλειοδοσία αντικομμουνισμού, για να εξυπηρετήσουν ιδίους σκοπούς και προφανώς για να αποπροσανατολίσουν τις κοινωνικές δυνάμεις από τα πραγματικά τους προβλήματα.¹¹

¹⁰ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 11 Σεπτεμβρίου 1924.

¹¹ Χαρακτηριστικότερη η περίπτωση του Κονδύλη, ο οποίος παραιτήθηκε από την κυβέρνηση Παπαναστασίου μαζί με τους Τσουδερό, Ρούσο και Μητσοτάκη, με πρόφαση ότι αυτή *υπέθαλπε τας κομμουνιστικάς τάσεις* (βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 10 Ιουνίου 1924). Στη συνέχεια περιόδευσε στη Μακεδονία και τη Θράκη, προσπαθώντας να οργανώσει φασιστικές ομάδες και δηλώνοντας ότι θα καταδιώξει τους κομμουνιστές *μέχρι αίματος* και ότι *με το βούρδουλα θα εφαρμόσει το πρόγραμμά του* (βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 13 Ιουνίου 1924). Με το πέρας της περιοδείας του στη Μακεδονία και στη Θράκη διαπίστωσε ότι «*Η κατά του κομμουνισμού αντίδρασις ήρχισεν, ο κομμουνισμός θα εκλείψει εν Ελλάδι*» (βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 26 Σεπτεμβρίου 1924). Σε ανάλογο μήκος κύματος

Λίγες ημέρες πριν το τρίτο έκτακτο συνέδριο, η Ανατολική Μακεδονία συγκλονίζεται από τις κινητοποιήσεις των καπνεργατών και από την αιματηρή καταστολή τους από τη χωροφυλακή, σε συνεργασία με ένοπλες «ομάδες πολιτών», φασιστικές κινήσεις, που είχαν οργανωθεί από τον Κονδύλη, με την ανοχή της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου.¹² Μέσα σε αυτό το κλίμα, έρχεται η απόφαση του ΚΚΕ για το εθνικό. Η συγκυρία είναι τουλάχιστον ατυχής: την ώρα που το ΚΚΕ καταγγέλλει την κυβέρνηση για το Πρωτόκολλο Πολίτη-Καλφώφ, αυτή καταδιώκει εκατοντάδες Παλαιούς Πολεμιστές και μέλη του κόμματος σε ολόκληρη την Ελλάδα.¹³ Στις αρχές του 1925, η λαϊκή δυσφορία είναι διάχυτη λόγω της οικονομικής κατάστασης,¹⁴ αποτέλεσμα της οποίας είναι και οι μεγάλες αγροτικές εξεγέρσεις του Ιανουαρίου- Φεβρουαρίου στη Θεσσαλία και στη Βοιωτία, υπό την καθοδήγηση των Παλαιών Πολεμιστών, με αίτημα την απαλλοτρίωση γης και κυρίως των μοναστηριακών κτημάτων.¹⁵

Η επιλογή της νέας κομματικής ηγεσίας για την άμεση εφαρμογή των αποφάσεων του συνεδρίου για το Μακεδονικό, περιορίζεται στη δημοσιοποίηση και ανάλυσή τους μέσω των κομματικών εντύπων και των προκηρύξεων. Το κύριο βάρος το αναλαμβάνει ο Πουλιόπουλος, με μια σειρά άρθρων με τίτλο *Το Μακεδονικό Ηφαίστειο (Ριζοσπάστης, 11-14*

κυκλοφόρησαν την ίδια περίοδο προκηρύξεις των στρατηγών Τσερούλη και Παναγιωτόπουλου, στις οποίες πρότειναν τη στρατιωτική δικτατορία *ως μόνον φάρμακον σωτηρίας του τόπου από τον μπολσεβικισμό* (βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 13-15 Σεπτεμβρίου 1924).

¹² Ο Μιχαλακόπουλος εξέφραζε τη συντηρητικότερη μερίδα της βενιζελικής παράταξης. Ο Παπαναστασίου και άλλοι προοδευτικοί φιλελεύθεροι βουλευτές κατήγγειλαν στη Βουλή τις εθνικιστικές οργανώσεις, που δρούσαν στην περιοχή και οπλίζονταν από τη στρατιωτική διοίκησή της. Βλ. Α. Παπαναστασίου, *ο.π.*, τόμος α, σελ. 464-9.

¹³ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 20-23 Δεκεμβρίου 1924.

¹⁴ Ενδεικτικά, στη διετία 1922-23 η μέση υποτίμηση της δραχμής έναντι της αγγλικής λίρας ήταν της τάξης του 76% και ο ρυθμός αύξησης των τιμών έφθασε το 84% το 1922 και το 57% το 1923. Βλ. Μιχάλης Ρηγίνος, *«Η ελληνική βιομηχανία, 1900-1940»*, σελ.192 στο Συλλογικό, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-20^{ος} αιώνες)*, (διεύθυνση Βασίλης Κρεμμυδάς), Τυπωθήτω, Αθήνα 1999. Το 1924 η παραγωγή του σιταριού μειώθηκε κατά 39%, ενώ οι τιμές των αγαθών αυξήθηκαν κατά 33%. Βλ. Δημήτρης Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα (1923-27)*, Κομμούνια, Αθήνα 1986, σελ. 30).

¹⁵ Βλ. Κ. Καστρίτης, *Ιστορία του μπολσεβικισμού- τροτσκισμού στην Ελλάδα, ο.π.*, τόμος δ', σελ. 64-7.

Δεκεμβρίου), που πλαισιώνει το *Μανιφέστο προς τον Εργαζόμενο λαό* (14 Δεκεμβρίου). Επίσης, κυκλοφορεί προκήρυξη προς όλους τους εργάτες, αγρότες και πρόσφυγες της Μακεδονίας και Θράκης,¹⁶ ενώ δημοσιοποιείται και η απόφαση του Εκτάκτου Συνεδρίου για το Εθνικό (*Ριζοσπάστης*, 6 και 7 Φεβρουαρίου 1925). Παράλληλα, η θέση του κόμματος προβάλλεται και μέσω της *Federation Balkanique*.¹⁷

Η «πολιτική της αρθρογραφίας» αρκεί για να έρθουν οι πρώτες ομαδικές συλλήψεις μελών του ΚΚΕ, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας (άρθρο 123 του Ποινικού Νόμου) και συγκεκριμένα ότι *συνελθόντες εις έκτακτον συνέδριον μετά των ξένων συνώμοσαν και συνεπεφάσισαν το Νοέμβριο- Δεκέμβριο να αποσπάσωσι τμήματα του ελληνικού κράτους και να παραδώσωσι ταύτα εις άλλους*. Φυσικά συνωμοσία δε μπορούσε να τεκμηριωθεί, ιδίως μάλιστα από τη στιγμή που οι αποφάσεις του συνεδρίου ήταν δημοσιευμένες. Ενώ δεν έλειψαν και οι συνήθειες, για τους ιθύνοντες των διωκτικών αρχών, φαιδρότητες: ο αστυνομικός διευθυντής Θεσσαλονίκης προέβη στη συγκλονιστική αποκάλυψη μιας μυστηριώδους οργάνωσης, με τίτλο Μακεδονική Οργάνωση Πρακτόρων Ρωσίας, συλλαμβάνοντας τρία μέλη της. Μόνο που τα αρχικά της (ΜΟΠΡ) αφορούσαν στη γνωστή Διεθνή Οργάνωση Εργατικής Βοήθειας.¹⁸

Οι πρώτοι συλληφθέντες είναι στη Θεσσαλονίκη, οι Μακρόπουλος, Ζαχαριάδης, Γεωργάκης, Μαραγκός, Βιτσώρης, Αγγελούκας, Αμερικανός, Παρασκευόπουλος, Μαρκινός, Λιόλιος. Ο Μακρόπουλος, υπεύθυνος έκδοσης της *Φωνής του Εργάτη*, καταδικάζεται σε τρίμηνη φυλάκιση.¹⁹ Με την ίδια κατηγορία δικάζονται στη Λάρισα οι Μέλλος, Καρβούνης, και Τσούκαρης, με τους δύο πρώτους να καταδικάζονται σε τριετή και διετή φυλάκιση αντίστοιχα.²⁰ Ταυτόχρονα, διώκονται εκατοντάδες συνδικαλιστές,

¹⁶ Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, Φάκελος 1 1924-1925 και ΙΑΥΕ, 1925, Α/2 αρ. 1718, Τρίκαλα 7/2/25.

¹⁷ Βλ. Αριστείδης Πετρίδης, «Ελλάς, Σερβία και Βουλγαρία» στο *La Federation Balkanique*, no13, 31 Ιανουαρίου 1925, σελ. 175-6. **Παράρτημα Χ.**

¹⁸ Ο Κονδύλης μάλιστα υποστήριξε ότι μέλη αυτής της μυστηριώδους οργάνωσης σκόπευαν να τον δολοφονήσουν. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 11 και 12 Ιανουαρίου 1925.

¹⁹ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 14 και 16 Φεβρουαρίου 1925.

²⁰ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 25 και 26 Φεβρουαρίου 1925.

Παλαιοί Πολεμιστές, εργάτες και αγρότες για ποικίλους λόγους σε ολόκληρη τη χώρα. Ενώ στις 15 Απριλίου, συλλαμβάνονται ο γενικός γραμματέας και τα περισσότερα ηγετικά στελέχη του κόμματος, με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας.²¹ Μέχρι τις δίκες, θα είναι συνεχείς οι καταγγελίες για άθλιες συνθήκες κράτησης, μέχρι και βασανιστήρια των κρατουμένων.²²

Στην προκειμένη περίπτωση είναι πολύ σημαντικό για το ΚΚΕ να εμφανιστεί ενώπιον της δικαιοσύνης και του τύπου, συντεταγμένο και με αρραγή ενότητα. Εξάλλου, οι αστικές εφημερίδες παρουσιάζουν χλευαστικά το συλληφθέντα Αποστολίδη, να αποκηρύσσει στην ανάκριση την εν λόγω πολιτική του κόμματός του.²³ Γι' αυτό και η Εκτελεστική Επιτροπή του ΚΚΕ, συντάσσει εγκύκλιο προς τις οργανώσεις του με την οποία ορίζει τα σημεία, πάνω στα οποία πρέπει να στηριχθεί η απολογία των κατηγορούμενων με βάση την εγκύκλιο αυτή, οι κατηγορούμενοι οφείλουν:

α) να δηλώσουν ότι, ως μέλη του ΚΚΕ, αποδέχονται την πολιτική του στο εθνικό, από τη στιγμή που είναι η μόνη σωτήρια για τα συμφέροντα των εργατών και των αγροτών της χώρας,

β) να αποδώσουν τη θέση του κόμματος στην πάγια αρχή των κομμουνιστικών κομμάτων για την αυτοδιάθεση των καταπιεζόμενων εθνοτήτων μέχρι και του κρατικού αποχωρισμού,

γ) να ξεδιαλύνουν τα περί συνωμοσίας και χρηματικής ενίσχυσης από ξένες δυνάμεις, δηλώνοντας πως η οργανική σχέση του ΚΚΕ με την Κομμουνιστική Διεθνή είναι γνωστή σε όλους και καταγεγραμμένη στο δημοσιευμένο καταστατικό του και πως είναι αβάσιμη η κατηγορία ότι συνωμότησαν με ξένους για να τους παραδώσουν ελληνικά εδάφη, πόσο μάλλον που η ΚΔ δεν αποτελεί κράτος, αλλά διεθνή εργατική οργάνωση,

²¹ Μετά από αυτήν την εξέλιξη ορίστηκε γραμματέας ο Μάξιμος (βλ. *Ριζοσπάστης*, 16 Απριλίου 1925), τον οποίο διαδέχτηκε λίγο αργότερα ο Σταυρίδης. Βλ. Δ. Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1927-31)*, Κομμούνα, Αθήνα 1987, σελ. 31-32.

²² Ενδεικτικά βλ. *Ριζοσπάστης*, 19, 22, 23 Φεβρουαρίου 1925, 12 Μαΐου, 28 Ιουλίου και 1^η Αυγούστου 1925.

²³ Ο ίδιος αλλά και συγκρατούμενοί του αρνήθηκαν σθεναρά το περιεχόμενο αυτών των δημοσιευμάτων. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 21 και 22 Φεβρουαρίου 1925 και 7 Μαρτίου 1925.

δ) να αντιτάξουν στα περί προδοσίας, τις διαπραγματεύσεις της ελληνικής διπλωματίας με τη βουλγαρική για την παραχώρηση της Καβάλας και με τη σερβική για την παραχώρηση της Φλώρινας, και

ε) να αποδεχτούν ενδεχόμενη καταδίκη τους με υπερηφάνεια και να την αποδώσουν στην προσπάθεια κατασκευοφάντησης και καταστολής του αγώνα τους.²⁴

Οι κατηγορούμενοι και οι συνήγοροί τους ακολούθησαν πιστά αυτές τις οδηγίες, όπως προκύπτει από τις δύο πιο προβεβλημένες δίκες για το αυτονομιστικό, της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας. Η δίκη της Θεσσαλονίκης (30 Μαΐου- 1^η Ιουνίου 1925) αφορούσε διακεκριμένα τοπικά στελέχη: Παπαδόπουλος, Χαίνογλου, Σαπόρτα, Παπανικολάου, Μαραγκός, Βιτσώρης, Αγγελούκας, Κουρτίδης, Ντούβας, Γεωργάκης και Μακρόπουλος. Οι μάρτυρες κατηγορίας, κυρίως χωροφύλακες, επικεντρώθηκαν στην παρουσία Ρώσων πρακτόρων στη χώρα και στη χρηματοδότηση του ΚΚΕ για τη στήριξη των εθνικιστικών σχεδίων της Βουλγαρίας. Απαντώντας σε αυτές τις αιτιάσεις, ο συνήγορος Γιομπρές προέταξε το μίσος που χώριζε τους κομμουνιστές και τους φεντεραλιστές με τους αυτονομιστές της ΕΜΕΟ και το τσαγκωφικό καθεστώς. Ο Παπαδόπουλος επισήμανε την προσφορά από το Βενιζέλο της Φλώρινας στους Σέρβους, και της Καβάλας στους Βουλγάρους. Οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι, ακολουθώντας με συνέπεια τα σημεία της εγκυκλίου, αρνήθηκαν τα περί παραχώρησης ελληνικών εδαφών στη Βουλγαρία και τόνισαν ότι αποτελούσε πάγια αρχή των κομμουνιστικών κομμάτων η αρχή της αυτοδιάθεσης και ότι ανάλογη θέση εξέφραζαν και για την υπόθεση της Κύπρου και των Δωδεκανήσων. Ο κυβερνητικός επίτροπος τους χαρακτήρισε όργανα ξένης προπαγάνδας, χρηματισμένα από τη ρωσική αντιπροσωπεία στη χώρα και εισηγήθηκε την ποινή των ισοβίων δεσμών. Τελικά, οι ποινές ήταν ιδιαίτερα αυστηρές: 18 χρόνια πρόσκαιρα δεσμά για τους Παπαδόπουλο, Χαίνογλου, Σαπόρτα και Παπανικολάου, 12 χρόνια για τους Μαραγκό, Βιτσώρη, Αγγελούκα,

²⁴ Η εγκύκλιος της 14^{ης} Φεβρουαρίου έφερε την υπογραφή του Πουλιόπουλου. Βλ. ΙΑΥΕ, 1925 Α/2η/17 Α' φάκελος, αρ. 2717, 25/2/25, Διεύθυνση δημόσιας ασφαλείας προς ΥΠ. ΕΞ και στον ίδιο φάκελο αρ. 5250, 17/4/25, Ανωτέρα Διοίκησης χωροφυλακής Θράκης, Περί κατάσχεσης υλικού από Καβάλα. **Παράρτημα ΧΙ**

Κουρτίδη και Ντούβα, και μόνο οι Γεωργάκης και Μακρόπουλος αθωώθηκαν.²⁵

Το καλοκαίρι του 1925 επιφύλασσε θεαματικές αλλαγές στο ασταθές πολιτικό σκηνικό· ο Πάγκαλος ανέτρεψε το Μιχαλακόπουλο (25 Ιούνη) και απελευθέρωσε τους πολιτικούς κρατούμενους. Όμως αρκετά γρήγορα, το ΚΚΕ τέθηκε εκτός νόμου, ο Ριζοσπάστης έκλεισε, εκατοντάδες μέλη του κόμματος βρέθηκαν εξόριστοι ή φυλακισμένοι, ενώ συγκροτήθηκε η ειδικευμένη στον αντικομμουνιστικό αγώνα Υπηρεσία Ειδικής Ασφαλείας.²⁶

Οι συνθήκες ήταν ακόμη δυσμενέστερες για τους εναγόμενους για το Μακεδονικό, αφού αντιμετώπιζαν το φάσμα της θανατικής καταδίκης. Μάλιστα οι Πουλιόπουλος και Μάξιμος, βασικοί εμπλεκόμενοι στην υπόθεση, έκαναν έκκληση στην ΕΕ, να αποτρέψει τους λεονταρισμούς του κόμματος που μπορούσαν να αποδειχτούν επιζήμιοι.²⁷ Πέρα από αυτούς τους δύο, στο στρατοδικείο της Αθήνας είχαν παραπεμφθεί τα περισσότερα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ: από την ΚΕ οι Αποστολίδης, Σκλάβος, Νικολινάκος, ο υπεύθυνος του Ριζοσπάστη Φίτσος, ο γραμματέας των Παλαιών Πολεμιστών Μοναστηριώτης, οι Αποστόλου, Φαλτσάκος, Πικρός, Βελέντζας, Ρεμπάκος και άλλοι 21 φυγόδικοι για τους οποίους η δίκη διαχωρίστηκε.

Η δίκη είχε λάβει μεγάλη προβολή, τόσο από τις στήλες του εγχώριου αστικού τύπου, όσο και σε διεθνές επίπεδο. Ο πρόεδρος της *Διεθνούς Ενώσεως για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη*, καθηγητής Ωλάρντ, έστειλε εκτενές τηλεγράφημα στον Πάγκαλο, κάνοντας έκκληση για μη επιβολή της θανατικής καταδίκης, κάτι που θα αποτελούσε «στίγμα για τη δικαιοσύνη και τον πολιτισμό της χώρας». Παράλληλα, ο Διεθνής Οργανισμός Εργατικής Βοήθειας ζήτησε από διακεκριμένους Γάλλους νομικούς να αναλάβουν την υπεράσπιση των Ελλήνων κομμουνιστών. Για διαδικαστικούς όμως λόγους δεν επετράπη η συμμετοχή τους στη δίκη.²⁸

²⁵ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 31 Μαΐου και 2 Ιουνίου 1925.

²⁶ Με το νομοθετικό διάταγμα της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1925, ιδρύθηκε το συγκεκριμένο τμήμα της ελληνικής αστυνομίας. Βλ. Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 381.

²⁷ Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 1 1924-1925, *Γράμμα στην Ε.Ε. των Πουλιόπουλου-Μάξιμου* 26.8.1925.

²⁸ Βλ. D.G. Kousoulas, *Revolution and Defeat, o.p.*, σελ. 63.

Κι ενώ η ηγεσία του ΚΚΕ επρόκειτο να δώσει τη μάχη της στα στρατοδικεία, η Κομιντέρν έστειλε στην Ελλάδα τον Μπατουλέσκου με οδηγία απόσυρσης του συνθήματος και διαλλακτικής στάσης απέναντι στους δικαστές.²⁹ Αλλά και η ΚΕ του Σταυρίδη, με ανακοίνωσή της στις εφημερίδες και το δικαστήριο, ζητούσε από τους εναγόμενους να αφήσουν ανυπεράσπιστη την πολιτική του κόμματος στο εθνικό.³⁰ Η απόφαση μάλιστα φαινόταν προειλημμένη, ήταν βέβαιη η θανατική καταδίκη.³¹ Το δίλημμα ήταν μεγάλο για τον Πουλιόπουλο και τους συντρόφους του, όμως αυτοί επέλεξαν να διαφυλάξουν, και τελικά ν' ανορθώσουν το κύρος του κόμματος, κρίνοντας ότι η εικόνα της άτακτης υποχώρησης θα ήταν η χειρότερη καταδίκη για τους ίδιους και το κόμμα. Ο εικοσιπεντάχρονος ηγέτης του ΚΚΕ, με τη λαμπρή μαρξιστική και νομική κατάρτιση, υπερασπίστηκε τη συγκεκριμένη θέση, μολονότι δεν τη στήριζε πλέον.

Η πρώτη δίκη ξεκίνησε στις 22 Αυγούστου 1925. Ένας από τους βασικούς μάρτυρες κατηγορίας ήταν ο τέως γραμματέας του ΣΕΚΕ Σαργολόγος, ο οποίος προσπάθησε να διαχωρίσει τη θέση από τις αποφάσεις της Διεθνούς, επικαλούμενος ψευδώς ότι στο 4^ο Συνέδριο της Κομιντέρν είχε καταψηφίσει το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης και γι' αυτό παραιτήθηκε στη συνέχεια από το κόμμα. Ωστόσο, παρά την αποστασιοποίησή του από τους παλαιούς συντρόφους του, αρνήθηκε ότι αποτελούσαν μίσθαρνα όργανα της Μόσχας.³² Ο Πουλιόπουλος ανέλαβε το κύριο βάρος της απολογίας, με παρρησία, δυναμισμό κι ένα σαφή θεωρητικό λόγο. Ακολούθησε πιστά όλα τα σημεία της εγκυκλίου της Εκτελεστικής Επιτροπής, με έμφαση στο αδιαπραγμάτευτο, για όλα τα κομμουνιστικά κόμματα, δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση. Και έφερε ως πειστήριο τη θέση του ΚΚΕ για τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο, τη στάση

²⁹ Βλ. Π. Πουλιόπουλος, «Εθνικό Ζήτημα και Κομμουνιστές, Για το Μακεδονικό», στο Παντελής Πουλιόπουλος, *Άρθρα, Θέσεις και Πολεμικές*, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1976, σελ. 77. Ο Σταυρίδης μάλιστα αναφέρει ότι ο Ρουμάνος κομμουνιστής Μπατουλέσκου κατηγορούσε τον Κολάρωφ για τις απόψεις του για τη Μακεδονία. Βλ. Ε. Σταυρίδης, *ο.π.*, σελ. 299-300. Και Α. Στίνας, *Αναμνήσεις, εβδομήντα χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης*, Ύψιλον, Αθήνα 1985, σελ. 111-2.

³⁰ Βλ. άρθρο του Πουλιόπουλου στον *Ριζοσπάστη*, 5 Φεβρουαρίου 1927. Ο Σταυρίδης αναφέρει ότι απλά έδωσε στους εναγόμενους το ελεύθερο να αποφασίσουν αυτοβούλως τι θα πράξουν. Βλ. Ε. Σταυρίδης, *ο.π.*, σελ. 287.

³¹ Βλ. Α. Στίνας, *ο.π.*, σελ. 111.

³² Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 23 Αυγούστου 1925.

του αγγλικού ΚΚ στο αποικιακό, του ρουμανικού στο ζήτημα της Βεσσαραβίας κ.α.³³ Σε γενικές γραμμές και οι υπόλοιποι εναγόμενοι ακολούθησαν αυτή τη γραμμή υπεράσπισης. Η δίκη αναβλήθηκε γιατί ο κυβερνητικός επίτροπος προσκόμισε έγγραφο της Κομιντέρν, που δεν υπήρχε στη δικογραφία, έτσι ώστε να λάβουν όλοι γνώση του περιεχομένου του.³⁴

Στην τελική εκδίκαση το Φεβρουάριο του 1926, βασικός μάρτυρας κατηγορίας ήταν ο διοικητής του ειδικού αποσπάσματος ασφαλείας, Γκίνος. Αυτός τόνισε ότι: *στις 11 Σεπτεμβρίου 1924 ελήφθη εκ Μόσχας έγγραφον προς τας εν Βαλκανίοις οργανώσεις, δια του οποίου συνιστάτο εις αυτάς, όπως εντείνουν τας προσπάθειάς των δια τον αφοπλισμόν των κρατών του Αίμου και την δημιουργίαν είτα ταραχών εις αυτά.*³⁵ Από την άλλη πλευρά βασικό επιχείρημα της υπεράσπισης³⁶ ήταν ότι το ΚΚΕ κατηγορείτο για την πολιτική του πλατφόρμα, για κάτι που υποστήριζε ότι θα υλοποιήσει εφ' όσον ερχόταν στη εξουσία, κάνοντας αντιπαραβολή με την προτεινόμενη παραχώρηση της Καβάλας από το Βενιζέλο στους Βουλγάρους. Ο Σαργολόγος αυτή τη φορά τήρησε μια έντιμη στάση, δηλώνοντας ότι η αυτοδιάθεση των λαών ήταν προγραμματική αρχή των κομμουνιστικών κομμάτων και διευκρινίζοντας ότι οι αποφάσεις του εκτάκτου Συνεδρίου δεν αποτελούσαν συγκεκριμένη ενέργεια για την ανατροπή του καθεστώτος, αλλά μόνο ιδεολογική διακήρυξη αρχών.³⁷ Ο Πουλιόπουλος κινήθηκε στην ίδια γραμμή με την πρώτη απολογία του, όπως και οι υπόλοιποι σύντροφοί του.³⁸ Την τελευταία μέρα, ο κυβερνητικός επίτροπος Μπουφίδης δήλωσε ότι δεν είχαν συγκεντρωθεί όλα τα αναγκαία στοιχεία, που θα αποδείκνυαν την ενοχή των κατηγορουμένων. Προσπάθησε όμως να τους εμπλέξει σε μια βομβιστική επίθεση, που είχε γίνει στη Φλώρινα και ζήτησε την αναβολή της δίκης, για να προσκομιστεί η δικογραφία αυτής της υπόθεσης. Τελικά το στρατοδικείο δέχτηκε την πρόταση του επιτρόπου

³³ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 24 Αυγούστου 1925.

³⁴ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 25 Αυγούστου 1925.

³⁵ Προφανώς αναφέρεται στο έγγραφο που έχουμε στη διάθεσή μας από το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών με τίτλο Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 11^{ης} Σεπτεμβρίου 1924, βλ. **Παράρτημα ΙΧ**.

³⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι το κύριο βάρος της υπεράσπισης είχε αναλάβει ο διεγραμμένος από το ΚΚΕ και ενάντιος στη μακεδονική πολιτική του Γεωργιάδης.

³⁷ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 23 Φεβρουαρίου 1926.

³⁸ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 26 Φεβρουαρίου 1926.

και διέταξε τη διακοπή της προφυλάκισής τους.³⁹ Όμως λίγο αργότερα, τα στελέχη του ΚΚΕ εξορίστηκαν.

Το ΚΚΕ στα στρατοδικεία ήταν ένα κόμμα, που σθεναρά, συγκροτημένα και με καθολική ομοφωνία, υποστήριξε τις προγραμματικές του διακηρύξεις για την ανεξαρτητοποίηση της Μακεδονίας. Κανένα κομματικό στέλεχος δε λιγοψύχησε, μολονότι ο κίνδυνος της θανατικής καταδίκης ήταν ορατός. Όμως η πραγματικότητα ήταν διαφορετική, καθώς οι διαφωνίες πάνω σε αυτό το ζήτημα ήταν αρκετές, τόσο στο επίπεδο της βάσης όσο και σε αυτό της ηγεσίας. Εφεξής, μια σημαντική μερίδα κομμουνιστών, μέσα και έξω από το κόμμα, θα εκφράζει τη διαφωνία του με αυτό το σύνθημα.

5.3. Οι διαφωνίες

Η αποδοχή της απόφασης του τρίτου συνεδρίου δεν ήταν καθολική, τόσο στο εσωτερικό όσο και στις παρυφές του κόμματος. Το Αρχείο Μαρξισμού είχε ήδη αντιταχθεί στο σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης της Μακεδονίας και συνεπώς, δεν μπορούσε να σπιλωθεί με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας και να τεθεί γι' αυτό το λόγο υπό διωγμό. Βέβαια ήταν μια οργάνωση, που από την πρώτη στιγμή ακολουθούσε ένα επιτυχημένο συνωμοτικό και υπερσυγκεντρωτικό μοντέλο, άρα ήταν, ούτως ή άλλως, δύσκολο να πληγεί από τις διωκτικές αρχές. Έτσι αναπόφευκτα ήρθε η ενίσχυσή της κατά την περίοδο 1925-6, όταν και έφτασε να προσεγγίζει απειλητικά τον αριθμό των μελών του ΚΚΕ και να είναι μια αξιοσέβαστη δύναμη στο χώρο της κομμουνιστικής αριστεράς.

Αλλά και στο εσωτερικό του ΚΚΕ υπήρχαν αντιδράσεις. Στις 13 Φεβρουαρίου, μία ομάδα γνωστών και ιστορικών κομματικών στελεχών της Θεσσαλονίκης (Γιώτας, Φραγκόπουλος, Πελτέκης, Αμήν, Μιχαηλίδης, Ασπρόπουλος κ.α.), με τον τίτλο *Νέα Ομάς*, θορυβημένη από τη *διαμορφωθείσα θλιβερή κατάσταση*, δημοσιοποίησε μια εντελώς διαφοροποιημένη προσέγγιση, με επιστολή της προς την Τοπική Επιτροπή και την ΚΕ του κόμματος. Η κριτική της Νέας Ομάδας ήταν αμείλικτη,

³⁹ Βλ. *Ελεύθερον Βήμα*, 27 Φεβρουαρίου 1926.

καθώς για πρώτη φορά απορριπτόταν εκ θεμελίων το σύνθημα της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας, με το σκεπτικό ότι καθιστούσε το κόμμα αποκρουστικό στις μάζες και περισσότερο στις προσφυγικές, υπονόμεινε την ενότητα του κινήματος κι ενίσχυε τη συγκρότηση φασιστικών κινήσεων· ενώ ανέτρεπε τον ισχυρισμό ότι ένα αυτόνομο μακεδονικό κράτος θα έφερνε την ειρήνευση στην περιοχή, με την εκτίμηση ότι αυτό θα καθίστατο πόλος των ιμπεριαλιστικών βλέψεων των γειτονικών κρατών. Παράλληλα, επισήμαινε τη σκόπιμη ανυπαρξία προσυνεδριακού διαλόγου στις περισσότερες οργανώσεις της Μακεδονίας και της Θράκης και την προβληματική αντιπροσώπευσή τους στο έκτακτο συνέδριο, και κατήγγελλε την επικράτηση *αναρχούμενων απείρων στοιχείων* στην εσωκομματική ζωή, που λειτουργούσαν διαλυτικά και αποθαρρυντικά για την πλειονότητα των μελών. Τέλος, έκανε έκκληση στους έμπειρους και ευσυνείδητους αγωνιστές να περισώσουν την κατάσταση και στην Κεντρική Επιτροπή να αποσύρει το ατυχές σύνθημα.⁴⁰ Η απάντηση της κομματικής γραφειοκρατίας ήταν αναμενόμενα δηκτική· η ΚΕ δεν επιδείκνυε διάθεση να γίνει ουσιαστικός διάλογος, καθώς αντιμετώπιζε ως φραξιονιστική κίνηση τη συγκρότηση της Νέας Ομάδας· οι απόψεις της χαρακτηρίζονταν αντικομμουνιστικές και εθνικιστικές, «*βενιζελικός κομμουνισμός*»· η κριτική της θεωρούνταν διαλυτική και προσβλητική και για το λόγο αυτό διαγράφηκαν οριστικά από το κόμμα οι Γιώτας και Φραγκόπουλος. Οι υπόλοιποι διαγράφηκαν προσωρινά, υπό τον όρο ότι θα προέβαιναν σε «δήλωση» πειθαρχίας στις αποφάσεις του κόμματος.⁴¹

Την ίδια περίοδο εκφράστηκε απροθυμία από τις οργανώσεις της Β. Ελλάδας να στηρίξουν το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης. Χαρακτηριστικότερη η περίπτωση της οργάνωσης της Καβάλας, που ήταν μια από τις μαζικότερες και δυναμικότερες του κόμματος. Η ΚΕ όρισε να γίνει εκεί η πρώτη συγκέντρωση για το αυτονομιστικό (μολονότι η πόλη είχε αμελητέους μειονοτικούς πληθυσμούς) με ομιλητή τον Τσαπόπουλο ο οποίος, μαζί με άλλους συντρόφους του, απέρριπταν το σύνθημα και για το λόγο αυτό επισκέφτηκαν επανειλημμένα την κεντρική διοίκηση με σκοπό

⁴⁰ Βλ. ΙΑΥΕ, 1925, Α/2^η/14, φακ. Μακεδονία 3, 14/03/25, αρ. 3692, Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης προς ΥΠ. ΕΣ. **Παράρτημα ΧΙΙ.**

⁴¹ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1925

την άρση της απόφασης του εκτάκτου συνεδρίου.⁴² Ταυτόχρονα, ο Κορδάτος επανήλθε στο προσκήνιο, στέλνοντας στις 5 Μαΐου εγκύκλιο στους Χατζησταύρου, Σαρόγλου και Παπανικολάου, η οποία στη συνέχεια διανεμήθηκε και σε κομματικές οργανώσεις. Ο παλιός γραμματέας του κόμματος, καταλόγιζε στη νέα διοίκηση του κόμματος ότι παρασυρμένη από το νεανικό ρομαντισμό και ενθουσιασμό της, μετέτρεψε το ΚΚΕ σε κόμμα των εθνικών μειονοτήτων και ότι λόγω της εμμονής της στο Μακεδονικό, εγκατέλειψε τους αγρότες και τους πρόσφυγες και διέλυσε τις οργανώσεις των Παλαιών Πολεμιστών και επίσης δήλωνε ότι: *«Και εις αυτήν την Βαλκανικήν το εθνικόν δε δύνανται να παίξη πρωτεύοντα επαναστατικόν παράγοντα. Είνε αυταπάτη να νομίζωμεν ότι ευρισκόμεθα υπό λανθάνουσας εξέγερσιν των εθνικών μειονοτήτων της Βαλκανικής»*.⁴³ Η θέση αυτή του Κορδάτου, ενισχύει την εκτίμηση ότι διαφωνούσε επί της αρχής με την απόφαση της ΒΚΟ και όχι με τον τρόπο και το χρόνο της εκτέλεσής της, όπως δηλαδή παρουσίασε τους ενδοιασμούς του με τη θεωρία περί προπαρασκευής.

Στις αρχές του καλοκαιριού του 1925, ο Πουλιόπουλος από τις φυλακές των Παραπηγμάτων αναλαμβάνει την πρωτοβουλία για τη διενέργεια ενός εκτενούς εσωκομματικού δημόσιου διαλόγου μέσω του Ριζοσπάστη, με το επιχείρημα ότι ήταν δύσκολο να γίνει αυτό στις συνελεύσεις των οργανώσεων. Η διαβούλευση γίνεται για άλλη μια άλλη φορά υπόθεση των κορυφαίων παραγόντων του κόμματος, με τη βάση πλήρως απούσα. Ο ίδιος καθορίζει το πλαίσιο συζήτησης στα πέντε άρθρα του με τίτλο *Μισός Χρόνος* (από το έκτακτο συνέδριο) και συγκεκριμένα για το εθνικό, υποστηρίζει τη συνέχιση της μακεδονικής πολιτικής του κόμματος, γιατί *«κάθε λύγισμα και υποχώρηση μπρός στις καταδιώξεις θα ήταν ένα ολέθριο σήμερα σφάλμα, θα ήταν απάρνηση του κομμουνιστικού μας περιγράμματος, θα ριχνε το Κόμμα της εργατικής τάξεως στην αγκαλιά του ειδικότερου σωβινισμού και θα το έκανε να προδώση την εργατική τάξη και τους εργαζομένους γενικά, να συμμαχήση δηλαδή στην*

⁴² Βλ. Κ. Καστρίτης, *ο.π.*, τόμος δ', σελ. 62-3 και 149.

⁴³ Για την εγκύκλιο του γίνεται πρώτη αναφορά στο *Ριζοσπάστη* της 19^{ης} Ιουνίου 1925, εκτενή αποσπάσματά της όμως υπάρχουν στο *Ριζοσπάστη* της 8^{ης} Φεβρουαρίου 1927.

προετοιμασία της αυριανής ιμπεριαλιστικής σφαγής των».⁴⁴ Και θέτει σα βασικό ερώτημα του εσωκομματικού διαλόγου, το αν είναι σωστός ο δρόμος που χάραξε το συνέδριο και ποια μπορεί να είναι η εναλλακτική πρόταση.

Ο Κορδάτος και ο Αποστολίδης, δράττονται της ευκαιρίας και με ξεχωριστές επιστολές στηλιτεύουν την πρακτική του κόμματος. Σημειώνουν ότι η εθνική πολιτική εκφράστηκε άνευ πολιτικότητας και προετοιμασίας. Οι χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούν είναι βαρείς, αλλά εύστοχοι, καθώς μιλούν για *μπολσεβικοποίηση δια της αρθρογραφίας*,⁴⁵ *κομμουνιστικό ασικισμό*, που διακρίνεται από *τριτοδιεθνοφοβία*⁴⁶ και από τη λογική *του σφάξε με αγά μου ν' αγιάσω*.⁴⁷ Η αιτιολόγηση τους είναι ότι δεν υπήρξε στο προηγούμενο διάστημα συστηματική δουλειά του κόμματος στις μάζες, παρά μια ακατάσχετη, δογματική και αφοριστική αρθρογραφία, αποτέλεσμα της τυφλής πειθαρχίας στην Τρίτη Διεθνή. Η πολιτική αυτή προκάλεσε σύγχυση, ενώ ποινικοποίησε τη διαφορετικότητα, με την παρουσίαση των αντιφρονούντων ως προδοτών, οπορτουνιστών, δεξιών κτλ. και είχε τα γνωστά αποτελέσματα. Τα δύο στελέχη του ΚΚΕ εκφράζουν τη δικαίωση τους στη θέση για ελλιπή προετοιμασία του κόμματος και των μαζών για το λανσάρισμα του συνθήματος. Ωστόσο, δεν προχωρούν στην ανάπτυξη ενός σχεδίου απεγκλωβισμού από τη συγκεκριμένη κατάσταση.

Οι τοποθετήσεις που ακολουθούν λειτουργούν περισσότερο σαν απαντήσεις στις θέσεις του Κορδάτου και του Αποστολίδη· είναι μάλιστα εξίσου οξείες, καθώς οι περισσότεροι σύντροφοί τους επιδίδονται σ' ένα κρεσέντο αφορισμών και κατηγοριών, στεκούμενοι κυρίως στη θεωρία της προπαρασκευής και στην «τριτοδιεθνοφοβία»· ο Ζαχαριάδης δε χάνει την ευκαιρία να τους ταυτίσει με το «δεξιό» Τρότσκι, κατατάσσοντάς τους στους μικροαστούς οπορτουνιστές·⁴⁸ ο Αποστόλου μιλά με τη σειρά του για

⁴⁴ Βλ. Ριζοσπάστης 9 και 10 Ιουνίου 1925. Εκτενή αποσπάσματα από τα άρθρα του Πουλιόπουλου εμπεριέχει η έκθεση δράσεως της ΚΕ (βλ. *Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 1 1924-1925, ο.π., σελ. 5-6, Παράρτημα XIII*) και οι αποφάσεις της Ευρείας Εκτελεστικής Επιτροπής του Μαΐου (βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος δεύτερος 1925-1928*, Αθήνα 1963, σελ. 79-80).

⁴⁵ Βλ. Ριζοσπάστης, 16 Ιουνίου 1925.

⁴⁶ Βλ. Ριζοσπάστης, 19 Ιουνίου 1925.

⁴⁷ Βλ. Ριζοσπάστης, 23 Ιουνίου 1925.

⁴⁸ Βλ. Ριζοσπάστης, 24 Ιουνίου 1925.

δεξιά οπορτουνιστική ομάδα,⁴⁹ το ίδιο και ο Σκλάβος, ενώ ο Μαργιάκος δηλώνει πως δεν έχουν θέση στο κόμμα. Όμως πέρα από αυτές τις βολές, δεν προσφέρεται κάτι ουσιαστικό στο διάλογο. Ο μανιχαϊσμός, η εμπάθεια κι η οξυτήτα είναι εφεξής κυρίαρχα στοιχεία του εσωκομματικού διαλόγου. Ο ρόλος του Πουλιόπουλου είναι τελικά να κρατήσει ήπιους τους τόνους της αντιπαράθεσης.⁵⁰

Οι απόψεις της πλειοψηφίας της ηγεσίας αποκρυσταλλώνονται στην απόφαση της γενικής συνέλευσης του Πυρήνα των Φυλακισμένων των Παραπηγμάτων (22 Ιουνίου),⁵¹ η οποία γίνεται αποδεκτή και από την Κεντρική Επιτροπή. Σύμφωνα με αυτήν, η θεωρία της προπαρασκευής κρίνεται σοσιαλδημοκρατική και επικίνδυνη, η δράση των Κορδάτου-Αποστολίδη χαρακτηρίζεται αντιπολιτευτική και η κριτική τους, άγονη και ηττοπαθής· αιτία των διώξεων που υπέστη το ΚΚΕ, θεωρείται η αντικομμουνιστική εκστρατεία του αγγλικού συντηρητισμού στα Βαλκάνια και όχι η πολιτική του κόμματος στο εθνικό· τονίζεται ότι η απόφαση του εκτάκτου συνεδρίου δικαιώθηκε από την πρόσφατη ένταση των σχέσεων των βαλκανικών κρατών και ότι το αίτημα της για απόσυρσή της, μπορεί να αποβεί καταστρεπτικό για το κόμμα και να το οδηγήσει εκτός Διεθνούς· και τέλος, ζητείται η επιβολή των προβλεπόμενων προσωρινών πειθαρχικών μέτρων κατά του Κορδάτου, μέχρι να αποφανθεί οριστικά το Γ' Συνέδριο.⁵²

Τελικά, ο «δημόσιος διάλογος» -που τερματίστηκε απότομα τον Αύγουστο με τη δίκη των υπευθύνων του Ριζοσπάστη και την απαγόρευση της κυκλοφορίας του-⁵³, δεν ανέδειξε κάποια καινούργια προσέγγιση, εκτός από την αυτοκριτική του Πουλιόπουλου για την ελλιπή κομματική δουλειά στους πρόσφυγες. Οι περισσότεροι αρκέστηκαν σε κηρύγματα χαλύβδωσης

⁴⁹ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 7 Ιουλίου 1925.

⁴⁸ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 8 Ιουλίου 1925.

⁵¹ Ο Πυρήνας των Παραπηγμάτων είχε συγκροτηθεί από ηγετικά στελέχη του κόμματος και του επαγγελματικού κινήματος, μέλη των οργανώσεων της Αθήνας, του Πειραιά, της Λάρισας, της Κορίνθου και της Λιβαδειάς. Ενδεικτικά αποτελούσαν από τα μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής Πουλιόπουλο, Μάξιμο και Β. Νικολινάκο, και από τους Δ. Φίτσο, Π. Ρεμπάκο, Α. Φαρδή, Π. Μπόϊκο, Α. Καρανίκα, Β. Λευκαδίτη, Α. Καλιαμά, Α. Σπυρόπουλο, Γ. Ανδρεαδάκη, Μ. Ταχυδρόμο, Β. Αντωνίου, Χ. Τσούκαρη κ.α. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 1 Αυγούστου 1925.

⁵² Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 1 1924-5, *Έκθεση δράσεως Κ. Επιτροπής, Δεκέμβριος 1924- Οκτώβριος 1925, προς το έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος*, σελ.14-17. **Παράρτημα ΧΙΙΙ.**

⁵³ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 7 και 8 Αυγούστου 1925.

του μπολσεβίκικου φρονήματος, ενώ η πρόταση των Κορδάτου-Αποστολίδη ήταν η διενέργεια ενός συνεδρίου κάθαρσης, που θα αποφαινόταν για όλα τα επίμαχα ζητήματα. Οι εξελίξεις στην κομματική οργάνωση αποτελούσαν αποκλειστική υπόθεση της γραφειοκρατίας. Λίγο αργότερα, η επιστολή των Πουλιόπουλου- Μάξιμου στην ΕΕ, θα δείξει ένα σοβαρό προβληματισμό της εκλεγμένης ηγεσίας για την τακτική του κόμματος. Η προσωρινή εγκατάλειψη της μακεδονικής υπόθεσης από την Κομιντέρν και η εξασθένιση του ΚΚΕ, θα το οδηγήσει σε μια μερική, ρεαλιστικότερη αναδίπλωση το αμέσως επόμενο διάστημα.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΑΝΑΔΙΠΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΣΩΚΟΜΜΑΤΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΣΥΡΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΘΗΜΑΤΟΣ, 1926-1935

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

Η ΜΕΡΙΚΗ ΑΝΑΔΙΠΛΩΣΗ, 1926-1927

6.1. Η πρόσκαιρη απόσυρση του συνθήματος

Το 1926 βρίσκει το ΚΚΕ στην παρανομία, με τα περισσότερα στελέχη του φυλακισμένα ή εξόριστα. Η πρωτοφανής αυτή κατάσταση, που δοκιμάζει στην πράξη την μπολσεβικοποίηση, προκαλεί συνεχή προβλήματα στη χάραξη της πολιτικής του κόμματος και ασάφεια γύρω από τις θέσεις του. Η λύση – ή ψυχρολουσία κατά τον Κορδάτο- για άλλη μια φορά έρχεται απ' έξω,¹ καθώς η Διεθνής θα υπαγορεύσει τη νέα γραμμή για το Μακεδονικό. Η ΚΕ του Σταυρίδη παραδέχεται πως: «Άλλοι νομίζουν ότι το σύνθημα της *Ενιαίας και Ανεξαρτήτου Θράκης* έχει αρθή εκ μέρους του Κόμματος, άλλοι πιστεύουν ότι ετροποποιήθη η επί του εθνικού πολιτική του Κόμματος κατά τρόπον αποδοκιμάζοντα τας σχετικές αποφάσεις του εκτάκτου Συνεδρίου, άλλοι έχουν την γνώμην ότι το Κόμμα παρασιωπά το ζήτημα λόγω των εκ των καταδιώξεων συνθηκών για να προφυλάξη τα υπολειφθέντα στελέχη του και άλλοι αντιλαμβάνονται μεν ότι επήλθε κάποια μεταβολή στην επί του εθνικού ζητήματος πολιτικήν του Κόμματος, αλλά δεν μπόρεσαν ακόμη να κατατοπισθούν εις τι ακριβώς συνίσταται η μεταβολή αυτή».² Μέσα σε όλη αυτή τη σύγχυση προκύπτει μια δήλωση που ανατρέπει τις εξαγγελίες του εκτάκτου συνεδρίου: «Το κόμμα μας δεν αποβλέπει εις την αυτονόμησιν της Μακεδονίας και της Θράκης, έρριψε όμως το σύνθημα αυτό δια να αντιδράση κατά της εξάψεως των εθνικιστικών παθών, δια να προπαγανδίση και καλλιεργήση την συναδέλφωσιν των βαλκανικών λαών...».³

¹ Βλ. Ριζοσπάστης, 18 Φεβρουαρίου 1927.

² Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, Φάκελος 2 1926, «Το Εθνικό Ζήτημα» στο ΔΕΛΤΙΟΝ (όργανο της Κεντρικής Επιτροπής) Έτος Α', Αριθ. 2, Μάρτιος 1926, σελ. 12. **Παράρτημα XIV.**

³ Βλ. «Το Κόμμα μας ενώπιον του Στρατοδικείου», ο.π., σελ. 8-9.

Η ΚΕ, μέσω του Δελτίου, αναπτύσσει την αναθεωρημένη «θέση της»· υποστηρίζει το δικαίωμα των μειονοτήτων της Μακεδονίας και της Θράκης για αυτοδιάθεση, μέχρι αποχωρισμού· αλλά ομολογεί πως η Διεθνής εισηγείται την απόσυρση του συνθήματος της ανεξαρτητοποίησης από το επίκεντρο της δράσης του ΚΚΕ, αφού τα ΚΚ υποστηρίζουν τα εθνικοεπαναστατικά κινήματα, αλλά δεν τα δημιουργούν, με ότι αυτό συνεπάγεται· διαμηνύει μάλιστα ότι: *«Δεν αναλαμβάνομεν να δημιουργήσομεν κίνημα μειονοτήτων εν Μακεδονία και Θράκη, ούτε αναλαμβάνομεν επάνω μας να λύσωμεν ημείς τα προβλήματα των μειονοτήτων, αι οποίαι άλλως τε να μη λησμονώμεν, ότι εκτός του προλεταριάτου των έχουν και σοβαρά μερίδα μπουρζουαζίας που έχει οικονομικά συμφέροντα αντίθετα εκείνου. Δεν είμεθα κόμμα των μειονοτήτων, είμεθα κόμμα του προλεταριάτου και προ παντός»*· γι' αυτό και στην ιεράρχηση των ζητημάτων για το κόμμα προέχει το οργανωτικό, το συνδικαλιστικό και το αγροτικό και έπεται το εθνικό. Πρόκειται για μια σημαντική αναδίπλωση από τις φορτισμένες και γλαφυρές τοποθετήσεις του εκτάκτου Συνεδρίου, που όμως και σε αυτή την περίπτωση εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της γραμμής της Κομιντέρν.⁴

Ωστόσο, η νέα τοποθέτηση της ΚΕ συνοδεύεται από μια απροσδόκητη κριτική στην τακτική της προηγούμενης περιόδου. Αν και δεν αμφισβητείται η ορθότητα των αποφάσεων του Συνεδρίου και απορρίπτεται a priori η θεωρία της προπαρασκευής, στηρίζεται ότι η βαρύτητα που δόθηκε στο Μακεδονικό, λειτούργησε ανασταλτικά για τη δράση σε σημαντικότερους τομείς. Επιπλέον, η δουλειά στις μειονότητες κρίνεται ανεπαρκής, και η αρθρογραφία του Ριζοσπάστη, αναποτελεσματική. Ενώ εύστοχη είναι η επισήμανση πως το λανσάρισμα του συνθήματος ήρθε ετεροχρονισμένα, όταν πλέον είχε ηττηθεί ο αγώνας του ΚΚΒ και είχαν επικρατήσει πάλι οι δυνάμεις του Πρωτογέρωφ.

Η κριτική αυτή, στα όρια που μπορούσε να εκφραστεί, δεν είναι αμελητέα, καθώς προέρχεται από την κομματική ηγεσία. Φυσικά, ήταν μονόπλευρη και ατελής κι αυτό την καθιστούσε ικανή να προκαλέσει παρανοήσεις, αφού έθετε τον προβληματισμό σ' επίπεδο τακτικής και όχι αρχών· δεν έθιγε την ορθότητα του συνθήματος, η απόρριψη του οποίου

⁴ Βλ. «Το Εθνικό Ζήτημα», ο.π., σελ. 13-14.

θα συνεπαγόταν αμφισβήτηση του αλάθητου της Κομιντέρν. Ωστόσο, για πρώτη φορά, από τότε που καιροσκοπικά μπήκε το σύνθημα, δηλωνόταν με σαφήνεια ότι οι κομμουνιστές δεν αναλαμβάνουν να δημιουργήσουν εθνικά κινήματα, εκεί που δεν υπάρχουν.

Η ανατροπή του Παγκάλου από τον Κονδύλη, στις 22 Αυγούστου του 1926, απεκατέστησε το μεσοπολεμικό κοινοβουλευτισμό και επανέφερε στη νομιμότητα το ΚΚΕ. Η επάνοδος αυτή δε συνοδεύτηκε από ομαλές δημοκρατικές διαδικασίες στο εσωτερικό του κόμματος· συγκλήθηκε εσπευσμένα Συνδιάσκεψη Παραγόντων (5-8 Σεπτεμβρίου 1926),⁵ όχι από την ΚΕ που είχε εκλεγεί από το τελευταίο συνέδριο, αλλά από μια άγνωστη «Οργανωτική Επιτροπή»· στόχος της η επαναχάραξη της πολιτικής του κόμματος, μετά από μια σειρά άστοχων θέσεων, που κατέληξαν στο κατεξοχήν ρεφορμιστικό σύνθημα της «αριστερής δημοκρατίας» και στο πρόσκαιρο πολιτικό ειδύλλιο με τον Κονδύλη.⁶ Η σύσκεψη μολονότι επανέφερε το ΚΚΕ σ' ένα «ορθόδοξο» πολιτικό προσανατολισμό, σηματοδότησε την αναρρίχηση στην ηγεσία της φιλόδοξης σταλινικής ομάδας, των Κουτβήδων. Ο Πουλιόπουλος νομιμοποίησε με τη συμμετοχή του αυτή τη διαδικασία, εκλέχτηκε γραμματέας, αλλά παραιτήθηκε την επόμενη μέρα, για να αποσυρθεί στη Θήβα.⁷

Προκηρύχθηκαν εθνικές εκλογές για τις 7 Νοέμβρη, όπου το ΚΚΕ αποφάσισε να συμμετάσχει ως Ενιαίο Μέτωπο Εργατών Αγροτών και

⁵ Η ίδια η ΚΕ δηλώνει ότι οι περισσότεροι μετέχοντες στη σύσκεψη είχαν μόλις επανέλθει από την εξορία, μερικοί μάλιστα την ίδια μέρα, και απροετοίμαστοι βρέθηκαν μπρος σε μια χαραγμένη γραμμή (βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος δεύτερος, 1925-1928*, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Αθήνα 1965, σελ. 161).

⁶ Πέρα από τον Σταυρίδη, σημαντικό μερίδιο ευθύνης σε αυτόν τον καιροσκοπισμό φέρουν οι Κούτβηδες. Σημεία αναφοράς οι παρασκηνιακές ζυμώσεις και η διακριτική υποστήριξη στον Πάγκαλο (βλ. *Ριζοσπάστης*, 25-28 Ιουνίου 1926)· επίσης, η στήριξη του αντιπαγκαλικού αλλά και μοναρχικού Δεμερτζή στις προεδρικές εκλογές του Απριλίου του 1926 και εντέλει οι διακηρύξεις υπέρ της «αριστερής μπουρζουαδικής δημοκρατίας» (*Ριζοσπάστης*, 23 26 και 27 Αυγούστου 1926).

⁷ Τον αντικατέστησε ο Παστίας Γιατσόπουλος, ενώ οι υπόλοιποι της ΚΕ ήταν οι Χαϊτάς, Ευτυχιάδης, Σκλάβος, Τσατσάκος (βλ. Κ. Καστρίτης, *ο.π.*, σελ. 160). Η ανεύθυνη στάση του αποδόθηκε από τον ίδιο σε ψυχολογικά αίτια· σ' επιστολή του ανέφερε ότι έχει υποστεί νευρική υπερκόπωση και ταλαιπωρούταν από αϋπνίες και σκοτοδίνες (βλ. επιστολή 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1926, *Ριζοσπάστης* 27 Ιανουαρίου 1927), ενώ στο Γιατσόπουλο εκμυστηρεύτηκε ότι ένιωθε τύψεις για τις διώξεις που υπέστησαν οι σύντροφοί του για το Μακεδονικό (βλ. Κ. Καστρίτης, *ο.π.*, τόμος δ', σελ. 160-1).

Προσφύγων. Τα κομματικά στελέχη της Μακεδονίας επισήμαναν ότι η ένταξη του συνθήματος της ανεξαρτητοποίησης στο εκλογικό πρόγραμμα, θα επέφερε την καθολική αποδοκιμασία των γηγενών και των προσφύγων.⁸ Το Ενιαίο Μέτωπο απέσυρε σιωπηρά την επίμαχη θέση και αρκέστηκε σε μια απλή αναφορά στην προστασία των μειονοτήτων και στην αρχή της αυτοδιάθεσης. Τελικά, στις εκλογές συγκέντρωσε 41.982 ψήφους, με ποσοστό 4,38%, εκλέγοντας 10 βουλευτές.⁹ Την ίδια περίοδο εκδηλώθηκε νέα εσωκομματική κρίση με πρωταγωνιστή τον Πουλιόπουλο. Το επόμενο διάστημα σημαδεύτηκε από την -αποκαλούμενη από την κομματική βιβλιογραφία- «πάλη κατά του λικβινταρισμού».¹⁰ Εφεξής, η κριτική στην ηγεσία και την πολιτική της χαρακτηρίζεται εκ των προτέρων λικβινταριστική, δηλαδή διαλυτική. Ο πόλεμος που έχει ξεσπάσει στο εσωτερικό του ΚΚΣΕ και της Κομιντέρν μεταξύ της σταλινικής ηγεσίας και της ενωμένης αντιπολίτευσης τροτσκιστών-κεντριστών, περνά και στο ΚΚΕ.

6.2. Η γενικευμένη αμφισβήτηση

Στις 10 Σεπτεμβρίου, αμέσως μετά την παραίτησή του από τη θέση του γραμματέα του ΚΚΕ, ο Πουλιόπουλος στέλνει μια συμπληρωματική δήλωση στην έκθεση δράσεως της Κ. Επιτροπής, ενόψει του τακτικού συνεδρίου. Η πεντασέλιδη επιστολή του αφορά αποκλειστικά στην πολιτική του κόμματος γύρω από το εθνικό ζήτημα. Ο φορτισμένος αλλά και ωριμότερος από τις διώξεις ηγέτης του ΚΚΕ, δεν περιορίζεται σε μια αυτάρεσκη έκθεση, αλλά προβαίνει σ' ένα ουσιώδη απολογισμό της κομματικής δράσης γύρω από το Μακεδονικό· δηλώνει ευθέως ότι η συγκεκριμένη πολιτική αποδείχτηκε ολοφάνερα εσφαλμένη και ότι το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης χρεοκόπησε, αφού ήταν απαύγασμα ενός

⁸ Βλ. Ε. Σταυρίδης, *ο.π.*, σελ. 382-3.

⁹ Το 1926 τα ποσοστά του Ενιαίου Μετώπου σε περιοχές με σλαβόφωνους πληθυσμούς ήταν σχεδόν διπλάσια από τον εθνικό μέσο όρο. Στη Φλώρινα προσέγγιζαν το 8,13% και στην Πέλλα το 7,5%. Ωστόσο, θα είναι τα υψηλότερα ποσοστά που θα επιτύχει το ΚΚΕ στις συγκεκριμένες περιοχές κατά τον Μεσοπόλεμο (βλ. Άγγελος Γ. Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σελ. 388-91).

¹⁰ Λικβινταρισμός ονομάστηκε στη λενινιστική ορολογία, η άποψη αυτή που στήριζε την εγκατάλειψη της παράνομης δράσης και τη διάλυση της υφιστάμενης κομματικής οργάνωσης.

καθαρού επαναστατικού ρομαντισμού.¹¹ τονίζει ότι ούτε εθνικοεπαναστατικό κίνημα υπήρχε στην Ελληνική Μακεδονία, ούτε θρακική εθνότητα, αλλά αντιθέτως προέκυψε η αθρόα συσσώρευση των ελλήνων προσφύγων στις δύο περιοχές· αποδίδει τις ευθύνες για τη στρεβλή εκτίμηση της πραγματικότητας στους αντιπροσώπους του κόμματος -ένας εκ των οποίων ήταν και ο ίδιος- στην κρίσιμη Ζ' Συνδιάσκεψη της ΒΚΟ, γιατί δεν παρουσίασαν με ρεαλισμό τις συνθήκες στην περιοχή· αλλά και στο ΚΚΒ, γιατί ζητούσε επίμονα από τα υπόλοιπα βαλκανικά ΚΚ, να συνεισφέρουν στην κατάκτηση των Μακεδόνων προσφύγων, πράγμα που αποτελούσε αποκλειστικά δική του υπόθεση· προσθέτει μάλιστα ότι *«το ΚΚΕ κινδύνευσε από κοινωνικοεπαναστατικό κόμμα του προλεταριάτου να παρουσιασθεί ως οργάνωση εθνικοεπαναστατική, συνεργαζόμενη με τους βερχοβιστές»*.¹²

Κατά τον Πουλιόπουλο, ο απολογισμός της πολιτικής του κόμματος στο εθνικό, ήταν θλιβερός: Καμία προσφορά στη βουλγαρική υπόθεση, καμία θετική δράση για την πραγματική υπεράσπιση των πολιτιστικών ελευθεριών των μειονοτήτων της χώρας, καμία ορθή διεθνιστική διαπαιδαγώγηση των εργατικών μαζών· επίσης, ανακοπή του ρεύματος συμπάθειας προς το κόμμα, ειδικά στους πρόσφυγες της Μακεδονίας και της Θράκης, δίνοντας στην μπουρζουαζία τεράστια όπλα να το χτυπήσει και υποβοηθώντας την οργάνωση φασιστικών ομάδων. Ο Πουλιόπουλος εκτιμά ότι δεν ήταν το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης η αιτία των διώξεων, αλλά αν δεν είχε υιοθετηθεί, ούτε αυτές θα είχαν ξεσπάσει τόσο νωρίς, ούτε θα είχαν πάρει τόση έκταση· και ότι συνακόλουθα, προκάλεσε μεγάλες δυσχέρειες στη συνδικαλιστική δράση των συντρόφων του και υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους λόγους της διαρροής των εργατικών σωματείων της περιοχής· και τέλος, ότι απείλησε στα στρατοδικεία την τέλεια εξουθένωση του κύρους του ΚΚΕ, η οποία αποτράπηκε όχι τόσο λόγω της στάσης των κατηγορουμένων, όσο από τα κενά και τις φαιδρότητες του κατηγορητηρίου.¹³

Ο Πουλιόπουλος συμπεραίνει ότι η παραπάνω πολιτική δεν πρόκειται απλά για ένα μικρό σφάλμα, αλλά για μια σειρά από βαρύτατα λάθη, στα

¹¹ Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 2 1926, Επιστολή Π. Πουλιόπουλου προς ΚΕ/ΚΚΕ, 10.9.1926, σελ. 1-2 και Ριζοσπάστης, 5 Φεβρουαρίου 1927.

¹² Βλ. ο.π., σελ. 3.

¹³ Βλ. ο.π., σελ. 4.

οποία υπέπεσε από τις αντίστοιχες εισηγήσεις των στελεχών της καθοδήγησης. Συντασσόμενος ουσιαστικά με τις αντίστοιχο πλαίσιο που έχει μπει από τον Στάλιν και την ΚΔ¹⁴ προτείνει την αντικατάσταση του αποτυχημένου συνθήματος, από αυτό του *δικαιώματος της πλήρους αυτοδιάθεσης των καταπιεζομένων εθνοτήτων μέχρι και του αποχωρισμού των, εάν και όπου οι ίδιες εκφράσουν μια τέτοια θέληση*. Τονίζει ότι η χρεοκοπία της πολιτικής που εισηγήθηκε ο ίδιος και ο Μάξιμος, επιβάλει την αποχή τους από τις διοικητικές θέσεις και την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος. Και κλείνει με την εκτίμηση ότι οι απόψεις των Κορδάτου και Αποστολίδη δικαιώθηκαν στην πράξη, αν και «δεν χωρεί αμφιβολία ότι η εντελώς αστήρικτη θεωρία τους περί προπαρασκευής ήταν ένα μέσο για να αποφύγουν την άμεση σύγκρουση με το τεράστιο κύρος της Διεθνούς, προς τον αντιπρόσωπο της οποίας ωστόσο διαφωνούσαν ριζικά παραδεχόμενοι ως βασικώς εσφαλμένα τα συνθήματα που πρότεινε αυτός και οι εισηγητές».¹⁵

Οι σχέσεις του Πουλιόπουλου με την κομματική γραφειοκρατία επιδεινώνονται, καθώς σε μια σειρά επιστολών του αναπτύσσει πτυχές της πολιτικής και ιδεολογικής απαξίας του κόμματος¹⁶ και παρά τη συνεχή άρνησή του να συμμετάσχει στα ψηφοδέλτια των εθνικών εκλογών, η ΚΕ δεν αποσύρει την υποψηφιότητά του, ενώ προειδοποιεί την Οργάνωση της Αθήνας, για καταστατικά μέτρα, σε περίπτωση που συνεχίσει το διάλογο εκτός του καθορισμένου από αυτήν πλαισίου.¹⁷ Το κλίμα οξύνεται, καθώς γύρω από τον Πουλιόπουλο αρχίζουν και συσπειρώνονται αρκετά μέλη, ιδίως από την παραδοσιακά μαχητική οργάνωση του Πειραιά. Η *λικβινταριστική* φράξια, όπως την αποκαλούν οι αντίπαλοί της, χωρίς να

¹⁴ Βλ. παραπάνω, σελ. 79-80 και 97.

¹⁵ Βλ. *Επιστολή Π. Πουλιόπουλου προς ΚΕ/ΚΚΕ, ο.π., σελ. 5.*

¹⁶ Η ηγεσία αποφασίζει να δημοσιεύσει μέρος των επιστολών στο *Ριζοσπάστη* στις 27 και 28 Ιανουαρίου του 1927. Δε δημοσιεύει ποτέ τη συμπληρωματική έκθεση δράσης του Πουλιόπουλου προς το Συνέδριο, που εμπεριείχε τις πολιτικές και οργανωτικές απόψεις του, αλλά γράμματα που αφορούσαν κυρίως στο πρόβλημα υγείας που αντιμετώπιζε. Κι αυτά όμως παρουσιάζονται παραποιημένα, όπως καταγγέλλει ο ίδιος στο *Ριζοσπάστη*, στις 29 Ιανουαρίου. Στα *Επίσημα Κείμενα* του ΚΚΕ (1965) δημοσιεύονται όλες οι σχετικές με τον Πουλιόπουλο ανακοινώσεις και αποφάσεις της ΚΕ, όχι όμως και οι εκθέσεις-επιστολές του, με την επισήμανση ότι αυτές θα περιληφθούν σε μελλοντική ειδική συλλογή...

¹⁷ Βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος δεύτερος 1925-1928, ο.π., σελ. 163-65.*

έχει ταυτιστεί ακόμα με τον τροτσκισμό, υποστηρίζει την ανάγκη να γίνουν γνωστά τα ντοκουμέντα του, απορρίπτει το σύνθημα της αριστερής δημοκρατίας και υποστηρίζει την αναδιοργάνωση και εκκαθάριση του κόμματος ως αποτελεσματικότερο μέσο για να ξεπεραστεί η κρίση του. Η απάντηση της ΚΕ στις 17 Δεκεμβρίου, σ' ένα μνημείο στρεψοδικίας, είναι να θέσει εκτός κόμματος τον Πουλιόπουλο, μέχρι να επιληφθεί οριστικά για το ζήτημα το συνέδριο.¹⁸

Στις αρχές του 1927 ξεκίνησε στις στήλες του Ριζοσπάστη ο δημόσιος διάλογος, ενόψει του τρίτου συνεδρίου. Συμμετείχαν πολλά στελέχη του κόμματος και η πολιτική επιχειρηματολογία της νέας πλειοψηφίας των Κουτβήδων αναπτύχθηκε μεθοδικά πάνω στο «λικβινταρισμό» του Πουλιόπουλου και όχι στα μείζονα προβλήματα του κόμματος. Το εθνικό ζήτημα αποτέλεσε κεντρικό σημείο αντιπαράθεσης. Κι εκεί σε γενικές γραμμές, επαναλήφθηκαν από αρκετούς οι παραφωνίες του προηγούμενου εσωκομματικού διαλόγου: χυδαίες προσωπικές επιθέσεις, απουσία αυτοκριτικής και συγκεκριμένων προτάσεων, εκτεταμένη χρήση της δογματικής ξύλινης γλώσσας, που κυριάρχησε τα επόμενα χρόνια στην εσωκομματική ζωή. Ωστόσο, αρκετά στελέχη αντιμετώπισαν θετικά και δημιουργικά αυτή τη διαδικασία. Τα απλά μέλη βέβαια, ήταν για άλλη μια φορά απόντα...

Ο Πουλιόπουλος επέλεξε να στείλει τη συμπληρωματική έκθεση δράσης, που δεν είχε δημοσιοποιηθεί, κάνοντας έκκληση να επανέλθει στα πράγματα η *μειονοψηφία* του τρίτου εκτάκτου συνεδρίου και ζητώντας να αναθεωρηθεί η πολιτική επί του εθνικού στα σημεία που αποδείχτηκε εσφαλμένη.¹⁹ Ο Κορδάτος, δικαιωμένος από την αυτοκριτική του Πουλιόπουλου, επέρριψε στη ΒΚΟ την κύρια ευθύνη για την ανεδαφική εκτίμηση της κατάστασης το 1924, λόγω της ανυπαρξίας στην Ελλάδα συμπαγών μειονοτήτων, που επιθυμούσαν να αποτελέσουν ξεχωριστό κράτος. Επικαλέστηκε μάλιστα την τοποθέτηση του Στάλιν το Μάιο του 1925 για το Γιουγκοσλαβικό, όταν ο ηγέτης του ΚΚΣΕ ξεκαθάρισε ότι το

¹⁸ Παρουσιάζοντας αποσπασματικά και διαστρεβλώνοντας θέσεις του Πουλιόπουλου, η ΚΕ καταλήγει να τον χαρακτηρίσει οπαδό των αντιλήψεων του Κορδάτου και του Αποστολίδη, προσάτη του Αρχείου Μαρξισμού και αναστηλωτή των απόψεων των Γεωργιάδη-Δημητράτου (βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 168-72). Βέβαια, η απόφαση δε σήμαινε διαγραφή του Πουλιόπουλου, αφού γι' αυτό είχε αρμοδιότητα μόνο το σώμα των συνέδρων.

¹⁹ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 5 και 7 Φεβρουαρίου 1927.

δικαίωμα της αυτοδιάθεσης δε συνεπάγεται υποχρεωτικά την ανεξαρτησία, πόσο μάλλον όταν οι μειονότητες δεν εκδηλώνουν αυτή τη βούληση.²⁰ Στη συνέχεια, αντιμετώπισε ως υποβολιμαία την απόδοση σε αυτόν της θεωρίας της προπαγανδής, αφού οι ενδοισμοί του αφορούσαν κυρίως άλλα θέματα, και όχι τόσο το ζήτημα της ετοιμότητας του κόμματος να εφαρμόσει το σύνθημα.

Από την άλλη πλευρά, ο Μάξιμος επέμεινε στον αφορισμό του Κορδάτου και της θεωρίας της προπαγανδής και χαρακτήρισε ορθότερες τις σχετικές αποφάσεις του τελευταίου συνεδρίου.²¹ Ο Α. Κίμος αναλώθηκε στο να απαντήσει, λέξη προς λέξη, στις θέσεις του Πουλιόπουλου και του Κορδάτου, σε μια ιδιαίτερα μακροσκελή επιστολή που δημοσιεύτηκε από τις 26 Φεβρουαρίου έως τις 3 Μαρτίου. Το κείμενο του Κίμου ήταν αντιπροσωπευτικό δείγμα του πως αντιλαμβάνονταν η πλειοψηφία τον εσωκομματικό διάλογο, καθώς με την αποσπασματική χρήση ρήσεων των διεθνών αγκιτόρων, αποσκοπούσε στην ακύρωση της διαφορετικότητας και όχι στην ανάδειξη μιας αποτελεσματικής στρατηγικής· η πρόταση του Κίμου ήταν να πάψει να βρίσκεται το σύνθημα στο κέντρο της κομματικής δράσης, χωρίς όμως να αποσυρθεί, αλλά να μετατραπεί σε σύνθημα ζύμωσης, σε συνδυασμό με τον αγώνα εναντίον της καταπίεσης των μειονοτήτων. Απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτά, ήταν η υποδειγματική εξάλειψη όλων των τάσεων, που υπονόμευαν την «μπολσεβίκικη» πολιτική του κόμματος στο εθνικό.²²

Ενδεικτικό στοιχείο της σύγχυσης που είχε καταλάβει τα στελέχη του ΚΚΕ ήταν οι διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης του Μακεδονικού. Ο Γ. Σιάντος το αντιλαμβάνονταν ως ζήτημα τακτικής, αφού μόνο ο ταξικός προλεταριακός αγώνας μπορούσε να είναι ζήτημα αρχής για ένα κομμουνιστικό κόμμα. Επισήμανε μάλιστα, ότι το ΚΚΕ όφειλε να ρυθμίσει την πολιτική του ανάλογα με την ύπαρξη στη χώρα μειονοτικού κινήματος και κατά τρόπο ανταποκρινόμενο στο δικό του αντικειμενικό σκοπό.²³ Στον αντίποδα, ο Νικολινάκος, παρουσίασε το εθνικό ως αδιαπραγμάτευτο ζήτημα αρχής, και τις μειονότητες ως τον τρίτο επαναστατικό παράγοντα,

²⁰ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 18 Φεβρουαρίου 1927 και για τη θέση του Στάλιν βλ. *Ριζοσπάστης*, 27 Μαΐου 1925 και παραπάνω σελ. 79-80.

²¹ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 6 Φεβρουαρίου 1927.

²² Βλ. *Ριζοσπάστης*, 3 Μαρτίου 1927.

²³ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 13 Μαρτίου 1927.

του οποίου η συμμαχία με το προλεταριάτο πρέπει να εξασφαλίζεται από το κόμμα, με την υιοθέτηση του αγώνα και των συνθημάτων του· αντιθέτως ενέταξε αυτά τα συνθήματα στα πλαίσια της στρατηγικής, και τόνισε ότι λανσάρονται όταν οι συνθήκες το επιβάλλουν, ενώ μπορούν και να μεταβληθούν. Με το σκεπτικό αυτό, χαρακτήρισε πολιτικά άνανδρη την πλειοψηφία της διοίκησης, η οποία μολονότι διακήρυσσε στους εσωκομματικούς αμφισβητίες ότι το επίμαχο σύνθημα αποτελούσε υπόθεση αρχής, το προπαγάνδιζε κατά το δοκούν, με αποκορύφωμα την απόσυρσή του στις εκλογές.²⁴

Η παρέμβαση του Χ. Βάτη στον παραπάνω θεωρητικό προβληματισμό προσέγγιζε αυτήν του Νικολινάκου.²⁵ Επιπλέον, προσέθετε μια αρκετά ενδιαφέρουσα πρόταση για την αναθεώρηση της επαναστατικής στρατηγικής της ΒΚΟ, που βασιζόταν σε τρία αδιάσιστα στοιχεία των νέων συνθηκών στη Μακεδονία: στον εποικισμό και τη συνακόλουθη ριζική αλλαγή της εθνολογικής σύνθεσης της, στη μετατόπιση του επαναστατικού κέντρου της Βαλκανικής και τη νέα κατεύθυνση του μακεδονικού αυτονομιστικού κινήματος· στη συνέχεια, αφού ανέδειξε ως κορυφαίο ζητούμενο για τη σταθεροποίηση και ισχυροποίηση του καπιταλισμού στη χώρα, τον πολιτικό έλεγχο των προσφύγων, επισήμανε την αναγκαιότητα προσέλκυσης τους από το ΚΚΕ· αναγκαιότητα που γινόταν ακόμα πιο επιτακτική εξαιτίας της μετατόπισης του επαναστατικού κέντρου από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα, μετά τη μεγάλη ήττα των κομμουνιστών, και την επικράτηση της αντίδρασης στη βόρεια γείτονα. Ο Βάτης συμπέραине, ότι έπρεπε να υπαχθεί η στρατηγική της ΒΚΟ στους σκοπούς του ΚΚΕ και να αναπροσαρμοστεί, με πρωταρχικό σκοπό την προσέλκυση των προσφύγων. Μόνο που παρά τις καλές προθέσεις και τη διεισδυτική ματιά του, δεν υπολόγισε τις πραγματικές προθέσεις της νέας ηγετικής ομάδας. Ξεκινώντας από το συνέδριο και για το επόμενο διάστημα, οποιαδήποτε άποψη δεν προερχόταν από αυτήν, ακυρωνόταν εκ των προτέρων, ως αντιδραστική.

²⁴ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 17 Μαρτίου 1927.

²⁵ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 24-26 Μαρτίου 1927.

6.3. Η συνεχιζόμενη διγλωσσία του κόμματος

α. Το 3^ο συνέδριο του ΚΚΕ και η συγκρότηση της αντιπολίτευσης

Το 3^ο συνέδριο του ΚΚΕ (Μάρτιος 1927) αναλώθηκε στην πάλη κατά του «λικβινταριστών»,²⁶ καταδικάζοντας συλλήβδην τις θέσεις τους. Χαρακτηριστική η περίπτωση του αντιπρόσωπου της ΚΔ Ρέμελε, ο οποίος ενεπλάκη στην εσωκομματική διαμάχη, φυσικά αντιμαχόμενος τους συμπαθούντες της ρωσικής αντιπολίτευσης· μολονότι ο γερμανός κομμουνιστής απέσυρε ουσιαστικά το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης, τυπικά το υποστήριξε για λόγους εσωτερικού γοήτρου της κομματικής γραφειοκρατίας.²⁷ Το Μακεδονικό εξελίχθηκε σε πεδίο επίδειξης κομματικού πατριωτισμού και λενινιστικής καθαρότητας για τη σεχταριστική σταλινική πτέρυγα. Από τη στιγμή που ο Πουλιόπουλος και άλλοι σύντροφοί του έθεταν θέμα άμεσης απόσυρσης του συνθήματος, η νέα ηγετική ομάδα έδρασε όπως και σε άλλες περιπτώσεις· απέρριψε τις θέσεις τους, τις ποινικοποίησε και στήριξε άκριτα και δογματικά τις ακριβώς αντίθετες θέσεις. Η διαφορετικότητα λειτούργησε πολωτικά, το ΚΚΕ έμπαινε για τα καλά στην εποχή της μονολιθικότητας. Στη συνέχεια, οι μέχρι πρόσφατα θιασώτες της *αριστερής μπουρζουαδικής δημοκρατίας*, θα χαρακτηρίσουν *αντιδραστικό μικροαστισμό* τις προτάσεις της αντιπολίτευσης.²⁸

Έτσι, σύμφωνα με τις αποφάσεις του συνεδρίου, οι απόψεις Πουλιόπουλου χαρακτηρίστηκαν εσφαλμένες, όπως και η παρασιώπηση του συνθήματος κατά τις τελευταίες κοινοβουλευτικές εκλογές, αλλά και η ανάδειξή του στο επίκεντρο της κομματικής δράσης. Επίσης, επισημάνθηκε η άγνοια του κόμματος γύρω από την εθνική καταπίεση στην Ελλάδα και η ανυπαρξία συγκεκριμένων προτάσεων για την αντιμετώπισή της. Όμως, παρά την άγνοια της κατάστασης, το σύνθημα παρέμενε άθικτο: «*Παρ' όλο*

²⁶ Πληροφορίες για το τρίτο συνέδριο διαθέτουμε από τις δημοσιευμένες αποφάσεις του και από τις μαρτυρίες λίγων συνέδρων. Το μοναδικό ντοκουμέντο που τέθηκε για συζήτηση ήταν για το λικβινταρισμό, δε δημοσιεύτηκαν ούτε οι εκθέσεις δράσης της ΚΕ του Πουλιόπουλου, ούτε τα πρακτικά της συνδιάσκεψης παραγόντων, ενώ το συνέδριο δεν ασχολήθηκε με κορυφαία θέματα όπως για παράδειγμα η κρίση στο ΚΚΣΕ και την Κομιντέρν.

²⁷ Βλ. Π. Πουλιόπουλος, *Άρθρα, θέσεις και πολεμικές*, ο.π., σελ. 77-8 και 123.

²⁸ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 348-354.

ότι δε διατρέχουμε τώρα άμεσο επαναστατική περίοδο, το σύνθημα «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία κλπ.» πρέπει να παραμένει εν ισχύει. Η μεταβολή της άμέσου επαναστατικής περιόδου σε περίοδο κοπιώδους προετοιμασίας για την επανάσταση επιδρά πάνω στη γραμμή του Κόμματος επί του εθνικού ως εξής: Στην τρέχουσα περίοδο το ΚΚΕ οφείλει να θέσει σε πρώτη γραμμή όχι την άμεσο πάλη για το παραπάνω σύνθημα, αλλά τη συγκεκριμένη πάλη εναντίον όλων των μέτρων και των μορφών της εθνικής καταπίεσως (φόροι, αγροτικό, γλώσσα, εθνικισμός κ.λ.π.). Η πάλη πρέπει να διεξάγεται με τον τύπο, με την εντός και εκτός της βουλής δράση του Κόμματος. Κοντά σ' αυτό το Κόμμα οφείλει να προπαγανδίζει το σύνθημα «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη». Το πλαίσιο αυτό παρουσιάστηκε σαν το καλύτερο μέσο για την πάλη εναντίον των ιμπεριαλιστικών τάσεων της Σερβίας και της Βουλγαρίας.²⁹

Ο Κορδάτος αποτέλεσε το εξιλαστήριο θύμα της εσωκομματικής διαπάλης για το Μακεδονικό, αφού διαγράφηκε λόγω της δημοσίευσης των σχετικών απόψεών του στη φιλοτροτσκιστική γαλλική εφημερίδα *Revolution Proletariane*.³⁰ Αντιθέτως, δεν ασκήθηκε κανένα πειθαρχικό μέτρο κατά του Πουλιόπουλου, λόγω της επίπλαστης και απολιτικής συναίνεσης, που επιβλήθηκε στις υπόλοιπες επιλογές του συνεδρίου, και που προέκυψε από την ευαίσθητη ισορροπία ανάμεσα στην αυτοαποκαλούμενη *λενινιστική* πτέρυγα και τους *κεντριστές*.³¹ Ενώ, ανάλογη τύχη είχε και ο Αποστολίδης, ο οποίος απλώς κλήθηκε να πειθαρχήσει στο κόμμα και να μην εκφράζει αιρετικές απόψεις.³² Τελικά, το συνέδριο δεν έδωσε καμία προοπτική ανασυγκρότησης και ενδυνάμωσης του κόμματος, αντιθέτως αδέξιοι χειρισμοί επιδείνωσαν τη θέση του, ειδικά

²⁹ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 208-9.

³⁰ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 250. Για το κείμενο του Κορδάτου στο γαλλικό έντυπο βλ. *Ριζοσπάστης*, 25 Φεβρουαρίου 1927.

³¹ Η λενινιστική πτέρυγα, με κύριους εκφραστές τους Χαϊτά, Ευτυχιάδη, Ζαχαριάδη, Θεό και Σιάντο, συσπείρωνε το σύνολο των Κούτβηδων. Η φράξια αυτή, κατά κύριο λόγο, υποστήριζε όλες τις απόψεις της σταλινικής πλέον Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς, ενώ στα εσωτερικά είχε ένα καιροσκοπικό προσανατολισμό, με αντιπροσωπευτικότερο δείγμα γραφής το σύνθημα της αριστερής δημοκρατίας. Η κεντριστική τάση, εκφραζόμενη από τους Μάξιμο - Χαίνογλου - Σκλάβο, επιδίωκε να παίξει συμφιλιωτικό ρόλο ανάμεσα στις άλλες ομάδες και αρνούταν να ψηφίσει μέτρα κατά του Πουλιόπουλου, μολονότι δεν είχαν ταυτόσημες απόψεις.

³² Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 249 και 252.

στο συνδικαλιστικό χώρο.

Την ίδια στιγμή στο Κοινοβούλιο, μια επερώτηση για τα σοβαρά επεισόδια που συνόδεψαν τις κινητοποιήσεις των καπνεργατών της Θεσσαλονίκης, ανακίνησε τις παλαιότερες κατηγορίες κατά του ΚΚΕ για τη μακεδονική πολιτική του. Η συζήτηση σημαδεύτηκε από ανακρίβειες, ύβρεις και πατριωτικές κορόνες, αποδεικνύοντας περίτρανα το πώς αντιλαμβάνονταν οι παραδοσιακές πολιτικές δυνάμεις το νέο «κίνδυνο κατά του καθεστώτος». Από την άλλη πλευρά, έκδηλη ήταν η αμηχανία του κομμουνιστών βουλευτών κι η αδυναμία τους να στηρίξουν πειστικά την πολιτική τους.

Την αρχή έκανε ο φιλοβασιλικός βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος Κρανιωτάκης, ο οποίος για να τεκμηριώσει τα λεγόμενά του, παρουσίασε μια «απόρρητη» επιστολή της Εκτελεστικής Επιτροπής της Βαλκανικής Ομοσπονδίας προς το ΚΚΕ, με ημερομηνία 7 Νοεμβρίου 1926. Σε αυτή, γινόταν λόγος για εξοπλισμό, οργάνωση προπαγάνδας-αντικατασκοπίας και οικονομική ενίσχυση από τη σοβιετική πρεσβεία, με σκοπό την προώθηση της ανεξαρτησίας της Μακεδονίας.³³ Ο Μάξιμος στήριξε ότι η επιστολή ήταν πλαστή, κάτι που έκανε αργότερα και η ίδια η γραμματεία της ΒΚΟ, με ανακοίνωσή της στο Ριζοσπάστη.³⁴ Ωστόσο, αυτό που έμενε ήταν οι γνωστές κατηγορίες περί πρακτόρων και η πρόταση να τεθεί το ΚΚΕ εκτός νόμου, όπως για παράδειγμα είχε συμβεί στη Σερβία, όπου είχε ψηφιστεί ο νόμος *«περί της αμύνης της δημόσιας ασφαλείας και της κρατικής τάξεως»*.³⁵

Ο Μάξιμος βρισκόταν σε απολογητική θέση και δεν προσανατόλισε την κουβέντα στα πραγματικά μειονοτικά ζητήματα, αναδεικνύοντας, σε τελική ανάλυση, την ανυπαρξία συγκεκριμένης θέσης του ΚΚΕ. Αντιθέτως, προσπάθησε να επεξηγήσει το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης, το οποίο απέδωσε στη στήριξη του αγώνα των Βουλγάρων εργατών και αγροτών εναντίον της κυβέρνησης Τσαγκώφ και μόνο για την περίοδο του 1924. Είπε χαρακτηριστικά: *«Συνεπώς το ζήτημα μόνο απ' αυτής της πλευράς τίθεται, μόνον από της απόψεως του κατά πόσον θα ήτο δυνατόν να αφαιρεθή η βάση από την αντίδρασιν εκείνην την Τσαγκωφικήν, να*

³³ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, 1927 ΑΑΒ, Συνεδρίασις 44, 21 Μαρτίου, σελ. 17.

³⁴ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 7 Μαΐου 1927.

³⁵ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, ο.π., σελ. 18-9.

ανατραπή εκείνο το καθεστώς, ίνα απελευθερωθή η πλειονοψηφία του αγροεργατικού λαού της Βουλγαρίας».³⁶ Η μακεδονική πολιτική δεν τέθηκε ως ζήτημα αρχής, στη διεθνιστική λογική της υπεράσπισης του δικαιώματος των Μακεδόνων για αυτοδιάθεση, αλλά ως τακτική επιλογή, που αποσκοπούσε μόνο στην πτώση του Τσαγκώφ. Πραγματικά αλλοπρόσαλλη η τοποθέτηση της κοινοβουλευτικής ομάδας, με δεδομένες και τις αποφάσεις του τρίτου συνεδρίου. Από την άλλη πλευρά, οι αστοί βουλευτές συνέχισαν την πολεμική τους είτε με τις συνηθισμένες πατριωτικές κορώνες (*Δεν είσθε έλληνες εσείς, Λαμβάνετε οδηγίας από τη Μόσχα, Ο Γλύξμπουργ ήτο πατριώτης, συ δεν είσαι* κτλ.), είτε με απειλές ποινικής διώξεως κι αυστηρής τιμωρίας των κομμουνιστών.³⁷

Μετά τη θυελλώδη συνεδρίαση της Βουλής, δεν υπήρχε κάποια ιδιαίτερη εξέλιξη, πέρα από τις κλιμακούμενες επιθέσεις του αστικού τύπου. Ωστόσο, η κριτική της ομάδας Πουλιόπουλου συνεχίστηκε σε όλα τα επίπεδα και κορυφώθηκε με την κυκλοφορία, τον Ιούνιο, της μπροσούρας *Νέο Ξεκίνημα*, που σηματοδότησε την επίσημη συγκρότηση της αντιπολίτευσης.³⁸ Η αντιπολίτευση, πέρα από την προγραμματική διαφοροποίηση της σε οργανωτικά και πολιτικά θέματα, εντόπιζε σοβαρά λάθη στην απόφαση του Γ' τακτικού συνεδρίου για το Μακεδονικό, που στεφόταν κατά του σερβικού και βουλγαρικού εθνικισμού, και όχι κατά του ελληνικού· αλλά και στην κοινοβουλευτική παρουσία του ΚΚΕ, τόσο στην περίπτωση της επερώτησης, που αναφέραμε παραπάνω, όσο και στην περίπτωση της συζήτησης για τις ελληνοσερβικές συμβάσεις, όπου το κόμμα δεν άδραξε την ευκαιρία να προβάλλει τη θέση του. Τέλος, τόνισε ότι ήταν αδύνατη η μακεδονική ανεξαρτησία, στα πλαίσια του αστικού καθεστώτος. Η κίνηση αυτή ενεργοποίησε τ' ανακλαστικά της κομματικής

³⁶ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, 1927 ΑΑΒ, Συνεδρίασις 48, 28 Μαρτίου 1927, σελ. 77.

³⁷ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, ο.π., Συνεδρίασις 51, 31 Μαρτίου 1927, ομιλίες Α. Σαχτούρη (Φιλελεύθεροι), Γ. Μόδη (Λαϊκό κόμμα), Χ. Στεργιόπουλου (Φιλελεύθεροι) σελ. 116-7, και Χ. Βοζίκη (Λαϊκό Κόμμα) σελ. 118-9.

³⁸ Το *Νέο Ξεκίνημα* περιείχε ένα γράμμα του Πουλιόπουλου προς το Πολιτικό Γραφείο του κόμματος και ένα των Πουλιόπουλου-Γιατσόπουλου προς τα μέλη του ΚΚΕ(βλ. *Σπάρτακος, Αριστερή Αντιπολίτευση του ΚΚΕ, Κείμενα 1928*, Αθήνα 1982, σελ. I-VIII). Και τα δύο δημοσιεύτηκαν στο *Ριζοσπάστη* στις 29 Ιουλίου 1927. Στο γράμμα προς τα μέλη του ΚΚΕ, εμπεριέχεται αυτούσια το κείμενο της δήλωσης Πουλιόπουλου προς το συνέδριο (29 Μαρτίου) που αφορά στο Μακεδονικό.

διοίκησης, η οποία και την καταδίκασε αμέσως, εμμένοντας ακόμα σκληρότερα στις θέσεις της. Το αποτέλεσμα ήταν να προβληθεί το σύνθημα της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας, συνοδευόμενο από καταγγελίες για καταπίεση της *εθνικής μειονότητας* στη Δυτική Μακεδονία,³⁹ ενώ οι αντιλήψεις της αντιπολίτευσης χαρακτηρίστηκαν «λουξεμπουργική παρέκκλιση», αποσιωπώντας προφανώς ότι ο πρώτος που προέβη σε αυτού του είδους την «παρέκκλιση», ήταν ο ίδιος ο Στάλιν.⁴⁰ Το Πολιτικό Γραφείο απαίτησε για τελευταία φορά από τους δύο τέως γραμματείς του κόμματος, να πειθαρχήσουν εμπράκτως στις αποφάσεις του, ταυτίζοντάς τους με τους Κορδάτο και Αποστολίδη.⁴¹ Η «λύση» θα ερχόταν με την οριστική διαγραφή τους στις 25 Σεπτεμβρίου.⁴²

Η απόφαση του ΠΓ πάρθηκε με οριακή πλειοψηφία, καθώς οι Μάξιμος- Σκλάβος- Χαϊνογλου διαφώνησαν και παραιτήθηκαν την επομένη. Κυκλοφόρησαν μάλιστα την προσούρα με το χαρακτηριστικό τίτλο *«Γιατί παραιτηθήκαμε από το Πολιτικό Γραφείο»*, όπου ανέπτυσαν τις διαφωνίες τους κυρίως με την πλειοψηφία. Όσον αφορά στο Μακεδονικό, κατηγόρησαν τη διοίκηση για αντιμαρξιστική αντίληψη του ζητήματος και για μη υποστήριξη των καθημερινών διεκδικήσεων των εθνικών μειονοτήτων, λόγω της μονοδιάστατης εμμονής στο σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης. Ωστόσο, διαφώνησαν με την πρόταση του Πουλιόπουλου για αναθεώρηση του συνθήματος, γιατί *«με την πρώτη μεταβολή στις σχέσεις των τάξεων και στο εσωτερικό των εθνικοεπαναστατικών οργανώσεων η πολιτική αυτή είναι πιθανόν να αποκτήσει όλη της την αξία»*.⁴³

β. Το νέο κύμα διώξεων

Κι ενώ οι διαγραφές του Τρότσκι και των υπολοίπων των αντιπολιτευόμενων συντάρασαν το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, σηματοδοτώντας την ηγεμονική επικράτηση του σταλινισμού, στην Ελλάδα

³⁹ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 6 Ιουλίου 1927.

⁴⁰ Βλ. «Απόφαση της ΚΕ της ΟΚΝΕ», *Ριζοσπάστης*, 29 Ιουλίου 1927.

⁴¹ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 420-33.

⁴² Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 437-8.

⁴³ Βλ. Σ. Μάξιμος, Κ. Σκλάβος, Τ. Χαϊνογλου, *Γιατί παραιτηθήκαμε από το Πολιτικό Γραφείο, (ανοικτή επιστολή στα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος και στην Εκτελεστική Επιτροπή της Διεθνούς)*, Αθήνα 1927, σελ. 12.

η περιρρέουσα ατμόσφαιρα θύμιζε αρκετά τις αρχές του 1925· κοινωνική δυσαρέσκεια, εργατικές κινητοποιήσεις και αντικομουνιστική υστερία από τον τύπο και τις κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις, με πρωτοστάτες τους βασιλόφρονες.⁴⁴ Σε αυτό συνεπικουρούσε και η πολιτική αστάθεια, λόγω της ανυπαρξίας απόλυτης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, η οποία είχε οδηγήσει στο σχηματισμό «Οικουμενικής» Κυβέρνησης Φιλελευθέρων-Βασιλικών.⁴⁵ Το αποτέλεσμα ήταν ένα συντονισμένο και γενικευμένο κύμα διώξεων εναντίον των στελεχών του ΚΚΕ, με ενορχηστρωτή το βασιλικό υπουργό Δικαιοσύνης Τουρκοβασίλη. Η επίθεση αυτή έβρισκε το κόμμα διασπασμένο, καθώς στην αντιπολίτευση είχαν πλέον ενσωματωθεί και οι κεντριστές.⁴⁶

Η αρχή έγινε στο Κοινοβούλιο, μετά από αίτηση του Εισαγγελέα Εφετών για άδεια διώξεως των βουλευτών του Ενιαίου Μετώπου με την κατηγορία της συνωμοσίας για εσχάτη προδοσία. Το θέμα εξετάστηκε πρώτα στην κοινοβουλευτική επιτροπή δικαιοσύνης. Η Βουλή, δεν μπορούσε να μπει στην ουσία της έρευνας, καθώς αυτό ήταν δικαιοδοσία της δικαστικής αρχής. Αντίθετα, καθήκον της ήταν να εξετάσει κατά πόσον η αίτηση άδειας διώξεως υπέκρυπτε διάθεση της εκτελεστικής εξουσίας να περιορίσει την ανεξαρτησία των βουλευτών, διώκοντάς τους για τα φρονήματά τους και μόνο. Η επιτροπή αποφάσισε να προτείνει στην Ολομέλεια τη χορήγηση της ζητούμενης άδειας διώξεως, με τη σχετική πλειοψηφία των 9-7, αφού δύο βουλευτές αρνήθηκαν να ψηφίσουν.⁴⁷

Την ίδια στιγμή, συλλαμβάνονταν σε όλη τη χώρα και με την ίδια κατηγορία δεκάδες μέλη του ΚΚΕ, ανεξαρτήτως σε ποια τάση ανήκαν.⁴⁸ Η ηγεσία του κόμματος εγκατέλειψε προς στιγμήν το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης (το οποίο, χωρίς να το κατονομάζει, το χαρακτήρισε

⁴⁴ Το ΚΚΕ καταγγελλόταν ως αντεθνική δύναμη κι ενδεικτικό είναι ότι είχε αποκλειστεί από την επιτροπή εξωτερικών υποθέσεων του Κοινοβουλίου (βλ. *Ριζοσπάστης*, 29 Νοεμβρίου 1927).

⁴⁵ Μετά την αποχώρηση του Λαϊκού Κόμματος του Τσαλδάρη τον Αύγουστο του 1927, σχηματίστηκε η κυβέρνηση «Ευρέος Συνασπισμού», με τη συμμετοχή των υπολοίπων μεγάλων αστικών κομμάτων.

⁴⁶ Στις 4 Νοέμβρη οι αντιπολιτευόμενοι και οι κεντριστές εμφανίστηκαν με κοινές θέσεις σαν «Ενωμένη Αντιπολίτευση» (βλ. Δ. Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί Αγώνες στην Ελλάδα*, 1927-31, ο.π, σελ. 60). Το Γενάρη του '28, κυκλοφόρησε ως επίσημο όργανο της αντιπολίτευσης το περιοδικό *Σπάρτακος*.

⁴⁷ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, 1927-8, 1^η Περίοδος, 2^ο Τμήμα, Συνεδριάσεις 19, 12 Δεκεμβρίου 1927, σελ. 350-1.

⁴⁸ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 8-12 Δεκεμβρίου 1927.

απόφαση τακτικής του εκτάκτου συνεδρίου), αποδεχόμενη ουσιαστικά τις θέσεις της αντιπολίτευσης: προτάσσοντας το δικαίωμα των εθνοτήτων στην αυτοδιάθεση, μέχρις αποχωρισμού και προσθέτοντας ότι ο μακεδονικός λαός θα αποκτήσει την πραγματική του ελευθερία, μόνο στα πλαίσια του σοσιαλιστικού καθεστώτος.⁴⁹ Δύο μέρες αργότερα, έσπευσε να διευκρινίσει και να ανασκευάσει σκέλος των θέσεων της που αφορούσαν στο σύνθημα, παίρνοντας ξεκάθαρη θέση υπέρ του. Ωστόσο, και αυτή τη φορά η λενινιστική ηγεσία ακολούθησε μια «λουξεμπουργική» προσέγγιση δηλώνοντας ότι: «αγωνιζόμαστε υπέρ της «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας... και υπέρ της ενώσεως της σοβιετικής Ελληνικής Δημοκρατίας, με τη Μακεδονική, με τη Βουλγαρική και τη Σερβική που προϋποτίθενται». Ταυτόχρονα η αντιπολίτευση, μ' επιστολή του Πουλιόπουλου στο Ριζοσπάστη στις 13 Δεκέμβρη, δήλωνε ότι θα υπερασπιζόταν στα δικαστήρια την αυτοδιάθεση του μακεδονικού λαού μέχρι και του αποχωρισμού, ενωμένη με την κομματική πλειοψηφία.⁵⁰

Στην Ολομέλεια της Βουλής (12 Δεκεμβρίου), οι εισηγητές της μειοψηφίας της κοινοβουλευτικής επιτροπής Δ. Μπαμπάκος και Γ. Βαρβούτης απέδειξαν ότι το κατηγορητήριο ήταν εντελώς αβάσιμο· οι φιλελεύθεροι βουλευτές ενέταξαν το όλο ζήτημα στην αρχή της σοβιετοποίησης της Βαλκανικής, που βρισκόταν στο κομμουνιστικό πρόγραμμα και ήταν γνωστή στην ελληνική πολιτεία, και ανέπτυξαν έναν ουσιώδη προβληματισμό για την πολιτική διάσταση της δίωξης: *«Ή είναι ο κομμουνισμός, ως ιδέα και ως πρόγραμμα πολιτικόν, κάτι τι ευρισκόμενον έξω των κείμενων νόμων, οπότε θα ηδύνατο να συζητηθή η παρεμπόδις της αναπτύξεως των γνώμων αυτού και η διάλυσις του κομμουνιστικού κόμματος, ή δεν είναι κάτι τι εκτός των νόμων, οπότε δεν δύναται η πολιτεία, αντιφάσκουσα προς εαυτήν, συλλαμβάνουσα ιδέας τινάς σποράδην εκ του όλου προγράμματος, το οποίον κατ' αρχήν θεωρεί ανεκτόν και ελευθέρως αναπτυσσόμενον, να θεωρή τας ιδέας ταύτας ως αδίκημα ποινικώς κολάσιμον, οιανδήποτε αντίθεσιν και αν έχη προς τας ιδέας αυτάς, οιανδήποτε δυσφορίαν δικαιολογημένην και αν οι ιδέαι αυτάι προκαλούσιν»*· επίσης, τόνισαν ότι για να στοιχειοθετηθεί το αδίκημα της συνωμοσίας απαιτείται η ύπαρξη των μέσων εκείνων, τα οποία είναι ικανά

⁴⁹ Βλ.: Ριζοσπάστης, 11 Δεκεμβρίου 1927.

⁵⁰ Βλ. Σπάρτακος, ο.π., τευχ. 1, σελ. 18.

για την περάτωση του σκοπού της. Και στην προκειμένη περίπτωση δεν προέκυψε κάποιο αδιάσειστο στοιχείο.⁵¹ Σε αντίστοιχο πλαίσιο κυμάνθηκαν οι ομιλίες όλων των φιλελεύθερων βουλευτών, οι οποίοι χαρακτήρισαν τη δίωξη πολιτική. Επιπλέον, επισήμαναν στους φιλοβασιλικούς ομολόγους τους ότι θα ήταν περισσότερο έντιμο να φέρουν νομοσχέδιο, που θα έθετε το ΚΚΕ εκτός νόμου, εφ' όσον αποτελούσαν κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια, από το να ζητούν τη δίωξη των βουλευτών του, που εν τέλει θα αντικαθιστούνταν άμεσα από άλλους ομοϊδεάτες τους.⁵²

Για το Ενιαίο Μέτωπο, πρώτος έλαβε το λόγο ο Μάξιμος. Αξίζει να σημειωθεί ότι με την εξαίρεση του Θέου, οι βουλευτές του κόμματος είχαν αποστασιοποιηθεί από την ηγεσία και οι περισσότεροι είχαν ενταχθεί στην αντιπολίτευση. Είχε μόλις προηγηθεί η κοινή συνεδρίαση της ΚΕ και της Κοινοβουλευτικής Ομάδας, όπου ο Χαϊτάς εισηγήθηκε να στηρίξουν οι βουλευτές το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης κι ας ήταν χρεοκοπημένο, ενώ η διοίκηση απαίτησε πειθαρχία.⁵³ Όμως, ο Μάξιμος και οι αντιπολιτευόμενοι σύντροφοί του, δεν τήρησαν τη σκληρή κομματική γραμμή της αναγωγής του παραπάνω συνθήματος σε ζήτημα αρχής· τόνισε ότι απόφαση του εκτάκτου συνεδρίου μιλούσε για αυτοδιάθεση και όχι για αυτονομία και δεν ήταν *separitiste*, δηλαδή αποσχιστική, αλλά ενωτική· επίσης, επισήμανε ότι το κόμμα του δεν μπορούσε και δεν ήταν διατεθειμένο, να επιβάλλει την ανεξαρτησία στους πληθυσμούς της Μακεδονίας, εφ' όσον αυτοί δεν το επιθυμούσαν· παρέθεσε μάλιστα και τη γνωστή για την περίπτωση ρήση του Λένιν, ότι «*το δικαίωμα των συζύγων για το διαζύγιο, δε σημαίνει και αυτό το ίδιο το διαζύγιο*»· ενώ άφησε ανοικτό το ενδεχόμενο να ζητηθεί δημοψήφισμα για την τύχη της περιοχής.

Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου κατέβαλε φιλότιμες προσπάθειες να βγάλει τους κομμουνιστές συναδέλφους του από τη δυσμενή θέση που βρίσκονταν. Ξεκινώντας από το παράδειγμα του Κορδάτου, που πολεμήθηκε από τους παλιούς συντρόφους του για τη στάση στο Μακεδονικό, τόνισε ότι ανάλογη ήταν η περίπτωση του Μάξιμου και άλλων βουλευτών του Μετώπου. Μάλιστα τους επαίνεσε γιατί παρ' όλες τις

⁵¹ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, σελ. 353-6.

⁵² Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, σελ. 359.

⁵³ Βλ. Κ. Καστρίτης, *ο.π.*, τόμος έ, σελ. 236-7.

διαφωνίες τους με τη διοίκηση του ΚΚΕ, το υπερασπίστηκαν με ηρωισμό και αυτοθυσία. Ο Μάξιμος απάντησε ότι υπεράσπιζε τη γραμμή του κόμματός του και ότι δε σκόπευε να συζητήσει στη βουλή τα εσωτερικά του, που εντέλει ήταν διαφωνίες σε «*ζητήματα τακτικής*».⁵⁴ Οι υπόλοιποι αντιπολιτευόμενοι κομμουνιστές βουλευτές ακολούθησαν τη γραμμή Μάξιμου.⁵⁵ Το ίδιο επιχείρησε να κάνει και ο Θέος, προβάλλοντας ως προϋπόθεση για την ανεξαρτησία της Μακεδονίας την προλεταριακή επανάσταση και τη Βαλκανική Ομοσπονδία.⁵⁶ Ωστόσο, η διαφορά του από τους λικβινταριστές συντρόφους του ήταν ότι επέδειξε μια ανοίκεια για έναν «πειθαρχημένο λενινιστή» λιποψυχία, αφού απευθυνόμενος στον Τουρκοβασίλη είπε: «*Ωμιλήσατε δια προκηρύξεις, αλλά μήπως υπάρχουν τα ονόματα Θέος ή Μάξιμος εις καμμίαν προκήρυξιν;*».⁵⁷

Τελικά, η Βουλή αποφάσισε την παραπομπή των Κυριακόπουλου, Κωνσταντινίδη, Σινώκα, Βεντούρα, Θέου, Σολάν, Σταυρίδη, Παπανικολάου και Χαϊνογλου. Οι τρεις πρώτοι προφυλακίστηκαν και απολύθηκαν μετά από τρεις μήνες, ενώ για τους υπόλοιπους το Συμβούλιο Εφετών εξέδωσε απαλλακτικό βούλευμα.⁵⁸ Μόνο για το Μάξιμο δε χορηγήθηκε άδεια διώξεως, γιατί δε συγκεντρώθηκε ο απαιτούμενος αριθμός ψήφων.⁵⁹ Ταυτόχρονα, δεκάδες μέλη του κόμματος διώκονταν για τον ίδιο λόγο,⁶⁰ ενώ το καθεστώς προετοιμαζόταν για το επόμενο στάδιο της επίθεσής του, που θα ερχόταν με το *Ιδιώνυμο*. Όμως, η νέα διοίκηση δεν έδειχνε να πτοείται από αυτές τις εξελίξεις. Στο αμέσως επόμενο διάστημα η επίσημη θέση της για το Μακεδονικό θα σκληρύνει, αφού θα συνεχίσει να

⁵⁴ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, σελ. 367-9.

⁵⁵ Μάλιστα οι Κυριακόπουλος και Βεντούρα μίλησαν για κρατική τρομοκρατία έναντι της μειονότητας στη Δυτική Μακεδονία, αλλά και των Εβραίων της Θεσσαλονίκης (βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, Συνεδρίασις 23, 16 Δεκεμβρίου, σελ. 467 και 470).

⁵⁶ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, σελ. 460.

⁵⁷ Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, σελ. 459. Στα παγκαλικά στρατοδικεία κανείς δεν αποστασιοποιήθηκε από τις κομματικές θέσεις κατ' αυτόν τον τρόπο.

⁵⁸ Βλ. Ε. Σταυρίδης, *ο.π.*, σελ. 446-7.

⁵⁹ *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, ο.π.*, σελ. 477.

⁶⁰ Μόνο στις 5 Ιανουαρίου 1928 εκδόθηκαν 72 εντάλματα σύλληψης και στις 21 Ιανουαρίου, 22 νέα εντάλματα. Στις φυλακές Συγγρού βρέθηκαν εκτός των άλλων οι Γιατσόπουλος, Αποστόλου, Μοναστηριώτης, Μάγγος, Ντούβας, Βερβέρης, Δρίβας, Ευαγγελόπουλος, Πικρός, Κωνόπουλος, Μαντζουράτος, Πετρόπουλος, Φράπας, Πυλιώτης, Ακριβόπουλος, Νικολαΐδης, Ρεμπάκος, Νίκολης, Φουλτσάκος, Ζερμπίνης, Φίτσος κ.α. (βλ. *Ριζοσπάστης*, 6 και 22 Ιανουαρίου 1928).

χρησιμοποιείται κυρίως για λόγους εσωτερικών εντυπώσεων και για επίδειξη πυγμής στην αντιπαράθεσή της με τους λικβινταριστές. Ο ρόλος της Διεθνούς θα είναι και αυτή τη φορά καθοριστικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΑΝΤΙΦΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΤΑΛΙΝΙΚΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ, 1928-1936

7.1 Επάνοδος στη σκληρή γραμμή

Οι τοποθετήσεις των αντιπολιτευόμενων κομμουνιστών βουλευτών κατά τη συζήτηση για την άρση της ασυλίας τους, δεν έγιναν δεκτές με ενθουσιασμό από την ηγεσία του κόμματος, η οποία διαπίστωσε παρεκκλίσεις από τις βασικές αρχές του. Συγκεκριμένα, τα πυρά του ΠΓ συγκέντρωσε ο Μάξιμος, γιατί δεν στράφηκε κατά των «*συνόρων της Ελληνικής μπουρζουαζίας, εναντίον της κρατικής της ακεραιότητας, εναντίον του ζυγού της και της κρατικής της υπόστασης*»¹· επίσης, γιατί έθεσε τη σοβιετική βαλκανική ομοσπονδία, ως προϋπόθεση για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου μακεδονικού κράτους.¹ Ανάλογη ήταν και η πολεμική που αναπτύχθηκε από τις στήλες του Ριζοσπάστη, καθώς οι λικβινταριστές καταγγέλλονταν, γιατί «*την ανεξαρτησία και την ενότητα της Μακεδονίας την αφήνουν μετά την ευτυχή ημέρα της σοβιετοποίησης των Βαλκανίων*».² Μόνο που το ίδιο το ΠΓ εντέλει υποστήριζε τη θέση που μόλις καταδίκασε ως κεντριστική παρέκκλιση: «*Η απελευθέρωση του Μακεδονικού λαού είναι αδύνατος χωρίς την ανατροπή της καπιταλιστικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια στη συγκεκριμένη μεταπολεμική περίοδο, χωρίς την εγκαθίδρυση των εργατοαγροτικών Δημοκρατιών στα Βαλκανικά κράτη της εξουσίας των εργαζομένων μαζών... Η Ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία, η απελευθέρωση του Μακεδονικού λαού είναι δυνατή μόνο μέσα στα πλαίσια της Βαλκανικής Σοβιετικής Ομοσπονδίας*».³ Σχιζοειδής ή

¹ Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, Φάκελος 8 1928, Απόφαση του Πολιτικού Γραφείου επί της πολιτικής του Κόμματος στο Μακεδονικό της 8ης Ιανουαρίου 1928, σελ.1-2.

² Βλ. V., «Ψευδολογίες και αποκαλύψεις», Ριζοσπάστης, 31 Ιανουαρίου 1928.

³ Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, ο.π., σελ. 3.

υποκριτική, η στάση της ηγεσίας ερμηνεύεται μόνο στα πλαίσια του εσωκομματικού πολέμου χαρακωμάτων.

Στις εκλογές του Αυγούστου του 1928, το ΚΚΕ καταποντίστηκε λαμβάνοντας μόλις 14.325 ψήφους με ποσοστό 1,41%. Στο φτωχό εκλογικό του πρόγραμμα συμπεριέλαβε το σύνθημα της «Ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης», μαζί με το αόριστο αίτημα για «*κατάπαυση της καταπίεσης των εθνικών μειονοτήτων*».⁴ Την ίδια περίοδο διεξαγόταν το 6^ο Συνέδριο της σταλινικής πλέον Κομμουνιστικής Διεθνούς, το οποίο διαπίστωσε ότι ο καπιταλισμός έμπαινε –«με τα δύο πόδια» κατά τον Μολότωφ- στην τρίτη του περίοδο, περίοδο κρίσης και κατάρρευσης και ότι μέσα σε αυτήν την άμεση επαναστατική κατάσταση, κύρια προτεραιότητα των ΚΚ ήταν η υπαγωγή των ιδιαιτέρων τοπικών συμφερόντων του κινήματος στα γενικότερα και μόνιμα συμφέροντά του, δηλαδή στα συμφέροντα της ΕΣΣΔ και του ΚΚΣΕ. Άλλη «κορυφαία» διαπίστωση ήταν ότι η αστική τάξη κατέφευγε είτε στη μέθοδο του φασισμού, είτε στη συμμαχία της με τη σοσιαλδημοκρατία· επιβλήθηκε έτσι η γραμμή του σοσιαλφασισμού, καθώς η σοσιαλδημοκρατία ταυτίστηκε με το φασισμό.⁵ Η ανιστόρητη, σεχταριστική πολιτική της Κομιντέρν θα αποτύχει παταγωδώς, για να εγκαταλειφθεί στο 7^ο Συνέδριο της (1935), όταν υπό τη σκιά του ναζισμού αποφασίστηκε η πολιτική του Λαϊκού Μετώπου.

Το Δεκέμβριο διεξήχθη το 4^ο Συνέδριο του ΚΚΕ, απαλλαγμένο από την παρουσία αντιφρονούντων. Η νέα ηγετική ομάδα επέλεξε μια βερμαλιστική σκλήρυνση των θέσεων της, ακολουθώντας το πλαίσιο που έμπαινε από την Κομιντέρν, αλλά και προφανώς ως επίδειξη επαναστατικότητας απέναντι στους «*αντεπαναστάτες, νεομενσεβίκους λικβινταριστές*». Το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης εμφανίστηκε επανειλημμένα στα κείμενα-αποφάσεις του συνεδρίου,⁶ σε βαθμό μάλιστα που οι θέσεις για τα άμεσα καθήκοντα του κόμματος κατέληγαν ως εξής:

⁴ Βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος δεύτερος 1925-1928*, ο.π., σελ. 544.

⁵ Βλ. Α. Ελεφάντης, *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης*, ο.π., σελ. 88-93.

⁶ Χαρακτηριστική η περίπτωση του Μανιφέστου του Συνεδρίου, όπου αφιερώνεται μία παράγραφος για τις «καταπιεζόμενες εθνότητες Μακεδονίας και Θράκης». Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 564).

*«Γενικά συνθήματα προπαγάνδας και ζύμωσης στην όλη πολιτική δράση κατά του «ορθόδοξου» βενιζελισμού, της φιλελευθέρας και μοναρχικής μπουρζουαζίας στα επίπεδα της εσωτερικής και εξωτερικής διαβαλκανικής πολιτικής είναι: Κυβέρνηση των εργατών και αγροτών της Ελλάδος. Ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη. Βαλκανική σοβιετική ομοσπονδία».*⁷

Το 1929, στο πνεύμα των αποφάσεων του 6^{ου} Συνεδρίου της ΚΔ, επανήλθε το Μακεδονικό στην ημερήσια διάταξη της ΒΚΟ. Σ' ένα μακροσκελές ψήφισμα επισημαινόταν εκτός των άλλων ότι: *«Το εθνικό επαναστατικό κίνημα των Βαλκανίων παραμένει μία από τις κύριες πηγές του γενικού επαναστατικού κινήματος. Τα κομμουνιστικά κόμματα των Βαλκανίων υποστηρίζουν το δικαίωμα της αυτοδιαθέσεως των καταπιεζόμενων εθνών και τη μετατροπή τους σε ανεξάρτητα κράτη. Παράλληλα, προβάλλουν το σύνθημα μιας βαλκανικής ομοσπονδίας ως συμμαχίας των Εργατικών και Αγροτικών Δημοκρατιών όλων των βαλκανικών χωρών, συμπεριλαμβανομένων των υποδουλωμένων περιοχών. Όσον αφορά τη Μακεδονία, η οποία είναι κατατμημένη μεταξύ της Γιουγκοσλαβίας, της Ελλάδος και της Βουλγαρίας, τα κομμουνιστικά κόμματα προβάλλουν το σύνθημα μιας «ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας».* Καλούνταν τα ΚΚ της περιοχής να συντονίσουν τον αγώνα τους για την υλοποίηση αυτού του σκοπού, εισάγοντας μάλιστα τη θεωρία του ανταρτοπόλεμου στο πλαίσιο του εθνικοαπαλευθерωτικού αγώνα.⁸ Πάντως, η επιρροή της ΒΚΟ, είχε ήδη αρχίσει να ατονεί, για να τερματιστεί η λειτουργία της το 1931. Η Κομιντέρν είχε πλέον τον απόλυτο λόγο στα βαλκανικά ζητήματα.⁹

Η Εκτελεστική Επιτροπή της ΚΔ δεν είχε μείνει ικανοποιημένη από το σύνολο των αποφάσεων του 4^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ. Για το λόγο αυτό, το προεδρείο της υπέβαλε υποδείξεις στο Πολιτικό Γραφείο του κόμματος,¹⁰ οι οποίες απασχόλησαν και εντέλει υιοθετήθηκαν από τη Β' Ολομέλεια της ΚΕ

⁷ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 586.

⁸ Βλ. Ε. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 122-25. Το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης προβάλλεται και από την προκήρυξη της ΒΚΟ, που δημοσιεύτηκε στο *Ριζοσπάστη* της 1^{ης} Μαΐου 1929.

⁹ Βλ. Ε. Μπάρκερ, *ο.π.*, σελ. 130.

¹⁰ Το νέο ΠΓ γραφείο αποτελούσαν από τους Α. Χαϊτά, Κ. Ευτυχιάδη, Γ. Σιάντο, Κ.Θέο, Δ. Πυλιώτη, Δ. Παπαρρήγα και Γ. Καραγιάννη. Γραμματέας εκλέχτηκε ο Χαϊτάς.

(10-15 Ιούνη 1929).¹¹ Στο σχέδιο- οδηγίες του ΠΓ για την ανάλυση των αποφάσεων του συνεδρίου τονιζόταν, εκτός των άλλων, ότι το σύνθημα της ανεξάρτητης Μακεδονίας «δεν είναι «σύνθημα γενικής προπαγάνδας ζύμωσης» όπως λέγεται στην απόφαση του Συνεδρίου, αλλά είναι επίσης σύνθημα της πιο εντατικής πάλης για την υπεράσπιση των συμφερόντων των εργαζόμενων Μακεδόνων όσο και των εργαζόμενων μαζών της Ελλάδος» και ότι, μόνο η εργατοαγροτική κυβέρνηση είναι ικανή να το πραγματοποιήσει.¹² Ανάλογες ήταν και οι εκτιμήσεις της Ολομέλειας της ΚΕ.

Κι ενώ το ΚΚΕ όξυνε φραστικά τους τόνους για το Μακεδονικό,¹³ η νεοεκλεγείσα βενιζελική κυβέρνηση ψήφιζε το πιο σκληρό μέτρο της κοινοβουλευτικής μεσοπολεμικής δημοκρατίας εναντίον του κομμουνισμού.¹⁴ Το νόμο 4228 για την «υπεράσπιση του κοινωνικού καθεστώτος», το περιβόητο *Ιδιώνυμο*, που προέβλεπε ποινή φυλάκισης από έξι μήνες έως πέντε χρόνια και εκτοπισμό μέχρι δύο χρόνια, για όποιον: «επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμού ...Με τας αυτάς ποινάς τιμωρείται όστις εν περιπτώσει απεργιών ή λόκ- άουτ προκαλεί ταραχάς ή συγκεντρώσεις. Σωματεία ή ενώσεις επιδιώκουσαι τους εν άρθρ. 1 σκοπούς διαλύονται δια δικαστικής αποφάσεως». Επίσης, αυστηρές ποινές προβλέπονταν για τους στρατιώτες, τους δημόσιους υπαλλήλους και για

¹¹ Βλ. Το ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα, τόμος τρίτος 1929-1933*, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Αθήνα 1966, σελ. 34 και 40-44.

¹² Βλ. Αρχείο ΚΚΕ, *φάκελος 12 1929, Σχέδιο- οδηγίες του ΠΓ για την ανάλυση των αποφάσεων του ΙΥ Συνεδρίου του Κόμματος (Μ.8/Β/25 Απριλίου 1929, Α.23 Μαΐου 1929)*, σελ. 3. **Παράρτημα XV.**

¹³ Ενδεικτική η προκήρυξη του ΠΓ του ΚΚΕ της 23^{ης} Ιουνίου και το εκλογικό του πρόγραμμα για τις δημοτικές εκλογές του Ιουλίου. Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.* σελ. 82-7 και 89-91 αντίστοιχα.

¹⁴ Σύμφωνα με το Δελτίο της Εργατικής Βοήθειας μέχρι το 1928 το εργατικό κίνημα είχε υποστεί 4368 συλλήψεις, 330 καταδίκες, 481 εξορισμούς, 22 φόνους, 427 τραυματισμούς, 817 βιασμούς, ενώ 136 στρατιώτες στάλθηκαν στον πειθαρχικό ουλαμό στο Καλπάκι (βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 609). Ενώ σύμφωνα με την ίδια πηγή από τον Ιούλιο του 1929 που εφαρμόστηκε το *Ιδιώνυμο*, ως τις 31 Δεκεμβρίου του 1932, έγιναν 12.000 συλλήψεις αγωνιστών, 2203 καταδίκες σε σύνολο 1936 χρόνια φυλακή και 785 χρόνια εξορία. Στάλθηκαν στο Καλπάκι 120 φαντάροι. Δολοφονήθηκαν 8 εργάτες και αγρότες, καταδικάσθηκαν σε θάνατο κι εκτελέστηκαν 3, ενώ βασανίστηκαν 107. Οι τραυματίες από τις δυνάμεις καταστολής ανήλθαν στους 1355 (βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 640).

τους εκδότες των εφημερίδων και δημοσιογράφους που «εμφορούνται ή προπαγανδίζουν ανατρεπτικές ιδέες κατά του κρατούντος καθεστώτος».¹⁵

Ο νόμος αυτός προκάλεσε την έντονη αλλά και μη συντονισμένη αντίδραση του προοδευτικού φιλελεύθερου κόσμου και της αριστεράς. Το ΚΚΕ, εγκλωβισμένο στη γραμμή του σοσιαλφασισμού, αρνήθηκε να συνεργαστεί με άλλες δυνάμεις για την προάσπιση των δημοκρατικών ελευθεριών. Τα μέτρα έγιναν δραστικότερα, καθώς δύο χρόνια αργότερα ψηφίστηκε διάταξη, που αφορούσε στη δίωξη ατόμων που θα είχαν την πρόθεση να διαπράξουν το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας, χωρίς όμως να το έχουν διαπράξει.¹⁶ Στην προκειμένη περίπτωση είναι σαφές πως ο απώτερος στόχος ήταν να πληγούν τόσο οι αντικαθεστωτικές μοναρχικές κινήσεις, όσο κυρίως το ΚΚΕ, με αφορμή τη μακεδονική πολιτική του.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες συνεχίστηκε η αντιφατική εθνική πολιτική του ΚΚΕ. Η 3^η Ολομέλεια της ΚΕ (28-31 Γενάρη 1930), αποφάνθηκε ότι το εθνικό ζήτημα, όντας κυρίως διαβαλκανικό ζήτημα, δεν έπαιζε σοβαρό ρόλο στην Ελλάδα, λόγω του μικρού σχετικά ποσοστού των καταπιεζόμενων εθνοτήτων.¹⁷ Λίγο αργότερα ο Πουλιόπουλος, που είχε αναλάβει την υπεράσπιση της Καπνεργατικής Ομοσπονδίας Ελλάδας και του Εργατικού Κέντρου Θεσσαλονίκης, στη δίκη για τη διάλυσή τους δέχτηκε τα συνήθη πυρά από τη διοίκηση του κόμματος, γιατί αρνήθηκε κατά την αγόρευσή του ότι το ΚΚΕ επιδίωκε την αυτονόμηση της Μακεδονίας και της Θράκης.¹⁸ Την ίδια στιγμή το ΚΚΕ, παρά την εκκαθάριση των αντιπολιτευόμενων, αντιμετώπιζε τη σοβαρότερη κρίση της ιστορίας του, που επονομάστηκε από την κομματική βιβλιογραφία «πάλη χωρίς αρχές». Η κρίση αυτή, με σαφή πολιτικά χαρακτηριστικά σε αντίθεση με τον απαξιωτικό προσδιορισμό που της δόθηκε, θα τερματιστεί με την επέμβαση της Διεθνούς, το Νοέμβριο του 1931.

¹⁵ Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974*, ο.π., σελ. 352-6.

¹⁶ Όπως παρατηρεί ο Ν. Αλιβιζάτος, επρόκειτο για σαφή παρέκκλιση του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου, καθώς ο ποινικός νόμος τιμωρεί το τετελεσμένο έγκλημα ή, το πολύ πολύ, την αρχή της εκτέλεσής του με τη μορφή της απόπειρας, όταν πρόκειται για έγκλημα ιδιαίτερης σοβαρότητας. Βλ. Ν. Αλιβιζάτος, ο.π., σελ. 357-8.

¹⁷ Βλ. Το ΚΚΕ, ο.π., σελ. 171.

¹⁸ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 21 και 22 Μαΐου 1930.

7.2 Η επέμβαση της Διεθνούς και οι άμεσες συνέπειες

Η νικηφόρα «πάλη κατά του λικβινταρισμού» δεν έφερε το ΚΚΕ σε μία σαφή και συντεταγμένη πορεία, ούτε άμβλυne τις λανθάνουσες διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της ηγετικής ομάδας. Κι αυτό γιατί οι ασαφείς και άστοχες εκτιμήσεις της Κομιντέρν, γίνονταν αντιληπτές με διαφορετικό τρόπο από τους κρατούντες του κόμματος. Η παγκόσμια κρίση και η νέα φάση επαναστατικής ανόδου, η απειλή του πολέμου, ο χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας και η θέση της στο παγκόσμιο σύστημα, η γραμμή του σοσιαλφασισμού, η αριστεροποίηση των μαζών κ.α., ήταν μερικά από τα ζητήματα που έμπαιναν από τα πάνω, χωρίς προηγούμενη συστηματική μελέτη της ελληνικής πραγματικότητας. Το αποτέλεσμα ήταν η συγκρότηση δύο νέων ρευμάτων στο εσωτερικό της υποτιθέμενης ομοιογενούς λενινιστικής τάσης, με σαφή και αντικρουόμενο πολιτικό προσανατολισμό: από τη μία, το ρεύμα των Χαϊτά, Ευτυχιάδη, Κολοζώφ, το οποίο παραμένοντας πιστό στις παλαιότερες θέσεις για αριστερή δημοκρατία, κατέτασσε την Ελλάδα στις μισοαποικιακές χώρες, όπου η επανάσταση θα είχε αστικοδημοκρατικό χαρακτήρα, κάτι που φυσικά προϋπέθετε ακύρωση της πανφασιστικής γραμμής της Κομιντέρν και συμμαχία με τα αστικά στρώματα και τη σοσιαλδημοκρατία.¹⁹ από την άλλη, το ρεύμα των συνδικαλιστών Σιάντου, Θεού, Παπαρήγα, Ασίκη, Πυλιώτη, το οποίο είχε αναλάβει τη διοίκηση του κόμματος μετά τη σύλληψη των Χαϊτά- Ευτυχιάδη (Σεπτέμβρης 1930), και θεωρούσε ότι η επανάσταση στη χώρα θα ήταν προλεταριακή, πλειοδοτώντας στο σύνθημα της γενικής απεργίας. Όμως και αυτό προϋπέθετε ακύρωση της γραμμής του σοσιαλφασισμού, καθώς θα γινόταν εφικτό μόνο με ευρύτερες πολιτικές συμμαχίες στο χώρο της εργατικής τάξης.²⁰

Η αδιέξοδη στρατηγική της Κομιντέρν, είχε προκαλέσει ανάλογα φαινόμενα στα περισσότερα ευρωπαϊκά ΚΚ. Σε όλες τις περιπτώσεις η αντίδραση της Διεθνούς ήταν κοινή: επέμβαση στο εσωτερικό των

¹⁹ Ο Στίνας υποστηρίζει ότι η φράξια Χαϊτά κράτησε γενικά μια πολύ χλιαρή και αμφιταλαντευόμενη στάση κι ότι ήταν η Περιφερειακή Κεντρική και Δυτικής Μακεδονίας αυτή που συγκρούστηκε με την ομάδα Σιάντου, και κατ' επέκταση με τη γραμμή της Διεθνούς. Βλ. Στίνας, *ο.π.*, σελ. 146-155.

²⁰ Βλ. Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Δοκίμιο της ιστορίας του ΚΚΕ*, ά τόμος 1918-1949, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1996, σελ. 220-3 και Δ. Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1927-31)*, *ο.π.*, σελ. 208-214.

τμημάτων της, καθαίρεση των «φραξιονιστών» και διορισμός νέας ηγεσίας της απολύτου εμπιστοσύνης της.²¹ Έτσι συνέβη και στην ελληνική περίπτωση, μετά την «Έκκληση της Εκτελεστικής Επιτροπής της Κομμουνιστικής Διεθνούς στα μέλη του ΚΚΕ». Προτεραιότητα του κειμένου της έκκλησης ήταν η υπεράσπιση της γραμμής του σοσιαλφασισμού, και η άμεση εκκαθάριση του κόμματος, με τη δημιουργία μιας ομοιογενούς διοίκησης και σκοπό την *πραχτική και αφοσιωμένη δουλειά για την εφαρμογή των αποφάσεων* της ΕΕ της ΚΔ.²² Στο κείμενο επίσης εντοπίζονταν λάθη στην πολιτική του ΚΚΕ γύρω από το εθνικό: *«Το ΚΚΕ έμεινε μακριά απ' την επαναστατική εθνικοαπελευθερωτική πάλη των λαών που καταπιέζονται απ' τους Έλληνες... δεν αντέδρασε, όπως θα έπρεπε να το κάνει, κατά του κόμματος του σκαιού αντισημιτισμού και του ερεθισμού κατά των άλλων λαών (Τούρκων, Μακεδόνων), δεν ξεσκέπασε το βάθος αυτής της πολιτικής της μπουρζουαζίας... Το Κόμμα οφείλει χωρίς αναβολή να διεξάγει τον αγώνα για το δικαίωμα της ελεύθερης αυτοδιάθεσης των εθνών, φτάνοντας και μέχρις αποχωρισμού, κατά της εθνικής καταπίεσης και του εκδιωγμού των Μακεδόνων και Τούρκων, πρέπει να εξηγήσει, πλατειά και συστηματικά, το πρόγραμμα της ΚΔ στο εθνικό ζήτημα...»*.²³ Τελικά, διορίστηκε νέο ΠΓ με μέσο όρο ηλικίας τα 27 χρόνια, αποτελούμενο από τους Νίκο Ζαχαριάδη (γραμματέας), Γιάννη Ιωαννίδη, Στέλιο Σκλάβαινα, Γιάννη Μιχαηλίδη, Βασίλη Νεφελούδη, Λεωνίδα Στρίγκο και Γιώργο Κωνσταντινίδη (Ασημίδη).

Η 4^η Ολομέλεια της ΚΕ που ακολούθησε (Δεκέμβριος 1931), επικύρωσε τις έξωθεν εκτιμήσεις και αποφάσεις. Το ίδιο συνέβη και στην πλατφόρμα για το εθνικό ζήτημα, όπου στηρίχτηκε το δικαίωμα για την ανεξαρτησία της Μακεδονίας και της Θράκης, χωρίς καμία αναφορά στη βαλκανική ομοσπονδία, ή στην προλεταριακή επανάσταση ως προϋπόθεση για την υλοποίησή του.²⁴ Το ΚΚΕ λοιπόν, έμπαινε σε μια νέα πορεία, όχι τόσο στο πολιτικό σκέλος, όπου συνέχιζε πιστά τη σεχταριστική γραμμή του σοσιαλφασισμού, αλλά πρωτίστως στο οργανωτικό, με την ακύρωση

²¹ Μεταξύ 1928-1932 εκκαθαρίστηκαν με επέμβαση της Κομιντέρν τα ΚΚ Ρουμανίας, Γερμανίας, Αυστρίας, Τσεχοσλοβακίας, Πολωνίας, Γαλλίας, Ισπανίας. Βλ. Α. Ελεφάντης, *ο.π.*, σελ. 119.

²² Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 295 και 300.

²³ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 304.

²⁴ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 326-7.

κάθε έννοιας εσωκομματικής δημοκρατίας και την ανάδειξη μιας δοτής διοίκησης, που αντλούσε την αδιαμφισβήτητη πυγμή της από την εξάρτησή της από το διεθνές κομμουνιστικό κέντρο. Ωστόσο, η επέμβαση της Κομιντέρν εξασφάλιζε το ζητούμενο της μπολσεβικοποίησης, τη *σιδερένια πειθαρχία ανάλογη με την στρατιωτική πειθαρχία* και την ιδεολογικο-πολιτική καθαρότητα του κόμματος, μετά την απομάκρυνση όλων των αντιφρονούντων.

Οι εξελίξεις αυτές αποτέλεσαν την απαρχή της ανασυγκρότησης του μονολιθικού ΚΚΕ, σ' ένα ευνοϊκό γι' αυτό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Η δυσарέσκεια των μαζών, ειδικά των προσφυγικών, εντεινόταν λόγω της οικονομικής κρίσης της περιόδου 1931-2²⁵ και της γενικότερης αποσταθεροποίησης του βενιζελικού καθεστώτος, που δε φάνηκε αντάξιο των προσδοκιών των μικροαστικών στρωμάτων. Κατά το επόμενο διάστημα το ΚΚΕ αυξάνει τις δυνάμεις του²⁶ και στις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1932 καταφέρνει να συγκεντρώσει 58.223 ψήφους (ποσοστό 4,97%) και να εκλέξει 10 βουλευτές. Στις εκλογές αυτές η ΚΕ της Ενωμένης ΕΜΕΟ κάλεσε τους Μακεδόνες να στηρίξουν το Ενιαίο Μέτωπο των Εργατών και Αγροτών, χωρίς όμως κάποιο ιδιαίτερο αντίκρισμα.²⁷

Η νέα διοίκηση του ΚΚΕ συνέχιζε τις διαπιστώσεις ελλείψεων και σφαλμάτων στη μειονοτική πολιτική του κόμματος, εγκαταλείποντας ουσιαστικά το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης.²⁸ Έτσι, η 5^η Ολομέλεια της

²⁵ Το κραχ του 1929 επηρέασε με σχετική καθυστέρηση την ελληνική οικονομία. Ενδεικτικά, το εθνικό εισόδημα από 640 εκατομμύρια το 1929, μειώθηκε στα 330 εκατομμύρια το 1932 (βλ. Α. Ελεφάντης, *ο.π.*, σελ. 153), η δραχμή υποτιμήθηκε κατά 31,2% την ίδια χρονιά (βλ. Μ. Ρηγίνος, *ο.π.*, σελ. 209), ενώ ο αριθμός των ανέργων από 75.000 το 1928, εκτοξεύτηκε στους 237.000 το 1932 (βλ. Άλκης Ρήγος, *Η β' ελληνική δημοκρατία 1924-1935*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992, σελ. 79, σημ. 23).

²⁶ Τα μέλη του ΚΚΕ από 1500 το 1931, τριπλασιάζονται μέσα σε διάστημα δύο ετών. Βλ. Αλέξανδρος Δάγκας, «Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς», στο συλλογικό *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα, Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940, ο.π.*, σελ. 159.

²⁷ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 19 Σεπτεμβρίου 1932. Το Ενιαίο Μέτωπο έλαβε στη Φλώρινα το 5,07% και στην Πέλλα το 5,48, όταν το 1926 είχε 8,13% και 7,51% αντίστοιχα. Βλ. Α. Ελεφάντης, *ο.π.*, σελ. 388.

²⁸ Ο Ζαχαριάδης παραδέχεται στην ιστορική ομιλία-απολογία του στη Ζ' Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Φεβρουάριος 1957), ότι από το 1931 εγκαταλείφθηκε το σύνθημα της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας. Βλ. Πάνος Δημητρίου (επιμέλεια), *Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, τ.1*, Θεμέλιο, Αθήνα 1975, σελ. 88.

ΚΕ (Δεκέμβριος 1932) κατέληξε στο συμπέρασμα ότι: «η πάλη για τα ζητήματα των εθνικών μειονοτήτων πρακτικά δε σημείωσε καμία πρόοδο, παρ' όλο που η πρωτοφανής οικονομική εξαθλίωση των μαζών των εθνικών μειονοτήτων, που ζουν σε συνθήκες μιας πρωτάκουστης τρομοκρατίας και ολόπλευρης καταπίεσης απ' το επίσημο κράτος και τις φασιστικές ορδές των ΕΕΕ,²⁹ ξεσηκώνει επαναστατικά τις μάζες αυτές και δημιουργεί για μας ευνοϊκότερες συνθήκες για μια αποτελεσματική και γόνιμη δουλειά».³⁰ Ανάλογη ήταν και η κριτική του ΠΓ στο ρόλο του Ριζοσπάστη: «Πολύ ελάχιστα και διόλου ικανοποιητικά ο «Ρίζος» συνδέεται με τις μάζες των εθνικών μειονοτήτων, για τις οποίες πολύ ελάχιστα γράφει. Μια απόπειρα που έκανε με μια καμπάνια ανάμεσα στους Μακεδόνες έμεινε ατελείωτη χωρίς και να δοθεί καμιά εξήγηση για τη διακοπή της. Ο «Ρίζος» με μια καλή δουλειά πρέπει το δίκτυο των ανταποκριτών του και να το επεκτείνει και μέσα στις εθνικές μειονότητες δημιουργώντας και εκεί γερές βάσεις».³¹

Η παραπάνω κριτική απέβη γόνιμη, καθώς σταδιακά πλήθηναν οι αναφορές στα μειονοτικά θέματα. Χαρακτηριστική μια εκτενής ανταπόκριση από την περιφέρεια της Φλώρινας και της Καστοριάς, που προσέγγισε διεισδυτικά και τολμηρά τα καθημερινά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Σλαβομακεδόνες από τις αυθαιρεσίες των πολιτικών και στρατιωτικών αρχών και τις επιθέσεις των εθνικιστικών οργανώσεων Παύλος Μελάς και ΕΕΕ,³² στις αφόρητες πιέσεις στο χώρο της εκπαίδευσης³³ και στην αφαίμαξη του εισοδήματός τους από τους

²⁹ Πρόκειται για τη φασιστική οργάνωση *Εθνική Ένωση Ελλάς*, που δραστηριοποιούνταν στη Β. Ελλάδα και είχε πρωτοστατήσει, εκτός των άλλων, στον εμπρησμό της εβραϊκής φτωχογειτονιάς του Κάμπελ στη Θεσσαλονίκη, τον Ιούνιο του 1931.

³⁰ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 484.

³¹ Βλ. Το ΚΚΕ, *ο.π.*, σελ. 499-500.

³² Ο τίτλος των συγκεκριμένων άρθρων ήταν «κάτω η εθνική καταπίεση, η Μακεδονία κάτω από το ζυγό της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας». Βλ. *Ριζοσπάστης*, 22-27 Οκτωβρίου 1933.

³³ Εγκύκλιος του υπουργείου Παιδείας για τη Φλώρινα ανέφερε ότι: «Πρέπει να δραστηριοποιηθούν οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί, εις την εθνικιστικήν, πατριωτικήν και αρτίαν ελληνοηρεπή μόρφωσιν» (βλ. *Ριζοσπάστης*, 23 Οκτωβρίου 1933). Η πλημμελής λειτουργία των δημοτικών σχολείων της περιοχής, όπως και η εμμονή της κεντρικής διοίκησης στη χρησιμοποίηση της «υπερκαθαρεύουσας» στα διδακτικά εγχειρίδια, ήταν οι βασικές όψεις της αναποτελεσματικής εκπαιδευτικής πολιτικής για τους μειονοτικούς πληθυσμούς (βλ. Φίλιππος Κόραμποτ,

τοκογλύφους κ.α. Η προσπάθεια αυτή θα συνεχιστεί το 1934, καθώς ο Ριζοσπάστης θα αποτελέσει τη μοναδική πηγή πληροφόρησης για την αποικιοκρατικού τύπου αντιμετώπιση των σλαβομακεδονικών πληθυσμών.

Το σύνθημα της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης απουσιάζει πλέον από τα επίσημα κείμενα του ΚΚΕ. Η 6^η Ολομέλεια της ΚΕ (Ιανουάριος 1934), έθεσε ως καθήκον του κόμματος την *εθνική αυτοδιάθεση μέχρι αποχωρισμού των καταπιεζομένων Μακεδόνων και Θρακών*,³⁴ ενώ εκτίμησε ότι ο πλέον εγκαταλειμμένος τομέας της κομματικής δουλειάς, ήταν οι εθνικές περιφέρειες. *«Παρά τις ευνοϊκές αντικειμενικές συνθήκες για τη δουλειά μας ανάμεσα στους Μακεδόνες και Θράκες, το Κόμμα δεν έθεσε μπροστά του το καθήκον του δυναμώματος των κομματικών οργανώσεων στις εθνικές περιφέρειες και της ενίσχυσης της συγκρότησης μαζικών εθνικοεπαναστατικών οργανώσεων, για τη φαρδιά εκλαΐκευση των συνθημάτων και της γραμμής του κόμματος πάνω στο εθνικό ζήτημα, τόσο ανάμεσα στις καταπιεζόμενες εθνότητες, όσο και ανάμεσα στις ελληνικές εργαζόμενες μάζες»*.³⁵ Αντίστοιχες ήταν και οι θέσεις που έλαβε το 5^ο Συνέδριο του ΚΚΕ (Μάρτιος 1934), όπου κι εκεί απουσιάζει οποιαδήποτε αναφορά στο σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης.³⁶ Τέλος, η 2^η Ολομέλεια της ΚΕ (Νοέμβριος 1934), προχώρησε σε προγραμματικές εξαγγελίες για τις αγροτικές μειονότητες: *«Κατοχύρωση της γης στους Μακεδόνες, Τούρκους κλπ. που τη δουλεύουν. Κλήρος στους ακτήμονες, επαύξηση του κλήρου στους μικροκληρούχους και καμία έξωση απ' τους κλήρους των. Αποκατάσταση των Μακεδόνων ακτημόνων στα χωριά τους και όχι σε μακρινές περιοχές. Επιστροφή στους Μακεδόνες αγρότες των κατασχεθέντων κτημάτων τους απ' τις επιτροπές ανωμάλων δικαιιοπρασιών του κράτους και απαλλαγή τους από κάθε ιδιαίτερο φόρο και αγγαρεία. Ελευθερίες επαγγελματικής και πνευματικής τους κίνησης. Ελευθερίες στα εθνικά των ήθη και έθιμα (γλώσσα, σχολειά, γιορτές κλπ.). Κατάπαυση κάθε εθνικής καταπίεσής τους»*.³⁷

«Σλαβομακεδόνες και κράτος στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου», στο περιοδικό *Ίστωρ*, τευχ. 10, 1997, σελ. 249-251).

³⁴ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *Επίσημα Κείμενα, τόμος τέταρτος 1934-1940*, Έκδοση του ΚΚΕ (Εσωτερικού), Αθήνα 1974, σελ. 24.

³⁵ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 28

³⁶ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 49.

³⁷ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 125.

Έτσι, χωρίς να προηγηθεί κάποια ανάλυση κι αιτιολόγηση, το ΚΚΕ επιστρέφει στις θέσεις που ανέπτυξε το 1926 και υιοθετεί ουσιαστικά το πλαίσιο που είχε τεθεί από τον Πουλιόπουλο και την αντιπολίτευση. Το γεγονός αυτό δε συνεπάγεται κάποια ρήξη με την Κομιντέρν, ή έστω μια μερική παρέκκλιση από τη γραμμή της. Εξάλλου, μετά την επίσημη αναγνώριση από τη Διεθνή της ύπαρξης μακεδονικού έθνους (Ιανουάριος 1934),³⁸ το ΚΚΕ σπεύδει να εγκαταλείψει το αόριστο «μακεδονικές μάζες» ή «μακεδονικοί πληθυσμοί» και μιλά και αυτό για μακεδονικό έθνος, υιοθετώντας τη λογική των αντικειμενικών κριτηρίων που έμπαινε από τον Στάλιν.³⁹ Η ηγεσία του εξακολουθεί να τηρεί τις αποφάσεις του κομμουνιστικού κέντρου και με δεδομένη την απόλυτη εξάλειψη κάθε διαφορετικής φωνής, δεν υφίσταται πλέον κανένας λόγος να εμμένει σε θέσεις, που στο παρελθόν χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για εσωκομματική

³⁸ Η απόφαση της Κομιντέρν για το Μακεδονικό και την ΕΜΕΟ (Ενωμένη) αναφέρει εκτός των άλλων: «Τα κυρίαρχα έθνη των ιμπεριαλιστικών κρατών, που χώρισαν τη Μακεδονία σε τρία κομμάτια, τεκμηριώνουν την εθνική καταπίεση μέσω της άρνησης της εθνικής ιδιαιτερότητας του μακεδονικού λαού, μέσω της άρνησης ύπαρξης μακεδονικού έθνους. Ο ελληνικός σοβινισμός δηλώνει ότι ο ιθαγενής σλαβικός πληθυσμός του κατακτημένου απ' αυτόν τμήματος της Μακεδονίας αποτελείται από εκσλαβισμένους κατά τη διάρκεια των αιώνων Έλληνες, οι οποίοι πρέπει βίαια «να επιστρέψουν» στον ελληνικό πολιτισμό, απαγορεύοντάς τους να ομιλούν και να διδάσκονται τη μητρική τους γλώσσα. Οι μεγαλοσέρβοι σοβινιστές, επικαλούμενοι την ύπαρξη σερβικών προσμίξεων στη γλώσσα του ντόπιου μακεδονικού πληθυσμού, ανακηρύσσουν αυτό τον πληθυσμό σαν μια από τις «φυλές» του ενιαίου νοτιοσλαβικού έθνους και βίαια τους εκσερβίζουν. Τέλος, ο βουλγαρικός σοβινισμός, χρησιμοποιώντας τη γειτνίαση της μακεδονικής γλώσσας με τη βουλγαρική, ανακηρύσσει τον πληθυσμό βουλγαρικό και έτσι δικαιώνει το κατοχικό καθεστώς στη μακεδονική περιφέρεια του Πετριτσίου και τη ληστρική του πολιτική απέναντι στο σύνολο της Μακεδονίας. Η ΕΜΕΟ (εν.) πρέπει, αναπτύσσοντας αγώνα ενάντια στη διαίρεση και υποδούλωση του μακεδονικού λαού, ενάντια σε κάθε μορφή εθνικής, πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής καταπίεσης, να αποκαλύπτει το πραγματικό νόημα κάθε είδους σοφιστείας που αρνείται το μακεδονικό χαρακτήρα του έθνους και να μην επιτρέπει την εισαγωγή τέτοιων απόψεων μέσα στις γραμμές της». Βλ. Α. Δάγκας-Γ. Λεοντιάδης, ο.π., σελ. 198-204.

³⁹ Βλ. Ριζοσπάστης, 2 και 3 Αυγούστου 1934, όπου έχουμε την πρώτη προσπάθεια να θεμελιωθεί η ύπαρξη μακεδονικού έθνους. Στην Κομμουνιστική Επιθεώρηση (Φλεβάρης 1935, αρ. 3, σελ. 115) δημοσιεύεται «Μελέτη της ΕΜΕΟ Ενωμένης» με τίτλο «η Μακεδονική Εθνότητα». Εκεί τονίζεται ότι: «πρέπει εμείς οι Μακεδόνες να διακηρύξουμε δυνατά, πως δεν είμαστε ούτε Σέρβοι, ούτε Ρωμηοί, ούτε Βούλγαροι, μα ένα αυθυπόστατο μακεδονικό έθνος, που αγωνίζεται για την εθνική του απελευθέρωση και την ένωσή του σε ένα ιδιαίτερο μακεδονικό κράτος». Το κείμενο συνοδεύεται από στοιχεία γεωγραφικά, εθνογραφικά, οικονομικά, πολιτιστικά και ιστορικά που συνηγορούν στο δικαίωμα του μακεδονικού έθνους για ανεξαρτησία. Για τον Στάλιν και τη θεωρία του για το έθνος βλ. Αντώνης Λιάκος, Πώς στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο, ο.π., σελ. 36-40.

κατανάλωση.⁴⁰ Το αμέσως επόμενο διάστημα θα προβεί σε ακόμα εντυπωσιακότερη αναδίπλωση, λόγω της νέας γραμμής για Λαϊκό Μέτωπο κατά του φασισμού.

7. 3. Το Λαϊκό Μέτωπο και οι νέες θέσεις για το Μακεδονικό

Το καλοκαίρι του 1934 εγκαταλείπεται η αδιέξοδη γραμμή του σοσιαλφασισμού, με την ίδια ευκολία με την οποία αποφασίστηκε. Οι αγωνιώδεις εκκλήσεις των ευρωπαίων σοσιαλιστών βρίσκουν αντίκρισμα και υπογράφονται σύμφωνα κοινής δράσης με τα κομμουνιστικά κόμματα στη Γαλλία τον Ιούλιο, στην Ιταλία τον Αύγουστο, στην Ισπανία το Σεπτέμβριο.⁴¹ Το ΚΚΕ αναγκάζεται, έστω και καθυστερημένα, να ζητήσει τη συνεργασία αυτών, που μέχρι πρόσφατα κατήγγειλε ως *πράχτορες του εχθρού (ρεφορμιστές- σοσιαλιστές και αγροτιστές κάθε απόχρωσης)*⁴² και συνυπογράφει στις 5 Οκτωβρίου το «Σύμφωνο κοινής δράσης ενάντια στη στρατιωτικοφασιστική δικτατορία».⁴³ Όμως και σε αυτή την περίπτωση δείχνει να σκισμαχεί, στην αγωνία του να υλοποιήσει μηχανικά τη γραμμή της Κομιντέρν' ο κίνδυνος του φασισμού είναι αμελητέος, καθώς αυτό που προέχει είναι η απόκρουση της επέλασης των μοναρχικών δυνάμεων, ιδίως μετά το αποτυχημένο φιλοβενιζελικό κίνημα της 1^{ης} Μαρτίου του 1935.⁴⁴

⁴⁰ Εξάλλου, ο ίδιος ο Ζαχαριάδης παραδέχεται ότι: «*Το Μακεδονικό ήταν ένα λάθος πολιτικό-σεχταριστικό που έγινε για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας και που κρατήθηκε λανθασμένα περισσότερο... Αυτό μας κόστισε πολιτική απομόνωση*». Βλ. Π. Δημητρίου, *ο.π.*, σελ. 88.

⁴¹ Το Φεβρουάριο του 1933, η Internationale Ouvriere Socialiste ζήτησε συνεργασία με την Κομμουνιστική Διεθνή, αλλά η τελευταία αρνήθηκε κατηγορηματικά. Η ΕΕ της Κομιντέρν με τη 13^η Ολομέλειά της (Δεκέμβριος 1933) συνέχιζε να χαρακτηρίζει τους σοσιαλιστές κοινωνική βάση του φασισμού. Βλ. Α. Ελεφάντης, *ο.π.*, σελ. 226-7 και 230).

⁴² Η επίσημη αυτή θέση εκφέρεται μόλις το Μάρτιο του 1934 στο 5^ο Συνέδριο, όπου επίσης δηλώνεται ότι «*ο ρεφορμισμός παραμένει το κύριο στήριγμα της αστικής δικτατορίας και οδοστρωτήρας του φασισμού*». Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 41 και 44.

⁴³ Εκτός του ΚΚΕ υπέγραψαν αυτό το Σύμφωνο τρία, αμελητέας δυναμικής, κόμματα της εποχής, το Αγροτικό, το Σοσιαλιστικό και το Εργατικό Σοσιαλδημοκρατικό, όπως κι η ΓΣΕΕ, η Ενωτική ΓΣΕΕ και τα Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα. Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 87-92.

⁴⁴ Η εκτίμηση του ΚΚΕ γι' αυτό το κίνημα ήταν ότι αποσκοπούσε στην εγκαθίδρυση μιας φασιστικής δικτατορίας, λειτουργώντας για λογαριασμό της Ιταλίας. Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 161.

Το Μέτωπο, χωρίς τις προοδευτικές και ριζοσπαστικές δυνάμεις του φιλελεύθερου χώρου, είναι χωρίς σοβαρό αντίκρισμα.

Η 3^η Ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΕ (Απρίλιος 1935) καλείται να καθορίσει τη θέση του κόμματος, μετά τα γεγονότα του Μαρτίου. Παρουσιάζει το πρόγραμμα του αντιφασιστικού μετώπου, το οποίο περιέχει μια μεγάλη έκπληξη: η διακήρυξη για το δικαίωμα των εθνικών μειονοτήτων μέχρις αποχωρισμού, έχει αντικατασταθεί από το «*πλήρης εθνική και πολιτική ισοτιμία σ' όλες τις εθνικές μειονότητες που ζουν στην Ελλάδα*».⁴⁵ Η θεαματική αυτή ανατροπή είναι απόλυτα εναρμονισμένη με το πνεύμα ρεαλισμού και διαλλακτικότητας, που επιτάσσεται από τη νέα γραμμή της Κομιντέρν, ωστόσο δε συνοδεύεται από συγκροτημένη αιτιολόγηση, κατά την προσφιλή μέθοδο της ηγεσίας. Πάντως, το αναθεωρημένο σύνθημα του ΚΚΕ δεν είναι κενό περιεχομένου, ούτε αποτελεί ένα ακόμα πυροτέχνημα, καθώς πλαισιώνεται υπεύθυνα κι επιτυχημένα από τη συνεχή κατάδειξη ζητημάτων ισονομίας και ισοπολιτείας της σλαβομακεδονικής, αλλά και των υπολοίπων μειονοτήτων, κάτι που όπως προαναφέρθηκε είχε ήδη ξεκινήσει από τα τέλη του 1933. Καθ' όλο αυτό το διάστημα οι ανταποκριτές του Ριζοσπάστη στη Δυτική Μακεδονία, προβάλλουν θέματα που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα ή στα οικονομικά προβλήματα των μειονοτικών.⁴⁶ Στη συγκεκριμένη περίπτωση εκδηλώνονται από τη διοίκηση του κόμματος πολύ καλά ανακλαστικά και πραγματική συνέπεια λόγων και έργων.

Η Κομιντέρν, όπως φάνηκε στο Ζ' Συνέδριό της (Ιούλιος-Αύγουστος 1935), δεν αντέδρασε δραστικά σε αυτήν την αλλαγή πλεύσης του ΚΚΕ. Το ενδιαφέρον της πλέον επικεντρωνόταν στην αντιμετώπιση του ναζισμού-φασισμού και όχι στην κοινωνική ή εθνική επανάσταση στην περιοχή. Χαρακτηριστική αυτής της μεταστροφής ήταν η περίπτωση του Δημητρώφ, ο οποίος, από βασικός υποστηρικτής του βουλγαρικού αναθεωρητισμού και της μακεδονικής ανεξαρτησίας, εξελίχθηκε στον εισηγητή και ιδεολογικό εκφραστή της γραμμής του Λαϊκού Μετώπου. Στο ίδιο πλαίσιο κινούνταν και ο Βούλγαρος αντιπρόσωπος Ισκρώφ, ο οποίος δεν έκανε καμία αναφορά στο σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης, αλλά

⁴⁵ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 166.

⁴⁶ Βλ. *Ριζοσπάστης*, 2, 3, 12, 27, 31 Αυγούστου 1934, 12 και 25 Σεπτεμβρίου, 3 και 13 Οκτωβρίου, 1 και 12 Νοεμβρίου, 1 Δεκεμβρίου 1934, 3, 4 και 30 Ιανουαρίου 1935.

μόνο στον αγώνα για ισότητα δικαιωμάτων και εθνική αυτοδιάθεση.⁴⁷

Η νέα θέση του ΚΚΕ επικυρώθηκε από το 6^ο Συνέδριό του. Μάλιστα, ειδική ενότητα της Πολιτικής Απόφασης αφιερώθηκε στο Μακεδονικό. Το κείμενο έχει ως εξής: «Μετά το κίνημα του Μάρτη, το Κόμμα μας στη θέση του συνθήματος «ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη», έβαλε το σύνθημα «πλήρια ισοτιμία στις μειονότητες». Η αλλαγή αυτή του συνθήματος σχετικά με τις εθνικές μειονότητες της χώρας μας, δε σημαίνει άρνηση της μαρξιστικής-λενινιστικής αρχής της αυτοδιάθεσης των εθνικών μειονοτήτων. Την αντικατάσταση του παλιού συνθήματος επιβάλλει αυτή η ίδια η αλλαγή της εθνολογικής σύνθεσης στο ελληνικό κομμάτι της Μακεδονίας σε στενή σύνδεση με την αλλαγή των συνθηκών μέσα στις οποίες αναπτύσσεται σήμερα το επαναστατικό κίνημα γενικά στα Βαλκάνια και ειδικότερα στη χώρα μας, με βασικό καθήκον την αντιφασιστική και αντιπολεμική πάλη.

Ο μαρξισμός-λενινισμός επιβάλλει στα κομμουνιστικά κόμματα να βασίζουν την πολιτική τους και τα συνθήματά τους πάνω στο στέρεο έδαφος της πραγματικότητας. Στο κομμάτι της Μακεδονίας που κατέχει η Ελλάδα εγκαταστάθηκε ελληνικός προσφυγικός πληθυσμός. Ο πληθυσμός στο ελληνικό κομμάτι της Μακεδονίας είναι σήμερα στην πλειοψηφία του ελληνικός. Και η λενινιστική- σταλινική αρχή της αυτοδιάθεσης απαιτεί στις σημερινές συνθήκες την αλλαγή του παλιού συνθήματος.

Οι κυρίαρχες τάξεις, που η ιστορία τους είναι ιστορία ξεπουλήματος του ελληνικού λαού στους ξένους ιμπεριαλιστές, που παράδωσαν ολόκληρα τμήματα της Ελλάδας τότε στους Αγγλογάλλους και τότε στους Γερμανούς, που πρόδωσαν και προδίδουν τα εθνικά κυριαρχικά δικαιώματα του ελληνικού λαού, ολοκληρώνουν την τυραννική αυτή πολιτική τους με τον πιο απάνθρωπο και τρομοκρατικό στραγγαλισμό των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων που κατοικούν στην Ελλάδα και κατά πρώτο λόγο των Μακεδόνων. Και την απεριορίστη από μέρους του ΚΚΕ υπεράσπιση των δικαιών των Μακεδόνων την παρουσιάζουν σαν «εθνική προδοσία». Η καταπολέμηση και το ξεσκέπασμα του ταξικού εχθρού απ' αυτή την άποψη είναι μια επιτακτική ανάγκη, ιδιαίτερα σήμερα που η κατάσταση στη χώρα μας και η ανάπτυξη του κόμματος κάνουν την Ελλάδα σοβαρό κρίκο του

⁴⁷ Βλ. Ε. Μπάρκερ, ο.π., σελ. 131.

επαναστατικού κινήματος στα Βαλκάνια. Πρέπει να πείσουμε τις ελληνικές εργαζόμενες μάζες ότι με την τακτική τους αυτή οι Έλληνες πλουτοκράτες εκμεταλλευτές και το ελληνικό απελευθερωτικό κίνημα θέλουν να χτυπήσουν και τον αφανισμό των Μακεδόνων να συμπληρώσουν, ότι με την τακτική τους αυτή πάνε να διαιωνίσουν την κυριαρχία τους, και δημιουργούν καινούργιους πολεμικούς κινδύνους στα Βαλκάνια και ότι μόνο η αδελφική σύμπραξη των δύο λαών κατά των κοινών τους εκμεταλλευτών εξυπηρετεί. Η αλλαγή του συνθήματος κάθε άλλο παρά αδυνάτισμα σημαίνει. Αντίθετα, επιβάλλεται να δυναμώσουν οι προσπάθειές μας για την εξασφάλιση στις μειονότητες πλείρων δικαιωμάτων. Το Κόμμα δε παύει να διακηρύττει πως τελικά και οριστικά το μακεδονικό ζήτημα θα λυθεί οριστικά μετά τη νίκη της Σοβιετικής εξουσίας στα Βαλκάνια που θα σκίσει τις άτιμες συνθήκες της ανταλλαγής των πληθυσμών και θα πάρει όλα τα πρακτικά μέτρα, ώστε να εξαλειφθούν οι ιμπεριαλιστικές τους αδικίες. Μόνο τότε ο μακεδονικός λαός θα βρει την πλέρια εθνική του αποκατάσταση».⁴⁸

Κατ' αυτό τον τρόπο, η κομματική διοίκηση τροποποιεί τη θέση της για το Μακεδονικό, ανακαλύπτοντας αρκετά όψιμα την αλλαγή της εθνολογικής σύνθεσης στο ελληνικό τμήμα της Μακεδονίας. Αυτό βέβαια είναι μια αστεία πρόφαση, το πρωτεύον είναι η αποτυχία του παλιού συνθήματος και το γεγονός ότι το ΚΚΕ δεν είναι πλέον ο φτωχός συγγενής του βαλκανικού κομμουνιστικού κινήματος. Η Ελλάδα του 1935 αποτελεί σοβαρό κρίκο του επαναστατικού κινήματος στα Βαλκάνια, ο ρόλος του ΚΚΕ αναβαθμίζεται, η φωνή του είναι υπολογίσιμη. Οι μαρτυρίες ηγετικών στελεχών της εποχής, όπως ο γενικός γραμματέας Ν. Ζαχαριάδης και ο γραμματέας της ΚΕ Β. Νεφελούδης,⁴⁹ συμπίπτουν στην επισήμανση ότι κατέβαλαν σημαντικές προσπάθειες για να πείσουν τα ανώτατα κλιμάκια της Κομιντέρν για το ορθό της νέας θέσης τους. Πάντως, οι συνθήκες είχαν γίνει ευνοϊκότερες για τους Έλληνες κομμουνιστές, από τη στιγμή που η Κομιντέρν διατεινόταν ότι τα ΚΚ μπορούσαν πλέον να λύσουν χωρίς δική της συνδρομή τα τοπικά ζητήματα, γι' αυτό και κατήργησε κάποια

⁴⁸ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 296-7.

⁴⁹ Βλ. Π. Δημητρίου, *ο.π.*, σελ. 88 και Βασίλης Α., Νεφελούδης, *Αχτίνα Θ', Ολκός*, Αθήνα 1974, σελ. 79-80.

όργανα.⁵⁰ Η προτεραιότητα πλέον ήταν η συγκρότηση ισχυρών λαϊκών μετώπων και όλες οι επιμέρους επιλογές αποσκοπούσαν στην ευόδωση αυτής της πολιτικής.

Το ΚΚΕ συνέχισε την ανοδική του πορεία συγκεντρώνοντας στις εκλογές του Ιανουαρίου του 1936, 73.441 ψήφους, με ποσοστό 5,76% και επιτυγχάνοντας να εκλέξει 15 βουλευτές.⁵¹ Τη δραματική περίοδο μέχρι και την κήρυξη της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, συνεχίστηκαν οι προσπάθειες για συμμαχίες με δυνάμεις του ευρύτερου προοδευτικού χώρου. Μια σημαντική -αλλά και πρόσκαιρη- σύμπραξη προέκυψε με το συμφωνητικό της κοινοβουλευτικής ομάδας του Παλλαϊκού Μετώπου, με το κόμμα των Φιλελευθέρων, που έμεινε γνωστό ως Σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα (19 Φεβρουαρίου 1936). Με το συμφωνητικό αυτό οι βουλευτές του ΚΚΕ δεσμεύονταν ότι θα έδιναν ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση των Φιλελευθέρων και στους υποψηφίους τους για το προεδρείο της Βουλής, υπό ορισμένους όρους, που θα όφειλε να υλοποιήσει η συγκεκριμένη κυβέρνηση. Στους όρους δε συμπεριλαμβάνονταν ρυθμίσεις για τα μειονοτικά θέματα.⁵²

Με την αποκήρυξη του συμφώνου Σοφούλη-Σκλάβαινα από τους Φιλελεύθερους, συνεχίστηκαν οι προσπάθειες για συνεργασία με το Αγροτικό-Εργατικό Κόμμα του Παπαναστασίου. Όμως κι εκεί απέβησαν άκαρπες, μετά την άρνηση του τελευταίου. Μάλιστα, ένας από τους κυριότερους λόγους που θα επικαλεστεί το Μάιο του 1936 ο Παπαναστασίου για τη μη συνεργασία του κόμματος του με το ΚΚΕ, είναι *«η απόλυτη εξάρτησή του από τη Μόσχα, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η μακεδονική πολιτική του»*.⁵³ Τελικά, στις 22 Ιουλίου 1936 υπογράφηκε συμφωνητικό μεταξύ του ΚΚΕ και του Αγροτικού Κόμματος του Σοφιανόπουλου για τη σύμπληξη Λαϊκού Μετώπου και την εκλογική συνεργασία στις επικείμενες εκλογές. Το ριζοσπαστικό, μεταρρυθμιστικό πρόγραμμά τους, σε αντίθεση με το σύμφωνο Σοφούλη-Σκλάβαινα, κάλυπτε επαρκώς πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά

⁵⁰ Βλ. Α. Δάγκας, *«Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος, ελληνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς»*, ο.π., σελ. 161.

⁵¹ Τον Ιούλιο του 1936 υπολογίζεται ότι το ΚΚΕ διέθετε γύρω στα 17.000 μέλη (βλ. Α. Δάγκας, ο.π., σελ. 159).

⁵² Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), ο.π., σελ. 342-3.

⁵³ Βλ. Α. Παπαναστασίου, *Μελέτες, Λόγοι, Άρθρα, τόμος β΄*, ο.π., σελ. 846-7.

ζητήματα. Ωστόσο, για τα μειονοτικά θέματα αρκέστηκε στη γενικόλογη αναφορά για «προστασία των μειονοτήτων»,⁵⁴ που απείχε παρασάγγας από την προγραμματική διακήρυξη του 6^{ου} Συνεδρίου του ΚΚΕ για «πλήρια ισοτιμία στις μειονότητες». Και σε αυτήν την περίπτωση, η αναδίπλωση της ηγεσίας του κόμματος είναι εντυπωσιακή.

Αυτή είναι και η τελευταία επίσημη θέση του ΚΚΕ πριν από τη δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου. Το κόμμα επανέρχεται περίπου στη γραμμή του 1926, μετά από μια περίοδο εσωκομματικών συγκρούσεων κι εξωτερικών παρεμβάσεων, που οδήγησαν σε παλινδρομήσεις και αντιφατικές αποφάσεις. Αν και χάθηκε πολύτιμος χρόνος και το κόστος ήταν μεγάλο, τόσο λόγω της απώλειας σημαντικού στελεχιακού δυναμικού, όσο λόγω και της γενικότερης εικόνας του κόμματος, η ηγεσία του ΚΚΕ εκτίμησε με ρεαλισμό την πραγματικότητα και αναθεώρησε την αποτυχημένη πολιτική της. Βέβαια, το ασαφές «προστασία των μειονοτήτων» ακούγεται πολύ πιο οπορτουνιστικό, ή μικροαστικό από θέσεις που στο παρελθόν απαξιώθηκαν από την κομματική διοίκηση. Λίγο αργότερα οι «απάτριδες», «προδότες», «αυτονομιστές» του Μεσοπολέμου, θα ηγηθούν των πατριωτικών δυνάμεων της Εθνικής Αντίστασης.

⁵⁴ Βλ. Το ΚΚΕ (Εσωτερικού), *ο.π.*, σελ. 395-401.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το Μακεδονικό Ζήτημα απασχόλησε από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα και εξής, το σύνολο της ευρωπαϊκής και βαλκανικής διπλωματίας, αλλά και τους ανερχόμενους εκφραστές του κοινωνικού ριζοσπαστισμού, τους σοσιαλιστές και μετέπειτα τους κομμουνιστές. Οι περισσότεροι από τους παραπάνω φορείς εξέφρασαν τη θέση για αυτονομία της Μακεδονίας, για την ουσιαστική επίλυση του ζητήματος, αλλά και στις περισσότερες περιπτώσεις, για την εμπέδωση της κυριαρχίας τους στο χώρο· πριν την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και φυσικά προτού τεθεί το ζήτημα από την Κομμουνιστική Διεθνή, η Αυστρία και η Αγγλία πλειοδότησαν σε σχέδια και διακηρύξεις υπέρ της μακεδονικής αυτονομίας. Όμως, οι Βαλκανικοί και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, οι συνθήκες και συμφωνίες που τους διαδέχθηκαν και η ανταλλαγή των πληθυσμών, δημιούργησαν νέα δεδομένα στην περιοχή, ακυρώνοντας τις παραπάνω προτάσεις, όπως είχαν τεθεί.

Η θέση για ενιαία και ανεξάρτητη Μακεδονία και Θράκη, όπως εκφράστηκε από την Κομιντέρν, βασισμένη σε γεωγραφικά κριτήρια και εμφανιζόμενη ως παραλλαγή της αυτονομιστικής πρότασης, δεν ήταν προϊόν ενός εγχώριου εθνικού-απελευθερωτικού κινήματος, αλλά ενός νεφελώδους και άστοχου υπολογισμού της κατάστασης στα Βαλκάνια, που εξελίχθηκε σ' ένα απροκάλυπτο καιροσκοπισμό. Οι Βούλγαροι κομμουνιστές και οι Σοβιετικοί, πίστευαν πως η ανεξαρτησία της Μακεδονίας ήταν η πλέον ενδεδειγμένη λύση για μια επαναστατική προοπτική στην ευρύτερη περιοχή. Όμως, η ανυπαρξία ισχυρών ερεισμάτων στη Μακεδονία, επέβαλε στους μπολσεβίκους επαναστάτες τη συμμαχία με την ΕΜΕΟ, που είχε εξελιχθεί σε όργανο της αντίδρασης. Αλλά και σε αυτήν την περίπτωση, οι διακηρύξεις δεν υλοποιήθηκαν ποτέ.

Το ΚΚΕ, ήταν υποχρεωμένο από το καταστατικό της Διεθνούς να πειθαρχήσει στις αποφάσεις της, όσο επώδυνες κι αν ήταν. Οι αποφάσεις αυτές δεν ήταν ενταγμένες σ' ένα ευρύτερο προγραμματικό πλαίσιο για τις μειονότητες της χώρας, εξάλλου το κόμμα δε διέθετε μειονοτική πολιτική. Το επίμαχο σύνθημα υιοθετήθηκε χωρίς καμία επεξεργασία και αυτό είχε

ως αποτέλεσμα τη μονοδιάστατη «πολιτική αρθρογραφίας», η οποία ποτέ δεν πλαισιώθηκε από ουσιαστικές παρεμβάσεις στην περιοχή. Επίσης, η πλειονότητα του στελεχιακού δυναμικού του κόμματος αδυνατούσε ν' αντιληφθεί τα κίνητρα της πολιτικής της Κομιντέρν και λόγω του επαναστατικού ρομαντισμού της, έβλεπε το σύνθημα ως ζήτημα αρχής. Βέβαια, δεν ταυτίστηκε το σύνολο του ΚΚΕ με τη γραμμή της Διεθνούς· αντέδρασε σημαντική μερίδα των ηγετικών στελεχών του, αλλά και η βάση οργανώσεων της Μακεδονίας, παραθέτοντας μια συγκροτημένη επιχειρηματολογία. Σε γενικές γραμμές διαφοροποιήθηκαν -τόσο στο εσωτερικό, όσο και στην περιφέρεια του ΚΚΕ- όσοι δεν αποδέχονταν το αλάθητο της ηγεσίας της Κομιντέρν (Κορδάτος, Αποστολίδης, Σοσιαλιστική Ένωση, Αρχαιομαρξιστές, Αριστερή Αντιπολίτευση κ.α.). Επίσης, διαφοροποιήθηκαν όλοι -εκτός Σαργολόγου- οι γραμματείς του ΣΕΚΕ και του ΚΚΕ από το 1920 ως το 1927. Μολονότι τα στελέχη αυτά δεν ηγούνταν ενός αρχηγικού κόμματος, διέθεταν κύρος και τη στήριξη ενός αξιόλογου τμήματος του εσωκομματικού μηχανισμού, και το γεγονός ότι ηττήθηκαν σε αυτό το ζήτημα, αναδεικνύει τη βαρύτητα της βούλησης της Κομιντέρν και τη δυναμική των εγχώριων εκλεκτών της.

Οι αποφάσεις του τρίτου εκτάκτου συνεδρίου του ΚΚΕ, έδωσαν στο μεσοπολεμικό αστικό καθεστώς ένα επιπλέον επιχείρημα για την κλιμάκωση της αντικομμουνιστικής εκστρατείας, που είχε ήδη ξεκινήσει μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Αδιαμφισβήτητα, οι κατηγορίες της αστικής προπαγάνδας περί προδοσίας ήταν αβάσιμες· κανείς κομμουνιστής δεν αγωνίστηκε για την απόσπαση μακεδονικών εδαφών, τη στιγμή μάλιστα που συγκεκριμένες ενέργειες της ελληνικής πολιτείας υπονόμειναν τα εθνικά συμφέροντα στην περιοχή. Τελικά, το μοναδικό όφελος του ΚΚΕ από αυτήν την υπόθεση ήταν η διατήρηση της αποδοχής και της στήριξης του από την Κομιντέρν. Ακόμα και η επιρροή του στη σλαβομακεδονική μειονότητα, κυμάνθηκε σε γενικές γραμμές στα επίπεδα της πανελλαδικής δυναμικής του.

Το Μακεδονικό λοιπόν, αποτέλεσε αφορμή για εκτεταμένες διώξεις, εσωκομματικές κρίσεις και εκκαθαρίσεις. Ωστόσο, η εν λόγω πολιτική του κόμματος κατά την περίοδο 1924-1934 δεν ήταν ενιαία. Το 1926, έπειτα από μια εξαντλητική κριτική, εγκαταλείπεται προσωρινά το σύνθημα της ανεξαρτητοποίησης, για να επαναφερθεί από τη σταλινική πλειοψηφία την

περίοδο της «πάλης κατά του λικβινταρισμού». Ο στόχος της ήταν να ακυρωθούν συλλήβδην οι συγκροτημένες θέσεις της φιλο-τροτσκιστικής αντιπολίτευσης, που ήταν οι μόνες που μπορούσαν να βγάλουν το ΚΚΕ από τα αδιέξοδα της χρεοκοπημένης γραμμής της Κομιντέρν και να δώσουν μια προοπτική στη μειονοτική πολιτική του κόμματος. Οι θέσεις αυτές μάλιστα ακολουθούσαν εμφανώς το πλαίσιο που είχε θέσει ίδιος ο Στάλιν με αφορμή το Γιουγκοσλαβικό. Ουσιαστικά, στο συγκεκριμένο ζήτημα η πλειοψηφία λειτούργησε ως εσωκομματική αντιπολίτευση, με κραυγαλέες παλινωδίες και αντιφάσεις, λόγω και της ιδεολογικής ανομοιογένειας στο εσωτερικό της. Τελικά, η νέα έξωθεν γραμμή του Λαϊκού Μετώπου και τα αντανakλαστικά της ζαχαριαδικής ηγεσίας, συντέλεσαν στα τέλη του 1934 στην ουσιαστική υιοθέτηση των παλαιότερων θέσεων της αντιπολίτευσης.

Εν κατακλείδι, η «μακεδονική» πολιτική του ΚΚΕ από το 1924 ως και το 1935, συντέθηκε από όλες τις εγγενείς αδυναμίες της μπολσεβικοποίησής του· την εξάρτησή του από το διεθνές κομμουνιστικό κέντρο, και την εν γένει ετερονομία και τον υπερσυγκεντρωτισμό στη λειτουργία του, την ανυπαρξία μιας ρεαλιστικής πολιτικής και στρατηγικής, προσαρμοσμένης στην ελληνική πραγματικότητα, το μανιχαϊστικό τρόπο προσέγγισης των ζητημάτων και την απουσία λογικών σύνθεσης στις εσωτερικές διεργασίες του, τα αδιέξοδα του σεχταρισμού του, και την αναποτελεσματικότητα της ουσιαστικά παράνομης δράσης του. Η πολιτική αυτή δεν αποτέλεσε προϊόν ενός επεξεργασμένου σχεδίου για τα μειονοτικά ζητήματα της χώρας· αντιθέτως, εμφανίστηκε κυρίως ως αποτέλεσμα της εκάστοτε γραμμής της Κομιντέρν, και της αντιδραστικής επιλογής της κυρίαρχης σταλινικής τάσης για ολοκληρωτική ήττα των θέσεων των αντιπολιτευόμενων. Κατά συνέπεια, είχε μηδαμινή επίδραση στην εξέλιξη του εν γένει ζητήματος, όπως επίσης και στην καθημερινότητα των καταπιεζόμενων Σλαβομακεδόνων πολιτών της χώρας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Η ελληνική διπλωματία στις σοσιαλιστικές συνδιασκέψεις

Στοκχόλμη 1/14 Μαΐου 1918

Κύριε Υπουργέ,

Ἦδη ἀπὸ των πρώτων ἡμερῶν της ἐνταύθα ἀφίξεώς μου, ἔσχον την τιμὴν (τηλεγράφημά μου ὑπ' ἀρ. 12 της 9/22 Νοεμβρίου 1917) νὰ υποδείξω ὑμῖν την ἀνάγκην ὅπως οἱ Ἕλληνες σοσιαλισταὶ πλὴν της διαμαρτυρίας ἐναντίον του συνταχθέντος ὑπὸ της Ολλανδο- Σκανδιναυικῆς σοσιαλιστικῆς ἐπιτροπῆς «Προσχεδίου του προγράμματος της εἰρήνης» υποβάλωσι καὶ υπόμνημα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπὶ τη βάσει των σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν νὰ ἐξετίθεντο οἱ ἐθνικοὶ του Ἑλληνισμοῦ πόθοι. Ἐπειδὴ δ' ἀκριβῶς το ὑπόμνημα τοῦτο θὰ προήρχετο ἐκ των σοσιαλιστικῶν μερίδων καὶ συνεπῶς οὐδόλως ἡ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ υπεύθυνος των ἐν αὐτῷ ἐκτεθειμένων, υπέβαλον δια του προμνησθέντος τηλεγραφήματος την γνώμην ὅτι το ὑπόμνημα θὰ ἠδύνατο νὰ θίξῃ καὶ το ζήτημα της Ἠπείρου καὶ των Δωδεκανήσων. Προσέθετον ὅτι στατιστικαὶ θὰ ἔδει νὰ ἐπισυναφθῶσι ἢ καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἐγγράφα ἐν σχέσει πρὸς την ἐξόντωσιν του ἐλληνικοῦ στοιχείου ἐν Ἀνατολικῇ Ρωμυλῖᾳ, Θράκῃ καὶ Μ. Ἀσίᾳ καὶ ἐπὶ πλεόν ὅτι το ὑπόμνημα θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξάρῃ την ἐπίδρασιν των σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν ἐπὶ της νεωτέρας Νομοθεσίας της Ἑλλάδος – νομοθετικὰ μέτρα ὑπὲρ των ἐργατῶν, διανομὴ των γαιῶν κτλ.- ὡς καὶ ἐπὶ του Ἐθνικοῦ κινήματος, ὁπερ ἀπὸ ἀπόψεως ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἀπέβλεπεν εἰς την πλήρην ἐπιβολὴν του κοινοβουλευτισμοῦ καὶ των δημοκρατικῶν ἀρχῶν ἐν Ἑλλάδι.

Δια του ὑπ. ἀρ. 68 ἀπὸ 5/18 Δεκεμβρίου 1917 τηλεγραφήματός μου ἐζήτην ὅπως μοι ἀνακοινωθῶσι τηλεγραφικῶς ἐν περιλήψει: «αἱ γενικαὶ ἀφ' ἐνὸς καὶ συγκεκριμέναι ἀφ' ἐτέρου ἀπόψεις των Ἑλλήνων σοσιαλιστῶν ἐπὶ της εἰρήνης». Ἀνεκοίνουν δ' ὑμῖν συγρόνως ὅτι το Γραφεῖον της Διεθνούς Σοσιαλιστικῆς Συνδιασκέψεως ἔθετεν ἤδη ὑπὸ ἐκτύπωσιν τόμον περιέχοντα ἅπαντα τα ὑπομνήματα καὶ τὰς προκηρύξεις, αἵτινες τῷ εἶχον υποβληθεῖ ὑπὸ των διαφόρων σοσιαλιστικῶν μερίδων.

Απέστειλα δ' υμίν τη 12/25 Δεκεμβρίου 1917 δια των φακέλλων, ους διεβίβασεν υμίν η Πρεσβεία Παρισίων, τη 15/28 Ιανουαρίου ε.ε. μέσον του Γαλλικού Υπουργείου των Εξωτερικών, αντίγραφα διαφόρων υπομνημάτων Βουλγάρων, Σέρβων, Γερμανών σοσιαλιστών, όπως χρησιμεύσωσιν υμίν ως υποδείγματα.

Τέλος δια του τηλεγραφήματός μου υπ' αρ. 94, της 25/7 Ιανουαρίου 1918, υπεδείκνυον την ανάγκην όπως αντιπρόσωποι των Ελλήνων σοσιαλιστών αναχωρούντες εις Λονδίον επιδώσωσιν εις τον μεταβαίνοντα εκείσε κ. HUYSMANS το περί ου ο λόγος υπόμνημα. Συνιστών δε όπως το υπόμνημα τούτο θίξη όλα τα ζητήματα του παρόντος πολέμου- Βέλγιον, Αλσατία- Λωρραίνη, Αυστρία- και περιλάβη συγκεκριμένην πρότασιν όσον αφορά τα Βαλκανικά.

Προέβην μάλιστα να εκφέρω και προσωπικήν γνώμην ότι επί του Βαλκανικού ζητήματος οι ημέτεροι σοσιαλισταί θα έδει να υποστηρίξωσι τους πόθους των Ρωμούνων και των Σέρβων, την ένωσιν του Μαυροβουνίου μετά της Σερβίας (λόγω της εθνικής ταυτότητας των δύο λαών), την ίδρυσιν ομοσπονδιακής Αλβανικής Δημοκρατίας (λόγω των θρησκευτικών και φυλετικών διαφορών των κατοίκων- Μαλισσόροι, Μιρνίται, Γκέκηδες, Τόσκοι-), την ίδρυσιν αυτονόμου Κράτους της Θράκης μετά της Κων/πόλεως, Ξάνθης και Δεδέαγατς και τέλος την υποστήριξιν συννενοήσεως των Βαλκανικών τούτων κρατών εις Ομοσπονδίαν μετά της υποχρεώσεως όπως έκαστον κράτος παραχωρήση ελευθερίας και προνόμια εις τας εντός των συνόρων του μειοψηφούσας εθνότητας ως και πλήρη ελευθερίαν εμπορίου και συγκοινωνίας δια των διαφόρων λιμένων της Αδριατικής, του Αιγαίου και του Ευξείνου. Προσέθετον δ' ότι το υπόμνημα θα ηδύνατο να διεκδικήση δια την Ελλάδα την Β. Ήπειρον, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρον και να ζητήση αυτοδιοίκησιν των πόλεων και διαμερισμάτων της Μ. Ασίας, των κατοικούμενων υπό Ελλήνων.

Φρονώ ότι υπό το ανωτέρω πνεύμα προτάσεις των ημετέρων σοσιαλιστών, απηλλαγμένοι κατακτητικών προθέσεων και λύουσαι δια του συστήματος της Ομοσπονδίας τας εκ γεωγραφικών λόγων προβαλλομένας ενταύθα δυσχέρειας υπέρ λύσεως συμφερούσης ημίν, θα εγένοντο ευμενώς αποδεκταί και επί τοσούτον μάλλον, καθόσον θα ανταπεκρίνοντο εις τας περι διεθνούς κοινωνίας αντιλήψεως των σοσιαλιστών.

Ο επιδιωκόμενος όμως κυρίως σκοπός παρ' ημών όπως δια παρομοίου υπομνήματος καταστώσι γνωστά από τε ιστορικής απόψεως και εθνολογικής καταστάσεως τα δίκαια του ελληνισμού εις τε τους ενταύθα και τους απανταχού σοσιαλιστικούς κύκλους. Δε θα ήτο συνεπώς απαραίτητον όπως το υπόμνημα συνταχθή αποκλειστικώς κατά το άνω πνεύμα, αλλά θα ήρκε εν αυτώ να εξετίθεντο τα ημέτερα ζητήματα υπό το εν ή το άλλο σχέδιον.

Εν τούτοις μέχρι σήμερον παρόμοιον υπόμνημα δεν περιήλθεν εις το ενταύθα Γραφείον της Διεθνούς Σοισαλιστικής Συνδιασκέψεως. Υποβάλλω συνεπώς αντίγραφον της παρούσης εκθέσεως προς τον Πρεσβευτήν Κύριον Κακλαμάνον, όπως εάν το υπό του κ. Σιδέρη εκδοθέν έργον δεν πληροί τον επιδιωκόμενον σκοπόν, κρίνη επί των ημέτερων σκέψεων και ενεργήση ότι ήθελε θεωρήση σκόπιμον.

Δέξασθε, Κύριε Υπουργέ, την διαβεβαίωσιν της εξόχου προς Υμάς υπόληψεώς μου.

Ευπειθέστατος

Κ. Ρέντης

Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1918 Β/59, Ρέντης προς Πολίτη, αρ. 9528, 10/10/18

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Ο Πετσόπουλος στο Συνέδριο του ΚΚΒ

Εν Σόφια 28 Ιουνίου 1922

4 Ιουνίου,

... Ο Πετσόπουλος αναφέρει: «δεν θα καθορίσωσι την τύχην των πληθυσμών της Θράκης και Μακεδονίας οι Έλληνες, Βούλγαροι ή διεθνείς ιμπεριαλισταί. Οι πληθυσμοί ούτοι, οίτινες υπήρξαν μέχρι τούδε θύματα των κατακτητικών τάξεων των βαλκανικών αστικών τάξεων, θα αποφανθώσι μόνοι των ελευθέρως περί της τύχης των, οπότεν το βαλκανικόν προλεταριάτον πραγματοποιήσῃ το απελευθερωτικόν ἔργον του, θραύον την κεφαλὴν του βαλκανικοῦ καπιταλισμοῦ... προς τούτοις το ελληνικὸ ΚΚ θεωρεῖ καθήκον του ὅπως ἀπὸ του βήματος τούτου ἐπαναλάβῃ την διαμαρτυρίαν του, την διαμαρτυρίαν τουτέστι ολοκλήρου της ἐντίμου ἐργατικῆς και χωρικῆς Ελλάδος, κατὰ των φοβερῶν πιέσεων των ἐν Μακεδονίᾳ και Θράκῃ εἰρηνικῶν πληθυσμῶν βουλγαρικῆς και τουρκικῆς ἐθνικότητος ὡς και κατὰ των διωγμῶν οὓς υφίστανται οἱ πληθυσμοί οὔτοι ἐν Θράκῃ ἐκ μέρους των ελληνικῶν ἀρχῶν. Το ελληνικόν Κομμουνιστικόν Κόμμα πάντοτε θεωρεῖ καθήκον του να προστατεύει τοὺς προαναφερθέντας πληθυσμούς ἀπὸ της βαναυσότητος των Ἑλλήνων Πατριωτῶν...

ΙΑΥΕ, 1922 φάκελος 21, υποφ. 2 (τέως Α5/ΧΙΙ), αρ. 5768, Ραφαήλ προς ΥΠ.ΕΞ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Η «άλλη» θέση του Μανουήλσκι για το εθνικό ζήτημα

Από το άρθρο του σ. Μανουήλσκι «Ο λόγος του Σμέραλ και τα καθήκοντα του Συνεδρίου του Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας», δημοσιευμένο μετά το 5^ο συνέδριο της Κ.Δ. (Internationale Νοέμβριος 1924 σ. 650)

Το εθνικό ζήτημα είναι ένα από τα οξύτερα ζητήματα της σύγχρονης πολιτικής ζωής στην Τσεχοσλοβακία. Έχουμε την πεποίθηση ότι η Εκτελεστική Επιτροπή της Κ.Δ. έχει πλήρη συναίσθηση των δυσχερειών που συναντά το Κ.Κ. Τσεχοσλοβακίας στη λύση του προβλήματος αυτού. Καταλαβαίνουμε πολύ καλά ότι οι αποφάσεις του Έ παγκοσμίου συνεδρίου για το εθνικό ζήτημα, πρέπει να ανταποκρίνονται στο συγκεκριμένο περιβάλλον, όπου καλούνται ν' αγωνιστούν οι Τσέχοι σύντροφοί μας. Μόνο ένας ανόητος, ή ένας που πραγματικά έχει πέσει στην παγίδα της τσεχικής μπουρζουαζίας και του τύπου της, μπορεί να ερμηνεύουν τις αποφάσεις του Έ παγκόσμιου συνεδρίου με την έννοια ότι επιδιώκουν τη διάλυση του νεαρού τσεχοσλοβακικού κράτους εθνικώς (επί της εθνικής γραμμής). Κανένας μέσα στην ΚΔ δεν κατηγορεί το σύντροφο Σμέραλ και την ΚΕ του ΚΚΤΣ επειδή ερμηνεύοντας το σύνθημα του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των εθνών μέχρι και δικαιώματος του αποχωρισμού, δίνουν σ' αυτό την έννοια ότι το σύνθημα αυτό δεν είναι συνώνυμο με τον αποχωρισμό. Στο οξύτερο σημείο της συζήτησης για το εθνικό ζήτημα μέσα στο ρωσικό κόμμα, στις παραμονές του πολέμου, ο Λένιν με τεράστια παιδαγωγική και προπαγανδιστική επιμονή δήλωσε σε όλους όσοι δεν εννοούσαν τα συνθήματά μας ότι «το δικαίωμα των συζύγων για το διαζύγιο δε σημαίνει καθόλου δίχως άλλο και με κάθε θυσία διάζευξη των συζύγων». Ο αγώνας για το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης των εθνών μέχρι και του δικαιώματος για τον αποχωρισμό, στην πραγματικότητα σημαίνει ανεπιφύλακτο αγώνα ενάντια στην εθνική καταπίεση, σημαίνει δημιουργία τέτοιων συνθηκών εθνικής ύπαρξης μέσα στις μειονότητες, ώστε μ' αυτές ο χωρισμός να μην έχει εντελώς κανένα λόγο να γίνει. Εάν η μπουρζουαζία με την πολιτική

της εθνικής καταπίεσης δημιουργεί πραγματικά το έδαφος για τις σεπαρατιστικές τάσεις των εθνικών μειονοτήτων, το κομμουνιστικό κόμμα απ' εναντίας με τον ανεπιφύλακτο και αποφασιστικό αγώνα του ενάντια σ' όλες τις μορφές της εθνικής καταπίεσης αποτελεί τη μοναδική δύναμη που είναι ικανή να συνενώσει τις διάφορες εθνότητες επάνω στο έδαφος της κοινής κρατικής ύπαρξης. Το καλύτερο και παραστατικότερο παράδειγμα είναι η Σοβιετική Ένωση, που κατόρθωσε να συνενώσει το 1917 δεκάδες από διάφορα έθνη και λαϊκές ομάδες μέσα στα πλαίσιά της, ύστερα από την περίοδο των κοινωνικών επαναστάσεων.

Έτσι και μόνον έτσι εννοούμε τις αποφάσεις του Ε' Παγκοσμίου Συνεδρίου. Γι' αυτό τον λόγο δεν έχουνε δίκαιο όσοι Τσέχοι σύντροφοι, όπως ο σ. Ζαμπατότσκι, νομίζουνε πως οι αποφάσεις του 5^{ου} Συνεδρίου έχουνε ανάγκη από μια ειδική απόφαση για να εφαρμοσθούμε συγκεκριμένως στην Τσεχοσλοβακία.

Δεν πιστεύουμε πως υπάρχουν οποιεσδήποτε διαφορές ανάμεσα στην Κ. Διεθνή και στο Τσεχοσλοβακικό Κόμμα στο ζήτημα της ερμηνείας των αποφάσεων του Ε' Συνεδρίου για το εθνικό ζήτημα. Η Εκτελεστική της Κ. Διεθνούς θα καταπολεμήσει μαζί με το Κόμμα της Τσεχοσλοβακίας κάθε προσπάθεια της Τσεχικής μπουρζουαζίας να αποδώσει στους Τσέχους συντρόφους την κατηγορία πως τάχα θέλουν να διαλύσουν το νεαρό Τσεχοσλοβακικό Κράτος σε εθνική γραμμή. Εμείς οι κομμουνιστές ποτέ δεν αποκρύψαμε το σκοπό μας να ανατρέψουμε το αστικό κράτος εν γένει στην κοινωνική του βάση. Τη θέση αυτή την υποστηρίζουμε στο πρόγραμμά μας. Καμία δύναμη δε θα μας αναγκάσει να παρατήσουμε το σημείο αυτό του προγράμματός μας. Δεν έχουμε όμως καμία διάθεση να θεωρήσουμε ως σημεία του προγράμματός μας όλα όσα η μπουρζουαζία και ο τύπος της μας αποδίδουν για να κινήσουνε μέσα στο λαό μίσος εναντίον των κομμουνιστών. Αν οι κυβερνώσες τάξεις (της Τσεχοσλοβακίας) θέλουν να θέσουν εκτός νόμου το ΚΚ της Τσεχοσλοβακίας, τότε ας προσπαθήσουν να το κάμουν αυτό χωρίς να ρίξουν στους κομμουνιστές την ευθύνη για τις συνέπειες της εθνικής τους πολιτικής. Οι σύντροφοί μας επάνω στο έδαφος των αποφάσεων του Ε' Συνεδρίου της ΚΔ θα είναι σε θέση να δείξουν στις μάζες ότι μόνον η πραγματοποίηση του δικού της εθνικού προγράμματος, θα φέρει την κατάργηση όλων των εθνικών καταπίεσεων και θα δημιουργήσει τις

εγγυήσεις για τη συνεργασία όλων των εθνών που κατοικούν τη σημερινή Τσεχοσλοβακία.

Οι αποφάσεις του Ε' Συνεδρίου της ΚΔ για το εθνικό ζήτημα έχουν ξεχωριστή σημασία από την άποψη της διαπαιδαγώγησης των εργαζομένων μαζών με το πνεύμα της υπερνίκησης, της εξαφάνισης της εθνικής στενοκαρδίας και των εθνικών προλήψεων που επιζούν ακόμη μέσα τους. Εδώ το Κομμουνιστικό Κόμμα έχει μπροστά του ένα ευρύτατο πεδίο εργασίας. Σ' αυτό ακριβώς το πεδίο κατά τη γνώμη μας πρέπει να τοποθετήσουμε το κέντρο της βαρύτητας των αποφάσεων του Ε' Παγκοσμίου Συνεδρίου.

Οι εργαζόμενες μάζες της Τσεχοσλοβακίας ζήσανε πολύ καιρό κάτω από τον καταπιεστικό ζυγό της παλιάς Αυστροουγγαρίας και γι' αυτό δεν μπορούνε εύκολα να ξεζήσουνε, να υπερνικήσουνε τις συνέπειες της πολιτικής του παρελθόντος. Εδώ χρειάζεται η πιο μεγάλη επιμονή και υπομονή, γιατί δε φτάνει μονάχα να ψηφίσουνε τούτο ή εκείνη την απόφαση για να κατανικήσουνε τις εθνικές προλήψεις. Χρειάζεται πολύ πιο σημαντική, μακρόχρονη, περίπλοκη και επίπονη εργασία γι' αυτό.

Και δεν πρέπει να έχουμε καμία αυταπάτη για τις δυσκολίες του έργου αυτού. Απ' αυτήν ίσα ίσα την άποψη της αντιεθνικιστικής παιδαγωγικής πιστεύουμε πως δεν ήτανε και τόσο επιτυχημένο το σημείο εκείνο από το λόγο του Σμέραλ, όπου ζήτησε να αποδείξει στους εργάτες του Κλάτνο ότι δεν ταιριάζει η αρχή της «αυτοδιάθεσης μέχρι και αποχωρισμού» για τους Ούγγρους της Τσεχοσλοβακίας λέγοντας πως στην Ουγγαρία επικρατεί το καθεστώς του Χόρτυ, που είναι χειρότερο από το καθεστώς των Μπένες- Μάσαρυκ.

Πρώτ' απ' όλα δε θέλουμε καθόλου να χωρίσουμε κράτη από την Τσεχοσλοβακία. Αναγνωρίζουμε μόνο το δικαίωμα του αποχωρισμού. Με άλλα λόγια αναγνωρίζουμε την πιο ανεπτυγμένη την πιο πλατειά αρχή της αυτοδιάθεσης.

Με το πνεύμα αυτής της αναγνώρισης πρωτίστως διαπαιδαγωγούμε τις εργαζόμενες μάζες. Τις μάζες αυτές πρέπει να τις διαπαιδαγωγήσουμε έτσι ώστε σε κάθε λαό που ζει δίπλα τους, μέσα στο ίδιο κράτος, να βλέπουν ένα ίσο υποκείμενο, να του αναγνωρίζουνε και στον εαυτό τους. Εναντία σε κάθε εθνική καταπίεση, για την πλήρη ισότητα των εθνών- εδώ βρίσκεται η προπαγανδιστική σημασία του συνθήματος «αυτοδιάθεση μέχρι

και αποχωρισμού». Γι' αυτόν τον λόγο το καθήκον των Τσέχων κομμουνιστών, ειδικά των εργατών του Κλάτνο, είναι προ πάντων ν' αγωνιστούν ενάντια στη δική τους μπουρζουαζία. Ο Κάρλ Λίμπνεχτ τον καιρό του πολέμου δε μιλούσε για τον Ρωσικό Τσαρισμό, αλλά πρωτίστως καταπολεμούσε τη δική του Γερμανική αντίδραση. Πολύ λίγο του άρεσε «να κάνει τον ριζοσπάστη με ξένα έξοδα». Έχουμε τη γνώμη πως ο Κάρλ Λίμπνεχτ, από την άποψη της ορθής κατανόησης της Διεθνούς μας πολιτικής είχε πέρα για πέρα δίκαιο.

Μόνον όταν οι μάζες ανατραφούν με το πνεύμα τέτοιων αρχών, θα διαλύσουν τα κληρονομημένα από το παρελθόν εθνικιστικά δόγματα.

Μόσχα, 15 Οκτώβρη 1924.

Δ. ΜΑΝΟΥΙΛΣΚΙ

Σπάρτακος, φ.1, σελ.18-9, Γενάρης 1928

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

Έγγραφο της ΚΔ προς την Κομμουνιστική Ένωση

Αθήναι τη 5 Σεπτεμβρίου 1924

1) Κατά την συνεδρίασιν την γενομένην εν Μόσχα της Διεθνούς απεφασίσθη και εστάλη εις την ενταύθα Κομμουνιστικήν Ένωσιν έγγραφον όπερ εν περιλήψει περιέχει τα εξής: Δεδομένου ότι το κίνημα εν Βουλγαρία ήρχισε πάλιν ενισχυόμενον και ότι το εκεί κόμμα θα ευρεθή πάλιν εις θέσιν εκτός Νόμου καθ' ο τασσόμενος κατά του κράτους και μη υπακούων εις τας Κυβερνητικάς διαταγάς, θα επαναλάβη σφοδρώτερον αγώνα καταλήγοντα εις εμφύλιον σπαραγμόν και δεδομένου ότι κατά την δεύτερην αυτήν κρίσιμον περίοδον ο κομμουνιστικός αγών εν Βουλγαρία, πρέπει να έχει εξασφάλιση, αν μη την υποστήριξιν θετικώς τουλάχιστον την αρνητικήν ενίσχυσιν δια του εξαναγκασμού των Ελληνικής, Σερβικής και Ρουμανικής αστικών Κυβερνήσεων υπό των κατά τόπους κομμουνιστικών τμημάτων της Γ' Διεθνούς εις τήρησιν αναγκαστικής ασφύγου ουδετερότητος. Το καθήκον των κομμουνιστικών κομμάτων της Βαλκανικής είναι να διευκολύνουν την κατάλυσιν του καθεστώτος του Τσαγκώφ και τούτου επιτευχθησομένου την αναγνώρισιν της νέας εργατοαγροτικής κυβερνήσεως. Προς τούτοις και προς αποσόβησιν ενδεχομένης Σερβοελληνικής επεμβάσεως, αι ενέργειαι των κομμουνιστικών κομμάτων των δύο άνω χωρών, πρέπει να τείνουν εις τον κάτωθι σκοπόν όπως γειτνιάση η Βουλγαρία με χώρα, η οποία λόγω του ποικίλου συνθετικού της χαρακτήρα φυλετικού εξασφαλίζει ορισμένα πλεονεκτήματα δια το κομμουνιστικόν κίνημα εν Βαλκανίοις. Και η χώρα αυτή είναι μια αυτόνομος Μακεδονία, με κέντρον την Θεσσαλονίκην, ήτις θα εξησφάλιζε την παραμονήν των ανταλλάξιμων Βουλγαροφρόνων και Τούρκων και ούτω θα έπαυε η ανωμαλία εν τω Αίμω, δεδομένου ότι η Μακεδονία και η Θεσσαλονίκη είναι το ζήτημα της έριδος. Τον ανταγωνισμόν αυτόν οφείλουν τα κομμουνιστικά κόμματα να εκμεταλλευθούν κηρύσσοντα ότι θα παύση ο πόλεμος εν τοις Βαλκανίοις και δει η Μακεδονία θα είναι ουδετέρα ζώνη χωρίζουσα πλέον τρία

αντιμαχόμενα στρατόπεδα. Η αυτονομία της Μακεδονίας είναι εξυπηρετικόν του κομμουνιστικού αγώνος κατά τα εξής: 1) Ως Πρωτεύουσαν έχουσα την Θεσ/νίκην, την οποία διευθύνουν Ισραηλίται κατά πλειοψηφίαν Ρωσόφιλου, θα υφίστανται την επιρροήν των Σημιτικών στοιχείων της Ρωσίας, άκρως επαναστατικών, των οποίων την κάθοδο θα διευκολύνουν. 2) Ως χώρα στα ενδότερα αυτής έχει αξιόλογον κομμουνιστικόν εργατικόν κόσμον, ο οποίος εις πολλάς περιφέρειας έχει την νόμιμον πλειοψηφίαν. Δια την αυτονομίαν της Μακεδονίας πρέπει να αρχίσει εντατική προπαγάνδα εν συνεργασία μετά των Μακεδονικών κομιτάτα, άτινα δρώσιν εις την σερβικήν Μακεδονίαν. Έκαστο κόμμα καταλήγον το άνω ρηθέν έγγραφον τονίζει «ότι οφείλει να συμπεριλάβει εις το πρόγραμμά του άμεσον δράσιν δια την αυτονομίαν της Μακεδονίας». Όμοιον έγγραφον προς το άνω αναμένη να λάβη και το ενταύθα κομμουνιστικόν κόμμα.

ΙΑΥΕ, 1925 Α/2^Η/14, Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1924

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V

Μια απόρρητη, επίσημη στατιστική των αρχών του 1923 για το ελληνικό τμήμα της Μακεδονίας

... Πράγματι δε εάν επρόκειτο και εν Μακεδονία περί καθαρώς ελληνικού στοιχείου, η εφαρμογή συστήματος αυτοδιοικήσεως, και εν αποτυχία ακόμη αυτού, δε θα έβλαπτεν ουσιωδώς από εθνολογικής απόψεως και συνεπώς και κρατικής. Το πολύ θα καταναλίσκοντο φωνασκίαι και συγκρούσεις αντιλήψεων κοινωνικών τάξεων. Προκειμένου όμως περί της γνωστής υμίν εθνολογικής πανσπερμίας εν Μακεδονία, ένθα αντιπροσωπεύονται όλαι αι εθνικότητες της Βαλκανικής με την εθνικιστικήν των ζωτικότητα και τάσιν, το εν λόγω σύστημα εμβάλλει αδιστάκτως εις σκέψεις κατά πόσον τυγχάνει εφαρμόσιμον και κατά πόσον μας συμφέρει και εθνικώς και κρατικώς...

...Η όμορος ημών Σερβία δεν edίστασε να φέρει εις την δημοσιότητα την στατιστικήν των παρ' αυτώ εθνότητων, δια τον απλούστατον λόγον ότι, ουδέποτε π.χ. η Αλβανία θα διανοηθή, ούτε δε έχει δυνάμεις να διεκδικήσει τας 340.000 Αλβανών της Πριζρένης και Πριστίνης. Ημείς όμως δεν ετολήσαμεν να δημοσιεύσωμεν παρόμοιαν στατιστικήν μέχρι σήμερον και πολύ ορθώς, διότι επίσημος αναγνώρισις και αποκάλυψις πλειοψηφίας ξενοφώνων και δη Σλαυοφώνων εν Μακεδονία χρησιμεύει ως φυλετική γέφυρα οδηγούσα προς το Αιγαίον, εφ' όσον δεν ισχυροποιούμεθα ενταύθα εθνολογικώς...

Ειδικώς δε προκειμένου περί των ξενοφώνων και δη των Σλαυοφώνων Μακεδονίας, ούτοι εν τη εφαρμογή της τοπικής των ελευθερίας (διότι ως τοιαύτην θα εκλάβωσιν την αποκέντρωσιν και την αυτοδιοίκησιν) ασφαλώς δεν θα βραδύνωσι να δίδωσι και να απαιτήσωσι γλωσσικήν και θρησκευτικήν ανεξαρτησίαν, χωρίς βεβαίως να λείψωσιν αι έξωθεν υποδείξεις, ή και πλήρη αυτονομία, δι' ην δεν παύουν να εργάζωνται έξω των ορίων ημών Σύλλογοι και Κομιτάτα ενδιαφερομένων, το ολιγώτερον δε κακόν θα είναι να αναφανώσι προώρως αι παρ' ημίν μειονότητες, γλωσσικαί και θρησκευτικαί, αι σήμερον όμως δυστυχώς αποτελούσι εις το πλείστον μέρος της Μακεδονίας αληθείς πλειονότητας.

Πράγματι δε καθ' όλον το μήκος της παραμεθορίου ζώνης και τας πλησίον αυτής περιφέρειας το ελληνικόν στοιχείον εμφανίζεται εν τρομερά μειονεκτική υπάρξει, εν συγκρίσει προς το Σλαυόφωνον (ίνα μη λάβωμεν υπ' όψιν και τους λοιπούς ξενοφώνους και ετεροδόξους). Το Σον Υπουργείον μου έχει υπ' όψιν λεπτομερή στατιστικήν του πληθυσμού κατ' εθνότητας και χωρία ης άλλως τε συνοπτική περίληψις δια τας ως άνω περιφέρειας έχει ως εξής:

1. Υποδιοικήσεις Καστορίας:

Έλληνες και Ελληνόφρονες (βλαχόφωνοι, Αλβανόφωνοι)	22.768
Μουσουλμάνοι (κατά το πλείστον Αλβανόφωνοι)	14.448
Σλαυόφωνοι (τέως Πατριαρχικοί) 7.519	
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί) 22.070	Σλαυόφωνοι 29.598
Ρουμανίζοντες	220
Ισραηλίται (εν τη πόλει Καστορίας)	1.211
Εν όλω κάτοικοι	68.245

2. Νομαρχία Φλωρίνης:

Έλληνες και Ελληνόφρονες (ηρόσφυγες, βλαχόφωνοι, Αλβανόφωνοι)	8051
Μουσουλμάνοι (Σλαυόφωνοι, Αλβανόφωνοι, Αθίγγανοι)	15.095
Σλαυόφωνοι (τέως Πατριαρχικοί) 9.027	
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί) 48.443	Σλαυόφωνοι 57.470
Ρουμανίζοντες	359
Ισραηλίτες (εν τη πόλει Φλωρίνη)	433
Εν όλω κάτοικοι	81.408

3. Υποδιοικήσεις Καρατζόβης (Ενωτίας):

Έλληνες	-
Βλαχόφωνοι (Ελληνόφρονες)	1.415
Βλαχόφωνοι (Ρουμανίζοντες)	300
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί)	9.710
Μουσουλμάνοι (Σλαυόφωνοι και Τουρκόφωνοι)	21.135
(Μη υπολογιζομένων των προσφύγων)	Εν όλω κάτοικοι 32.560

4. Νομαρχία Πέλλης:

Έλληνες		-
Σλαυόφωνοι (τέως Πατριαρχικοί) 3.000		
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί) 15.886	Σλαυόφωνοι	18.886
Μουσουλμάνοι		5.332
(Μη υπολογιζομένων των προσφύγων)	Εν όλω κάτοικοι	24.218

5. Υποδιοικήσεις Γενιτσών:

Έλληνες		-
Πρόσφυγες (Καυκάσιοι και Μικρασιάται)		4.050
Μουσουλμάνοι		6.500
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί)		13.366
	Εν όλω κάτοικοι	23.916

6. Υποδιοικήσεις Γουμέντζης

Έλληνες		-
Μουσουλμάνοι		3.760
Βλαχόφωνοι (Ρουμανίζοντες)		1.600
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί)		16.155
	Εν όλω κάτοικοι	21.515

7. Υποδιοικήσεις Κιλκίς

Έλληνες		-
Ελληνόφρονες		500
Μουσουλμάνοι		10.015
Σλαβόφωνοι (τέως Σχισματικοί)		2.255
(Μη υπολογιζομένων των προσφύγων)	Εν όλω κάτοικοι	12.770

Βεβαίως εάν εξετάσωμεν την νότιον δευτέραν ούτως ειπείν ζώνην του Μακεδονικού εδάφους, ευρίσκομεν αμιγέστερον το Ελληνικόν στοιχείον, ενιαχού δε να πλεονάζη έναντι ελαχίστου μουσουλμανικού τοιούτου ως εν τη Χαλκιδική, ή ελαχίστου Ρουμανίζοντος τοιούτου ως εν τη Υποδοικήσει Αικατερίνης. Επίσης εν τη Υποδοικήσει Βερροίας επί πληθυσμού 48.494 Μουσουλμάνοι είναι μόνον 4.664 (εν τη πόλει Βερροίας) Ρουμανίζοντες 3.427 και Σλαυόφωνοι 1.937. Εν τη Υποδοικήσει Λαγκαδά έχομεν 18.455 Μουσουλμάνων και 23.664 Χριστιανών (μικτόν το

γλωσσικόν ιδίωμα). Εις την Υποδιοίκησιν Θεσσαλονίκης (ὑπαιθρος χώρα περί την Θ/νίκην), υπάρχουν 7.726 Μουσουλμάνοι και 36.320 Χριστιανοί, ἐξ ὧν οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων Ασβεστοχωρίου, Αειβατίδου Γραδεμπορίου, Νεοχωροῦδας, Γιουντζήδες, Βαλμάδος Τεκελή, Κιρτζιλάρ, ομιλοῦσι το σλαυόφωνον ἰδίωμα. Εἰς τὴν πόλιν Θ/νίκης, λόγω τοῦ διεθνούς αὐτῆς χαρακτήρος καὶ τῆς εἰσροῆς τῶν προσφύγων, δὲν θὰ ἠδύνατο τις νὰ υπολογίσει τὴν σημερινὴν ἐθνολογικὴν τῆς χροιάν, εἶνε γνωστὸν ὅμως ὅτι μεταξύ τοῦ γηγενούς στοιχείου πλεονάζει τὸ ἰσραηλιτικόν (κατὰ τὴν ἀπογραφὴν 48.000 περίπου ἐν τῇ πραγματικότητι ὅμως περί τας 70.000), Μουσουλμάνοι περί τας 18.000, Ἕλληνες καὶ Βλαχόφωνοι (Ἑλληνόφρονες) περί τας 50.000, πρόσφυγες ἰσως 90.000 περίπου, ολίγοι Ρουμανίζοντες, αρκετοὶ τέως Σχισματικοὶ Σλαυόφωνοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νυν σερβίζοντες, 1.455 Σέρβοι υπήκοοι, 600 ξένοι υπήκοοι κλπ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν νομὸν Κοζάνης, ἵνα συμπληρώσωμεν οὕτω ολόκληρον τὴν Μακεδονία, ἔχομεν τοὺς ἐξῆς ἀριθμοὺς:

1. Υποδιοικήσεις Γρεβενών:

Ἕλληνες	30.000
Βλαχόφωνοι (Ἑλληνόφρονες)	11.500
Βλαχόφωνοι (Ρουμανίζοντες)	400
Μουσουλμάνοι (Ἑλληνόφωνοι κοινῶς Βαλαάδες)	4.680
Ἐν ὅλῳ κάτοικοι	56.580

2. Υποδιοικήσεις Ανασελίτσας:

Ἕλληνες	30.103
Σλαυόφωνοι (τέως Πατριαρχικοί)	1.794
Μουσουλμάνοι (Ἑλληνόφωνοι- Βαλαάδες)	7.408
Ἐν ὅλῳ κάτοικοι	39.305

3. Νομαρχία Κοζάνης:

A. Επαρχία Σερβίων:

Ἕλληνες	17.167
Μουσουλμάνοι	2.303
	19.460

β. Επαρχία Κοζάνης:

Έλληνες	15.705
Μουσουλμάνοι (Τουρκόφωνοι)	20.207
Εν όλω κάτοικοι	55.372

4. Υποδοίκτης Καϊλαρίων

Έλληνες και Ελληνόφρονες (Βλαχόφωνοι)	3.798
Βλαχόφωνοι Ρουμανίζοντες	885
Σλαυόφωνοι (τέως Πατριαρχικοί)	4.578
Σλαυόφωνοι (τέως Σχισματικοί)	3.008
Σλαυόφωνοι	7.586
Μουσουλμάνοι (Τουρκόφωνοι)	30.169
Εν όλω κάτοικοι	42.438

Εις ολόκληρον τον Νομόν Κοζάνης έχουσιν εγκατασταθή 1000 Καυκάσιοι, εσχάτως δε 15.000 περίπου Μικρασιάται και Θράκες.

Τοιαύτη εν συνόψει τυγχάνει η σημερινή εθνολογική διάπλασις της Μακεδονίας. Βεβαίως εγκαταστάθησαν ήδη εις Μουσουλμανικά χωρία της υπαίθρου χώρας πρόσφυγες, ούτω όμως, συμπεριλαμβανομένων και 30000 περίπου Καυκασίων, δεν ανταποκρίνονται ούτε προς το ήμισυ του Μουσουλμανικού πληθυσμού (εν τω Νομώ π.χ. Κοζάνης 15 προς 62, εν τω Νομώ Φλωρίνης 3 προς 15), εκ της εγκαταστάσεως δε ταύτης ουδόλως επηρεάσθη το σλαυόφωνον στοιχείον, μηδενός πρόσφυγος εγκαταστηθέντος εις βάρος αυτού: οσάκις εγένετο απόπειρα εγκαταστάσεως προσφύγων, αὐτὴ απέτυχεν ελλείψει οικημάτων και γαιών επαρκών, ως και του ορεινοῦ και ως ἐπὶ το πλείστον αγόνου εδάφους, ουχ' ἦπτον δε και αι σερβικαὶ εφημερίδες, ἰδίαι αι του Μοναστηρίου, εφώναζον περί δήθεν προσπάθειας ημῶν προς αλλοίωσιν της εθνολογικῆς χροιάς της περιφερείας.

Δεν εἶνε δε δυνατόν, σήμερον τουλάχιστον, να γείνη λόγος περὶ εποικισμού γενομένου δια της οπωσδήποτε εγκαταστάσεως ἢ στεγάσεως των Προσφύγων, ὅχι μόνον διότι δεν συνεπληρώθη τελείως η γεωργικὴ εγκατάστασις αὐτῶν ἀλλὰ και διότι, δυστυχεῖς, ἀπωλέσαντες εστίας και βωμούς, οικογενειακὴν γαλήνην, αὐτὴν την ηθικὴν υπόστασιν των, δεν τυγχάνουσιν ἀπηλλαγμένοι πάσης βιωτικῆς μερίμνης, στεροῦνται δε εἰσέτι

πάσης διαπαιδαγωγήσεως και μορφώσεως, ώστε να αποτελέσωσιν εν τω συνόλω υγιά Ελληνικόν παράγοντα υπολογίσιμον εν τη αντιμετώπισει των λοιπών εθνοτήτων. Ήδη μάλιστα αναμετρά τις σοβαρώς και πλουτοπαραγωγικόν πρόβλημα εν Μακεδονία, άμα ιδία τη ανταλλαγή των Μουσουλμάνων γεωργών.

Τοιάυτη, Κύριε Γενικέ Διοικητά, η εθνολογική διάπλασις και κατάστασις εν Μακεδονία, ην θεώρησα καθήκον να υποβάλω υμίν, και λαμβάνω την τιμήν να παρακαλέσω υμάς όπως ευαρετούμενοι διαβιβάσητε ταύτην προς το Σον Υπουργείον μου ίνα, προ πάσης οριστικής αποφάσεως και εφαρμογής της αυτοδιοικήσεως και εν Μακεδονία, ευαρεστηθή και λάβη υο' όψιν ότι σχετικόν με την αφομοιωτικήν ενταύθα εργασίαν.

Ευπειθεστάτος

(υπ) Πέτρος Λεκκός

ΙΑΥΕ 1923, φακ. 7, υπ.3 (τέως Β/59), αρ. 3212, 11-4-23, Γενική Διοίκησης Θεσσαλονίκης προς Υπ. Εξωτερικών, Έγγραφο του Γραμματέως του Υπ. Εξωτερικών Πέτρου Λεκκού μετά επισήμου Στατιστικής

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VI

Έκθεση (Λογοδοσία) Θωμά Αποστολίδη

Αθήνα 2 Φεβρουαρίου 1927

Προς τα μέλη του Κ.Κ.Ε.

ΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΜΟΥ/ αντιλήψεις Κ.Ε.

Α. Επί του Εθνικού

Κατά το 1924 (αρχές) αφ' ης επέστρεψεν από την ΥΙ Συνδιάσκεψιν της ΒΚΟ ο παρακαθήσας εν αυτή αντιπρόσωπος του Κόμματος Ν. Σαργολόγος, (την αποστολήν του οποίου υπέδειξαν και υπεστήριζαν οι ως τότε συνεργάτες του Σ. Μάξιμος, Ε. Σταυρίδης), ενεφανίσθη το Εθνικόν Ζήτημα αι δε υποχρεώσεις του Κόμματος, έναντι των σχετικών με το ζήτημα τούτο αποφάσεων της Βαλκανικής Συνδιάσκεψης, ήσαν: Να εκδόση μίαν προκήρυξιν προς τον Ελληνικόν λαόν περί αυτονομίας της Μακεδονίας και Θράκης.

Το ζήτημα αυτό το οποίον αργώτερον υπήρξε πραγματικός τάφος δια το Κόμμα ως γνωστόν απασχόλησε το Κόμμα μας από της πρώτης στιγμής αφού ήτο απόφασις της ΒΚΟ... Αλλά δια πρώτην φοράν. Μέχρι της στιγμής εκείνης το Ελληνικό Κ.Κ. αγνοούσε παντελώς την ύπαρξιν τοιούτου ζητήματος και συνεπώς και τας αναλόγους υποχρεώσεις του δια την εκτέλεσιν. Κατά το Εθν. Συμβούλιον του 1924 (Φεβρ.) δεν συνεζητήθησαν οι σχετικές αποφάσεις της ΥΙ Συνδιασκέψεως. Ως τόσο η εκ του Συμβουλίου τούτου προελθούσα Κ.Ε. συνεζήτησε δια το ζήτημα (αντίγραφα σχετικής εγκυκλίου της ΒΚΟ εστάλησαν εμπιστευτικώς εις έμπιστα πρόσωπα των κυριοτέρων τμημάτων) και απεφάσισε 1) Επειδή δια το Κόμμα και τον Ελληνικόν λαόν το Μακεδονικόν ήτο άγνωστον πρέπει το Κόμμα να συλλέξη κάθε σχετικήν πληροφορίαν δια να καταστή ενήμερον του ζητήματος και της ιστορίας αυτού, να εκμεταλλευθή δε δια των δημοσιογραφικών οργάνων του Κόμματος κάθε σχετικήν είδησιν, ούτως ώστε να προπαρασκευάση ψυχολογικώς τας εργατικάς μάζας και τους Μακεδονοθρακικούς πληθυσμούς να δεχθούν εν καιρώ τας αποφάσεις και ανάλογον δράσιν του Κόμματος, 2) Ν' αποστείλει εις Μακεδονίαν και

Θράκην ένα μέλος το οποίον να καλέση εις ειδικάς συσκέψεις τα πλέον θετικά και έμπιστα μέλη των εκεί τμημάτων ίνα ανακοινώση εις ταύτα τας αναφερομένας αποφάσεις της ΒΚΟ και τας σχετικές γνώμας της ΚΕ, την αντίληψιν δε που θα σχηματίση από τας συσκέψεις ταύτας να μεταβιβάση δι' εκθέσεως του στην ΚΕ του Κόμματος.

Αι αποφάσεις αυταί της ΚΕ εξετελέσθησαν αμέσως από την Γραμματείαν. Υπάρχει δε εις το Αρχεΐον του Κόμματος έκθεσις του σ. Σταυρίδη με χρονολογίαν Μαΐου 1924 σταλείσαν εκ Καβάλλας, δια της οποίας ούτος επληροφóρει την ΚΕ ότι τα τμήματα που περιήλθε πλην Δράμας δεν εδέχοντο καν ούτε συζήτησιν επάνω στις επί του Εθνικού αποφάσεις της ΥΙ Συνδιασκέψεως της ΒΚΟ.

Εντούτοις ο σ. Μάξιμος έσπευσε να δημοσιεύση κατά Μάιον ή αρχάς Ιουνίου 1924 πριν ή σταλή εις το 5^{ον} Παγκόσμιον Συνέδριον- άρθρον εις τον «Ριζοσπάστην» σχετικόν, διεκδικών ως φαίνεται πιστοποιητικόν πούρου επαναστάτου μη συναισθανόμενος τας ευθύνας που αναλαμβάνει δια την δημιουργημένην δια το Κόμμα κατάστασιν εκ τοιούτων καθαρώς τυχοδιωκτικών πράξεων. Το άρθρον εκείνο ήτο και ο μόνος λόγος της συλλήψεως και της εξορίας του κατά Αύγουστον ιδίου έτους μόλις επέστρεψεν εκ Μόσχας. Εκτός αυτού και άλλοι τινές νεοφανείς, προσποιούμενοι τον θεωρητικόν, θεωρητικοί κατά φαντασίαν, οι οποίοι εθεώρησαν κατάλληλον το θέμα να διεκδικήσωσι θέσιν εις την «αριστεράν» ίσον την θέσιν του «αρχηγού» έσπευσαν μετά το Υ Συνέδριον και μετά την ΥΙΙ Συνδιάσκεψιν της ΒΚΟ ν' απαιτούν την δια χαρτοπολέμου εκτέλεσιν των επί του Εθνικού αποφάσεων. Επί κεφαλής δε τούτων ήσαν αφ' ενός μεν ο Π. Πουλιόπουλος αφ' ατέρου δε ο προστατεύων την αντιδραστικήν οργάνωσιν του κ. Ε. Παπαναστασίου «Κομμ. Έναωσιν» αντιπρόσωπος της ΒΚΟ.

Ούτω λοιπόν βλέπομεν ότι η ελπίς μας περί εξόδου του Κόμματος από την κρίσιν του ήτο πλάνη, ενώ αληθές ήτο ότι τα νέα τυχοδιωκτικά στοιχεία οι μωροφιλόδοξοι και εν γένει όλαι αι μικρότητες υπήρχαν μέσα στο Κόμμα μη τολμούσαι να σηκώσωσι το ανάστημά των το μεν ως άγνωστοι, το δε διότι εις το απεριόριστον κύρος της ΚΕ και κυρίως του Γραμματέως του Κόμματος δεν ηδύναντο ει μη μόνον με μίαν κραυγήν περί κινδύνου της κομμουνιστικής ορθοδοξίας του Κόμματος να προκαλέσωσι σύγχισιν στα μέλη και ν' αποβλέψωσι με ελπίδα στην πραγματικότητα των

χυδαίων σκοπών των. Η ΚΕ πιεζομένη εσωτερικώς και εξωτερικώς και μολονότι απελάμβανε πλήρους και απεριορίστου εμπιστοσύνης του Κόμματος, μη θέλουσα να επιτρέψη την κατατριβήν του Κόμματος εις κριτικά αποσπώμενον από την μορφωτικήν και οργανωτικήν κυρίως εργασίαν του, ούτε και ν' απειθαρχίση εις τους ανωτέρους οργανισμούς αλλά και μη πιστεύουσα εις μίαν περιπέτειαν και μάλιστα τοιαύτης εκτάσεως του Κόμματος, επί πλέον δε βασιζομένη στη συναίσθηση της ευθύνης του αντιπροσώπου της Διεθνούς όστις θα παρεκάθητο στο Συνέδριο όπου θα εφρόντιζε ν' αντιληφθή την κατάστασιν, την δυναμικότητα και την θέσιν του Κόμματος έσπευσε να καλέση το Γ' Τακτικόν Συνέδριον μέχρι της συγκλήσεώς του δε, συνέχισε το έργον της εις όλα τα επίπεδα και δια την καλλιτέραν και ταχύτεραν προπαρασκευήν του Κόμματος δια την ουσιαστικήν εκτέλεσιν των επί του Εθνικού αποφάσεων των συνεδρίων των ανωτέρω οργανισμών.

Είχε αντιρρήσεις η ίδια στον τρόπο της εκτελέσεως των αποφάσεων της ΒΚΟ τας οποίας και διετύπωσεν εγγράφως στους ανωτέρους οργανισμούς ζητούσα ελευθερίαν τινά στον καθορισμό παρ' αυτής της τακτικής την οποίαν θ' ακολουθούσε το Κόμμα. Αι αντιρρήσεις της δε ήσαν σχετικάί: 1) Με την κατάστασιν του Κόμματος, 2) με την σύνθεσιν του πληθυσμού της Μακεδονίας ύστερα από την ανταλλαγήν των πληθυσμών και την εγκατάστασιν πλέον των 700 χιλ. προσφύγων, 3) η ΚΕ εσκέφθη ότι δεδομένου ότι το Κομ. Κόμμα της Βουλγαρίας ετοιμάζεται δια νέον κίνημα προς εγκαθίδρυσιν της εργατοαγροτικής Δημοκρατίας η δε Ελλ. Κυβέρνησις συνεννοείται να βοηθήση των Τσαγκώφ εισβάλλουσα δι' ελληνικού στρατού εις Βουλγαρίαν, το Κόμμα θα πρέπει να διατηρήση τας δυνάμεις του ίνα δυνηθή να βοηθήση τους Βουλγάρους συντρόφους αντιδρώντας στην ενίσχυση της Ελλην. Κυβέρνησης προς τον Τσαγκώφ και διαλύοντας δια των πυρήνων του προς αναχώρησιν τον στρατό. 4) Με την εξήγησιν εις τα μέλη του Εθνικού Ζητήματος και της σημασίας του για τα Κομμουνιστικά Κόμματα. Η ΒΚΟ αν και αναγνωρίζουσα όλα αυτά καθώς και την πιθανότητα της θέσεως του Κόμματος εκτός Νόμου εξηκολούθη να μένη ανένδοτος πειθόμενη προφανώς εις τον παρά το Κόμμα αντιπρόσωπόν της όστις από την ανικανότητά του να σκεφθή ως πραγματικός κομμουνιστής είτε από υπολογισμό συμφεροντολογικό για

μένα και για τους τρεις λόγους αυτούς έσπευδε να ζητή την αποστολήν διαταγών εις το Κόμμα προς συμμόρφωσίν του.

Απ' αυτό καταλαβαίνεται πόσο επιτακτική ανάγκη ήτο η σύγκληση του Συνεδρίου. Η ΚΕ είπε τας απόψεις της, οι διάφοροι εισηγηταί ανέπτυξαν τα θέματά των πλην του σ. Σταυρίδη, ο οποίος απουσίαζε εις εξορίαν. Ούτος είχε την επί του Εθνικού εισήγησιν. Ο Μάξιμος είχαν επικοινωνήσει με τον Π. Πουλιόπουλον δι' επιστολής δια της οποίας τον επληροφύρει 1) ότι δεν ημπορεί να συνεργασθεί με τον Αποστολίδη και ότι Γραμ. του Κόμματος πρέπει να εκλεγή ο Ακριβόπουλος και 2) ότι διαφωνεί με την πλειοψηφίαν της ΚΕ στο Εθνικό και εκηρύσσετο υπέρ της «αμέσου» δράσεως.

Εξ' άλλου ο Π. Πουλιόπουλος ο οποίος εφρόντισε να «έχει και μερικούς συνέδρους» που τον «εκτιμούσαν» είχε καταρτίση μίαν κλίκαν με την οποίαν κατόρθωσε να πάρη πριν του Συνεδρίου αποφάσεις καθώς επίσης και να εκλέξη την νέαν Διοίκησιν του Κόμματος. Ενώ συγχρόνως εις την δήλωσίν μου ότι δεν θα παραμείνω στην Διοίκησιν του Κόμματος «έσχιζε τα ρούχα του» για την τέτοια γνώμη μου δεδομένου ότι το Κόμμα δεν είχε κατάλληλον αντικαταστάτην μου τουλάχιστον για δύο χρόνια-όπως έλεγε. Εξ' άλλου όμως περιτρυγύριζαν τον αντιπρόσωπον της Διεθνούς επωφεληθέντες της δυσαρεσκείας μου με αυτόν προελθούσαν από τας σφαλεράς γνώμας του περί της εν Ελλάδι καταστάσεως του κινήματος και της αξιώσεώς του να επιβάλλη τας απόψεις του και τας θελήσεις του απράλλαχτα όπως ένας αφέντης στο δούλο του και κατόρθωσαν ούτω να καταστήσουν τας εκ των προτέρων αποφάσεις των αποφάσεις των Συνεδρίων.

Η εισήγησις του σ. Σταυρίδη ανεξαρτήτως των προηγουμένων και μεταγενεστέρων αντιλήψεων του ιδίου επί του ιδίου ζητήματος, έλεγε και ναι και όχι. Εξέθεσα τας αντιλήψεις της ΚΕ ως προαναφέρω και αι οποίαι είναι διατυπωμένα στα πραχτικά του Συνεδρίου. Εχαρακτήρισα δε τας ληφθείσας αποφάσεις καταστρεπτικώς δια το Κόμμα. Εν τέλει υπέβαλα την εξής πρότασιν: «Το Έκτακτον Συνέδριον του Κόμματος συζητήσαν επί των επί του Εθνικού αποφάσεις των ΥΙ και ΥΙ Συνδιασκέψεως της ΒΚΟ και του Υ Παγκοσμίου Συνεδρίου αποδέχεται ταύτας και εντέλλεται εις την Ε.Ε. να προπαρασκευάση το Κόμμα δια την ταχυτέραν εκτέλεσιν». Εξ' αυτής της προτάσεως φαίνεται καθαρώτατα ότι όχι μόνον δεν ηρνείτο η ΚΕ τας

αποφάσεις των μνημονευομένων Συνδιασκέψεων και Συνεδρίων αλλ' αντιθέτως ενδιαφέρετο δια την ουσιαστικήν εκτέλεσιν αυτών δια την οποίαν ασφαλώς ήτο ανίκανο τότε το Κόμμα εκτός των κινδύνων εις τους οποίους εξετίθετο. Η τοιαύτη διατύπωσις της προτάσεως της ΚΕ εγένετο διότι είχε υπόψει την αδυναμίαν των Συνέδρων ν' αποφασίσουν εν πλήρει συναισθήσει της σοβαρότητος της λαμβανομένης αποφάσεως και συνεπώς δεν ήθελε η ΚΕ ν' αναλάβη το Συνέδριο αυτό τας ευθύνας της τυχοδιωκτικής περιπέτειας και του θλιβερού καταντήματος του Κόμματος. Η ψήφισις της προτάσεως αυτής εξ' άλλου καθόλου δεν ημποδίζε την νέαν Ε.Ε. στο ν' αγωνισθή όπως ήθελε για το Εθνικό. Η διαφορά είναι ότι θα ανελάμβανε αυτή που εκόπτετο να ψηφισθή η ΛΕΝΙΝΙΣΤΙΚΗ άποψη, την ευθύνην των συνεπειών του αγώνος αυτού, ενώ η προεκλογείσα Ε.Ε. ήθελε να κάμη τον παλληκαρά με την ευθύνην του Συνεδρίου καθορίζοντας αυτού την τακτικήν του Κόμματος υπό την επήρρειαν των λόγων του αντιπροσώπου της Διεθνούς.

Ήτο δηλ. ακόμη βρωμερότερος ο υπολογισμός των σοφοφανών νέων, όταν θέσωμεν την πραγματική αυτή βάση δια να κρίνωμεν, αποδεικνυόμενοι ούτω όχι μόνον μικροπρεπείς δια να ικανοποιήσουν τας ταπεινάς φιλοδοξίας των αλλά και άνανδροι παραπλανήσαντες τους αντιπροσώπους εις την ψήφηση αποφάσεων τας οποίας δεν είχαν το θάρρος να λάβουν οι ίδιοι.

Έθιξα την μίαν όψιν του ζητήματος η οποία λαμβάνεται ύστερα από την εξέταση της καταστάσεως του Κόμματος το οποίον επί τέλους εκαλείτο ν' αγωνισθή κατά διαταγήν χωρίς να γνωρίζη καλά το ζήτημα για το οποίο θα ηγωνίζετο. Υπάρχει όμως και άλλη πλευρά: ότι το ζήτημα αυτό δεν είναι ζήτημα Ελληνικού ΚΚ μόνον. Είναι ζήτημα Βαλκανικών στο οποίο τον μικρότερον ρόλο θα έπαιζε το Κόμμα μας. Ως τέτοιο δε το ζήτημα αυτό έπρεπε να έχη κινητοποιημένα όλα τα τμήματα της ΒΚΟ τα οποία να κάμουν μίαν συγχρονισμένην δράσιν, εφόσον μάλιστα η ΒΚΟ παρεδέχετο ότι η κατάστασις στα Βαλκάνια ήτο επαναστατική τόσον ώστε η επανάστασις να είναι η άμεσος βλέψις μας. Έξω απ' αυτή τη θέση παρομοία με την ενέργεια του ΒΚΚ εξέθετεν εις κίνδυνον την επανάστασιν.

Από την άποψη αυτή βλέπομεν ότι εκτός από τας ενεργείας του παρανόμου Βουλγαρικού Κόμματος ουδέν άλλο τμήμα εκινήθη, ούτε αυτό το Γιουγκοσλαβικό Κόμμα το οποίον δεν δύναται λόγω της εθνολογικής

συνθέσεως του Γιουγκοσλαβικού Βασιλείου να έχει άλλη σπουδαιότεραν πολιτικήν του επί του εθνικού. Και όμως το τμήμα αυτό της ΒΚΟ παρ' όλον ότι εσωτερικώς συνταράσσετο την περίοδο εκείνη το Κράτος εντός του οποίου υπάρχει από τους αγώνες των Κροατών- Σλοβένων, αυτών των Μακεδόνων της Σερβοκρατούμενης Μακεδονίας παρὰ την ανωτέραν δυναμικότητά του από το ΕΚΚ και μολονότι την περίοδον εκείνη 1924-25 εγεννήθησαν ζητήματα εκ μέρους της Σερβικής μπουρζουαζίας με την καταγγελίαν της Ελληνοσερβικής και την αξίωσιν καθόδου εις το Αιγαίον δια Θες/νίκης όπου να δημιουργήσουν μίαν βάσιν οικονομικήν αλλά και πολεμικήν, το τμήμα τούτο της ΒΚΟ δεν εκινήθη. Και ερωτώ: θα ηδύνατο η Ελληνική κεφαλαιοκρατία και το Κράτος της να εκμεταλλευθούν την σιωπήν αυτήν του ΚΚΕ ως ενίσχυσιν αρνητικά των σχεδίων της Σερβικής μπουρζουαζίας εις βάρος της Ελλάδος και δεν θα εξετίθετο το ΕΚΚ στην περίπτωσιν αυτή μπρος μπρος στον Ελληνικό λαό ως ένα Κόμμα αντεθνικό και μόνον; Δεν πρόκειται βέβαια να πάρω την άποψιν της Ελληνικής πλουτοκρατίας εγώ όμως είμαι υποχρεωμένος να λάβω υπόψη μου την ψυχολογία των μαζών, η οποία καθόλου δεν καθστά συμπαθητικό το Κόμμα, δεν το φέρνει κοντά στις μάζες.

Δι' όλους αυτούς τους λόγους υπεστήριξα τας εις τα πρακτικά διαλαμβανομένας απόψεις μου τας οποίας παρακαλώ να διαβάσουν τα μέλη και οι σύνεδροι.

ΑΡΧΕΙΟ ΚΚΕ, ΦΑΚΕΛΟΣ 3 1927

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VII

Έγγραφες οδηγίες Κολάρωφ προς κομμουνιστικά κέντρα Βελιγραδίου- Αθηνών

... Η ΒΚΟ διαβλέπουσα πάντοτε πόσην σημασία θα ενείχε δια το βαλκανικόν κίνημα μια Μακεδονία ανεξάρτητος- με εμφανή πλειοψηφίαν τα τόσο κομμουνιστικά στοιχεία των πόλεων- διαβιβάζει εντονώτερον προς τα ομόσπονδα Κ.Κ. του Αίμου την δοθείσα και κατά το τελευταίον 6^{ον} παγκόσμιον συνέδριον του 1924 εντολήν προς τους μεταβάντας εις Μόσχαν αντιπροσώπους των ως άνω κομμάτων, όπως επαναληφθεί αποτελεσματικότερον η κοινή δράσις των τριών ενδιαφερομένων κομμάτων εκ συμφώνου με το ελληνικόν τμήμα....

... Η κοινή αυτή δράσις συνίσταται από κοινού λήψιν αποφάσεων του σχεδίου όπερ υπέγραψε δια λογαριασμόν του ελληνικού τμήματος της Γ' Διεθνούς κατά την 7^{ην} Βαλκανικήν Συνδιάσκεψιν εν Σόφια ο Πουλιόπουλος...

... Κάθε κομμουνιστικόν κόμμα οφείλει ν' αποστείλει εις τα εν Μακεδονία τμήματά του τα καλύτερα επαναστατικά του στοιχεία και δύο τοποτηρητάς του αγώνος, οφείλει να εκδίδει κομμουνιστικόν έντυπον και εις την γλώσσαν των εν τη περιφέρεια μειονεκτούντων εθνότητων, να υποκινήσει την οργάνωσιν των εθνότητων εις παροικίας- συλλόγους και είτα εις ομοσπονδίαν- να δημιουργήσει ζήτημα μειονοτήτων, να χρησιμοποιήσῃ τα πλέον προκεχωρημένα Τμήματά του ως «πρακτορεία προκλήσεων», ώστε να επισύρει το ενδιαφέρον των γειτονικών κρατών, ιδίως όμως να εντείνει την προπαγάνδαν του μεταξύ των εθνικών αυτού μειονοτήτων ως τα εν Μακεδονία τμήματα των κομμουνιστικών κομμάτων να συμπεριλάβουσιν εν μεγάλη κλίμακι τους ξενόγλωσσους αλλοεθνείς πληθυσμούς, οι οποίοι υπήρξαν ανέκαθεν το πρόσχημα δια τους κατακτητικούς πολέμους των αστικών κρατών....

... Η απωτέρα βλέψις μιας τοιαύτης ενέργειας είναι να αποσπάσουν από τους κόλπους των εθνικών μακεδονικών οργανώσεων τας εν εκάστη χώρα μακεδονικάς μειονότητας και να υποτάξωσιν αυτάς εις την επίδρασιν του εν τη ιδία χώρα κομμουνιστικού κόμματος...

... Δια του κομμουνιστικού τύπου πρέπει να διαδωθεί εις όλην τη Μακεδονία ότι αιτία των αιματηρών αγώνων και ταραχών και του αλληλοσπαραγμού των Μακεδόνων είναι αι εθνικαί λεγόμεναι προπαγάνδαι, είτε σερβικαί, είτε βουλγάρικαι, αι οποίαι δήθεν εργάζονται δια την αυτονομία της Μακεδονίας εν πράγματι είναι όργανα των ενδιαφερομένων αστικών κυβερνήσεων αποβλεπουσών εις την ολικήν προσάρτησιν του μεγαλύτερου τμήματος της Μακεδονίας εις την ενδιαφερόμενην χώραν....

... Τα ΚΚ οφείλουν να συμμορφωθούν εις την άποψιν της 7^{ης} Βαλκανικής Συνδιασκέψεως, ήτι σκοπόν έχει την ίδρυσιν μιας ενιαίας κι ανεξαρτήτου κρατικής Μακεδονίας, ως πυρήνας δια την μετέπειτα ολοκληρωτικήν μεταβολήν των Βαλκανίων επί νέας βάσεως φεντεραλιστικής (ομόσπονδα ισότιμα κράτη)...

... Όταν δε πλέον ωριμάσει κάπως η ιδέα της ανεξαρτήτου Μακεδονίας, θα προκαλέσουν εκ συμφώνου και τα τρία κόμματα να γίνει δημοψήφισμα εις τα τρία τμήματα των ξενοκρατούμενων Μακεδόνων...

... Το ανεξάρτητο Μακεδονικό κράτος θα αναλάμβανε διπλωματικώς υπό την προστασίαν του η Σοβιετική Ρωσία κατά πάσας αστικής αντιδράσεως, απειλούσα εν εναντία περιπτώσει να κατέλθει εις Βεσσαραβίαν

ΙΑΥΕ, 1925, Α/2^η/14, Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 2ας Ιανουαρίου 1925

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ VIII

Δήλωση της Κεντρικής Επιτροπής της ΕΜΕΟ

Η Κεντρική Επιτροπή της ΕΜΕΟ, προσφάτως εκλεγμένη από το γενικό συνέδριο που έλαβε χώρα στη Μακεδονία μέσα στο πρώτο δεκαπενθήμερο του περασμένου Φεβρουαρίου, δηλώνει στον πολιτισμένο κόσμο ότι διατηρεί τις δηλώσεις τις παλαιάς Κεντρικής Επιτροπής, που έγιναν το Σεπτέμβριο του 1923 και τον Αύγουστο του 1924 και θεωρεί χρέος της να τις συμπληρώσει σύμφωνα με το πνεύμα των αποφάσεων που ψηφίστηκαν από αυτό το συνέδριο.

Ο τελικός σκοπός της ΕΜΕΟ είναι όπως και παλαιότερα να αποκτήσει την πλήρη πολιτική αυτονομία για την Μακεδονία, για τις περιοχές που βρίσκονται μέσα στα γεωγραφικά της όρια: στο Βορρά τα όρη Ρίλα, Οσσόγγοβο, και Σαρ, στα Δυτικά τις Αλβανικές Άλπεις, στο Νότο τον ποταμό Μπίστριτζα και το Αιγαίο Πέλαγος και στα Ανατολικά τον ποταμό Μέστα (Νέστο) και την οροσειρά της Ροδόπης. Στα μάτια της ΕΜΕΟ έχει πλεονεκτήματα η λύση του μακεδονικού προβλήματος με την ανάδειξη της Μακεδονίας σε ανεξάρτητο κράτος υπό την προστασία της Κοινωνίας των Εθνών ή σε μια αυτόνομη ισότιμη επαρχία στην Γιουγκοσλαβική Ομοσπονδία ή τελικά στη Βαλκανική Ομοσπονδία. Αυτό που προέχει είναι να είναι η Μακεδονία ελεύθερη και κυρίαρχη της τύχης της.

Για να πετύχει αυτό το σκοπό η ΕΜΕΟ υπολογίζει πρώτα στην ίδια και στους κατοίκους της Μακεδονίας, οι οποίοι σχεδόν όλοι αποτελούν μέρος της ανεξαρτήτως θρησκείας, εθνικότητας και πολιτικών πεποιθήσεων.

Δεύτερον, η ΕΜΕΟ έχει υπόψη της να ζητήσει τη συνδρομή όλων των άλλων εθνικοτήτων που έχουν υποταχτεί στην Ελλάδα και στη Σερβία και που μάχονται για να αποκτήσουν την αυτονομία τους και στηρίζονται κυρίως στην από κοινού ή παράλληλη δράση τουλάχιστον των Κροατών, των Σλοβένων, των Μαυροβούνιων, των Βοσνίων και των Αλβανών, με την προϋπόθεση εντούτοις ότι η συμφωνία για τη βοήθεια από τις εθνικές οργανώσεις θα προέρχεται από τις ίδιες και όχι από ένα ξένο κράτος, που θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί την κίνηση για ανεξαρτησία των Βαλκανίων

υπέρ των δικών του συμφερόντων. Η απόπειρα της Γ' Διεθνούς, πίσω από την οποία κρύβεται η Σοβιετική Ρωσία, να αναλάβει την καθοδήγηση των απελευθερωτικών κινήσεων, στοίχισε πολύ ακριβά σε όλους αυτούς που ενεπλάκησαν και εμείς οι Μακεδόνες χάσαμε το μεγάλο μας αρχηγό Τοντόρ Αλεξανδρόφ γιατί δε βοηθήσαμε εκτός από κάποια άτομα τα οποία πουλήθηκαν.

Για να πραγματοποιήσει το δίκαιο και υπέροχο ιδεώδες της η ΕΜΕΟ υπολογίζει εξίσου στην υποστήριξη όλων των Κρατών, των οποίων τα συμφέροντα απαιτούν τη γαλήνη στα Βαλκάνια, που δεν μπορεί να εξασφαλιστεί παρά μόνο κάτω από ένα καθεστώς ισότητας, ελεύθερης διάθεσης και αυτονομίας όλων των βαλκανικών πληθυσμών. Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, οι διάφοροι οργανισμοί για τη σταθερή ειρήνη στην υφήλιο, μπορούν να προσφέρουν την ηθική υποστήριξή τους στο απελευθερωτικό έργο και να συμβάλλουν πολύ στην πραγματοποίηση αυτών των μεγάλων στόχων.

Η ΕΜΕΟ εξακολουθεί να φυλάσσει με ζήλο την ανεξαρτησία της και η Κεντρική Επιτροπή δε θα επέτρεπε να την κάνουν όργανο των σκοπών τους σε καμία κυβέρνηση, σε κανένα κόμμα, που δεν έχει τίποτα κοινό με το απελευθερωτικό κίνημα των Μακεδόνων. Το Συνέδριο έδωσε μεγάλη δύναμη στην Κεντρική Επιτροπή με την προοπτική να οδηγήσει τον αγώνα μέχρι την ολοκλήρωσή του, χρησιμοποιώντας όλες τις δυνάμεις του και επικαλούμενο όλα τα μέσα που μπορεί να διαθέσει ενάντια σε πρόσωπα, σε κόμματα και σε συμμαχίες, που όπου και να βρίσκονται θα μπορούσαν να βρεθούν στο δρόμο της ΕΜΕΟ επιχειρώντας να χωρίσουν τις δυνάμεις της. Μερικές μακεδονικές ομάδες, οι οποίες συσπειρώθηκαν γύρω από τη *Federation Balcanique* στη Βιέννη και συντηρήθηκαν από την Τρίτη Διεθνή, είναι εχθροί του έργου μας. Δεν αντιπροσωπεύουν παρά μόνο τα χυδαία πρόσωπά τους.

Τα μέσα δράσης της Οργάνωσης στη Μακεδονία, που βρίσκεται κάτω από το ελληνικό και σερβικό καθεστώς, παραμένουν υποχρεωτικά επαναστατικά όπως στο παρελθόν. Οι τελευταίες βίαιες εκλογές στη Γιουγκοσλαβία και στη Μακεδονία έπεισαν τους διστακτικούς ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος αγώνα πέρα από τη χρήση παράνομων μέσων, τουλάχιστον όσο οι κυβερνήσεις του Βελιγραδίου και της Αθήνας δε θα έχουν αναγνωρίσει τα δικαιώματα και τις εθνικές ελευθερίες όλων των

εθνοτικών στοιχείων της Μακεδονίας, δε θα έχουν επιτρέψει τον επαναπατρισμό των διανοούμενων της Μακεδονίας που είχαν εξοριστεί και γενικά δε θα έχουν εγγυηθεί της ελεύθερης χρήσης της μητρικής γλώσσας στις δημόσιες συγκεντρώσεις και στον τύπο και όσο δε θα έχουν επιτρέψει την ύπαρξη εθνικών, πολιτικών και πολιτιστικών συλλόγων και τη χρησιμοποίηση εθνικών καταλόγων στις κοινοτικές, νομαρχιακές, βουλευτικές εκλογές κτλ.

Όσον αφορά το τμήμα της Μακεδονίας που βρίσκεται κάτω από το βουλγαρικό καθεστώς η Κεντρική Επιτροπή λαμβάνοντας υπόψη 1) τη δήλωση της κυβέρνησης της Σόφιας, με την οποία παραιτήθηκε της δικής της μερίδας, υπό την προϋπόθεση να κάνουν το ίδιο η Ελλάδα και η Σερβία, έτσι ώστε τα προσαρτημένα στην επικράτειά τους τμήματα να αποτελέσουν μια αυτόνομη Μακεδονία και 2) την πλήρη ελευθερία που απολαμβάνουν οι Μακεδόνες κάτω από το βουλγαρικό καθεστώς, εκτιμά ότι οι μέθοδοι του επαναστατικού αγώνα δεν έχουν σκοπό. Ωστόσο η Κεντρική Επιτροπή δηλώνει ότι στην περίπτωση που η βουλγαρική κυβέρνηση θα επιχειρούσε να ασκήσει βία και παράνομες επεμβάσεις στους Μακεδόνες, όπως έγινε στην περίπτωση του καθεστώτος του Σταμπολίσκου, θα αγωνιστεί εναντίον της και θα υπερασπιστεί τα δικαιώματα των συμπατριωτών της.

Κεντρική Επιτροπή της ΕΜΕΟ

Μακεδονία, Μάρτιος 1925

Αλεξάνταρ Πρωτογέρωφ

Ιβάν Μιχαήλωφ

Γεόργκι Πον Χριστόφ

ΙΑΥΕ, 1925, Α/2, υποφ.3

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΧ

Σχέδιο Ρακόφσκυ και αποφάσεις της ΒΚΟ για τη Μακεδονία

1) Εκ Μόσχας ως και εκ μέρους της επιτροπής της προπαγάνδας του εξωτερικού απεστάλη εις το ενταύθα κόμμα εγκύκλιος σχετικώς με την αυτονομίαν της Μακεδονίας και την ανοχήν του «Μακεδονικού κομιτάτου δράσεως Αλεξανδρώφ», του οποίου ο αγών τείνει επί το αυτό αποτέλεσμα. Μ' αυτήν την εγκύκλιον κοινοποιήθη συνημμένως και το υποβληθέν εν Μόσχα σχέδιο Ρακόφσκυ, δια τον σχηματισμόν της Βαλκανικής Ομοσπονδίας επί εντελώς νέων βάσεων συνοριακών. Ούτω προτείνει όπως η Θ/νίκη γίνη κοινός εμπορικός λιμήν, διατηρούσα την ιδιότητά της ως κέντρον της αυτονομουμένης Μακεδονίας, η Βουλγαρία ν' αποκτήση διέξοδον εις την Αλεξανδρούπολιν ως η Βεσσαραβία γίνη αυτόνομος Δημοκρατία με τινας άλλας προτάσεις επί της Αλβανίας και της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Επίσης δια του σχεδίου τούτου προτείνονται μέτρα και τρόποι δια την ειρήνευσιν της Ανατολής (προηγούμενον δελτίον) με την υποχρέωσιν ανηλειμμένην της μη περαιτέρω αναμίξεως της Ρωσίας ούτε αμέσως ούτε εμμέσως εις τα του Αίμου υπό τον όρον όμως του γενικού αφοπλισμού όλων των κρατών του Αίμου, όρον ευνοούντα τα μέγιστα την κομμουνιστικήν πολιτικήν. Το σχέδιον τούτο εστάλη εις όλα τα κόμματα των Βαλκανικών κρατών και εις την διάσκεψιν των Ευρωπαϊκών κρατών. Τούτο το σχέδιον συνεζητήθη υπό της Διοικούσης Επιτροπής του κόμματος και εγένετο προθύμως αποδεκτόν διότι: 1) δι' αυτού του αφοπλισμού εκλείπει το τελευταίον φρούριον του αστικού καθεστώτος της Ανατολικής Ευρώπης. 2) δια της αυτονομίσεως της Μακεδονίας, ευκολύνεται η διείσδυσις του κομμουνισμού ανενοχλήτως εργαζομένου πλέον. 3) εξασφαλίζεται η προσεχής άνοδος εις Βουλγαρία των κομμουνιστών. Προς εφαρμογήν του σχεδίου τούτου θα προκληθώσι ταραχαί εν Αίμω σκοπίμως δια να προκύψη πάλιν ζήτημα Βεσσαραβίας Βουλγαρικής επιστρατεύσεως, διέξοδου αυτής εις το Αιγαίον, διαμαρτυρίαι Ισραηλιτών και Βουλγαροφώνων εν Μακεδονία κλπ. εντέχνως προκαλούμεναι υπό της κομμουνιστικής δράσεως των κομμουνιστικών κομμάτων της Βαλκανικής

ας πληροφορίας έχει το κόμμα η κομμουνιστική δράσις εις τας Βαλκανικάς χώρας ήρχισεν εκδηλουμένη τύπον χωρικών εξεγέρσεων εν Μολδαυία και Βεσσαραβία- ζητούντων την ίδρυσιν ανεξαρτήτου Δημοκρατίας ήτις θα προσχωρήση βραδύτερον εις την Μόσχαν.

2) Ετυπώθη υπό του κόμματος προ ημερών και εστάλη εις τα τμήματα Μακεδονίας ανακοινωθέν της 7^{ης} Βαλκανικής Κομμουνιστικής διασκέψεως, ο έφερεν ο Μάξιμος, δια να διανεμηθή εις τους χωρικούς Μακεδονίας δια τούτου ωθούνται οι αγρόται να συγκεντρωθούν υπό τας Μακεδονικάς οργανώσεις «Ανεξάρτητος και Ενιαία Μακεδονία» και ν' αποσπασθούν από την επιρροήν των αστών, οίτινες θα τους επιστρατεύσουν δια να πολεμήσουν οι μεν τους δε. Τούτο το ανακοινωθέν επαναστατικόν καθ' ολοκληρίαν θα δημοσιευθή εις τον Ριζοσπάστην προσεχώς.

Ο Ταγματάρχης Διοικητής

ΙΑΥΕ, 1925, Α/2^Η/14, Δελτίον Κομμουνιστικής Κινήσεως 11^{ης} Σεπτεμβρίου 1924.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Χ

Το ΚΚΕ για την καταγγελία της ελληνο-σερβικής συνθήκης

Η συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής και Βουλγαρικής κυβερνήσεως επί του ζητήματος των εθνικών μειονοτήτων εν Μακεδονία και Θράκη, έγινε αιτία της καταγγελίας της «αμυντικής» Σερβο-ελληνικής συνθήκης, εκ μέρους της σωβινιστικής και ιμπεριαλιστικής Σερβίας.

Ο κ. Πάσιτς κι η καμαρίλα της Σερβικής Αυλής δεν θέλουν καν να επιτρέψουν στη σύμμαχό τους Ελλάδα, να αναγνωρίσει την ύπαρξη μιας βουλγαρικής μειονότητας στη Μακεδονία. Πραγματικά, ο Πανσερβικός ιμπεριαλισμός ετοιμάζεται προ πολλού να κατακτήσει την κεντρική Μακεδονία με τον λιμένα της Θεσσαλονίκης. Ευγνωμονεί την Κοινωνία των Εθνών, η οποία δια της συνθήκης της Γενεύης μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας, απήλλαξε τη Σερβία από μια σύμμαχο, της οποίας «σκάβεται ο λάκκος». Πολύ πριν από την καταγγελία της «συμμαχίας» η σερβική προπαγάνδα στην κεντρική Μακεδονία άνοιγε το δρόμο του σερβικού ιμπεριαλισμού προς την Θεσσαλονίκη. Κι αυτό πριν ακόμα βάλουνε πόδι οι Σέρβοι στη Θεσσαλονίκη. Μπορούμε από τώρα να προιδούμε την κατάσταση που θα δημιουργηθεί όταν η Σερβία θα έχει τη μισή Θεσσαλονίκη υπό την κατοχή της με το δικό της λιμένα.

Σίγουρα, οι δικοί μας σωβινιστές και ιμπεριαλιστές δεν είναι τόσο τυφλοί ώστε να μη βλέπουν το τι τους περιμένει. Ετοιμάζονται κι αυτοί για την «άμυνα». Τα στρατιωτικά στοιχεία βρίσκουν τη σωτηρία τους σ' αυτή την «αμυντική» πολιτική. Φιλονικούν και βρίζονται, ματαιόφρονες και φιλόδοξοι όπως είναι, μα στην πραγματικότητα συμφωνούν σαν τους λωποδύτες στα πανηγύρια. Ο Κονδύλης, ο Πάγκαλος, ο Μεταξάς, ο Λούφας, ο καθένας τους θέλει να είναι αρχηγός σ' αυτό τον «αμυντικό» πόλεμο κατά της Σερβίας. Φαίνεται μάλιστα πως η συνθήκη με τη Βουλγαρία επί των μειονοτήτων, παρά τον θόρυβο που εγείρουν εναντίον της οι έλληνες ιμπεριαλιστές, δεν είναι παρά μια μανούβρα για να φοβίσει τους Σέρβους κατακτητές.

Ο καθηγητής Τσαγκώφ που κυβερνά στη Βουλγαρία με τη συμμορία των κακούργων και καταπιεστών, δε θα μπορούσε παρά να επωφεληθεί

απ' αυτή την κατάσταση που ευνοεί τον ιμπεριαλισμό του. Πήρε θέση μεταξύ Ελλάδας και Σερβίας, θα πάει μ' εκείνον που θα του δώσει τα περισσότερα. Έκλεισε τη Συνθήκη της Γενεύης επί των μειονοτήτων με τους έλληνες ιμπεριαλιστές. Έπειτα κατόπιν προσκλήσεως των Σέρβων πάει στο Βελιγράδι για να... σχηματίσει το ενιαίο μέτωπο κατά του κομμουνισμού και των καταπιεζομένων μειονοτήτων της Βαλκανικής. Συγκατατίθεται να πάρουν οι Σέρβοι τη Θεσσαλονίκη, μα ζητά απ' τον Πάσιτς τι θα του δώσει για αντάλλαγμα.

Φαίνεται πως η βάση μιας οριστικής συμφωνίας δε βρέθηκε ακόμα, η αρχή όμως μας κάμνει να σκεπτόμαστε πως δε θα αργήσει να βρεθεί. Το πρώτο βήμα είναι το πιο δύσκολο, τ' άλλα ακολουθούν.

Οι βαλκανικοί λαοί και ιδιαίτερα οι πληθυσμοί της Μακεδονίας και οι αναρίθμητοι μετανάστες της Ελληνικής Μακεδονίας, πρέπει να ξεύρουνε πως οι σωβινιστές και οι ιμπεριαλιστές της Βαλκανικής τους ετοιμάζουνε ένα καινούργιο αδελφοκτόνο πόλεμο, μια νέα αιματοχυσία, μια νέα δυστυχία. Μας οδηγούν προς τα εκεί, αν δεν αντιδράσουν εγκαίρως οι βαλκανικοί πόλεμοι πιάνοντας από το λαιμό τις οικείες κυβερνήσεις τους.

Σε περίπτωση πολέμου, θα επωφεληθεί η Τουρκία για να στηρίξει τη θέση της στη Θράκη, η Ρουμανία θα φιλοδοξούσε να γίνει ένα μεγάλο κράτος και αυτή, η Αλβανία στριμωγμένη θα ελάμβανε μέρος σ' αυτό το αιματηρό μεθύσι των λαών της Βαλκανικής.

Η κατάσταση είναι κρίσιμος. Πρέπει οι λαοί της Βαλκανικής να σηκώσουν τη σημαία της επαναστάσεως για τη Βαλκανική Ομοσπονδία!

Η ιδέα αυτή γίνεται όλο και πιο συμπαθής στις μάζες που αισθάνονται εξ ενστίκτου πως αυτή είναι η μόνη διέξοδος. Αυτή είναι η ελπίδα όχι μόνο των βουλγαρικών, κουτσοβλάχικων, αλβανικών, τουρκικών και ισραηλιτικών μειονοτήτων, αλλά ακόμα και των ελλήνων και ενός μεγάλου μέρους των προσφύγων.

Οι λαοί δε θ' αργήσουν να δώσουν τα χέρια αδελφικά και να ελευθερωθούν από όλους τους δυνάστες.

Ακούει κανείς ήδη να γίνεται λόγος περί μιας ενιαίας κι ελευθέρας Μακεδονίας, μέλους της εργατικής και χωρικής Βαλκανικής Ομοσπονδίας.

Να γιατί οι εργατικές μάζες της Ελλάδας καθώς και της Σερβίας και Βουλγαρίας παρακολουθούν με προσοχή τους περιπάτους του καθηγητή Τσαγκώφ στη Σερβία και Ρουμανία. Ξεύρουνε πως οι επισκέψεις αυτές δεν

τους ετοιμάζουν τίποτε καλό. Η πείρα τους δίδαξε πως η συμπλησίασις των ιμπεριαλιστών δεν μπορεί παρά να γίνει παρά δαπάναις των λαών. Παρακολουθούν με δυσπιστία τις ελάχιστες κινήσεις των κυβερνητών τους, γνωρίζοντας πως οι τελευταίοι τους ετοιμάζουν άσχημο παιχνίδι.

Αν οι ιμπεριαλιστές της Βαλκανικής κατορθώσουν υπό την επιρροή των προστατών τους της Δύσεως να ενωθούν, για να εμποδίσουν το ξύπνημα των λαών, η συμμαχία τους θα' χει να λογαριαστεί με τη φιλήσυχο αλλά επί μάλλον και μάλλον σταθερά και ακλωνήτου συμμαχίας των λαών της Βαλκανικής αγωνιζομένων για την πραγματοποίηση της Βαλκανικής Ομοσπονδίας.

Ο αγώνας μεταξύ της συμμαχίας των ιμπεριαλιστών και των μαζών των πόλεων και των κάμπων θα είναι πεισματώδης.

Η νίκη θα ανήκει στους τελευταίους και παρ' όλους τους εχθρούς της η ιδέα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας θα πραγματοποιηθεί και οι Βαλκανικοί λαοί θα ελευθερωθούν από κάθε καταπίεση και κάθε εκμετάλλευση.

Αριστείδης Πετρίδης

«Ελλάς, Σερβία και Βουλγαρία» στη *La Federation Balkanique* no13, 31 Janvier 1925 (p.175-6)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΙ

Εγκύκλιος της ΕΕ του ΚΚΕ για τους άξονες της απολογίας των κατηγορουμένων για το Μακεδονικό

Κομ/ον Κόμμα της Ελλάδος

Αθήνα τη 14 Φεβρουαρίου 1925.

ΕΤΚΔ

Αριθ.52

εγκ.19

Προς όλες ταις οργανώσεις του κόμματος

Σύντροφοι,

Σας αποστέλλομεν τα σημεία επάνω στα οποία θα στηριχθή η απολογία των συντρόφων που κατηγορούνται επί εσχάτη προδοσία για την επί του Μακεδονικού Ζητήματος πολιτική του κόμματος. Οι Τ.Ε. οφείλουν να αναλύσουν σε όλους τους κατηγορουμένους συντρόφους το περιεχόμενον της παρούσης το ίδιο να κάνουν σε όλα τα μέλη επί τη βάσει αυτού του πνεύματος πρέπει να γίνεται και η ζύμωσις μας μέσα στις μάζες σχετικώς με τις ψεύτικες κατηγορίες με ταις οποίες προσπαθεί να συκοφαντήση η μπουρζουαζία τον αγώνα του κόμματός μας.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

1) Είμαι μέλος του κο/κού κόμματος της Ελλάδος και παραδέχομαι την πολιτικήν του κόμματός μου απάνω σ' όλα τα ζητήματα, επομένως και επάνω στο ζήτημα της Μακεδονίας και Θράκης. Θεωρώ την πολιτικήν αυτήν ως μόνην σωτηρίαν για τα συμφέροντα των εργατών και χωρικών της χώρας, δηλαδή για τα συμφέροντα της Πατρίδος, διότι έτσι αντιλαμβάνομαι εγώ την πατρίδα. Και αποκρούω την κατηγορία που μας αποδίδετε και τη θεωρώ ως ένα μέσον των αστικών κομμάτων για να κατασυκοφαντήσουν τον αγώνα του κόμματός μου και να βρουν ένα πρόσχημα να πνίξουν τη φωνή του.

2) Είμεθα οργανωμένον πολιτικόν κόμμα της εργατικής τάξεως και των φτωχών χωρικών και αποτελούμε εδώ και 5 χρόνια (από το Μάρτιο του 1920) οργανικόν τμήμα της Τρίτης Εργατικής Διεθνούς και της

Κομ/κής Διεθνούς, τα διακηρύσσομεν δε προκαλύπτως ότι διεξάγουμε τον απελευθερωτικό μας αγώνα σύμφωνα με τις αποφάσεις της Κομ/κής Διεθνούς. Αυταί λαμβάνονται εις τα παγκόσμιά της συνέδρια, εις τα οποία και παρακάθηνται αντιπρόσωποι 60 Κομ/κών Κομμάτων όλου του κόσμου, εις τα οποία λαβαίνει μέρος και το κόμμα μας δι' ιδίων του αντιπροσώπων. Ως οργανικόν τμήμα της Διεθνούς διατελούμεν εις στενωτάτας σχέσεις προς αυτήν, αι οποίοι είναι καταγεγραμμένοι εις το καταστατικόν τους, δημοσιεύομεν προ πολλού στην ελληνική γλώσσα (κομ. πρόγραμμα). Εις τα συνέδρια του κόμματός μας, όπως και όλων των κομ/ών κομμάτων του κόσμου λαβαίνουν μέρος αντιπρόσωποι της Κ. Διεθνούς.

Η κατηγορία ότι συνεννοούμεθα μετά ξένων είναι ανόητος, διότι η Κ. Διεθνής δεν είναι κράτος «ξένων», αλλά διεθνής εργατική οργάνωσις την οποίαν οι Έλληνες εργάται και φτωχωρικοί δεν θεωρούν ξένη γι' αυτούς αλλά και ως ανωτάτην οργάνωσιν του Διεθνούς απελευθερωτικού αγώνος. Επίσης ανόητος κι αισχρά είναι η κατηγορία που μας απευθύνετε ότι είμεθα πληρωμένοι από ξένους. Ο εργατοαγροτικός κόσμος κ' αγών δεν υπάρχει ως αποτέλεσμα της προπαγάνδας μισθάρνων προπαγανδιστών, όπως τα κόμματα που προσπαθούν να μαγειρεύσουν οι διάφοροι Μποδοσάκηδες με τα εκατομμύριά τους. Ο αγώνας του κόμματος διεξάγεται με τα μέσα που χορηγούν τα υστερήματα των εργατών και των χωρικών.

3) Δεν συνενοήθημεν με ξένους για να παραδώσωμε εδάφη της χώρας σ' αυτούς, ούτε εκάναμε καμμιά πράξη συνομωσίας για αποσπάσωμε τέτοια εδάφη, απεναντίας ζητούμε να πείσωμε τον λαόν και τους πληθυσμούς της Μακεδονίας και Θράκης, όπως κάνουν και τα κομ/κά κόμματα των άλλων βαλκανικών χωρών, ότι ένα πρώτο βήμα για την καταπολέμηση της εθνικής καταπίεσεως και των αλληλοδιαδόχων εκπατρισμών και για την αποσόβηση νέων πολεμικών σφαγών είναι να αγωνισθούν αυτοί οι ίδιοι για να ενώσουν όλα τα διαμελισμένα μέρη της Μακεδονίας και Θράκης και να κάνουν ενιαία κι ανεξάρτητα κράτη. Επίσης προπαγανδίζομε την ένωσιν όλων των ελευθέρων βαλκανικών κρατών σε μια Βαλκανική Ομοσπονδία.

4) Ο αγώνας μας για την αυτοδιάθεση των καταπιεζομένων εθνοτήτων και για τον αποχωρισμό των από τα κράτη εις τα οποία έχουν προσαρτηθεί, βγαίνει από τις κομ/κές μας αρχές και διεξάγεται απ' όλα τα

κομ/κά κόμματα του κόσμου εναντίον των κεφαλαιοκρατών των ιδίων τους χωρών (λ.χ. το Κ. Κόμμα Αγγλίας, Γαλλίας κλπ. αγωνίζονται για την ανεξαρτησία των αποικιακών λαών). Ζητούμε να ελευθερωθούν από τον εθνικό ζυγό της Ελληνικής, Βουλγαρικής, Σερβικής πλουτοκρατίας ο Μακεδονικός λαός γιατί έτσι πωλούμε τον ξένο ιμπεριαλισμό ο οποίος μοίρασε τες χώρες αυτές στα διάφορα μικρά κράτη για τους στρατηγικούς του και πολεμικούς σκοπούς. Νομίζουμε ότι η απελευθέρωση των Μακεδονικών και Θρακικών πληθυσμών θα αφαιρέσει από τα χέρια της κεφαλαιοκρατίας (βαλκανικής) σπουδαιότατά της στηρίγματα και έτσι θα διευκολύνει τον αγώνα των εργατών και χωρικών για την απελευθέρωσή τους.

5) Έτσι εμείς αγωνιζόμεθα για τα συμφέροντα του λαού. Κι επομένως έτσι δε μπορείτε να μας κατηγορήσετε για «προδότες» επειδή εφαρμόζουμε στο εθνικό ζήτημα τις κομ/κές αρχές μας. Θα μπορούσατε να κατηγορήσετε για προδότες μόνον εκείνους που διαπραγματεύονται με τη Σερβία, για να της παραδώσουν τη Φλώρινα και δη με τη Βουλγαρία για α της παραδώσουν την Καβάλα. Απεναντίας εμάς στην πραγματικότητα μας κατηγορείτε για κομμουνιστάς και θέλετε να μας καταδικάσετε για τας ιδέας μας.

Ως τέτοια την καταδίκη τη δεχόμαστε υπερήφανοι.

Τη δεχόμαστε με τη βεβαιότητα ότι η Φασιστική Πλουτοκρατία μας κτυπά επειδή υπερασπιζόμεθα τα συμφέροντα του εργαζομένου λαού τα οποία αυτή προδίδει με την ιμπεριαλιστική της εθνικιστική πολιτική των πολέμων και της εθνικής καταπίεσεως

Σύντροφοι

Αντίγραφον της παρούσης απολογίας πρέπει να δώσητε και στους δικηγόρους που θα υπερασπισθούνε τους συντρόφους μας.

Με συντροφικούς χαιρετισμούς

Για την Ε.Ε.

Ο γραμματεύς Π. Πουλιόπουλος

ΙΑΥΕ, 1925, Α/2η/17, α' φάκελος αρ. 2717, 25/2/25, Διεύθυνση δημόσιας ασφαλείας προς ΥΠ. ΕΞ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΙΙ

Επιστολή «Νέας Ομάδος Θεσσαλονίκης»

Εν Θεσσαλονίκη τη 13-2-25

Προς

Την Τοπικήν Επιτροπήν του Κομ. Τμήματος Θεσ/κης και την Κεντρικήν
Επιτροπήν Κόμματος

Αγαπητοί σύντροφοι

Ομάς εκ παλαιών και νέων μελών του Κόμματος παρακολουθούσα μετ' ενδιαφέροντος την δημιουργηθήσαν τελευταίαν κατάστασιν τόσον του Κόμματος όσον και των επαγγελματικών οργανισμών συνήλθεν επανειλημμένως εις ειδικάς συσκέψεις και ζητήσασα επί όλων των ενδιαφερόντων ζητημάτων μακράν πάσης προσυποληψίας ή προκαταλήψεως απεκρυστάλωσε τα κάτωθι συμπεράσματα επί των αιτιών και αφορμών της σημερινής θλιβεράς ομολογουμένης καταστάσεως.

Κατ' αρχήν παρεδέχθην

1) ότι το τελευταίον έκτακτον συνέδριον του κόμματος εσκηνοθετήθη καταλλήλως με το πρόσχημα της παρανόμου καταστάσεως αυτού, μη γενομένων συνελεύσεων και συζητήσεων εις τα πλείστα των τμημάτων της Μακεδονίας και Θράκης, εις τα οποία ούτε καν οι εισηγήσεις επί των θεμάτων της ημερησίας διατάξεως απεστάλησαν εγκαίρως.

2) Ότι οι αντιπρόσωποι του Συνεδρίου εκ των Τμημάτων της Μακεδονίας και Θράκης δεν αντιπροσωπεύουν τας γνώμας, ούτε της πλειοψηφίας, ούτε της μειοψηφίας αυτών και ειδικώς επί του εθνικού (Μακεδονικού) ζητήματος και του επαγγελματικού τοιούτου.

3) Ότι το εις ούτω συγκροτηθέν συνέδριον υιοθετηθέν σύνθημα περί αυτονομήσεως Μακεδονίας και Θράκης αποτελεί απόφασιν άστοχον και επιζήμιον εις τον αγώνα του κόμματος εις τας ειρημένας επαρχίας του Κράτους

4) Ότι η σκοπιμότης του συνθήματος τούτου προς τον σκοπόν της υποστηρίξεως μελλούσης κοινωνικής επαναστάσεως εν Βουλγαρία δεν είναι δυνατόν να χρησιμεύση ως επιχείρημα σοβαρόν, τουναντίον δύναται

να αποβή αφορμή και όπλον εις χείρας της αστικής τάξεως της Ελλάδος προς επέμβασιν εις τα εσωτερικά της γείτονος χώρας. Εκμεταλλευομένης την ψυχολογίαν του αγροτικού και προσφυγικού πληθυσμού ως διαμορφούται ήδη αυτή μετά την ανταλλαγήν των Τουρκικών πληθυσμών και την εγκατάσταση ενός εκατομμυρίου προσφύγων.

5) Ότι το σύνθημα της αυτονομίσεως προς τον σκοπόν αποφυγής μελλοντικών πολέμων εκ μέρους των γειτονικών αστικών κρατών δια την εκ νέου διανομή της Μακεδονίας, δεν είναι δυνατόν να εξυπηρετήσκει την απόφασιν αυτήν, δεδομένου ότι το νέον αυτόνομον κράτος περιστοιχούμενον υπό των αυτών γειτόνων είναι επόμενο να γίνει πόλος των ιδίων και πάλιν κατακτητικών βλέψεων.

6) Ότι συνεπεία του συνθήματος αυτού το κόμμα χάνει διαρκώς τας συμπαθείας των μαζών και ιδία των προσφυγικών και αγροτικών τοιούτων, των οποίων μόλις άρχισε να εισδύει και καθίσταται μισητόν και αποκρουστικόν εκ μέρους αυτών.

7) Ότι λόγω της επελθούσης εκ του συνθήματος αυτού συγχίσεως και απογοητεύσεων μεταξύ των εργατών απειλείται σοβαρώς η ενότης του επαγγελματικού κινήματος και η δημιουργία αντισυνδέσμων και φασιστικών οργανώσεων.

8) Ότι εξουδετερώνεται η αντιπολεμική προπαγάνδα του κόμματος επί της οποίας δύνανται να στηρίζεται σπουδαίως η υποστήριξης οιασδήποτε εργατοαγροτικής επαναστάσεως εις την βαλκανικήν και ειδικώς εις την Βουλγαρίαν.

Διαπιστώνει δε ότι:

Η επικράτησις διαφόρων αναρχουμένων απείρων και ακριβητικών στοιχείων επί του κόμματος και η απροκαλήπτως υποστήριξης των διαλυτικών των εκδηλώσεων παρά των ανωτέρω οργανισμών, επέφερεν απογοήτευσιν εις πλείστα έντιμα και ηθικά στοιχεία του πολιτικού κι επαγγελματικού κινήματος, τα οποία δια λόγους αμύνης των από των ανοήτων επιθέσεων αυτού εξηναγκάσθησαν να συμπήξουν ομάδας και να καθίστωνται ουδέτερα πάσης δράσεως και συμβολής εις τον αγώνα τον οποίον πλείστας από ετών προσέφεραν υπηρεσίας και θυσίας. Εις βάρος διαφόρων συντρόφων μη συμφονούντων προς την ακολοθούμενην ανεξέλεγκτον τακτικήν των εις άνω στοιχείων εδημιουργήθη εν γνώσει και τη ανοχή των υπευθύνων οργανισμών του κόμματος ατμόσφαιρα

καχυποψίας και συκοφαντιών αυτόχρονα αισχρών και κακοηθών συνεπεία των οποίων εξαναγκάζονται ούτοι εις αδράνειαν.

Η ανάμειξις της Γενικής Συνομοσπονδίας και των υπ' αυτήν Ομοσπονδιών και Κέντρων εις το αυτονομιστικόν κίνημα εκθέτει τας εργατικάς οργανώσεις εις κίνδυνον διασπάσεως και ενισχύει την ιδέα της περαιτέρω παύσεως της συνεργασίας αυτών μετά του κόμματος.

Ότι είναι ανάγκη επεμβάσεως όλων των πεπειραμένων κι ευσυνειδήτων αγωνιστών προς περίσωσιν της καταστάσεως και περισυλλογήν των διασκορπισθεισών δυνάμεων και πρόληψιν του κινδύνου εξεγέρσεως των εργατών εναντίων των υπευθύνων οργάνων του κόμματος.

Τα ανωτέρω επιβάλλεται να γνωστοποιηθούν εις την Κεντρικήν Επιτροπήν του Κόμματος με την παράκλησιν να αναστείλῃ το ατυχήσαν σύνθημα της αυτονομήσεως και ανακαλέσῃ τους προς τούτο εντεταλμένους της. Εν εναντία περιπτώσει επιβάλλεται και αμέσως τη ταχίστη απεύθυνσις προς τας μάζας προς συγκράτησιν του καταρρέοντος πολιτικού και επαγγελματικού κινήματος.

Η ομάδα εμμένει απολύτως εις τας διατυπωμένας ως ανωτέρω γνώμας και πιστεύει εις αυτάς ως εξηγηρετικάς του αγώνος, έχει δε την πεποίθησιν ότι αι αντιλήψεις αταί απηχούν και διερμηνεύουν το αίσθημα των προς το κόμμα συμπαθώς διακειμένων εργατικών προσφυγικών και αγροτικών μαζών της Μακεδονίας και Θράκης.

Επί όλων των ανωτέρω λεπτομερείς και αναλυτικάί θέσεις συντασσόμεναι θέλουσι χρησιμεύσῃ δια τας γενησομένας ευρείας συζητήσεις, τιθέμεναι εις την διάθεσιν όλων των αγωνιστών.

Η Τοπική Επιτροπή του Τμήματος παρακαλείται να δημοσιεύσῃ το ταχύτερον τα ανωτέρω εις το ενταύθα ὄργανον του κόμματος και να επιτρέψῃ ελευθέραν ἐπ' αυτών συζήτησιν καθ' ὅλας τας λεπτομερίας, διαβιβάζει δε αντίγραφον του παρόντος εις την Κεντρικήν Επιτροπὴν του Κόμματος.

Η επιτροπή της ομάδος

Γιώτας, Φραγκόπουλος, Πελτέκης, Αμὴν, Μιχαηλίδης, Ασπρόπουλος

ΙΑΥΕ, 1925, Α/2^η/14 Μακεδονία, 3 14/03/25, αρ. 3692, Αστυνομική Διεύθυνση Θεσσαλονίκης προς ΥΠ. ΕΣ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΙΙΙ

Έκθεση δράσεως ΚΕ του ΚΚΕ, Δεκέμβριος 1924-Οκτώβριος 1925, προς το έκτακτο Συνέδριο του Κόμματος

7. ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Εκείνο όμως που ασφαλώς αποτελεί το ουσιωδέστερο μέρος όλης της δράσης του κόμματος είναι το εθνικό ζήτημα. Η Κ.Ε. αισθάνεται την ανάγκη να δώσει μια κάπως πλατύτερη ανάλυση πάνω στο ζήτημα. Το κόμμα πρέπει μια για πάντα ν' αποκτήσει πλήρες φως και να δώσει τέρμα στις αμφισβητήσεις της πολιτικής που διέγραψαν πάνω στο ζήτημα τα διεθνή Συνέδρια και το τελευταίο έκτακτο συνέδριο του Κόμματος.

Είναι γνωστό ότι η Κ.Ε. ευθύς μετά το Συνέδριο δημοσίευσε τα σχετικά κείμενα και κατέβαλε κάθε προσπάθεια με το κεντρικό όργανο τόσο για να δημιουργήσει πλήρη ιδεολογική σαφήνεια μέσα στα μέλη του κόμματος, όσο και για να προσαρμόση την πολιτική επί του εθνικού πάνω στα αλληπάληλα νέα γεγονότα που μας παρουσίασε η τόσο πλούσια απ' αυτή τη άποψη τελευταία περίοδος. Τα γεγονότα κατά το εξάμηνο της Κυβερνήσεως Μιχαλακοπούλου ήλθαν αλληπάληλα, για να επιβεβαιώσουν με τον πιο φανερό τρόπο την ορθότητα της πολιτικής που χάραξε το νοεμβριανό μας Συνέδριο πάνω στο εθνικό ζήτημα. Ύστερα από τα αιματηρά γεγονότα του Τερλίζ, την ακύρωση του πρωτοκόλλου των βουλγαρικών μειονοτήτων και την ξαφνική καταγγελία της ελληνοσερβικής, γεγονότα που ανάγκασαν επί τέλους την ελληνική μπουρζουαζία να παραδεχτή την ύπαρξη ενός μακεδονικού ζητήματος, ήλθαν οι περίφημες διαπραγματεύσεις για την ανανέωση της ελληνοσερβικής συμμαχίας και η οικτρή τους διακοπή. Τώρα πια δεν είναι μόνον οι κομμουνιστές που διακηρύσσουν τις βλέψεις της σερβικής μπουρζουαζίας στη Θες/νίκη και της βουλγαρικής στο Δεδέαγατς και στην Καβάλλα, ούτε μόνο που διακηρύσσουνε τον κίνδυνο του βαλκανικού πολέμου. Οι διαπραγματεύσεις δεν έφεραν εις φως παρά μόνο τους βαθύτατους καπιταλιστικούς ανταγωνισμούς μεταξύ σερβικής και ελληνικής πλουτοκρατίας γύρω από την κατάκτηση της Μακεδονίας,

ανταγωνισμούς που μέχρι σήμερα μόνο τα Κομμουνιστικά Κόμματα της Βαλκανικής είχαν καταγγείλει στους λαούς τους. Ο σωβινιστικός Τύπος της Σερβίας και της Βουλγαρίας υπενθύμιζεν στους καλούς μας αστούς πόσο είναι η απόσταση που χωρίζει τη Θεσ/νίκη και Καβάλλα από το Βελιγράδι και τη Σόφια παρά από την Αθήνα. Και το κυβερνητικό όργανο της παλαιοσερβικής μεγαλομπουρζουαζίας «ΠΟΛΙΤΙΚΑ» είναι αρκετά κυνικώς ειλικρινές για να συνοδεύη τη διακοπή των διαπραγματεύσεων με τα εξής «οι Έλληνες δε θα είναι εις θέσιν να σταματήσουν το φυσικόν οικονομικόν μας κύμα προς την Θεσ/νίκην». Τι θα συμβή, αν οι Έλληνες επιχειρήσουν να σταματήσουν το κύμα αυτό; Ποιος μπορεί ν' αμφισβητήσει ότι βρισκόμαστε πραγματικά μπρός σ' ένα Μακεδονικό ηφαίστειο, που από στιγμή σε στιγμή απειλεί να εκραγή μέσα στην καρδιά της πιο εύφλεκτης γωνίας της Ευρώπης που λέγεται Βαλκανική; Και ποιος μπορεί ν' αμφισβητήσει ότι οι Έλληνες και Μακεδόνες εργатоαγρότες θα κληθούν να χύσουν το αίμα τους και να πολεμήσουν κατά των Σέρβων και Μακεδόνων εργатоαγροτών, για να κριθή ποιοι θα εκμεταλλεύονται στο μέλλον τους σιδηροδρόμους της Μακεδονίας, το λιμάνι της Θεσ/νίκης, τις κοιλάδες του Αξιού και του Στρυμόνος, την αποξηρανθησομένην λίμνην των Γεννιτσών, τις πλούσιες πτώσεις υδάτων κλπ. οι Έλληνες ή οι παλαιοσέρβοι έμποροι, βιομήχανοι;

Οι αλήθειες που διεκήρυξε το Κόμμα μας φάνηκαν ολοένα και πιο χειροπιαστές. Ενόσω δεν παύουν οι βίαι ξεσπιτωμοί, οι βίαιοι εξελληνισμοί, εκσερβισμοί, εκβουλγαρισμοί, του Μακεδονικού, Θρακικού και προσφυγικού πληθυσμού, ενόσω δεν ξεπαίρνεται από τους πολυαιματοβαμμένους αυτούς λαούς η κομματιασμένη από τις ιμπεριαλιστικές συνθήκες «ειρήνης» πατρίδα τους ενόσω οι λαοί αυτοί μοναχοί τους δεν κατακτήσουν την ανεξαρτησία τους και την Βαλκανική Ομοσπονδία, η Μακεδονία και η Θράκη είναι προωρισμένες να ξαναγίνουν το θέατρο της φρικαλεώτερης ανθρωποσφαγής, με την οποία οι Έλληνες πρόσφυγες θα καταδικαστούν να πέσουν σε δεύτερη τραγικώτερη προσφυγιά προτού προφθάσουν να γευτούν τα αγαθά της καπιταλιστικής «αποκαταστάσεως». Οι πρόσφυγες της Μακεδονίας και Θράκης μόνον τον άργο θάνατο έχουν να περιμένουν από τους Κονδύληδες και Μποδοσάκηδες της Ελληνικής μπουρζουαζίας. Θα βρούνε σωτηρία μόνο με τις δυνάμεις τους με την αδελφική συνεργασία όλου του Μακεδονικού

λαού μέσα στη απελευθερωμένη νέα πατρίδα τους και με την αλληλεγγύη των εργατοαγροτικών μαζών όλων βαλκανικών χωρών.

8. ΚΑΝΕΝΑ ΠΑΡΑΣΤΡΑΤΗΜΑ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ

Το ζήτημα το εθνικό, το ζήτημα της Μακεδονίας και της Θράκης ειδικά, δεν επιτρέπεται να θεωρούμε ως στενά ελληνικό ζήτημα. Είναι ζήτημα παμβαλκανικό. Κυρίως ως τέτοιο το εξετάζουμε στη σημερινή περίοδο, όταν κανονίζουμε τη θέση μας απέναντί του. Μόνον η ηλίθια τυπική λογική αστών δημοσιογράφων φαντάζεται «καταχθόνιες μυστικές προπαγάνδες» εφευρίσκουν εθνικά ζητήματα και τα «εκμεταλλεύονται» για τους αθέμιτους σκοπούς των. Το εθνικό πρόβλημα υπάρχει αντικειμενικά στα Βαλκάνια. Ο καπιταλισμός κι οι ιμπεριαλιστές όχι μόνον δεν μπορούν ν' απαλλαγούν από τις αναφλέξεις του αλλά και το περιμένουν, και το κάνουν πιο εύφλεκτο ολοένα με τους οικονομικούς ανταγωνισμούς των, οι οποίοι βρίσκονται μέσα στην ουσία, στη φύση την ίδια του καπιταλισμού.

Από κει πηγάζει αναπότρεπα η αυτόματη εξέγερση των μαζών των καταπιεζόμενων εθνοτήτων. Οι σοσιαλδημοκράτες δεν μπορούν να αντιληφθούν (ή δεν θέλουν διότι τρομάζουν τις πρακτικές συνέπειες των θεωρητικώς παραδεδεγμένων), τη βαθιά διαλεκτική σημασία της Λενινιστικής ρήσεως «Ποτέ η προλεταριακή επανάσταση δεν παρουσιάζεται στην πραγματικότητα καθαρό, πούρο κίνημα εργατικό». Το γκρέμισμα του καταρρέοντος ιμπεριαλισμού σήμερα και ο δρόμος προς τον Σοσιαλισμό είναι εργατικό κίνημα, συν αγώνας των χωρικών συν αγώνας εθνικοεπαναστατικός των καταπιεζόμενων λαών. Όποιος περιμένει μια πούρα αμιγή σοσιαλιστική επανάσταση, αυτός δεν θα την δη ποτές, και είναι μόνο με λόγια σοσιαλιστής. Αν πάρουμε υπ' όψει την οξύτατη μορφή που παίρνει σήμερα σ' όλα τα Βαλκάνια η γενική καπιταλιστική εξάρθρωση, η εξαθλίωση των εργατοαγροτών και προσφύγων (οξύτατο προσφυγικό πρόβλημα, κοντά στα άλλα τόσα έχει και η Βουλγαρία) και όλες οι αντιφάσεις των αλληλοσπαρασσομένων παραφρόνων εθνικών βαλκανικών καπιταλισμών πειθόμαστε ότι το εθνικό ζήτημα από τώρα και πέρα έχει για την όλη εργασία των κομμάτων μας μια κεφαλαιώδη σημασία και μπαίνει στην πρώτη γραμμή κοντά στην εργασία μας μέσα στο στρατό (κι όταν λέμε στρατό εννοούμε και τη νεολαία, εννοούμε και τους αξιωματικούς)

κάθε παραστράτισμα και το παραμικρότερο από τη γραμμή που χάραξε το νοεμβριανό μας συνέδριο, κάθε λύγισμα και υποχώρηση μπρός στις καταδιώξεις θα ήταν ένα ολέθριο σήμερα σφάλμα, θα ήταν απάρνηση του κομμουνιστικού μας περιγράμματος, θα' ριχνε το Κόμμα της εργατικής τάξεως στην αγκαλιά του ειδεχθέστερου σωβινισμού και θα το έκανε να προδώση την εργατική τάξη και τους εργαζομένους γενικά, να συμμαχήση δηλαδή στην προετοιμασία της αυριανής ιμπεριαλιστικής σφαγής των. Γι' αυτόν τον λόγο το Κόμμα δεν μπορεί με κανένα τρόπο να επιτρέψη κανένα τέτοιο παραστράτισμα, αν θέλη να κρατήσει αλέρωτη την απελευθερωτική του σημαία.

ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΔΕΞΙΑΣ ΤΩΝ «ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΔΩΝ»

Στην θεωρία της «προπαρασκευής» θεωρούμε απαραίτητο να παραθέσουμε την παρακάτω απόφαση του πυρήνος των φυλακισμένων παραπηγμάτων με την οποία συμφωνούμε. Ο κομμουνιστικός πυρήνας φυλακισμένων Παραπηγμάτων αποτελούμενος από τακτικά μέλη των οργανώσεων Αθηνών, Πειραιώς, Λαρίσης, Κορίνθου, Λεβαδείας, τα περισσότερα κατέχοντα υπεύθυνες θέσεις στους οργανισμούς του κόμματος και μέσα στο επαγγελματικό κίνημα, συνήλθε σε έκτακτη γεν. συνέλευση την 22 Ιουνίου ε.ε. και αφού συζήτησε διεξοδικά πάνω στα γενικά προβλήματα του σημερινού αγώνα του κόμματος απ' αφορμή της συζητήσεως αποφασίζει ομόψηφα:

1. Η εσωτερική συζήτηση την οποία άνοιξε η Ε.Ε. του κόμματος όχι μόνο δεν πρόκειται να βλάψει στο παραμικρό το κόμμα, αλλ' απεναντίας ήταν αναγκαία κι ωφέλιμη, διότι θα διαφωτίσει τα μέλη πάνω στα βασικά ζητήματα και θα προσάγει την ιδεολογική της προπαίδεια, θα στερεώσει ακόμα περισσότερο την αυτοεμπιστοσύνη των εργατών και το σπουδαιότερο, θ' αναγκάσει την εμφανισθείσα ευκαιρία στο κόμμα να καταπολεμήσει κάθε οπορτουνιστική παρέκκλιση. Από την άποψη αυτή η συζήτηση αποδείχνεται ένας απαραίτητος σταθμός στο δρόμο προς τη μπολσεβικοποίηση, που χαρακτήρηκε στο τελευταίο συνέδριο.

2. Η Εχτελεστική που βγήκε απ' το Συνέδριο, εκείνο όφειλε και θα είταν ασυγχώρητο σφάλμα της αν παρέλειπε ν' αρχίσει αμέσως την εκτέλεση όλων των αποφάσεών του. Κάθε αντίθετη αντίληψη πάνω σ'

αυτό το σημείο μ' οποιαδήποτε ευλογοφανή αιτιολογία κι αν παρουσιάζεται είναι απαράδεκτη και δεν επιτρέπεται καθόλου να επιζητείται η δικαιολόγησή της με τις αντικομμουνιστικές παραδόσεις που είχαν επικρατήσει άλλοτε μέσα στο Κόμμα.

3. Η ιδέα της «προπαρασκευής» όπως την παρουσιάζει η αντιπολίτευση των δύο συντρόφων Αποστολίδη- Κορδάτου αποδείχτηκε μέσα στην πράξη των τελευταίων μηνών ολότελα εσφαλμένη, η δε συνεπής γενικοποίησή της μπορεί να οδηγήσει το Κόμμα στην διαρκή αναβολή και απάρνηση που θα μπορεί να ξεσκεπάζεται κάθε φορά με το πρόσχημα της «ελλιπούς προπαρασκευής». Το κόμμα οφείλει να παραδεχτεί την προπαρασκευή για κάθε του ενέργεια μέσα στην διαλεχτική της σχέση με την πραχτική εργασία και ν' αποκρούσει κάθε μηχανική αντίληψη περί προπαρασκευής, ως επικίνδυνη και σοσιαλδημοκρατική.

4. Μια κομμουνιστική αντιπολίτευση όφειλε μέσα στα όρια της μπολσεβικικής ενδοκομματικής αυτοκριτικής ν' αποδείξει κατά τι η Εχτελεστική δεν ακολούθησε τη γραμμή που χάραξε το Συνέδριο, ποια σφάλματα έκανε και ποια κατά τη γνώμη της είχε η ορθότερη εκτέλεση των αποφάσεων. Τότε μπορούσε το κόμμα να φωτιστεί από την κριτική της και να συμφωνήσει ίσως μαζί της. Η τωρινή αντιπολίτευση δεν παρουσιάζεται έτσι αλλά περιορίζεται στο να κάνει άγονες κι απρεπείς προσωπικές επιθέσεις και με ντεφετιστική διάθεση να βλέπει συστηματικά παντού «καταστροφές».

5. Η πολιτική γραμμή του Κεντρικού δημοσιογραφικού οργάνου του κόμματος ύστερα απ' το Νοεμβριανό Συνέδριο και η καθόλου διαχείριση των καθημερινών ζητημάτων στάθηκε γενικά περισσότερο από κάθε άλλη φορά σταθερή και συντελεστική στις πιο πλατιές ζυμώσεις μέσα στις μάζες. Η παραγνώριση της σημασίας της μεταβολής αυτής κι ο ειρωνικός χαρακτηρισμός της ως «αρθρογραφικού» μπολσεβικισμού είναι εσφαλμένος κι αντίθετος προς τα πράγματα.

6. Η εργασία για την αναδιοργάνωση του Κόμματος επί τη βάση των εργοστασιακών πυρήνων κι επαγγελματικών ομάδων, η εργασία η οργανωτική μέσα στους αγρότες και στους πρόσφυγες στάθηκε πράγματι χαλαρή. Σ' αυτό σπουδαίο ρόλο έπαιξαν οι καταδιώξεις. Δεν είναι όμως σωστό, ότι το κόμμα δεν κινήθηκε για να κάνει τα συνθήματα του συνεδρίου, συνθήματα μαζών κι είχε ολότελα πρόχειρος κι αβάσιμος ο

ισχυρισμός ότι το κόμμα «έχασε την επαφή του με τις μάζες». Το εναντίον αποδείχνει η ανθηρή κυκλοφορία του μονοδράχμου ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ κατ' αντίθεση προς τον αστικό Τύπο ο οποίος έδειξε την γυμνότητά του απ' αφορμή του μονοδράχμου, το οικτρό ναυάγιο των αντικομμουνιστικών συλλαλητηρίων (πολύ μετά το λανσάρισμα των επί του εθνικού συνθημάτων) η καμπάνια μας η αντιφορολογική στα περισσότερα μέρη- η επιτυχής καμπάνια στο πατριαρχικό- η ειδική συγκέντρωση της Θεσ/νίκης- οι δίκες που' γιναν εναντίον των συντρόφων ακριβώς για το λόγο της δράσεώς των μέσα στις μάζες για το εθνικό (προκηρύξεις, συγκεντρώσεις, ομιλίες)- η κομμουνιστική στάση μπρός στην αστική δικαιοσύνη.

7. Η Εχτελεστική ορθά εφήρμοσε τις αποφάσεις του Συνεδρίου πάνω στο επαγγελματικό και παρ' όλες τις δυσκολίες κατωρθώθηκε να αποφευχθούν οι μεγάλοι κίνδυνοι της φασιστικής διεισδύσεως. Η καταπολέμηση του ρεφορμισμού στο επαγγελματικό έπρεπε να είναι πιο έντονη όπως το διεπίστωσε η Ευρεία. Η άποψη κατά την οποία για το ξεκαθάρισμα του επαγγελματικού από τους αντιπάλους θα χρειαζόταν απλώς μερικές «καλές οδηγίες» που η Εχτελεστική τάχαιτες παράλειψε, είναι απλοϊκή και δείχνει πόσο η αντιπολίτευση θέλει να υποτιμά από πολεμικό πνεύμα τα υφιστάμενα πραγματικά εμπόδια.

8. Η αντιπολίτευση δείχνει καταπληκτική αδυναμία να καταλάβει εκείνο που είναι για κάθε εργάτη ευκολονόητο, ότι δηλ. αιτία των διώξεων δεν είναι καθόλου η επί του εθνικού πολιτική του Κόμματος, αλλά η ειδική αντιμπολσεβικική εκστρατεία του Αγγλικού συντηρητισμού στα Βαλκάνια, της οποίας όργανο τυφλό είναι η μοναρχοφασιστική κυβέρνηση και η γενική αντιδραστική πολιτική της τελευταίας αυτής απέναντι της εργατικής τάξεως, πράμα που φαίνεται καθαρώτατα από της σιδ/κής απεργίας το πνίξιμο κι από μια απλή στατιστική σύγκριση των ολίγων καταδιωγμένων εξ' αιτίας του εθνικού με τις εκατοντάδες των καταδιωγμένων για τη γενική μας δράση υπέρ των εργατών και χωρικών.

Η αδυναμία αυτή της αντιπολιτεύσεως που φθάνει ως το σημείο να ειρωνεύεται απρεπέστατα ολόκληρο το κόμμα για την αξιοθαύμαστη δύναμη αντιστάσεως που αντιτάσσει στη φασιστική τρομοκρατία («σφάξε μας αγά ν' αγιάσω») δείχνει πόσο οι σύντροφοι της αντιπολιτεύσεως κατέχονται απ' τις πεσιμιστικές μονομερείς σκέψεις και ίσως από φόβο προς τις θυσίες, όταν πρόκειται να κρίνουν πάνω στην αναγκαιότητά τους.

9. Η απόφαση του τελευταίου συνεδρίου πάνω στο εθνικό επαλήθευσε με τον πιο ολοφάνερο τρόπο από την τελευταία εξέλιξη των καπιταλιστικών ανταγωνισμών στη Βαλκανική. Κάθε προσπάθεια προς αναθεώρηση της αποφάσεως αυτής είναι αντίθετη προς τις αρχές και την ταχτική της Κομ. Διεθνούς και το ΚΚΕ δεν μπορεί να την επιτρέψει με κανένα τρόπο. Είνε ψευδέστατο ότι το Μακεδονικό θεωρήθηκε ποτέ από κανένα μέσα στο Κόμμα ως ζήτημα στενώς ελληνικό. Είνε ψευδής ο ισχυρισμός της αντιπολιτεύσεως ότι μόνον το κόμμα μας ακολούθησε την κομμουνιστική γραμμή πάνω στο ζήτημα του εθνικού, διότι είναι πασίγνωστες οι εκατόμβες του βουλγαρικού κόμματος, οι καταδιώξεις που υπέστη το αδελφό κόμμα της Γιουγκοσλαβίας, του οποίου ακόμα οι Μακεδόνες αγωνιστές βρίσκονται στα κάτεργα (Κ. Νοβάκοβιτς κ.λ.π.) και του Ρουμανικού Κ.Κ. τα θύματα επ' αφορμή του αγώνα τους στη Δοβρουτσά και Βεσσαραβία. Οι σοσιαλδημοκρατικές αντιλήψεις του συντρόφου Σίμα Μάρκοβιτς χωρίς να σταματήσουν καθόλου τον αγώνα του Γιουγκοσλαβικού Κόμματος καταδικάσθηκαν πανηγυρικά απ' το 5^ο Παγκόσμιο Συνέδριο και η υποννοούμενη μέχρι τώρα αλληλεγγύη των σ. Αποστολίδη- Κορδάτου προς τον Μάρκοβιτς είναι αρκετά χαρακτηριστική.

10. Η καθόλου εμφάνιση στη συζήτηση της αντιπολιτεύσεως μέχρι σήμερα κι η υπαινιγματική κριτική της πάνω στην εφαρμογή των αποφάσεων του Συνεδρίου και πάνω στα αποτελέσματά τους, φανερώνει επίσης ότι οι σύντροφοι αυτοί δεν έχουν κατανοήσει σ' όλη τη σημασία τους ορισμένες αποφάσεις του Συνεδρίου κι ειδικώτερα την επί του Εθνικού και γι' αυτό γίνονται φορείς μιας επικίνδυνης σοσιαλδημοκρατικής παρεκκλίσεως, η οποία κάτω απ' τις παρούσες ιστορικές συνθήκες του αγώνος, μπορεί ν' αποβή υπό τη γνωστή μορφή της «νομιμόφρονος διαλυτικής τάσεως» καταστρεπτικωτάτη για το κόμμα αν δεν καταπολεμηθή εγκαίρως και να το οδηγήσει έξω απ' την Κομ. Διεθνή. Οι δύο αυτοί σύντροφοι κι όσοι τυχόν συμφωνούν μαζί τους πρέπει από τη συζήτηση να διαφωτισθούν πέρα πάνω σ' αυτούς τους κινδύνους και ν' αναγνωρίσουν σαν αληθινού κομμουνιστές το σφάλμα τους.

11. Ο πυρήνας διαμαρτύρεται εντόνως για τον σκανδαλωδέστατο χαρακτηρισμό της πειθαρχίας προς την διεθνή ως «τρίτοδιεθνοφοβίας»! καθώς επίσης και για τους υπαινιγμούς της αντιπολιτεύσεως σχετικά με τα δύο τελευταία αντιπροσωπευτικά σώματα του κόμματος (Νοεμβριανό

συνέδριο, Ευρεία του τρεχόντος μηνός) τα οποία γνησιώτατα εξέφρασαν την γνώμη ολοκλήρου του κόμματος. Στις προσωπικές επιθέσεις και των δύο συντρόφων της αντιπολιτεύσεως, στις απρεπείς ειρωνίες του σ. Κορδάτου και στις αφελείς απόψεις του περί «ηγετών» ο πυρήνας βλέπει με λύπη του, ότι η ιδεολογική παρέκκλιση της αντιπολιτεύσεως χαρακτηρίζεται κι από ένα έκδηλο μικροαστικό ατομικισμό του οποίου η παράδοση μέσα στο κόμμα είνε για όλα τα μέλη μισητή και ασφαλώς έπρεπε να έχει σβήσει ολωσδιόλου.

12. Σχετικώς με τον σ. Κορδάτο ο οποίος όχι μόνο δεν edίστασε να προσβάλει την ενότητα του κόμματος με φραξιονιστικές πράξεις κ' έστειλε διασπαστικές εγκυκλίους στα τμήματα, αλλά και είχε την τόλμη να το γράψει αυτό με υπερηφάνεια αυθάδη από τις στήλες του ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗ, ο πυρήνας δέχεται ότι στον σ. αυτόν πρέπει να επιβληθούν προσωρινώς όλα τα πειθαρχικά καταστατικά μέτρα μέχρις ότου κριθή οριστικώς η πράξη του απ' το Γ' Συνέδριο όπου και ν' απολογηθή ελευθέρως ενώπιον ολοκλήρου του κόμματος. Ο πυρήνας δέχεται ότι με το μέτρο αυτό πρέπει να γνωρίσει ο σύντροφος αυτός ότι δεν επιτρέπεται σε κανένα όποια θέση κι αν κατέχει μέσα στο κόμμα, να προσβάλει την ενότητά του, επειδή έτυχε να νομίζει πως το «κόμμα καταστρέφεται» καθώς επίσης ότι δε μπορεί να μπολσεβικοποιηθή το κόμμα αν πρώτα οι «ηγέτες» δεν δείξουν το σεβασμό προς τη σιδερένια μπολσεβικική πειθαρχία.

Στρατιωτικές φυλακές Παραπηγμάτων

22 Ιουνίου 1925

Εντολή της Συνελεύσεως

Ο Γραμματέας του Πυρήνα

Αρχείο ΚΚΕ, Φάκελος 1 1924-1925

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΙΥ

Το ΔΕΛΤΙΟΝ της ΚΕ του ΚΚΕ για το Μακεδονικό

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Είνε γνωστόν ότι η πολιτική επί του εθνικού ζητήματος την οποίαν καθόρισε το έκτακτον Συνέδριον του Κόμματος του Νοεμβρίου 1924, είχε πολλούς συνέπειας και εξήσκησε τεραστίαν επίδρασιν στην εξέλιξιν του κινήματος στην χώρα μας. Η θεσπισθείσα πολιτική επί του εθνικού και το σύνθημα –Ενιαία και Ανεξάρτητος Μακεδονία και Ενιαία και Ανεξάρτητος Θράκη- εχρησίμευσε ως αφορμή αφ' ενός μεν δια την μπουρζουαζίαν να θέση το Κόμμα μας εκτός Νόμου στην πράξιν και να εγκαϊνιάση σύστημα καταδιώξεων συνεχών εναντίον των οργανώσεων του Κόμματος και των στελεχών αυτού, αφ' ετέρου δε δια την δεξιάν την μεν εσωκομματικήν να εκδηλωθεί και να επιτείνη την υπό των καταδιώξεων αυξηθείσαν ήδη οργανωτικήν κρίσιν του κόμματος, την δε εξωκομματικήν να επιτεθί και να κατακτήση ορισμένας θέσεις εις βάρος του κόμματος, ιδίως επί του επαγγελματικού επιπέδου.

Και λέγομεν ότι η επί του εθνικού ζητήματος πολιτική απετέλεσε την αφορμήν τόσον δια τας καταδιώξεις της μπουρζουαζίας όσον και δια την εκδήλωσιν και επίθεσιν της δεξιός και όχι την αιτίαν, όπως τίνες διαφωνούντες επί της πολιτικής αυτής θέλουν να διατείνονται διότι η αιτία των γεγονότων αυτών ευρίσκεται αλλού. Η ελληνική μπουρζουαζία και άνευ της πολιτικής επί του εθνικού θα έθετε κατ' ουσίαν το κόμμα μας εκτός νόμου και θα εξεστράτευε εναντίον του αποσκοπούσα όχι στο να προστατεύση την κυριαρχίαν της διότι ακόμη δεν ηπειλήθη σοβαρώς εκ μέρους του προλεταριάτου της χώρας δια λόγους ιδίως αντικειμενικούς, αλλά στο να εκμηδενίση πάσαν αντίστασιν του προλεταριάτου στην προσπάθειάν της να σωθή από την οικονομικήν κρίσιν, η οποία την κατατρέχει, ρίπτοντας τα βάρη του πολέμου εις βάρος του προλεταριάτου. Μάλιστα οφείλομεν να παραδεχθώμεν ότι η ελληνική μπουρζουαζία στραπατσαρισμένη από την μικρασιατική καταστροφή και μη μπορώντας να συνέλθη αμέσως μετά το χτύπημα εκείνο, καθυστέρησε αρκετά από τα άλλα βαλκανικά κράτη στο να μεταστή στην συγγνήν αντίδρασιν, η οποία

σήμερον είνε διεθνές φαινόμενον. Γι' αυτό και το κόμμα διατηρήθη στην νομιμότητα περισσότερο απ' όλα τα άλλα Βαλκανικά κόμματα και ημείς απελαμβάνομεν όλων σχεδόν των συνταγματικών ελευθεριών, καθ' ην στιγμήν εις τα γειτονικά μας κράτη και οι καθημερινοί αγώνες των εργατών ήσαν αγώνες αίματος. Επομένως πρέπει να εννοηθή ότι είναι σφάλμα να πιστεύεται, ότι αν το Συνέδριο του 1924 δεν εθέσπιζε την επί του Εθνικού πολιτικήν δεν θα είχαμε καταδιώξεις και θα διατηρούσαμε την νομιμότητα του Κόμματος.

Η αιτία των καταδιώξεων ευρίσκεται στην αντικειμενική ανάγκη της μπουρζουαζίας που είπαμε παραπάνω και όχι στην επί του εθνικού πολιτική μας. Το εθνικό ήταν αφορμή μονάχα για την μπουρζουαζία. Αν εδίκασε και εφυλάκισε όσους έπιασε με τη κατηγορία επί του εθνικού δεν έπεται πως δεν θα τους συνελάμβανε με άλλη κατηγορία ή και χωρίς καμμιά κατηγορία επί του εθνικού. Μήπως το Γιουγκοσλαβικό κόμμα που δεν έριξε το σύνθημα- της ενιαίας και ανεξαρτήτου Μακεδονίας- δεν είνε σε παράνομο κατάστασιν; Μήπως δεν έχει ένα σωρό αγωνιστάς του στην φυλακή και στην εξορία; Επίσης και η εκδήλωσις της εσωκομματικής δεξιός δεν είναι απόρροια της επί του εθνικού πολιτικής του κόμματος. Η εσωκομματική δεξιά (κορδατισμός) δεν εδημιουργήθη με την επί του εθνικού πολιτική του κόμματος. Εξ' αφορμής αυτής εξηδηλώθη, αλλά προϋπήρχε. Όσοι γνωρίζουν καλά την ιστορία του Κόμματος αυτού όσοι παρηκολούθησαν την δράσιν και την ιστορία εν γένει των συντρόφων της σημερινής δεξιός του Κόμματος καθόλου δεν εξεπλάγησαν για τις διαφωνίες που διετυπώθησαν εκ μέρους αυτών επί του εθνικού. Όλη η ιστορία του σ. Κορδάτου μέσα στο Κόμμα επρόδιδε για έναν καλόν παρατηρητήν μιαν υπολανθάνουσαν δεξιάν παρέκκλισην, την οποίαν το Κόμμα και η Κεντρική του Επιτροπή πότε μεν παρέβλεπε και συνεχώρει εφ' όσον ήτο αβλαβής (διότι είχε ακόμη ανάγκην των υπηρεσιών του σ. Κορδάτου), πότε δε εκαυτηρίαζεν ανακαλώντας τον παρεκκλίνοντα εις τάξιν. Αλλά επ' αυτού θα ομιλήσωμεν άλλοτε, ίσως πολύ προσεχώς. Σήμερον επιθυμούμεν να τονίσωμεν ότι η επί του εθνικού πολιτική του Κόμματος υπήρξεν όχι αιτία δημιουργίας δεξιός, αλλά αφορμή εκδηλώσεως προϋπάρχουσας δεξιός. Η εκδήλωσις αυτή επεδείνωσε την κρίσιν του κόμματος και εξέθρεψε τα διάφορα αντιπειθαρχικά κινήματα και τας δεξιός εκδηλώσεις επί της

πολιτικής του Κόμματος εις άλλα επίπεδα εκτός της επί του εθνικού πολιτικής.

Σήμερον δυστυχώς υπάρχει σύγχυσις και ιδίως εν Μακεδονία μεταξύ των μελών του Κόμματος επί της θέσεως του εθνικού ζητήματος μέσα στην γενικήν πολιτικήν του κόμματος. Άλλοι νομίζουν ότι το σύνθημα της Ενιαίας και Ανεξαρτήτου Θράκης έχει αρθή εκ μέρους του Κόμματος, άλλοι πιστεύουν ότι ετροποποιήθη η επί του εθνικού πολιτική του Κόμματος κατά τρόπον αποδοκιμάζοντα τας σχετικές αποφάσεις του εκτάκτου Συνεδρίου, άλλοι έχουν την γνώμην ότι το Κόμμα παρασιωπά το ζήτημα λόγω των εκ των καταδιώξεων συνθηκών για να προφυλάξη τα υπολειφθέντα στελέχη του και άλλοι αντιλαμβάνονται μεν ότι επήλθε κάποια μεταβολή στην επί του εθνικού ζητήματος πολιτικήν του Κόμματος, αλλά δεν μπόρεσαν ακόμη να κατατοπισθούν εις τι ακριβώς συνίσταται η μεταβολή αυτή. Και σ' αυτό ίσως να μη φταίνε μονάχα αυτοί.

Εκείνο που πρέπει να τονισθή εδώ πρώτα για να αρθή κάθε σύγχυσις και παρεξήγησις είναι ότι αι επί του εθνικού ζητήματος αποφάσεις του Εκτάκτου Συνεδρίου ήσαν και είναι θεωρητικώς κατά βάσιν ορθαί. Και αυτό πρέπει να εννοηθή καλά από όλους. Επίσης τα περί «προπαρασκευής» του οργανισμού του κόμματος που θα έπρεπε να προηγηθή από το λανσάρισμα του συνθήματος της ενιαίας και ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης, προπαρασκευής που δεν εννοείται διαλεκτικά απάνω στην δράσι, προπαρασκευής που σημαίνει στην ουσία αναβολήν και συνεπώς έμμεσον άρνησιν του λανσαρίσματος τοιούτου συνθήματος στην συγκεκριμένη αυτήν περίοδο, προπαρασκευής με έννοιαν καθαρώς μηχανικήν και συνεπώς πολύ δευτερεύουσαν εν συσχετισμώ προς τας ανάγκας της δράσεως, είναι καταδικαστέα από πάσης απόψεως και πολύ ορθώς εκτυπήθησαν και θα κτυπηθούν από το Κόμμα πάντοτε, όπως εκτυπήθησαν και κατά το παρελθόν όταν ομοίας αντιλήψεις εξέφρασαν οι περί του Γεωργιάδη σοσιαλδημοκράτας (Κομμουνιστική Επιθεώρησις, τόμος του 1922 Γ.Α. Γεωργιάδη «Η κρίσις και το καθήκον μας»).

Βεβαίως εκ του ότι τονίζομεν την θεωρητικήν ορθότητα των αποφάσεων του εκτάκτου Συνεδρίου εν σχέσει με το εθνικό ζήτημα, τούτο δεν σημαίνει βεβαίως ότι κατά την εκτέλεσιν των αποφάσεων αυτών δεν έγιναν σφάλματα τακτικής ή στρατηγικής. Ένα τέτοιο πράγμα δεν πιστεύομεν να υποστηρίζουν ούτε οι αναλαμβάνοντες την εκτέλεσιν των

αποφάσεων εκείνων σύντροφοι. Αλλά αυτό, το ότι έγιναν τέτοια σφάλματα, καθόλου δεν σημαίνει ότι ενισχύεται η άποψις των Κορδατιστών ή γενικώτερον η δεξιά παρρέκλισις επί του Εθνικού. Σφάλματα μικρά η μεγάλα θα γίνωνται πάντοτε και θα διορθώνονται αλλά αυτό δεν μπορεί να δίδη το δικαίωμα εκμεταλλεύσεως αυτών στην δεξιάν, για να ψαρεύη σε θολά νερά.

Το κυριώτερον σφάλμα στην προκειμένην περίπτωση είναι, ότι το Εθνικόν Ζήτημα **ετέθη εις το κέντρον της γενικής πολιτικής του Κόμματος** απετέλεσε τον άξονα πέριξ του οποίου εστράφη η πολιτική του Κόμματος, το κέντρον της βαρύτητας από το οποίον εξηρτήθη η μπολσεβικοποίησης του Κόμματος. Το Εθνικόν ζήτημα ως πρόβλημα του Κόμματος εξετόπισε και έθηκε εις δευτερεύουσας μοίραν όλα τα άλλα σοβαρώτερα προβλήματα του αγώνα. Γι' αυτό οι άλλες αποφάσεις του εκτάκτου Συνεδρίου (επί του οργανωτικού, του επαγγελματικού, Αγροτικού κ.τ.λ.) ητόνησαν και δεν εδόθη η απαιτούμενη εις αυτούς προσοχή.

Έτσι επέρασε ολόκληρος ένας χρόνος στον οποίον το Κόμμα ησχολήθη μεν δια το εθνικόν δεν έκαμε όμως καμμιά δουλειά για τους πυρήνας, για τις φράξιες και έτσι είχαμε κατά το διάστημα αυτό αύξησιν της ανοργανωσιάς και απώλειες στο επαγγελματικό επίπεδο τεράστιες. Την πολιτική του κόμματος στην Κεντρική της γραμμή διείπε το Εθνικόν και έτσι εφαινότο μάλλον κόμμα των μειονοτήτων παρά κόμμα του προλεταριάτου. Το κόμμα μας είχε αναλάβει να κινήση αυτό τας μειονότητας υπέρ της αυτοδιαθέσεώς των, το κόμμα μας είχε αναλάβει να δημιουργήση αυτό στην Ελληνική Μακεδονία και Θράκη κίνημα μειονοτήτων. Το Κόμμα μας είχε αναλάβει απάνω του να λύση τα προβλήματα των μειονοτήτων. Και δυστυχώς και σ' αυτήν την στραβήν κατεύθυνσιν επάλεισε χωρίς να κατορθώση να κινήση τας μειονότητας και ακόμα χωρίς να κατορθώση να διοχετεύση μέσα σ' αυτές τα συνθήματά του. Είνε βέβαιον ότι δεν τα ησθάνθησαν, ότι δεν έφθασαν μέχρις αυτών αφού έλειπε ο ανάλογος μηχανισμός του για να φθάσουν. Η διεξαχθείσα από τις στήλες του Ριζοσπάστη αρθρογραφία, μόνο στο να κατατοπισθούν τα μέλη του Κόμματος και ένα μέρος των εργατών θα μπορούσε να συντελέση, αλλά πλέον αυτού τίποτε. Αι Μακεδονικές και Θρακικές μειονότητες ακόμη αγνοούν την τοιαύτην πολιτική του Κόμματός μας, του οποίου και την ύπαρξιν αμυδρώς πως γνωρίζουν.

Επίσης σφάλμα στρατηγικής εκ μέρους του Κόμματος είναι το λανσάρισμα του συνθήματος του Κόμματος της Ενιαίας και Ανεξαρτήτου Μακεδονίας και Θράκης αρκετά γρήγορα και παράκαιρα, όταν ο αγών της Ε.Ε.Μ.Ο. και του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος είχε πια καλμάρει μέσα εις ποταμούς αιμάτων. Η συμμαχική ενίσχυσις, ελαχίστη και όχι ουσιαστική, του ελληνικού προλεταριάτου είχε έλθει αργά, όταν η Ε.Ε.Μ.Ο. είχε ηττηθή από τας σωβινιστάς Εθνικιστάς του Πρωτογέρωφ. Η δράσις του Κόμματος επί του ανωτέρω συνθήματος έπρεπε να γίνη πολύ προ του Συνεδρίου του 1924 επί διοικήσεως του Κόμματος υπό των σ. Αποστολίδου, Κορδάτου, Μαξίμου, ότε η Ε.Ε.Μ.Ο. ηγωνίζετο απεγνωσμένως και είχε και πολλές πιθανότητας επιτυχίας. Αλλά το Κόμμα μας τότε μεν εφησύχαζε χάρις εις τους διοικούντας τότε, σημερινούς ηγέτας της δεξιάς Αποστολίδην και Κορδάτον, εκινήθη δε πολύ αργά. Εάν μπορεί να σταθή η παραβολή στις αναλογίες ο Γρουσό έφθασε όταν πλέον ο Βλύχερ είχε κατατροπώσει τον Ναπολέοντα.

Αλλά βέβαια ο σκοπός του παρόντος δεν είναι η ανακίνησις των σφαλμάτων του παρελθόντος, είναι μάλλον η ανάλυσις της σημερινής θέσεως του ζητήματος. Αν ελέχθη τι σχετικώς με τα σφάλματα, τούτο έγινε για να εννοηθή καλύτερον η σημερινή θέσις του ζητήματος πολύ δε απέχομεν από του να θελήσωμεν να αποδώσουμε ευθύνας εις κανένα, διότι πιστεύομεν ότι είναι καιρός εργασίας θετικής και όχι ευθυνολογίας.

Το εθνικό ζήτημα σήμερα για το Κόμμα μας τίθεται ως εξής:

Είμεθα κεκηρυγμένοι δια λόγους αρχών υπέρ του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των μειονοτήτων της Μακεδονίας και Θράκης. Αλλά το ζήτημα τούτο δεν είναι το κέντρον της πολιτικής του Κόμματός μας. Εφ' όσον αι μειονότητες δια των ιδίων αυτών δυνάμεων κινηθούν δια την αυτοδιάθεσιν των, ημείς θα ενισχύσωμεν τον αγώνα ως σύμμαχοι των.

Οι αγώνες των μειονοτήτων είναι συμμαχικοί για μας. Στην συμμαχία αυτή και κατά την διάρκεια της συμμαχικής μας δράσεως, θα προσπαθήσωμεν να πάρη το Κόμμα μας την πρωτοβουλίαν της δράσεως, δια να κατευθήνη από κοινού το προλεταριάτο και τας μειονότητας κατά της μπουρζουαζίας της κυριαρχούσας εθνικότητας. Εις την βουλγαρικήν Μακεδονίαν, η μακεδονική μειονότης κινείται, δρᾷ παλαιίει δια την αυτοδιάθεσιν της έχουσα επί κεφαλής την Ε.Ε.Μ.Ο.. Το Β.Κ.Κ. έσπευσε εις ενίσχυσιν της ως σύμμαχος δια την επιτυχίαν του σκοπού της

αυτοδιαθέσεώς της μέχρις αποχωρισμού. Το ίδιον οφείλει να κάμη το Γιουγκοσλαβικόν Κόμμα εφ' όσον η Μακεδονική μειονότητα της χώρας κινείται και αυτή προς την αυτήν κατεύθυνσιν υπό την Ε.Ε.Μ.Ο.. Και το Ελληνικόν Κ.Κ. θα σπεύση να ενισχύση συμμαχικά την Μακεδονικήν και Θρακικήν μειονότητα ευθύς ως αυτή κινηθή υπέρ της αυτοδιαθέσεώς της. Δεν αναλαμβάνομεν να δημιουργήσομεν κίνημα μειονοτήτων εν Μακεδονία και Θράκη, ούτε αναλαμβάνομεν επάνω μας να λύσωμεν ημεῖς τα προβλήματα των μειονοτήτων, αι οποῖαι ἄλλως τε να μη λησμονώμεν, ὅτι εκτός του προλεταριάτου των ἔχουν και σοβαρά μερίδα μπουρζουαζίας που ἔχει οικονομικά συμφέροντα αντίθετα ἐκεῖνου. Δεν εἴμεθα κόμμα των μειονοτήτων, εἴμεθα κόμμα του προλεταριάτου και προ παντός. Η Κομμουνιστική Διεθνὴς ενισχύει τα εθνικοεπαναστατικά κινήματα των αποικιακῶν λαῶν αὐτῶν υπό ἰδίαν οργάνωσιν ἢ ἡγεσίαν ἀγωνίζονται υπέρ της αυτοδιαθέσεώς των. Η Κομμουνιστική Διεθνὴς δεν δημιουργεῖ τα εθνικοεπαναστατικά κινήματα των ἀποικιών. Ενίσχυσε τους Σίν Φάινερς εν Ἰρλανδία εφ' ὅσον ἐκινούντο οἱ ἴδιοι υπό τον Λε Βαλέρα, ἐνίσχυσε δια αὐτὸν λίγον τους Ριφφανούς υπό τον Ἀμπτελ Κρίμ στο Μαρόκο, τους Δρούσους υπό τον Ατράς στη Συρία, τους Βαχαβίτας υπό τον Ιμπν Σεοῦδ στην Αραβία, τους Ἰνδούς υπό τον Μαχάτμα Γκάνδη στο Ἰνδοστάν, τους Κινέζους υπό τον Σούν-Γιάτ Σέν στη Σινική και αλλοῦ.

Συνεπῶς το Κόμμα μας θα ἀγωνισθῇ υπέρ του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των μειονοτήτων εν Μακεδονία και Θράκη μέχρις αποχωρισμού ευθύς ως και αι ἴδιαι μειονότητες ἤθελον κινηθῇ για να ἀγωνισθῶν υπέρ αὐτοῦ.

Η Κομ. Διεθνὴς δια μόνης της παρατιθεμένης περικοπῆς κανονίζει την πολιτικὴν του Κόμματός μας ἐπὶ του Εθνικοῦ. Αγωνιζόμενον δια το δικαίωμα της εθνικῆς αυτοδιαθέσεως μέχρις αποχωρισμού και ἐναντίον της εθνικῆς πιέσεως στη Μακεδονία και Θράκη, το Κόμμα ως τόσο δεν πρέπει στις σημερινές συνθήκες να βάλῃ το Εθνικόν Ζήτημα στο κέντρον του πολιτικοῦ ἀγώνος του και να (δυσανόγνωστο) ως σημερινό σύνθημα δράσεως –Ανεξαρτησία Μακεδονίας και Θράκης. Πρέπει να ἔχωμεν υπ' ὄψει ὅτι τα Κομ. Κόμματα υποστηρίζουν την εθνικοεπαναστατικὴν κίνησιν, ἀλλ' ὅτι μόνα τους ἄμεσα δεν τη δημιουργοῦν και δεν παίρνουν ἀπάνω τους τα ἀντίστοιχα προβλήματα.

Αυτά μόνον λέγει η Κομ. Διεθνής. Εἶνε ὁμως αρκετά διαφωτιστικά και πιστεύωμεν ὅτι θα αρθῇ κάθε σύγχυσις ἢ παρεξήγησις ἐπὶ της θέσεως του εθνικοῦ σήμερον εἰς το Κόμμα. Στὴν σημερινή συγκεκριμένη στιγμή τα προβλήματα του αγώνος τίθενται ὡς ἐξῆς ἀπὸ ἀποψιν σπουδαιότητος. Κατὰ πρῶτον λόγον προέχει το οργανωτικὸ και το επαγγελματικόν. Ακολουθεῖ δε το Αγροτικὸ ζήτημα και ἐπεταὶ το εθνικὸ εἰς ὅλα τα ἄλλα. Αναλόγος νομίζομεν ὅτι ἐπρέπει να εἶναι και ἡ ἐργασία των οργανώσεων και μελῶν του Κόμματος.

Ο Μακεδονικὸς

Αρχεῖο ΚΚΕ, ΦΑΚΕΛΟΣ 2 1926, ΔΕΛΤΙΟΝ (ὄργανο της Κεντρικῆς Επιτροπῆς) Ἔτος Α', Αριθ. 2, Μάρτιος 1926

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΥ

Σχέδιο- οδηγίες του ΠΓ για την ανάλυση των αποφάσεων του Δ΄ Συνεδρίου του Κόμματος

Μ.8/Β/25 Απριλίου 1929

Α.23 Μαΐου 1929

Δεν ξέρουμε για ποιες αιτίες λείπει το σύνθημα της Βαλκανικής Ομοσπονδίας των εργατοαγροτικών δημοκρατιών τόσο στις αποφάσεις όσο και στο Μανιφέστο του Συνεδρίου, παρά τις αποφάσεις της Βαλκανικής συν/ψης για το ζήτημα αυτό, στις εργασίες της οποίας η Ελληνική αντιπροσωπεία έλαβε άμεσο μέρος και παρ' όλο που αναφέρεται στην πολιτική απόφαση του ΥΙ Συνεδρίου της ΚΔ.

Επίσης ανεξήγητο είναι ότι παρ' όλη την πλατιά θέση του ζητήματος στον λόγο του αντιπροσώπου της ΚΔ το εθνικό ζήτημα δεν βρήκε την ανάλογη διατύπωσή του στις αποφάσεις του ΙΥ Συνεδρίου του ΚΚΕ. Το Εθνικό ζήτημα στα Βαλκάνια δεν ελύθη. Η πάλη του Μακεδονικού λαού και των εργαζόμενων της Θράκης όπως στην Γιουγκοσλαβία και στην Βουλγαρία τόσο και στην Ελλάδα για την απελευθέρωση δεν έχασε την οξύτητα και την επικαιρότητά της και μετά την βίαια εγκατάσταση των Ελλήνων προσφύγων στο έδαφος της Μακεδονίας και την βίαια εκδίωξη των Βουλγάρων και των Τούρκων από την Μακεδονία και την Δυτ. Θράκη. Η πάλη αυτή στην Ελλάδα έγινε περίπλοκος με την μηχανική ελλάτωση του ποσοστού του ντόπιου μη Ελληνικού πληθυσμού στην Ελληνική Μακεδονία. Το Μακεδονικό ζήτημα και μετά την μετανάστευση διατηρεί την επικαιρότητά του και σαν ζήτημα διαβαλκανικό και ως ένα σημείο διεθνές. Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδος δεν μπορεί να παραβλέψει την αναίσχυτη και προκλητική καταπάτηση των εθνικών δικαιωμάτων του Μακεδονικού λαού, ένδειξη της οποίας είναι η βίαια εγκατάσταση στο Μακεδονικό έδαφος των προσφύγων της Μ. Ασίας. Το ΚΚΕ έχει υποχρέωση ν' αναπτύξει την πιο δραστήρια καμπάνια για την εξήγηση του εγκλήματος της ελληνικής μπουρζουαζίας. Οι πρόσφυγες θα τραβηχτούν μαζί με τον ντόπιο πληθυσμό στην πάλη κατά του γενικού ταξικού εχθρού μόλις

αντιμετωπίσουν στην ανάπτυξη της νέας τους οικονομίας την οικονομική και πολιτική πίεση της ελληνικής μπουρζουαζίας. Το Κόμμα οφείλει τώρα να προβή στην ίδρυση επιτροπών προσφύγων για την πάλη κατά της ληστρικής πολιτικής της Ελληνικής μπουρζουαζίας, να συνδέσει με τον στενότερο τρόπο την δράση των επιτροπών αυτών με την πάλη του Μακεδονικού πληθυσμού για την εθνική του ανεξαρτησία και να την κατευθύνει στην κοίτη της γενικής επαναστατικής πάλης υπό την ηγεμονία του προλεταριάτου. Το σύνθημα της ανεξάρτητης Μακεδονίας πρέπει να λανσάρεται από τα τμήματα της ΚΔ και στην Ελληνική και στην Γιουγκοσλαβική και στην Βουλγαρική Μακεδονία. Το σύνθημα αυτό δεν είναι «σύνθημα γενικής προπαγάνδας ζύμωσης» όπως λέγεται στην απόφαση του Συνεδρίου, αλλά είναι επίσης σύνθημα της πιο εντατικής πάλης για την υπεράσπιση των συμφερόντων των εργαζόμενων Μακεδόνων όσο και των εργαζόμενων μαζών της Ελλάδος. Το δικαίωμα των εργαζόμενων της Μακεδονίας για ν' αποχωριστούν και να σχηματίσουν ανεξάρτητο Κράτος που να περιλαμβάνει όλες τις Μακεδονικές περιφέρειες στα Βαλκάνια πρέπει να υποστηριχτεί μ' όλα τα μέσα από το ΚΚΕ. Η ενεργητική πάλη για την πραγματοποίηση του δικαιώματος αυτού πρέπει να δείξει πόσο επιταχτική και ζωτική είναι η ανάγκη της εργατοαγροτικής κυβέρνησης η οποία μόνη είναι ικανή να το πραγματοποιήσει.

Αρχείο ΚΚΕ, φάκελος 12 1929

ΠΗΓΕΣ - ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

I. ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ

Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος, φάκελοι 1917 ΑΑΚ 24, Β/59, 1918 Α/2, Β/59.2, Β/59.3, 1919 Α/2.1, Α/5.3, 1919-20 Β/59, 1920 2.3, 3.1, 6.5, 54.1, 1921 32.3, 1922 10.5, 12.3, 15.1, 17.3, 17.5, 20.7, 21.2, 94.2, 94.4, 1923 7.1, 7.3, 14.5, 14.6, 1924 Α/2.8, Α/2.16, Α/5.9, Α/5/11, 1925 Α/2.2, Α/2.3, Α/2.6, Α/2.4, Α/2.10, Α/2.14, Α/2.15, Α/2.17, Α/2.18, 1927 1.1, 1.2, 3.1, 4.2, 5.1, 7.1, 14.7, 24.1, 24.2, 1928 1.1, 7.2, 11.2, 1929 Α2/1.1, Α2/1.2, Α2/1.3, Α/6/II, 1930 Α/2/I, Α/2/II, Α/6/II, 1931 Α/2, Α/2/I, Α/6/II, 1931-32 Α/2/I, 1932 Α/2/I, 1933 Α/2/I, Α/6/II, Α/6/Iia, 1934 Α/2/I, Α/6/II, 1935 Α/2/E7, Α/6/21

Αρχείο ΚΚΕ φάκελοι 1 1924-1925, 2 1926, 3 1927, 4 1927, 8 1928, 10 1929, 12 1929, 13 1929, 14 1930

II. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ

Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής, 1927 ΑΑΒ και 1927-1928, 1^η Περίοδος, 2^ο Τμήμα.

Δημητρίου Πάνος (επιμέλεια), Η διάσπαση του ΚΚΕ, μέσα από τα κείμενα της περιόδου 1950-1975, τ.1, Θεμέλιο, Αθήνα 1975.

Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, Το πρώτο συνέδριο του ΣΕΚΕ, Πρακτικά, Αθήνα 1982.

Ιστορικό τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, Το τρίτο έκτακτο συνέδριο του ΣΕΚΕ(κ). Πρακτικά, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1991.

Λένιν Β.Ι., Άπαντα, τόμοι 22-25, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1985-7.

Το ΚΚΕ από το 1918 έως το 1931. τ. 1-2, ΚΕ/ΚΚΕ, Αθήνα 1947.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, Επίσημα Κείμενα, τόμος πρώτος, 1918-1924, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Αθήνα 1964.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, Επίσημα Κείμενα, τόμος δεύτερος, 1925-1928, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Αθήνα 1965.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας, *Επίσημα Κείμενα, τόμος τρίτος, 1929-1933*, Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, Αθήνα 1966.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Εσωτερικού), *Επίσημα Κείμενα, τόμος τέταρτος, 1934-1940*, Έκδοση του ΚΚΕ (Εσωτερικού), Αθήνα 1974.

III. ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Δελτίον, όργανο της ΚΕ του ΚΚΕ (1926)

Ελεύθερον Βήμα (1924-1926)

Κομμουνιστική Επιθεώρηση. Περιοδική έκδοση του ΚΚΕ (1921-1925 και 1934-1936)

La Federation Balcanique (1924-1925)

Ριζοσπάστης (1918-1936)

Σπάρτακος (1928)

L' Internationale Communiste (1923)

ΕΡΓΑ

3η Διεθνής, *Αποφάσεις του 2ου Συνεδρίου*, Μαρξιστική Έρευνα, Αθήνα 1976.

Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση. 1922-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα 1986.

Άντερσον Μπένεντικτ, *Φαντασιακές κοινότητες, στοχασμοί για τις αρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Νεφέλη, Αθήνα 1997.

Αντωνίου Κωνσταντίνος Σ., *Η σλαυική και κομμουνιστική επιβουλή και η αντίστασις των Μακεδόνων, χ.ε.*, Θεσσαλονίκη 1950.

Αστερίου Ελένη- Λαμπάτος Γαβρίλης, *Η αριστερή αντιπολίτευση στην Ελλάδα. Μια έκθεση ντοκουμέντο του Π. Πουλιόπουλου στον Τρότσκι και το εργατικό κίνημα στο μεσοπόλεμο*, Φιλίστωρ, Αθήνα 1995.

Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος, *Το Μακεδονικό Ζήτημα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993.

Βασιλικού Μαρία, «Εθνοτικές αντιθέσεις στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Η περίπτωση του εμνηρησμού του Καμπέλ», περ. Ίστωρ, τευχ.7, 1994.

Βούρη Σοφία, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας. Πολιτική και εκπαίδευση, 1875- 1907*, Παρασκήνιο, Αθήνα 1994.

Βούρη Σοφία, *Πηγές για την ιστορία της Μακεδονίας 1889-1905: Εκκλησία και κράτος*, Gutenberg, Αθήνα 1999.

Burks R.V., *The dynamics of communism in Eastern Europe*, [s.n.], Princeton, New Jersey, 1961.

Γεωργιάδης Γεώργιος Α., *Σοσιαλισμός: προβλήματα θεωρίας εφαρμογής και πράξης*, (επιμέλεια Αγγελική Γεωργιάδου- Κατσουλάκη), τ. α'- β', Παπαζήσης, Αθήνα 1996.

Gellner Ernest, *Έθνη και εθνικισμός*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

Γκιόλιας Μάρκος Α., *Το εργατικό κίνημα στην Ελλάδα και ο Κώστας Χατζόπουλος*, Π. Μοσχονάς, Αγρίνιο 1996.

Grisina R. P., «*Η πρώτη φάση της δραστηριότητας της Βαλκανικής Κομμουνιστικής Ομοσπονδίας (1920-3) και η Ελλάδα*», περ. *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τευχ.7, 1995.

Γκρούμπερ Χέλμουτ (παρουσίαση), *Η επανάσταση στην Ευρώπη (1917-1923)*, (μτφ. Γιάννης Τεγόπουλος), Κομμούνα, Αθήνα 1985.

Wilkinson H.R., *Maps and Politics; a Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool University Press, Liverpool 1951.

Γούναρης Βασίλης Κ., «*Οι σλαβόφωνοι της Μακεδονίας, η πορεία της ενσωμάτωσης στο ελληνικό εθνικό κράτος 1870-1940*», περ. *Μακεδονικά*, τευχ.29, σ.209-22, 1994.

Γούναρης Βασίλης Κ., *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων: Κοινωνικές και άλλες όψεις του αντικομμουνισμού στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2002.

Δάγκας Αλέξανδρος, *Ο χαφιές: το κράτος κατά του κομμουνισμού, συλλογή πληροφοριών από τις υπηρεσίες της ασφάλειας Θεσσαλονίκης, 1927*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.

Δάγκας Αλέξανδρος- Λεοντιάδης Γιώργος, *Κομιντέρν και Μακεδονικό Ζήτημα (Το ελληνικό παρασκήνιο, 1924)*, Τροχαλία, Αθήνα 1997.

Δαφνής Γρηγόριος, *Η Ελλάς μεταξύ δύο πολέμων, 1923-1940*, τ.1-2, Ίκαρος, Αθήνα 1955.

Degras Jane, *The Communist International, 1919-1943; Documents*, τ.3, Oxford University Press, London 1965.

Δημητρίου Μιχάλης, *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα. Από τους ουτοπιστές στους μαρξιστές*, Γαβριηλίδης, Αθήνα 1985.

Διβάνη Λένα, *Ελλάδα και μειονότητες. Το σύστημα της διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Νεφέλη, Αθήνα 1995.

Δραγούμης Ίων, *Τα τετράδια του Ίλιντεν*, (επιμέλεια Γιώργος Πετσιβάς), Πετσιβάς, Αθήνα 2000.

Ελεφάντης Άγγελος Γ., *Η επαγγελία της αδύνατης επανάστασης. ΚΚΕ και αστισμός στο μεσοπόλεμο*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979.

Ελεφάντης Άγγελος, «Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης, δύο ανέκδοτα κείμενα του 1913 για το εθνικό ζήτημα», περ. *Ο Πολίτης*, τευχ.28, 1979.

Ενεπεκίδης Πολυχρόνης Κ., *Η δόξα και ο διχασμός, 1908- 1918*, Σ.Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1992.

Ζαφειρόπουλος Δημήτριος Γ., *Το ΚΚΕ και η Μακεδονία, χ.ε.*, Αθήνα 1948.

Ζαχαριάδης Νίκος, *Συλλογή έργων*, ΚΕ/ΚΚΕ, Αθήνα 1953.

Ιστορικό Τμήμα της ΚΕ του ΚΚΕ, *Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ, ά τόμος 1918-1949, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1996.

Κακουλίδης Γιάννης, «*Η περίπτωση της Κομμουνιστικής Ένωσης Ελλάδας*», περ. *Τα Ιστορικά*, τευχ.11, 1989.

Καραβίδας Κώστας Δ., *Αγροτικά:Μελέτη Συγκριτική*, Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας, 1991.

Karakasidou Anastasia, "*Fellow travelers, separate roads; the KKE and the Macedonian Question*", περ. *East European Question*, XXVII, No.4, 1993.

Καρακασίδου Αναστασία, *Μακεδονικές Ιστορίες και πάθη 1870-1990*, Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

Κάραμποτ Φίλιππος, «*Σλαβομακεδόνες και κράτος στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*», περ. *Ίστωρ*, τ.10, 1997.

Καστοριάδης Κ., *Το επαναστατικό πρόβλημα σήμερα*, Ύψιλον, Αθήνα, 1984.

Καστοριάδης Κ., *Η άνοδος της ασημαντότητας*, Ύψιλον, Αθήνα, 2000.

Καστρίτης Κώστας (Λ. Καρλιάφτης), *Ιστορία του μπολσεβικισμού-τροτσκισμού στην Ελλάδα*, τόμος α-ε, Εργατική Πρωτοπορεία, Αθήνα χ.χ..

Κατσούλης Γιώργης Δ., *Ιστορία του ΚΚΕ*, τ. α'-δ', Νέα Σύνορα, Αθήνα 1976.

Κέντρο Αποδήμων Μακεδόνων- Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, *Μακεδονία: Ιστορία και Πολιτική*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994.

Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, *Η σοσιαλιστική οργάνωση «Φεντερασιόν» Θεσσαλονίκης 1909-1918: ζητήματα γύρω από τη δράση της, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1989.

Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών, *Θέματα ελληνικής ιστορίας: μαρξιστική προσέγγιση*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1995.

Κοππά Μαριλένα, *Μια εύθραυστη δημοκρατία. Η πρώτη Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον*, Παπαζήσης, Αθήνα 1994.

Κορδάτος Γιάννης, *Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος (με βάση άγνωστες πηγές και ανέκδοτα αρχεία)*, Μπουκομάνης, Αθήνα 1972.

Κούνδουρος Ρούσσο, *Η ασφάλεια του καθεστώτος. Πολιτικοί κρατούμενοι εκτοπίσεις και τάξεις στην Ελλάδα 1924-74*, Καστανιώτης, Αθήνα 1978.

Kousoulas D. George, *Revolution and Defeat, The story of the Greek Communist Party*, Oxford University Press, London 1965.

Κύρου Αχιλλεύς, *Η συνωμοσία εναντίον της Μακεδονίας*, Αετός, Αθήνα 1950.

Κωστόπουλος Τάσος, *Η απαγορευμένη γλώσσα, Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην Ελληνική Μακεδονία*, Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000.

Kofos Ev., *Nationalism and Communism in Macedonia*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1964.

Kofos Ev., *The Macedonian Question: The politics of mutation*, Institute for Balkan Studies, Thessaloniki 1987.

Κωφός Ευάγγελος, *Εθνική κληρονομιά και εθνική ταυτότητα στη Μακεδονία του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα*, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη 1998.

Κωφός Ευάγγελος, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα 1875-1881: από τις επαναστάσεις Βοσνίας- Ερζεγοβίνης στην ενσωμάτωση της Θεσσαλίας*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2001.

Λάσκαρις Μ. Θ., *Το ανατολικόν ζήτημα 1800 - 1923*, τόμος α (1800-1878), Π. Πουρνάρας, Θεσσαλονίκη 1978.

Λεβί Μισέλ, *Το εθνικό ζήτημα, από το Μάρξ μέχρι σήμερα*, Στάχυ, Αθήνα 1993.

Λέκκας Παντελής Ε., *Η εθνικιστική ιδεολογία: πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Κατάρτι, Αθήνα 1996.

Λέκκας Παντελής Ε., *Το παιχνίδι με τον χρόνο, εθνικισμός και νεοτερικότητα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.

Λεονταρίτης Γεώργιος Β., *Η Ελλάδα στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο 1917-1918*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2000.

Λεονταρίτης Γεώργιος Β., *Το ελληνικό σοσιαλιστικό κίνημα κατά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, Εξάντας, Αθήνα 1978.

Λιάκος Αντώνης, *Η Σοσιαλιστική Εργατική Ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η Σοσιαλιστική Νεολαία, τα καταστατικά τους*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1985.

Λιάκος Αντώνης, *Πως στοχάστηκαν το έθνος αυτοί που ήθελαν να αλλάξουν τον κόσμο;*, Πόλις, Αθήνα 2005.

Λιβιεράτος Δημήτρης, *Το ελληνικό εργατικό κίνημα 1918-23*, Καρανάσης, Αθήνα 1976.

Λιβιεράτος Δημήτρης, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1923-27)*, Κομμούνα, Αθήνα 1985.

Λιβιεράτος Δημήτρης, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1927-31)*, Κομμούνα, Αθήνα 1987.

Λιβιεράτος Δημήτρης, *Κοινωνικοί αγώνες στην Ελλάδα (1932-36)*, Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1994.

Λιβιεράτος Δημήτρης, *Η Αριστερή Αντιπολίτευση στην Ελλάδα 1926-1936. Ο τροτσκισμός στην Ελλάδα 1936-1946*, Ενότητα, Αθήνα 2000

Λιθοξόου Δ., «Η πολιτική του εξελληνισμού της μακεδονικής μειονότητας στο Μεσοπόλεμο», περ. *Ο Πολίτης*, τευχ.124, 1993.

Λιναρδάτος Σπύρος, *Πως εφτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*, Θεμέλιο, Αθήνα 1988.

Mazower Mark, *Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων, Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006.

Μαζαράκης- Αινιάν Ιωάννης, *Το μακεδονικό ζήτημα κι η γέννηση του νέου μακεδονικού ζητήματος*, Δωδώνη, Αθήνα 1992.

Μάξιμος Σεραφείμ, Σκλάβος Κώστας, Χαϊνογλου Τάσος, *Γιατί παραιτηθήκαμε απ' το Πολιτικό Γραφείο. Ανοικτή επιστολή στα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος και στην Εκτελεστική της Διεθνούς*, Αθήνα 1927

Μάρτης Νικόλαος Κ., *Η πλαστογράφηση της ιστορίας της Μακεδονίας*, χ.ε., Αθήνα 1983.

Marx K.- Engels Fr., *Η Ελλάδα, η Τουρκία και το Ανατολικό Ζήτημα*, (επιμέλεια Παναγιώτης Κονδύλης), Γνώση, Αθήνα 1985.

Μαυροειδής Λευτέρης, *Οι δύο όψεις της ιστορίας: Προσκήνιο και παρασκήνιο στο κομμουνιστικό κίνημα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

Mavrogordatos G, *Stillborn republic. Social coalitions and party strategies in Greece. 1922-36*, Berkeley 1983.

Μίντσης Γεώργιος Ι., *Ιστορία του μακεδονικού ζητήματος*, (γενική ιστορική επισκόπηση:1870- 1992), Πελεκάνος, Θεσσαλονίκη 1992.

Μιχαηλίδης Ιάκωβος, *Μετακινήσεις σλαβόφωνων πληθυσμών (1912-1930). Ο πόλεμος των στατιστικών*, Κριτική-ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003.

Μοσκώφ Κωστής, *Θεσσαλονίκη, τομή της μεταπρατικής πόλης*, Στοχαστής, Αθήνα 1974.

Μοσκώφ Κωστής, *Εισαγωγικά στην ιστορία του κινήματος της εργατικής τάξης. Η διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, Καστανιώτης, Αθήνα 1988.

Μουζέλης Νίκος, *Νεοελληνική κοινωνία: όψεις υπανάπτυξης*, Εξάντας, Αθήνα 1978.

Μουζέλης Νίκος, *Ο εθνικισμός στην ύστερη ανάπτυξη*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994.

Μπάρκερ Ελίζαμπεθ, *Η Μακεδονία στις διαβαλκανικές σχέσεις και συγκρούσεις*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996.

Μπεναρόγια Αβραάμ, *Η πρώτη σταδιοδρομία του ελληνικού προλεταριάτου*, Κομμούνα, Αθήνα 1986.

Μπράμος Κώστας Δ., *Σλαβοκομμουνιστικά οργανώσεις εν Μακεδονία: Προπαγάνδα και επαναστατική δράσεις*, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1953.

Νάλτσας Χριστόφορος Α., *Το μακεδονικόν ζήτημα και η σοβιετική πολιτική*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1954.

Νεφελούδης Βασίλης Α., *Αχτίνα Θ: Αναμνήσεις, 1930-1940*, Ολκός, Αθήνα 1974.

Νεφελούδης Βασίλης Α, *Μαρτυρίες: 1906-1938*, Ωκεανίδα, Αθήνα 1984.

Νικιολόπουλος Θεόδωρος, *Η άλλη όψη του ελληνικού εργατικού κινήματος (1918-1930)*, χ.ε., Αθήνα 1983.

Νούτσος Παναγιώτης, *Η σοσιαλιστική σκέψη στην Ελλάδα, από το 1875 ως το 1974*, τόμοι α-β, Γνώση, Αθήνα 1990-2.

Dakin Douglas, *Ο ελληνικός αγώνας στη Μακεδονία, 1897-1913*, (μτφ. Γιάννης Στεφανίδης- Ξένια Κοτζαγεώργη), Αδελφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996.

Danforth Loring, *Η μακεδονική διαμάχη. Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1999.

Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, *Οι Βαλκανικοί λαοί. Από την τουρκική κατάκτηση στην εθνική αποκατάσταση(14^{ος}-19^{ος} αιώνας)*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991.

Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, *Το μακεδονικό ζήτημα, Ιστορική θεώρηση του προβλήματος*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993.

Παπαθανασόπουλος Κωνσταντίνος, *Αλέξανδρος Κουμουνδούρος, σχόλια για μια βιογραφία*, Σπύρος Φ. Λένης, Αθήνα 1993.

Παπαναγιώτου Αλέκος, *Το μακεδονικό ζήτημα και το βαλκανικό κομμουνιστικό κίνημα 1918-39*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992.

Παπακωνσταντίνου Μιχάλης, *Η Μακεδονία μετά το μακεδονικό αγώνα. Και μια ιστορική αναδρομή 1870-1908*, Κέντρο Πολιτικής Έρευνας και Επιμορφώσεως, Αθήνα 1992.

Παπαναστασίου Αλέξανδρος, *Μελέτες, Λόγοι, Άρθρα*, (επιμέλεια Ξενοφών Λευκοπαρίδης), τόμοι α'-β', Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1988.

Πετρίδης Παύλος, *Βασιλική Προδοσία (1915-1917): οι συγκλονιστικές αποκαλύψεις της κυβέρνησης Ελ. Βενιζέλου στη Βουλή*, Προσκήνιο, Αθήνα 1999.

Πετσόπουλος Γιάννης, *Τα πραγματικά αίτια της διαγραφής μου απ' το ΚΚΕ*, χ.ε., Αθήνα 1946.

Πετσόπουλος Γιάννης, *Το εθνικό ζήτημα και οι έλληνες κομμουνιστές*, χ.ε., Αθήνα 1946.

Πουλιόπουλος Παντελής, *Άρθρα θέσεις και πολεμικές*, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1976.

Ρήγος Άλκης, *Η Β' Ελληνική Δημοκρατία 1924-35. Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής*, Θεμέλιο, Αθήνα 1992.

ΡΙζάς Σωτήρης, *Το Μακεδονικό Ζήτημα, Εξωτερική επέμβαση και ελληνική πολιτική*, Γρηγόρης, Αθήνα 1996.

Σβορώνος Νίκος Γ., *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

Σκληρός Γεώργιος.- Γληνός Δημήτριος- Δραγούμης Ίων, *Η αριστερά και το Ανατολικό Ζήτημα*, (επιμέλεια Γιώργος Καραμπελιάς), Εναλλακτικές Εκδόσεις, Αθήνα 1998.

Σκορδύλης Κώστας, *Μειονότητες και προπαγάνδα στη Βόρειο Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο. Μια έκθεση του Γ. Φεσσόπουλου*, περ. Ίστωρ τ.7, 1994.

Σκορδύλης Κώστας, *Βαλκανικοί πόλεμοι και Εβραϊκό ζήτημα: η περίπτωση της Θεσσαλονίκης*, περ. Ίστωρ, τ.9, 1996.

Σπάρτακος, *Αριστερή Αντιπολίτευση του ΚΚΕ, Κείμενα 1928*, Ουτοπία, Αθήνα 1982.

Σπάρτακος, *Κείμενα 1930-1932*, Ουτοπία, Αθήνα 1986.

Stavrianos L. S., *Balkan Federation. A history of the movement toward Balkan unity in modern times*, Archon Books, Hamden 1964.

Stavrianos L. S., *The Balkans since 1453*, Hurst& Company, London 2000.

Σταυρίδης Ελευθέριος Α., *Τα παρασκήνια του ΚΚΕ από της ίδρυσεώς του μέχρι το 1950*, Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1988.

Στίνας Α., *Αναμνήσεις, εβδομήντα χρόνια κάτω από τη σημαία της σοσιαλιστικής επανάστασης*, Ύψιλον, Αθήνα, 1985.

Συλλογικό, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, (επιμέλεια Θάνος Βερέμης), ΜΙΕΤ, Αθήνα 1999.

Συλλογικό, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} - 20^{ος} αιώνας)*, (διεύθυνση Βασίλης Κρεμμυδάς), Τυπωθήτω, Αθήνα 1999.

Συλλογικό, *Ελληνικός Εθνικισμός, Μακεδονικό Ζήτημα, η ιδεολογική χρήση της ιστορίας*, Κίνηση Αριστερών Ιστορικού-αρχ/κού, Αθήνα 1992.

Συλλογικό, *Ελληνισμός – Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, (επιμέλεια Δ.Γ. Τσαούσης), Εστία, Αθήνα 1983.

Συλλογικό, *Η κρίση στα Βαλκάνια, το Μακεδονικό και η εργατική τάξη*, Εργατική Δημοκρατία, Αθήνα 1992.

Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΔ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

Συλλογικό, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. ΙΕ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1978.

Συλλογικό, *Ιστορία της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα*, (επιμέλεια Χρήστος Χατζηιωσήφ), τόμος β', μέρος β, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003.

Συλλογικό, *Ιστορία του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ*, (επιμέλεια Μπ. Ν. Πονομαρίοφ), Άκμων, Αθήνα 1960.

Συλλογικό (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών), *Μακεδονία και Βαλκάνια, ξеноφοβία και ανάπτυξη*, Αθήνα 1998.

Συλλογικό, *Ο ελληνικός τροτσισμός, Ένα χρονικό, 1923-1946*, Αθήνα 2002.

Συλλογικό, *Ο Ιανός του εθνικισμού και η ελληνική βαλκανική πολιτική*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1993.

Συλλογικό, *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, (επιμέλεια Βασίλης Κ. Γούναρης, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, Γιώργος Β. Αγγελόπουλος), Παπαζήσης, Αθήνα 1997.

Συλλογικό, *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών*, (επιμέλεια Κωνσταντίνος Τσιτσιλέκης, Δημήτρης Χριστόπουλος), Κριτική, Αθήνα 1997.

Σώμα Στρατού, *Μακεδονικόν Πρόβλημα και κομμουνισμός*, Θεσσαλονίκη 1950.

Σωμερίτης Στρατής, *Η μεγάλη καμπή, μαρτυρίες-αναμνήσεις. 1924-74. Μέρος πρώτο: απ' τη δημοκρατία στο φασισμό 1924-41*, Ολκός, Αθήνα 1975.

Σωτηρίου Στέφανος, *Μακεδονικό: η επανάσταση ενάντια στη λογική. Η Μακεδονία στη Νοτιοσλαβική ιστοριογραφία*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα 1991.

Tunay Mete- Zrcher Eric J., *Socialism and nationalism in the Ottoman Empire*, British Academy Press, London 1994.

Τούντα- Φεργάδη Αρετή, *Ελληνο-βουλγαρικές μειονότητες, Το Πρωτόκολλο Πολίτη- Καλφώφ 1924-1925*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1986.

Τρότσκι Λέον, *Τα Βαλκάνια και οι Βαλκανικοί πόλεμοι*, Θεμέλιο, Αθήνα 1993

Τσαπάρas Στέφανος, *Μακεδονία και μακεδονικό πρόβλημα*, Νέα Σύνορα, Αθήνα 1996.

Τσιντζιλώνης Χρήστος Ν., *ΟΚΝΕ 1922-43: Λενινιστικό, Μαχητικό Σχολείο των Νέων*, Σύγχρονη Εποχή- Οδηγητής, Αθήνα 1989.

Ferro Marc, *Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993.

Φόστερ Ουίλιαμ, *Ιστορία των τριών Διεθνών: Το σοσιαλιστικό και κομμουνιστικό κίνημα από το 1848 μέχρι σήμερα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1976.

Χασιώτης Λουκής, «Ο ελληνικός φεντεραλισμός», περ. *Ίστωρ*, τευχ. 10, 1997.

Hobsbawm Eric, *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα: πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Καρδαμίτσας, Αθήνα 1994.

Χονδροματίδης Ιάκωβος Π., *Η μαύρη σκιά στην Ελλάδα: εθνικοσοσιαλιστικές και φασιστικές οργανώσεις στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, Περισκόπιο, Αθήνα 2001.